

UCHWAŁA NR V/25/8/2016
SEJMIKU WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

z dnia 27 czerwca 2016 r.

w sprawie
przyjęcia Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego
do roku 2030

Na podstawie art. 14 ust. 1 pkt 6, art. 18 pkt 20 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa (tekst jednolity Dz. U. z 2016 roku, poz. 486) oraz art. 14 ust. 5 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (tekst jednolity Dz. U. z 2016 roku, poz. 383)

Sejmik Województwa Śląskiego
uchwala:

§ 1. Przyjmuje się *Strategię Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030*, stanowiącą załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Śląskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Sejmiku
Województwa Śląskiego

Grzegorz Wolnik

załącznik do uchwały
Nr V/25/8/2016
Sejmiku Województwa Śląskiego
z dnia 27 czerwca 2016 roku

STRATEGIA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO DO ROKU 2030

Śląskie.
Pozytywna energia

czerwiec 2016 r.

Spis treści

WPROWADZENIE	3
Tryb prac nad strategią	3
Główne założenia do prac nad strategią	3
DIAGNOZA STRATEGICZNA	5
Diagnoza w zakresie społeczno-gospodarczym	6
Diagnoza sytuacji w zakresie rolnictwa	44
Uwarunkowania środowiskowe rozwoju obszarów wiejskich województwa śląskiego ...	64
Wyniki ankiety przeprowadzonej wśród mieszkańców i przedsiębiorców	83
Zróżnicowania subregionalne wyzwań rozwoju obszarów wiejskich	87
AKTYWNOŚĆ I EFEKTYWNOŚĆ W ZAKRESIE POZYSKIWANIA ŚRODKÓW POMOCOWYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO	92
ZJAWISKA PRZESTRZENNE I POWIĄZANIA FUNKCJONALNE OBSZARÓW WIEJSKICH.....	100
ZRÓŻNICOWANY POZIOM DOSTĘPNOŚCI DO USŁUG PUBLICZNYCH	113
POTENCJAŁY I BARIERY ROZWOJOWE OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO	116
Potencjały rozwojowe obszarów wiejskich województwa śląskiego	116
Bariery rozwojowe obszarów wiejskich województwa śląskiego	117
DELIMITACJA I TYPOLOGIA OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO	118
WIZJA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO	131
ANALIZA SWOT OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO.....	133
CELE STRATEGICZNE I CELE OPERACYJNE.....	139
KIERUNKI I PRZEDSIĘWZIĘCIA.....	140
WDRAŻANIE STRATEGII	164
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA STRATEGII.....	168
MONITOROWANIE I EWALUACJA STRATEGII	171
UWARUNKOWANIA POLITYKI ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH	182
SŁOWNIK POJĘĆ I SKRÓTÓW.....	199
BIBLIOGRAFIA	202
SPIS MAP	204
SPIS RYSUNKÓW	205
SPIS TABEL.....	205
SPIS WYKRESÓW.....	206

WPROWADZENIE

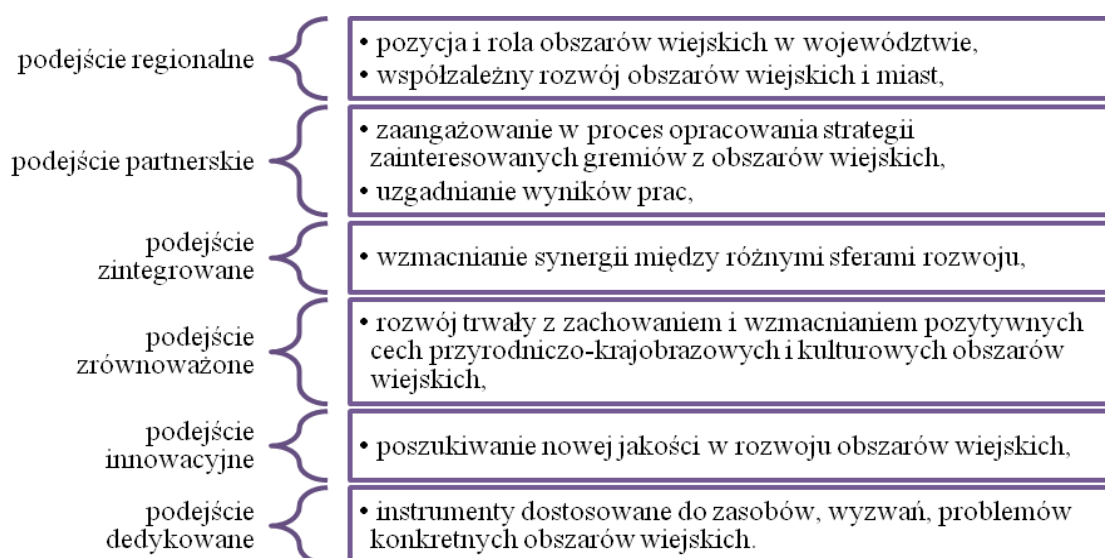
Tryb prac nad strategią

Celem opracowania *Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030* było wyznaczenie kierunków strategicznych dla rozwoju obszarów wiejskich województwa śląskiego, poprzedzone pełną analizą i oceną stanu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich regionu. Strategia pełni rolę dokumentu nadrzędnego w stosunku do innych opracowań i programów z zakresu rozwoju obszarów wiejskich, tworzonych w kolejnych latach w województwie śląskim po 2015 roku. Dokument ma charakter długoletni, uwzględnia warunki funkcjonowania oraz prognozy rozwoju obszarów wiejskich, a także zawiera ustalenia strategiczne dla obszarów wiejskich całego województwa śląskiego. Samorząd Województwa Śląskiego w ramach prac związanych z formułowaniem oraz uzgadnianiem Strategii współpracował z instytucjami pracującymi na rzecz obszarów wiejskich, samorządami terytorialnymi, organizacjami pozarządowymi, a także szkołami wyższymi i jednostkami naukowo-badawczymi między innymi poprzez realizację warsztatów, spotkań roboczych, konferencji prowadzonych w ramach konsultacji społecznych. Opracowanie *Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030* wykonano we współpracy Wydziałów: Terenów Wiejskich oraz Rozwoju Regionalnego – Referatu Regionalne Centrum Analiz i Planowania Strategicznego.

Główne założenia do prac nad strategią

Regionalna strategia rozwoju obszarów wiejskich jest dokumentem specyficznym, wymagającym odpowiedniego podejścia metodologicznego, przede wszystkim w kontekście wewnętrznego zróżnicowania województwa, wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich oraz wielopodmiotowego kształtowania procesów rozwoju na obszarach wiejskich. Podejście do formułowania Strategii zostało przedstawione na poniższym rysunku.

Rysunek 1. Główne założenia do prac nad Strategią

Źródło: opracowanie własne.

Specyfika niniejszej Strategii wymaga określenia celów i kierunków działań w dłuższym okresie czasu. Cele Strategii zostały zdefiniowane w perspektywie 2030 roku, uwzględniając jednocześnie horyzont roku 2020, co sprawia, że cele strategiczne dokumentu są tożsame.

Punktem wyjścia do sformułowania założeń było przyjęcie definicji obszarów wiejskich. Podstawowe określenie pojęcia obszary wiejskie wynika z definicji Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), która opiera się na podziale jednostek administracyjnych zastosowanym w rejestrze TERYT. Według GUS obszarami wiejskimi są tereny położone poza granicami administracyjnymi miast – obszary gmin wiejskich oraz części wiejskie (leżące poza miastami) gmin miejsko-wiejskich. Wyodrębnienie części wiejskich w ramach gmin miejsko-wiejskich możliwe jest dzięki odrębnemu identyfikatorowi terytorialnemu.

W programach współfinansowanych ze środków UE do obszarów wiejskich włącza się także najmniejsze miasta liczące do 5 tys. mieszkańców (w niektórych programach próg ten jest podwyższony do 20 tys.). Z kolei Eurostat i OECD posługują się kryterium gęstości zaludnienia dla wyodrębnienia obszarów silnie lub słabo zurbanizowanych. W *Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa* i w poprzedzającym tę Strategię dokumencie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) „Kierunki rozwoju obszarów wiejskich” przyjęto definicję obszarów wiejskich, stosowaną w statystyce publicznej, rozszerzoną o włączenie do obszarów wiejskich także miast liczących do 5 tys. mieszkańców.

W perspektywie 2014–2020 przy programowaniu i wdrażaniu programów operacyjnych w Polsce przewidziano zróżnicowane podejście do obszarów wiejskich ze względu na ich typy w zależności od uczestniczenia tych obszarów w procesach rozwojowych bądź potrzeby specjalnego wspierania ich rozwoju. Odmienne działania przewidziano w stosunku do:

- a) zurbanizowanych obszarów wiejskich znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie największych miast,
- b) obszarów wiejskich w zasięgu oddziaływania największych ośrodków, w których czynniki i zjawiska rozprzestrzeniania procesów rozwojowych są silne,
- c) obszarów wiejskich położonych peryferyjnie, na których oddziaływanie największych ośrodków miejskich jest nikłe, co powoduje konieczność interwencji przełamującej utrzymywanie się szeregu niekorzystnych zjawisk społecznych, niekorzystną strukturę gospodarczą i utrudniony dostęp do usług publicznych.¹

¹ Informacje na temat definiowania obszarów wiejskich na podstawie interpelacji poselskiej posła K. Jurgieła z 26.07.2012 r. oraz odpowiedzi na interpelację Podsekretarza Stanu w MRR P. Orłowskiego z 31.08.2012 r.

DIAGNOZA STRATEGICZNA

Opis sytuacji obszarów wiejskich został przedstawiony w części diagnostycznej, na którą składają się trzy współzależne bloki informacji, wyrażające złożony charakter procesów zachodzących na obszarach wiejskich, a równocześnie pozwalające uchwycić specyfikę tych obszarów.

Rysunek 2. Elementy diagnozy strategicznej

Źródło: opracowanie własne.

Diagnoza strategiczna została opracowana w oparciu o szereg uzupełniających się źródeł, w tym m.in. o:

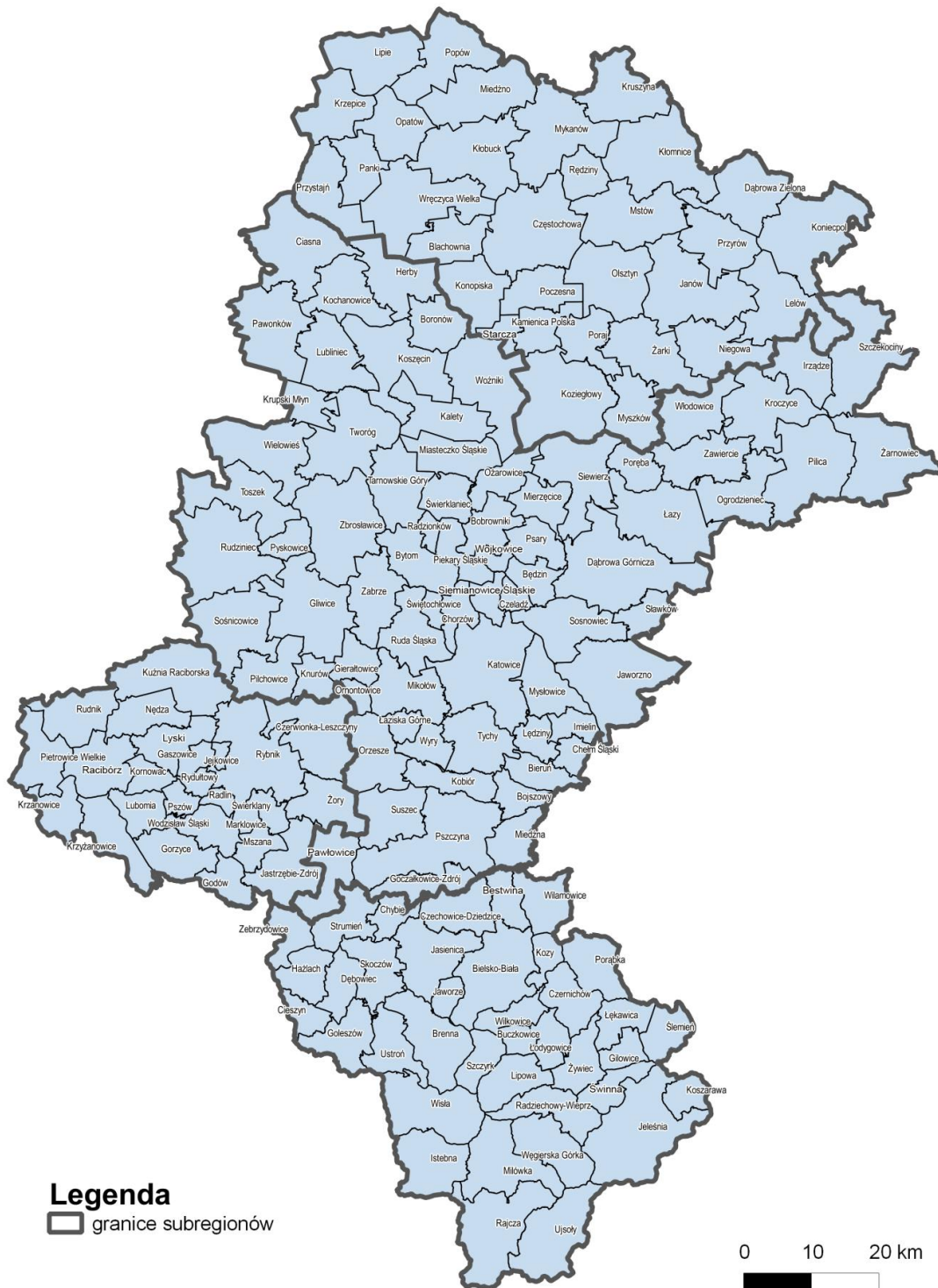
- wybrane dane statystyki publicznej Głównego Urzędu Statystycznego² z podziałem na miasto–wieś, w tym Powszechnego Spisu Rolnego 2010;
- wybrane dane z bazy Polski FADN;
- wybrane dane z bazy danych RDOŚ, CDPGŚ, WIOŚ;
- wybrane dane z Zeszytu Analizy RCAS 1/2012;
- wyniki ankiety przeprowadzonej wśród mieszkańców i przedsiębiorców (w tym rolników) z obszarów wiejskich województwa śląskiego;
- wyniki warsztatów subregionalnych dotyczących wyzwań rozwoju obszarów wiejskich.

² Zgromadzone dane GUS dotyczą roku 2012 (chyba, że w tekście wskazano inaczej).

Diagnoza w zakresie społeczno-gospodarczym

Położenie i sieć osadnicza regionu

Mapa 1. Podział administracyjny województwa śląskiego z uwzględnieniem granic subregionów

Źródło: opracowanie RCAS.

Mapa 2. Województwo śląskie w podziale na podregiony i subregiony

Źródło: opracowanie RCAS.

Województwo śląskie jest regionem położonym w południowej części Polski, w dorzeczu górnego biegu trzech największych polskich rzek: Wisły, Odry i Warty. Sąsiaduje z województwami: opolskim, łódzkim, świętokrzyskim i małopolskim, a od południa graniczy z Krajem Morawsko-Śląskim w Republice Czeskiej oraz Krajem Żylińskim w Republice Słowackiej. Obszar cechuje zróżnicowana rzeźba terenu obejmująca: Wyżynę Krakowsko-Częstochowską, Wyżynę Śląską, Kotlinę Oświęcimsko-Raciborską, Nizinę Śląską, Beskid Zachodni i Pogórze Śląskie. Obszar województwa śląskiego obejmuje 12 333 km² (miasto: 3 790 km², wieś: 8 543 km²), co stanowi niemal 4% powierzchni kraju.

Strukturę administracyjną województwa tworzy 167 gmin zgrupowanych w 36 powiatach: 17 powiatach ziemskich i 19 grodzkich (miasta na prawach powiatu). Województwo śląskie charakteryzuje się specyficzną strukturą osadniczą na tle kraju. System osadniczy regionu składa się z 1 369 miejscowości, w tym z 71 miast, które tworzą sieć o gęstości 58 miast/10 tys. km². Gęstość ta jest dwukrotnie wyższa od średniej krajowej wynoszącej 29 miast/10 tys. km². Spośród gmin województwa 49 to gminy miejskie, 22 – miejsko-wiejskie i 96 – wiejskie.

Tabela 1. Podział administracyjny województwa śląskiego według gmin i miast na tle kraju w 2012 roku

Jednostka terytorialna	Miasta ogółem	Gminy ogółem	Gminy miejskie	Gminy wiejskie	Gminy miejsko-wiejskie
Polska	908	2 479	306	1 571	602
Województwo śląskie	71	167	49	96	22
Subregion centralny	42	73	33	31	9
Subregion południowy	10	38	6	28	4
Subregion północny	8	31	2	23	6
Subregion zachodni	11	25	8	14	3

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Głównymi elementami systemu osadniczego województwa śląskiego są: Metropolia Górnośląska (o znaczeniu europejskim), trzy Aglomeracje miejskie: Bielska, Częstochowska i Rybnicka (o znaczeniu krajowym) i lokalne ośrodki rozwoju. Ponadto województwo dzieli się na cztery obszary funkcjonalne, tzw. subregiony, tj. północny, południowy, centralny i zachodni. Obszary wiejskie w subregionie północnym stanowią 85% powierzchni subregionu ogółem a w subregionie południowym 80%. Z kolei w subregionie zachodnim obszary wiejskie stanowią 59% powierzchni subregionu ogółem, a w centralnym – 58%.

Demografia

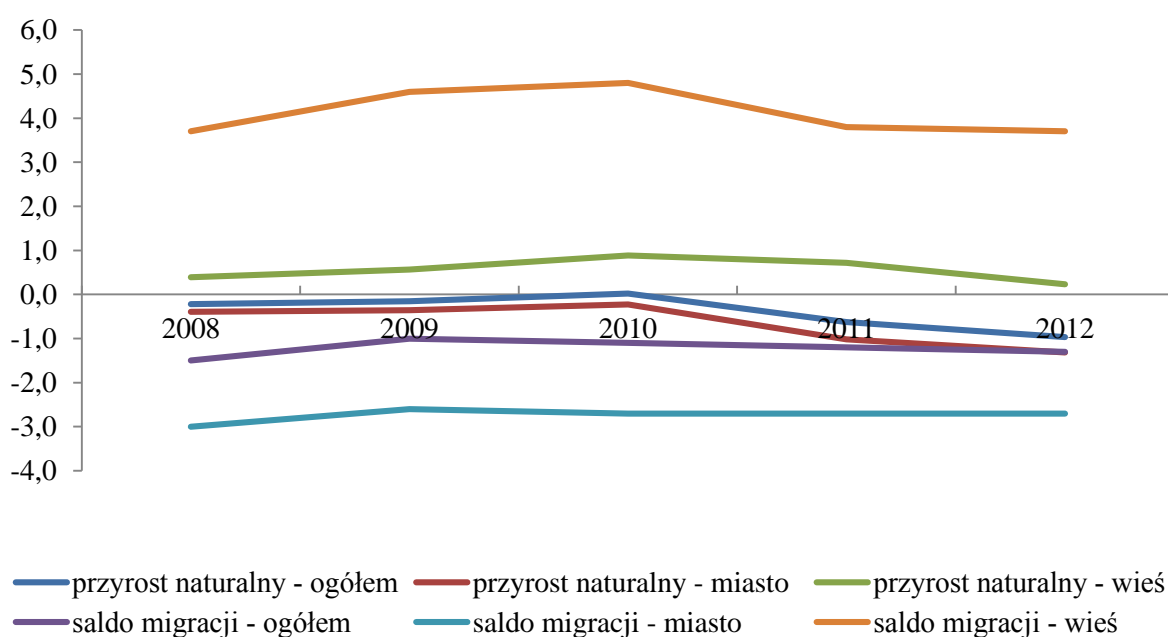
Województwo śląskie pod względem liczby ludności zajmowało drugą pozycję w kraju (4 615,9 tys. osób). Region osiągnął najwyższy w Polsce wskaźnik gęstości zaludnienia – na 1 km² przypadało 374 osób. Województwo śląskie było również najbardziej zurbanizowanym regionem w Polsce – 78% ludności regionu mieszkało w miastach (w kraju 60,9%). W województwie śląskim znajduje się 71 miast, z czego połowa (46%) ludności mieszkała

w 12 największych miastach (liczących ponad 100 tys. ludności). Gęstość zaludnienia w miastach regionu wynosiła 945 osób/km², natomiast na obszarach wiejskich 121. W kraju proporcje te odpowiednio wynosiły 1 081,7 oraz 52,2 osób/km². Porównując wskaźniki dla obszarów wiejskich można zauważyć, iż w województwie śląskim tereny te cechowały się większym poziomem zurbanizowania.

Podział województwa na subregiony wydzielił dominujący obszar centralny z największą liczbą ludności – 2 784,9 tys. i otaczające go mniejsze obszary: północny z 527,6 tys. ludności, zachodni – 639,5 tys. i południowy z blisko 663,8 tys. mieszkańców. Największy udział ludności mieszkającej na wsi charakteryzował subregion południowy 49,8% oraz północny 41,6%. W pozostałych subregionach był to zdecydowanie mniejszy procent w subregionie centralnym 12% oraz zachodnim 23,3%, co wynika z wysokiego stopnia uprzemysłowienia tych obszarów. Jeśli chodzi o wskaźnik gęstości zaludnienia na obszarach wiejskich to najwyższą wartość osiągnął subregion zachodni 184,2 osób/km² następnie południowy 175,7 osób/km² i centralny 103,9 osób/km², najmniejszą natomiast północny 84 osób/km².

Tendencje demograficzne wskazują na spadek liczby ludności województwa. W latach 2008–2012 liczba ludności spadła o 0,6%, w tym w miastach regionu spadek ten wynosił 1,5% natomiast na wsi liczba ludności wzrosła o 2,4%. Zjawisko to świadczy o utrzymującym się w dalszym ciągu procesie suburbanizacji. Spadek ludności województwa wynikał głównie z faktu, iż region charakteryzował się ujemnym przyrostem naturalnym (-1‰), jak i ujemnym saldem migracji (-1,3‰). Jeśli chodzi o miasta w regionie, to cechowały się one utrzymującym się ujemnym saldem migracji (-2,7‰) oraz ujemnym przyrostem naturalnym (-1,3‰) i to te obszary decydowały o niekorzystnych trendach w skali całego regionu. Na obszarach wiejskich tendencje te były odwrotne, tj. utrzymujący się dodatni przyrost naturalny, choć na stosunkowo niskim poziomie (0,2‰) oraz dodatnie saldo migracji (3,7‰).

Wykres 1. Wskaźniki demograficzne w województwie śląskim w latach 2008–2012 (w ‰)

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Dodatnie saldo migracji występowało jedynie w subregionie południowym (1,3‰), gdzie przyrost ludności koncentrował się na obszarach wiejskich (4,2‰). W pozostałych subregionach występowało ujemne saldo migracji, najniższy wskaźnik zidentyfikowano dla subregionu centralnego (-2‰), następnie dla zachodniego (-1,8‰), w subregionie północnym wartość oscylowała wokół zera (-0,3‰). We wszystkich subregionach saldo migracji dla obszarów wiejskich przyjmowało wartości dodatnie z czego największe w południowym (4,2‰) i centralnym (4,1‰). W miastach wskaźniki kształtowały się odwrotnie i przyjmowały wartości ujemne, największy odpływ ludności z miast występował w subregionie zachodnim (-3,4‰) i centralnym (-2,8‰).

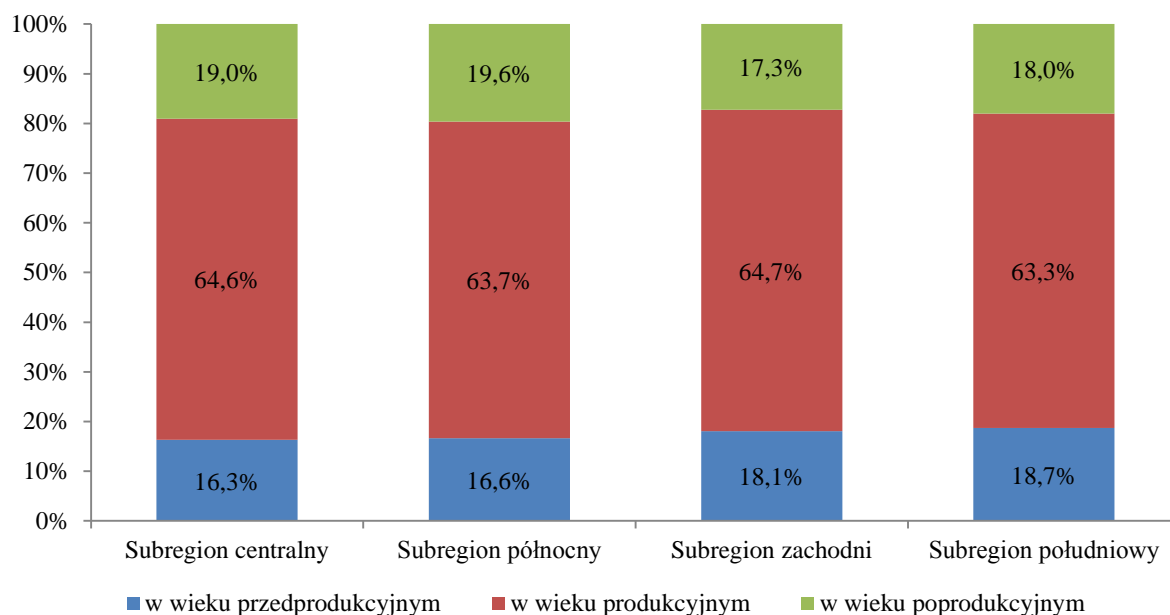
Dodatnim wskaźnikiem przyrostu naturalnego charakteryzowały się subregiony południowy (0,6) i zachodni (0,9). Na obszarach tych przyrost ludności występował zarówno na wsi jak i w mieście. Ujemne wskaźniki przyrostu naturalnego zidentyfikowano dla subregionu północnego (najniższa wartość wśród subregionów: -2,5‰) oraz centralnego (-1,5‰). Na obszarze tych subregionów przyrost liczby ludności występował jedynie na obszarach wiejskich subregionu centralnego.

Analogicznie do trendu przyrostu naturalnego przedstawia się proces starzenia się społeczeństwa. Województwo śląskie charakteryzowało się niskim udziałem ludności poniżej 17 roku życia w ogóle mieszkańców (17%, w kraju 18,3%), a większym od średniej krajowej udziałem osób w wieku produkcyjnym (64,3% wobec 63,9%) oraz poprodukcyjnym (18,7% wobec 17,8%). Z analizy powyższych wskaźników w kontekście relacji miasto – wieś na poziomie regionu wynika, że proces starzenia dotyczył głównie miast, gdzie udział ludności w wieku przedprodukcyjnym wynosił 16,3%, produkcyjnym 64,4%, a poprodukcyjnym 19,2%. Dla obszarów wiejskich wskaźniki te wynosiły odpowiednio 19,1%, 64%, 16,9%. Największy udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w ogóle ludności występował w subregionie południowym (18,7%) i zachodnim (18,1%), a najmniejszy w centralnym (16,3%). Wskaźnik dla ludności w wieku poprodukcyjnym największą wartość osiągał w subregionie północnym (19,6%), a najmniejszą w zachodnim (17,3%).

Najlepszą sytuację demograficzną w miastach odnotowano w subregionie zachodnim, gdzie udział ludności w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym kształtował się na zbliżonym poziomie, tj. odpowiednio 17,8% i 17,4%. W pozostałych subregionach sytuacja była niekorzystna w związku z przewagą w miastach ludności w wieku poprodukcyjnym, z czego najgorzej było w subregionie północnym, gdzie udział ludności w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym wynosił odpowiednio 15,6% i 20,6%.

Analizując zróżnicowania subregionalne zauważalny jest dość zbliżony rozkład wartości badanych wskaźników i większy udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w stosunku do udziału ludności w wieku poprodukcyjnym. Stosunkowo niekorzystna sytuacja występowała jedynie w subregionie północnym, w którym analizowane wskaźniki były na wyrównanym poziomie. Na uwagę zasługuje subregion południowy, gdzie relacja wskaźnika dla ludności w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym była najkorzystniejsza i wynosiła odpowiednio 20,2% i 16,2%.

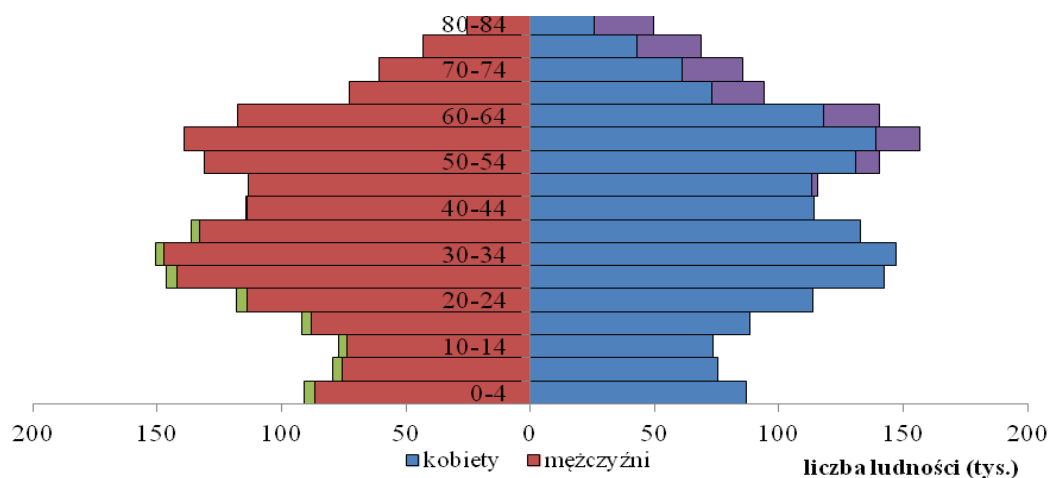
Wykres 2. Struktura wiekowa ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich w subregionach województwa śląskiego w 2012 roku (w %)

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Struktura wiekowa ludności województwa była zbliżona do struktury kraju. W ludności w wieku do 40 lat dominowali mężczyźni, natomiast wśród osób w wieku powyżej 45 lat znacząco dominowały kobiety. Średnio na 100 mężczyzn w regionie przypadało 107 kobiet. Jest to przede wszystkim związane z krótszym średnim trwaniem życia mężczyzn. Prognozowane dalsze trwanie życia dla kobiet w regionie wynosi 79,7 lat, a dla mężczyzn 71,6 lat (dla porównania dla Polski te wskaźniki wynoszą odpowiednio 80,6 i 72,1)³. Różnicowania w piramidzie wieku dla miast i wsi w województwie przedstawiają wykresy zamieszczone poniżej.

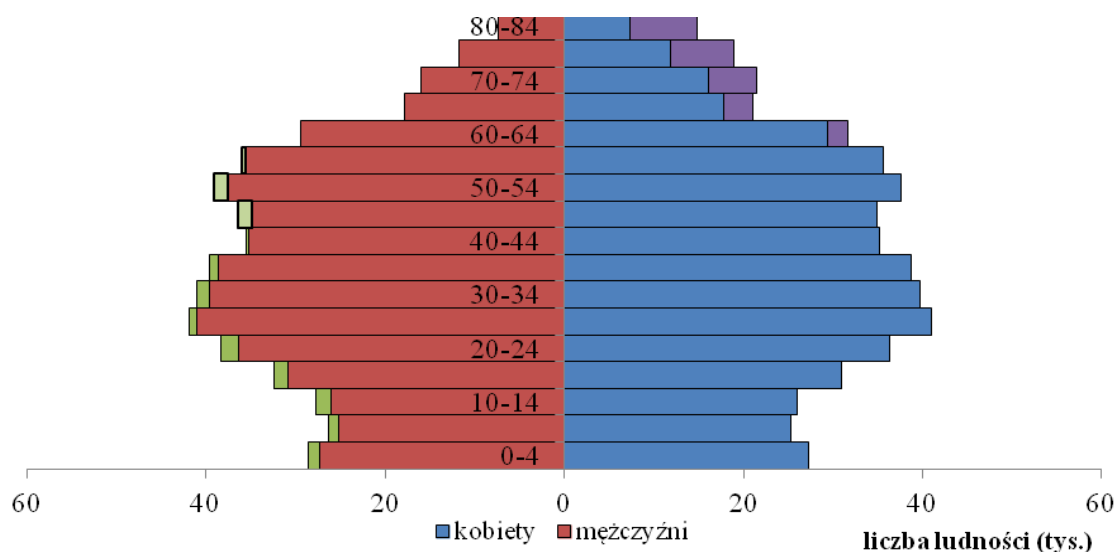
Wykres 3. Piramida wieku i płci dla miast województwa śląskiego w 2012 roku

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

³ Prognozowane dalsze trwanie życia to przewidywana przeciętna liczba lat dalszego życia dla osób w określonym wieku, w tym przypadku dla noworodków.

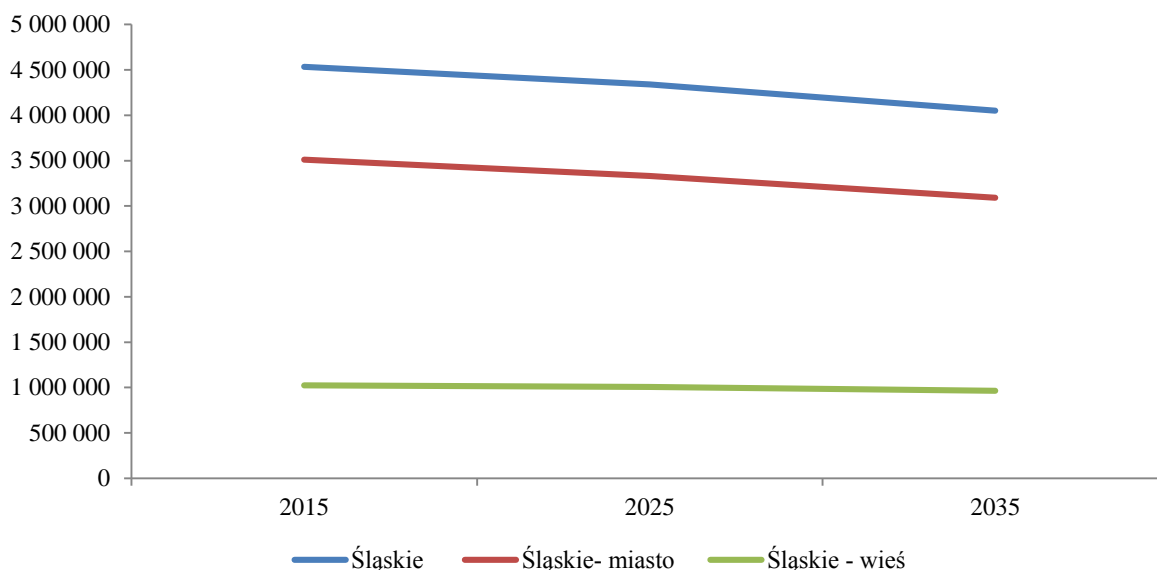
Wykres 4. Piramida wieku i płci dla wsi województwa śląskiego w 2012 roku

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W prognozie ludności do roku 2035 opracowanej przez Główny Urząd Statystyczny można zauważyć, że malejąca tendencja wielkości liczby ludności w województwie zostanie zachowana. W województwie śląskim prognozowany spadek jest najwyższy w Polsce i wynosi ok. 482 tys. w latach 2015-2035. Tendencja spadkowa dotyczy zarówno obszarów miast jak i wsi przy czym największa dynamika spadku dotyczy miast (11,9%). Największy spadek ludności odnotuje subregion północny (13,5%), następny jest subregion centralny (11,9%) oraz zachodni (10,3%). Najmniejszy ubytek ludności wystąpi w subregionie południowym (3,5%). Najmniejszy spadek ludności w miastach dotyczy obszaru subregionu południowego, największy subregionu północnego. Ta sama sytuacja w zróżnicowaniach subregionalnych dotyczy również obszarów wiejskich.

Wykres 5. Prognoza ludności dla województwa śląskiego do roku 2035

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Rynek pracy

W województwie śląskim większość bezrobotnych zamieszkuje miasta (78,0%). W 2012 r. tylko co piąty bezrobotny zarejestrowany w powiatowych urzędach pracy województwa był mieszkańcem terenów wiejskich (22,0%). Odpowiada to strukturze rozmieszczenia ludności z uwagi na miejsce zamieszkania w układzie miasto — wieś.

Liczba bezrobotnych mieszkańców wsi w województwie śląskim na koniec 2012 r. wynosiła 45 196 osób, w tym 23 861 kobiet, tj. 52,8%. W stosunku do końca 2011 r. liczba bezrobotnych tej kategorii wzrosła o 4 650 osób, tj. o 11,5%. W tym samym czasie liczba bezrobotnej ludności zamieszkującej miasta wzrosła o 10,0%. W ujęciu rocznym wzrost bezrobocia obserwowano zarówno w zbiorowości kobiet zamieszkałych na wsi (o 1 683 osoby tj. o 7,6%) jak i w zbiorowości mężczyzn (o 2 967 osób, tj. o 16,2%). W odniesieniu do stanu z końca 2011 r. wzrost poziomu bezrobocia wśród mężczyzn mieszkających na wsi był szybszy niż wśród kobiet (różnica w wielkości dynamiki wzrostu wynosi 8,4 punktu procentowego). Wśród osób bezrobotnych zamieszkałych na wsi jedynie 2 271 osób, tj. 5,0% zarejestrowanych w tej kategorii, posiadało gospodarstwa rolne. W omawianej subpopulacji bezrobotnych 8 087 osób, tj. 17,9% posiadało prawo do zasiłku, w tym 3 926 kobiet, tj. 16,5% bezrobotnych mieszanek wsi. Tradycyjnie bezrobocie ludności wiejskiej cechuje pewna sezonowość. Od marca do października następuje widoczny spadek liczby bezrobotnych tej kategorii, która wzrasta wraz z nadejściem miesięcy zimowych.⁴

Problem bezrobocia agrarnego w największym stopniu dotyka mieszkańców subregionu południowego, gdzie w końcu grudnia 2012 r. zarejestrowanych było 15,2 tys. bezrobotnych zamieszkałych na wsi, co stanowiło ponad połowę ogółu bezrobotnych w tym subregionie oraz północnego (13,5 tys. osób, tj. 39,4%). Dla porównania w subregionie centralnym bezrobotni z terenów wiejskich to jedynie 10,4% ogółu. Ponadto analizując zmianę zjawiska w stosunku do roku 2011 należy zauważyć, iż największy wzrost udziału bezrobotnych zamieszkałych na wsi w ogóle zarejestrowanych wystąpił w subregionie południowym (o 1,2 pp.).

Tabela 2. Liczba bezrobotnych, w tym zamieszkałych na wsi w latach 2011 i 2012

Subregiony	Liczba zarejestrowanych bezrobotnych -ogółem	Zamieszkali na wsi	% zamieszkałych na wsi wśród ogółu zarejestrowanych
stan na 31.12.2011 r.			
Województwo śląskie	186 187	40 546	21,8
południowy	25 727	13 308	51,7
północny	31 050	12 134	39,1
zachodni	20 155	3 641	18,1
centralny	109 255	11 463	10,5

⁴ Por. *Rynek pracy w województwie śląskim w 2012 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy, Obserwatorium Rynku Pracy, Katowice 2013.

stan na 31.12.2012 r.			
Województwo śląskie	205 459	45 196	22,0
południowy	28 748	15 214	52,9
północny	34 229	13 497	39,4
zachodni	21 032	3 890	18,5
centralny	121 450	12 595	10,4

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie danych zawartych w opracowaniu *Rynek pracy w województwie śląskim w 2012 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy, Obserwatorium Rynku Pracy, Katowice 2013.

Większość (56,0%) bezrobotnych województwa śląskiego zamieszkałych na wsi legitymuje się wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz gimnazjalnym i poniżej. W końcu 2012 roku, co czwarty zaewidencjonowany posiadał wykształcenie gimnazjalne lub poniżej gimnazjalnego — 23,6%. Jeszcze wyższy był odsetek osób legitymujących się wykształceniem zasadniczym zawodowym — 32,4%. Co czwarty bezrobotny posiadał wykształcenie policealne bądź średnie zawodowe — 24,1%. Na 100 bezrobotnych w tej kategorii zaledwie dwanaście osób posiadało wykształcenie średnie ogólnokształcące — 8,5%, a co dziewięć z nich legitymowało się wykształceniem wyższym — 11,4%.

Tabela 3. Bezrobotni zamieszkali na terenach wiejskich wg poziomu wykształcenia

Poziom wykształcenia	Zarejestrowani stan 31 grudnia		% do ogółu bezrobotnych zamieszkałych na wsi	
	2011	2012	2011	2012
wyższe	4 605	5 136	11,3	11,4
policealne i średnie zawodowe	9 683	10 895	23,9	24,1
średnie ogólnokształcące	3 525	3 834	8,7	8,5
zasadnicze zawodowe	13 053	14 646	32,2	32,4
gimnazjalne i poniżej	9 680	10 685	23,9	23,6
ogółem	40 546	45 196	100,0	100,0

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie *Rynek pracy w województwie śląskim w 2012 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy, Obserwatorium Rynku Pracy, Katowice 2013.

Infrastruktura transportowa

Sieć infrastruktury transportowej województwa jest rozbudowana i w znacznej części wpisuje się w Transeuropejską Sieć Transportu (TEN-T). Jest to sieć transportu drogowego, kolejowego, powietrznego i wodnego stworzona w celu zapewnienia spójności kontynentu europejskiego. Na jej realizacji opiera się polityka transportowa Unii Europejskiej (UE), a jej celem jest stworzenie infrastruktury niezbędnej do prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego UE.

Województwo śląskie charakteryzowało się największą gęstością dróg, w tym autostrad i dróg ekspresowych w kraju. Przez region przebiega autostrada A1 (Gdańsk — Gorzyczki) i A4 (Jędrzychowice — Korczowa) oraz drogi ekspresowe S-1 (Pyrzowice — Cieszyn) oraz S-69

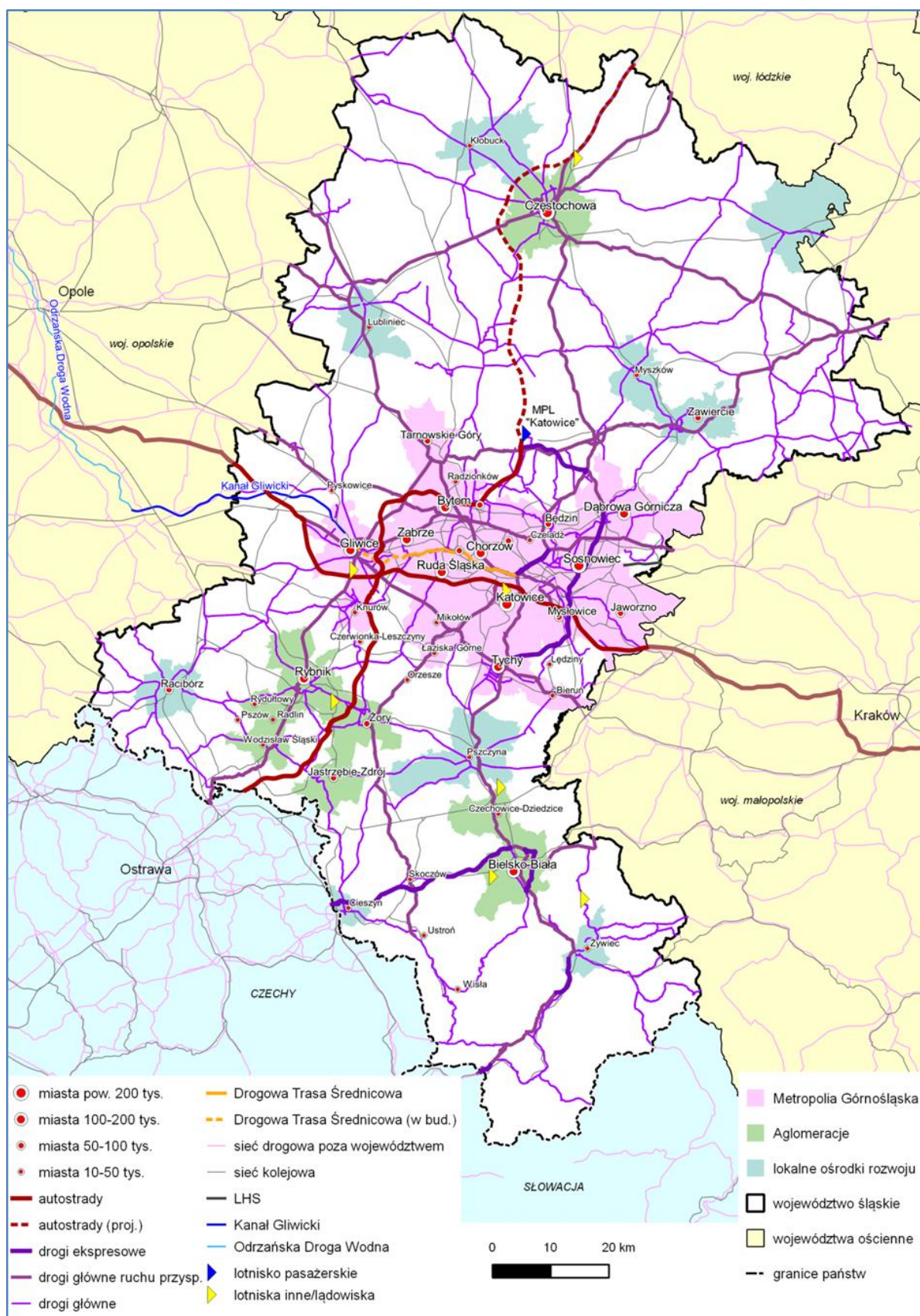
(Bielsko-Biała — Myto — Skalité). Długość dróg publicznych o nawierzchni twardej w województwie śląskim w 2011 roku wynosiła ponad 22 tys. km, a ich gęstość jest największa w porównaniu z innymi województwami i wynosi 179,6 km/100 km² (dwukrotnie przekraczała średnią krajową). Niezadowalające jest powiązanie sieci dróg lokalnych z siecią dróg wyższych kategorii, a w konsekwencji niedostateczne wykorzystanie rozwijającej się infrastruktury komunikacyjnej w regionie i obniżenie dostępności komunikacyjnej części obszarów województwa.

Województwo śląskie charakteryzowało się zarówno największym natężeniem ruchu na drogach krajowych⁵, jak i największym wzrostem tego natężenia w ciągu ostatnich pięciu lat. W 2010 r. natężenie ruchu na drogach regionu wyniosło 18,3 tys. pojazdów/dobę i było dwukrotnie wyższe od średniej krajowej. W odniesieniu do roku 2005 ruch na drogach w regionie wzrósł o 32% (tempo wzrostu dla Polski wyniosło 22%). Ponadto charakteryzował się również drugim po województwie małopolskim natężeniem ruchu na drogach wojewódzkich (4 899 pojazdów/dobę w 2010 r.)⁶. Istotnym problemem pozostaje przepływ ruchu tranzytowego przebiegającego przez centra miast. W regionie występuje najwyższa wartość przewozów ładunków transportem samochodowym wewnątrz regionu oraz do innych województw. Dużym tempem wzrostu odznacza się także wielkość importu ładunków z zagranicy.

⁵ Generalny Pomiar Ruchu w 2010 roku (GPR 2010) został wykonany na istniejącej sieci dróg krajowych z wyjątkiem tych odcinków, dla których zarządcami są prezydenci miast na prawach powiatu.

⁶ Synteza wyników Generalnego Pomiaru Ruchu 2010 na drogach krajowych.

Mapa 3. Główne elementy infrastruktury drogowej województwa śląskiego

Źródło: Strategia Rozwoju Systemu Transportu Województwa Śląskiego.

Długość sieci komunikacji miejskiej w województwie śląskim w 2011 r. wynosiła 10 634 km, na co oprócz linii autobusowych złożyło się 358 km linii tramwajowych oraz 72 km linii trolejbusowych. Linie komunikacyjne miejskie zlokalizowane na terenie województwa charakteryzowały się największą długością wśród regionów kraju (ok. 20% długości wszystkich linii miejskich w Polsce), a sieć tramwajowa w Metropolii Górnośląskiej jest najgęstsza siecią tramwajową w Polsce. Z sieci transportu publicznego w 2011 r. skorzystało 570,3 mln pasażerów, co stanowiło prawie 14,7% całej liczby pasażerów przewiezionych w Polsce. W stosunku do roku 2006 nastąpił jednak duży spadek liczby przewiezionych pasażerów o 73 mln osób (czyli o 11,4%).

Województwo charakteryzuje się największą w kraju gęstością równomiernie rozłożonej sieci kolejowej, porównywalną z regionami europejskimi. Stan techniczny infrastruktury kolejowej województwa śląskiego jest niezadawalający, w szczególności na obszarach eksploatacji górniczej. Ponadto występuje szereg linii nieeksploatowanych (potencjalne korytarze do wznowienia działalności kolejowej w przyszłości). Całkowita długość linii kolejowych eksploatowanych w województwie śląskim jest największa w Polsce. Składa się na nią ponad 2,1 tys. km linii normalnotorowych, krótki odcinek najdłuższej w Polsce linii szerokotorowej oraz kilka odcinków linii wąskotorowych. W 2011 r. — 81,6% sieci kolejowej było zelektryfikowane, a niewiele ponad połowa wszystkich linii to linie dwu i więcej torowe. Gęstość sieci kolejowej w regionie wynosiła 17,4 km/100 km² i była prawie dwukrotnie wyższa od wskaźnika gęstości przypadającego na drugie pod tym względem województwo w kraju — opolskie (9,2 km/100 km²).

Powiązania funkcjonalne⁷

Minimalne powiązania w zakresie dojazdów do pracy zidentyfikowane zostały na podstawie druków PIT-11, w których koszty uzyskania przychodu pracownika zostały wskazane jako podwyższone. Największe zgrupowanie dojazdów do pracy występowało w centralnej części województwa, której człon stanowiły kilkanaście miast liczących ponad 100 tys. mieszkańców. Dojazdy wewnątrz tego obszaru najczęściej miały silny charakter w obydwu kierunkach, co wskazuje na stosunkowo wyrównaną pozycję poszczególnych ośrodków. Na plan pierwszy wysunęły się Katowice, które były silnym generatorem ruchu dla dojazdów z obszaru całego województwa.

Centralna część województwa posiadała bardzo silne powiązania z subregionem zachodnim, a szczególnie z Aglomeracją Rybnicką. Ważnymi zgrupowaniami powiązań były także subregiony: południowy i północny. Odmienna była jednak struktura tych powiązań. O ile subregion południowy posiadał kilka ośrodków wiodących, to w przypadku subregionu północnego zdecydowany prym wiodła Częstochowa, która była głównym celem dojazdów do pracy z większości gmin tego obszaru. Analiza wyjazdów do pracy do gmin zewnętrznych położonych w obszarze badań oparta została o wskaźnik wyjazdów⁸. Jej wyniki wskazują, że

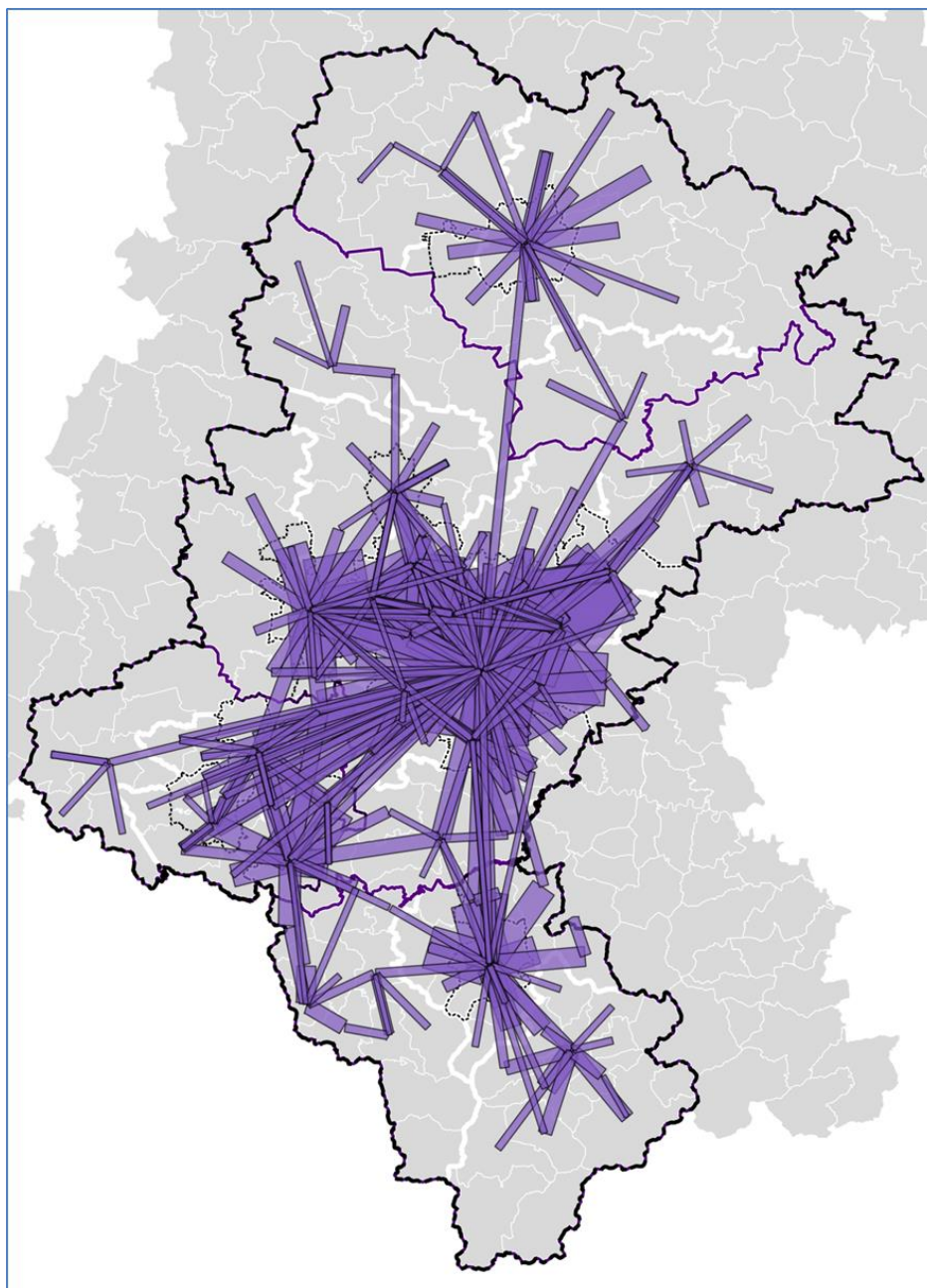
⁷ Zeszyt Analiz RCAS 1/2012 „Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego”. Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.

⁸ Wskaźnik wyjazdów do pracy = liczba wyjeżdżających do pracy z gminy / liczba wszystkich pracujących mieszkańców gminy * 100; gdzie: liczba wszystkich pracujących mieszkańców gminy = liczba powiązań wewnątrz gminy + liczba mieszkańców wyjeżdżających na zewnątrz.

gminami o największym odsetku wyjeżdżających do pracy do gmin zewnętrznych były (ranking według rodzaju gmin):

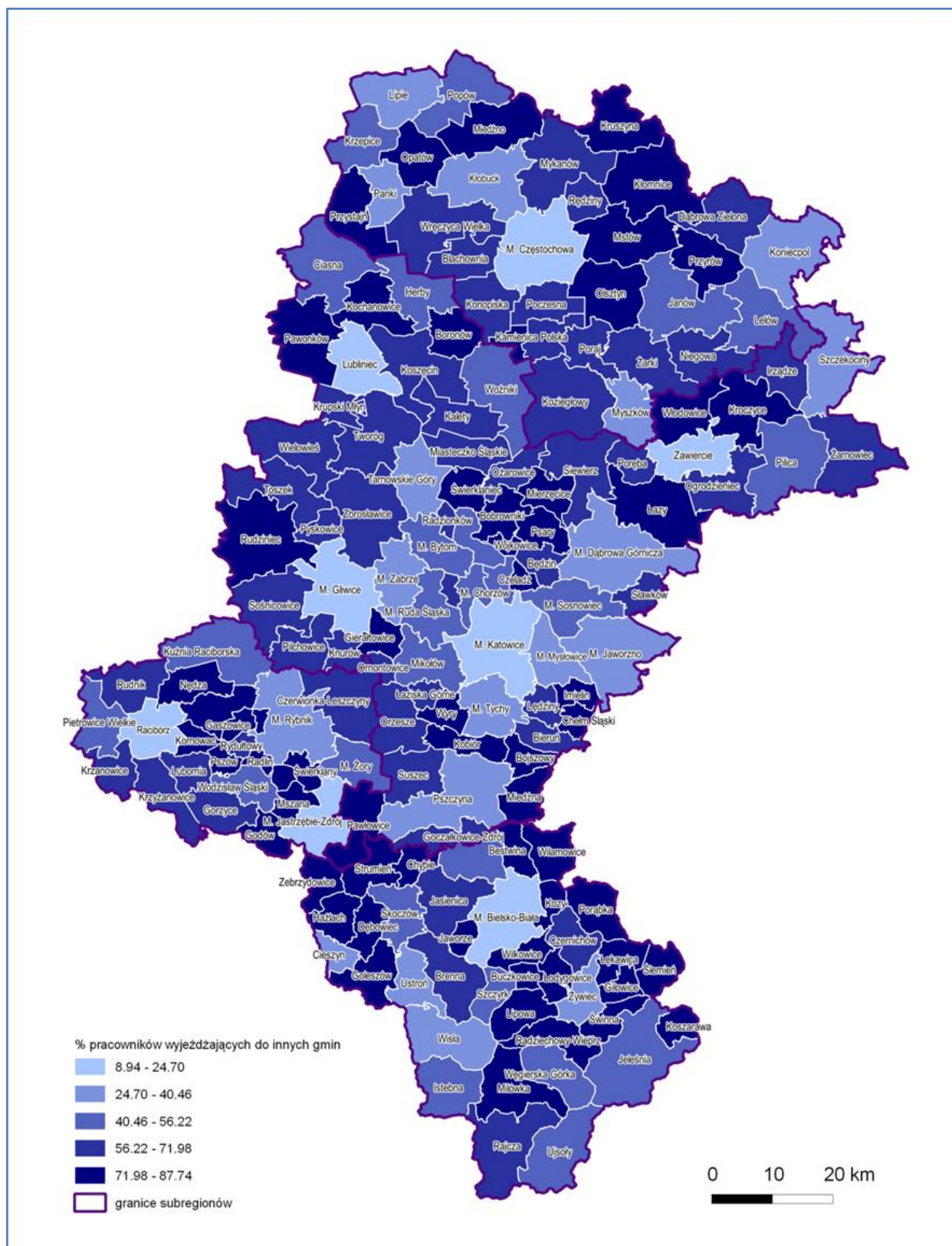
- gminy wiejskie: Hazlach (88%), Psary (87%), Wry (86%);
- gminy miejsko-wiejskie: Łazy (80%), Wilamowice (75%), Blachownia (71%);
- gminy miejskie: Wojkowice (81%), Czeladź (76%), Radlin (72%);
- miasta na prawach powiatu: Świętochłowice (68%), Siemianowice Śląskie (55%), Żory (54%).

Mapa 4. Powiązania w zakresie dojazdów do pracy (powyżej 250 osób w jednym kierunku) w województwie śląskim

Źródło: Zeszyt Analiz RCAS 1/2012 „Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego”.
Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.

Mapa 5. Wyjazdy do pracy do gmin zewnętrznych w województwie śląskim

Źródło: Zeszyt Analiz RCAS 1/2012 „Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego”.
Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.

Analiza dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych⁹ wskazywała, że przy liczbie wszystkich relacji wynoszącej prawie 1,3 tys., maksymalna wielkość jednej relacji wynosiła 651, natomiast suma wszystkich przemieszczających się uczniów to ponad 54,1 tys.¹⁰

Analiza kierunków i natężenia dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych w subregionach wskazywała, że subregion północny charakteryzował się najmniejszą sumą powiązań w tym zakresie spośród czterech subregionów województwa śląskiego. Na jego obszarze zlokalizowany był jednak największy w skali województwa ośrodek dojazdów do szkół, którym była Częstochowa. Była ona generatorem ponad 6 tys. codziennych dojazdów do szkół z gmin zewnętrznych. Stanowiła główny ośrodek dojazdów nawet z oddalonych o około 50 kilometrów gmin położonych wzdłuż wschodniej granicy subregionu.

Subregion centralny charakteryzował się największą sumą powiązań w zakresie dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych. Najsilniejszym w subregionie ośrodkiem były Tarnowskie Góry, generujące ponad 3,6 tys. codziennych dojazdów do szkół z gmin zewnętrznych. Struktura powiązań w przypadku powiatów ziemskich stosunkowo wiernie odwzorowywała podział administracyjny, natomiast w przypadku miast na prawach powiatu położonych w Metropolii Górnośląskiej, zidentyfikowano stosunkowo silne powiązania pomiędzy nimi.

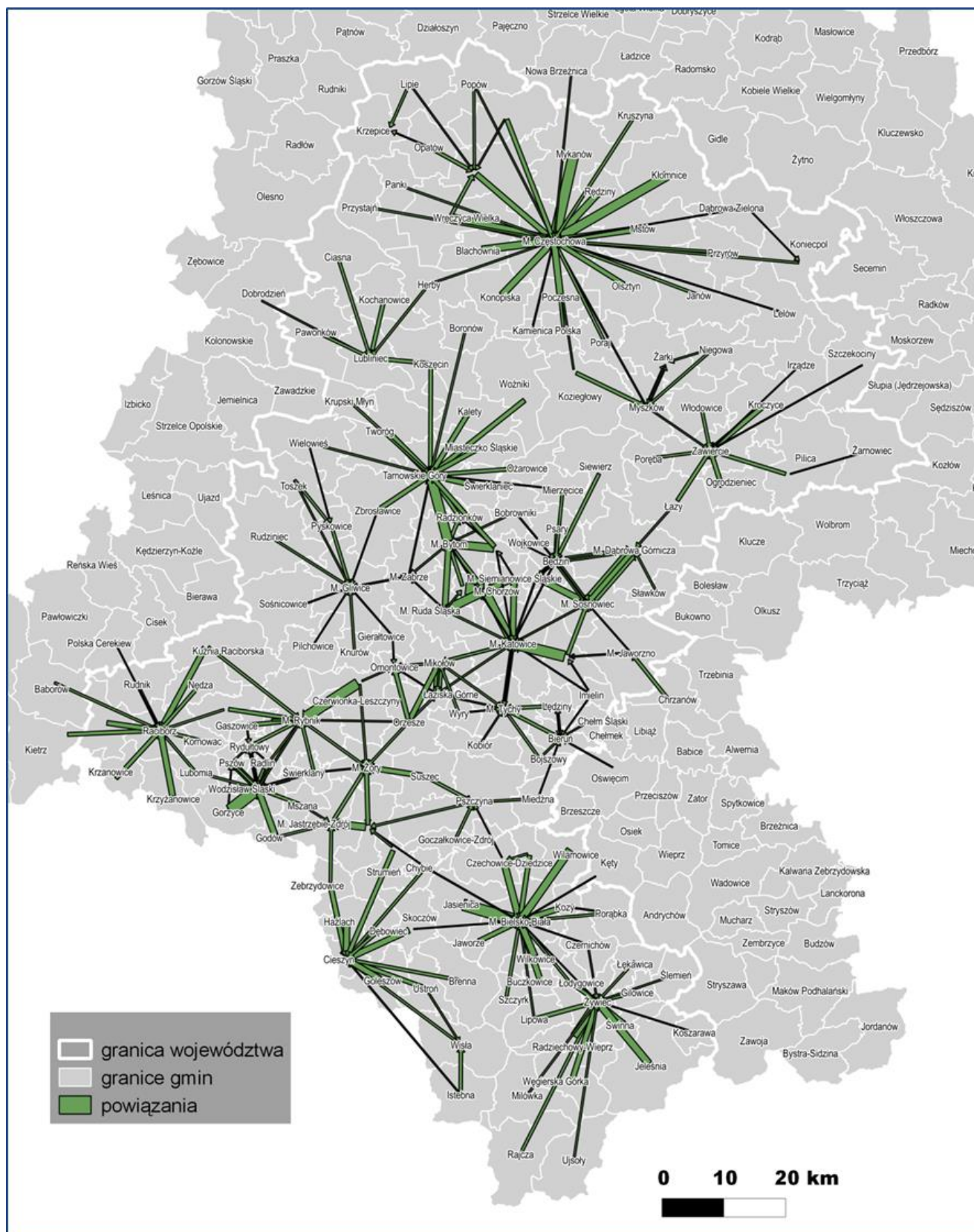
Subregion zachodni charakteryzował się podziałem na trzy główne ośrodki w zakresie wielkości przyjazdów do szkół ponadgimnazjalnych, jakimi były: Wodzisław Śląski, Racibórz i Rybnik. Największe terytorialnie oddziaływanie posiadał Racibórz, który generował przyjazdy do szkół powyżej 50 uczniów nie tylko z całego powiatu raciborskiego, ale także z zachodniej części powiatu rybnickiego oraz z graniczących z województwem śląskim gmin województwa opolskiego.

Subregion południowy w zakresie dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych charakteryzował się podziałem na trzy główne ośrodki, jakimi były miasta powiatowe: Bielsko-Biała, Żywiec i Cieszyn. Bielsko-Biała była drugim po Częstochowie, najsilniejszym ośrodkiem w skali województwa w tym zakresie i generuje ponad 3,8 tys. codziennych dojazdów do szkół z gmin zewnętrznych. Struktura powiązań bardzo wiernie odwzorowywała podział administracyjny i w zasadzie dla wszystkich gmin w subregionie najważniejszymi generatorami ruchu były ich ośrodki powiatowe.

⁹ Zeszyt Analiz RCAS 1/2012 „Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego”. Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.

¹⁰ W odróżnieniu od danych o dojazdach do pracy dane te obejmują tylko przepływy z gmin zewnętrznych, nie uwzględniając dojazdów wewnętrznych.

Mapa 6. Powiązania w zakresie dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych w województwie śląskim (powyżej 50 uczniów w jednym kierunku)

Źródło: Zeszyt Analiz RCAS 1/2012 „Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego”.
Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.

Wykształcenie

Na przestrzeni lat 2002 — 2011 w województwie śląskim odnotowano, podobnie jak w kraju, wzrost poziomu wykształcenia ludności. Odsetek osób z wykształceniem co najmniej średnim wzrósł o 7,8 pp. (w kraju o 7,2 pp.), tj. z 40,6% w 2002 r. do 48,4% w 2011 r. Największa dynamika zmian dotyczyła osób z wykształceniem wyższym, których udział wśród ogółu ludności w wieku 13 lat i więcej, zwiększył się o 7,0 pp. (z 8,9% w 2002 r. do 15,9% w 2011 r.). Na terenach wiejskich odsetek osób w wieku 13 lat i więcej, w roku 2011 z wykształceniem wyższym wynosił 11,6% i wzrósł w stosunku do roku 2002, kiedy wynosił 5,1%. Pomimo znacznego wzrostu liczby osób z wykształceniem wyższym na terenach wiejskich wskaźnik ten pozostawał znacznie niższy niż w miastach, gdzie odsetek z wykształceniem wyższym wynosił 17,1%. Obniżył się odsetek osób z nieukończonym wykształceniem podstawowym oraz bez wykształcenia w województwie śląskim, który w 2002 r. wynosił 2,3%, natomiast w 2011 r. 0,9%.

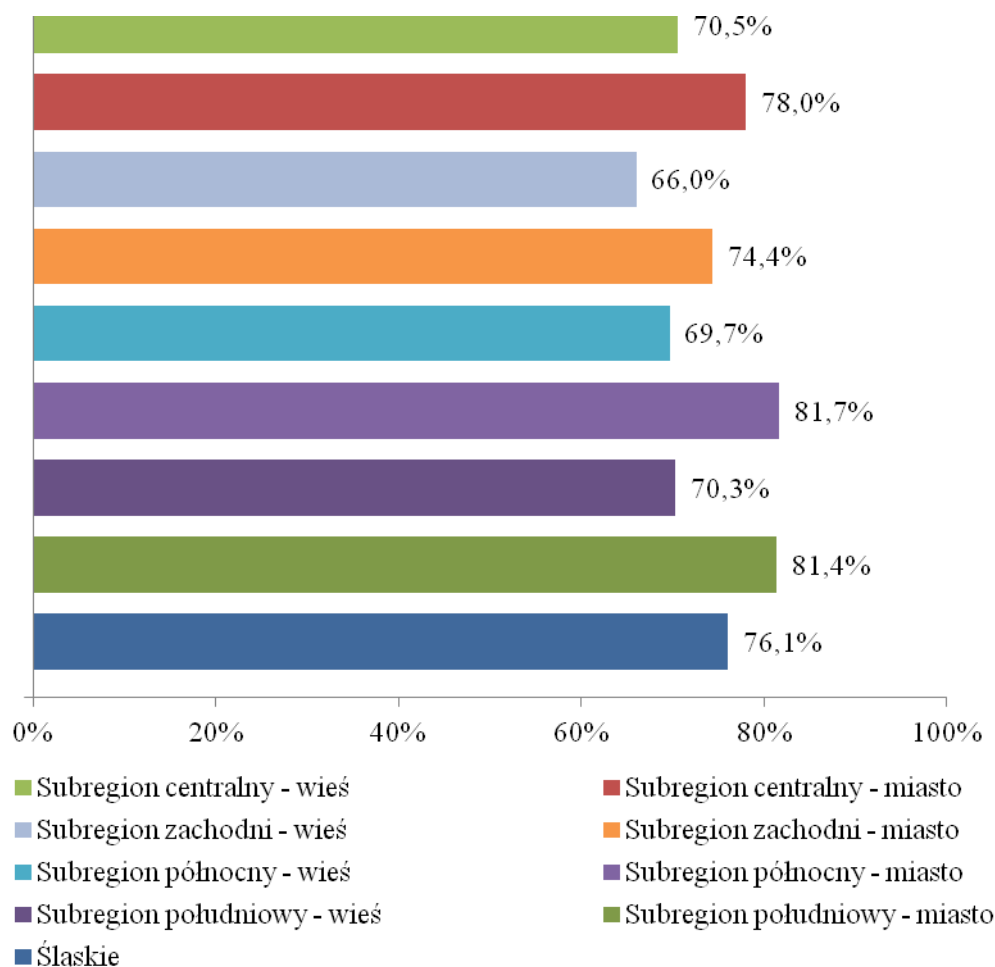
Wyniki z roku 2011 wykazały, że to kobiety częściej niż mężczyźni kończyły uczelnie wyższe (kobiety — 18,6% w miastach i 13,6% na wsi, mężczyźni — 15,5% w miastach i 9,6% na wsi) oraz licea ogólnokształcące (kobiety — 14,4% w miastach i 11,1% na wsi, mężczyźni — 7,9% w miastach i 6,0% na wsi). Narodowy Spis Powszechny z roku 2011 wykazał, że naukę kontynuowało 565,7 tys. osób, które posiadały już określony poziom wykształcenia. Wśród tej grupy osób prawie 75% osób kontynuowało naukę w trybie dziennym (stacjonarnym), a ponad 25% osób uzupełniało wykształcenie w trybie wieczorowym, zaocznym (niestacjonarnym), na odległość.

Usługi edukacyjne

W województwie śląskim w roku szkolnym 2012/2013 wychowaniem przedszkolnym objętych było 140 343 dzieci w wieku 3–6 lat, co stanowiło 76,1% dzieci ogółem w tym wieku. Liczba dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym zarówno w kraju jak i w województwie śląskim systematycznie rosła. W porównaniu z rokiem 2007 analogicznie do kraju, w regionie silniejsza dynamika wzrostu była obserwowana na wsi. Pomimo tego, wciąż w każdym z subregionów województwa śląskiego zasięg wychowania przedszkolnego wśród dzieci na obszarach wiejskich był mniejszy niż na obszarach miejskich (tylko w subregionie południowym odsetek ten przewyższał wskaźnik dla całego obszaru województwa). Najmniejsza różnica między obszarem wiejskim i miejskim występowała w subregionie centralnym (7,95 pp.) i zachodnim (8,4 pp.), podczas gdy w subregionie południowym i północnym przekraczała 10 pp.

Jednak biorąc pod uwagę odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w mieście w poszczególnych subregionach najlepiej wypadł subregion północny (81,7%) i południowy (81,4%). Największą liczbą miejsc w przedszkolach dysponował subregion centralny (77 297) a najmniejszą subregion północny (12 618). Analizując subregiony pod kątem obszarów wiejskich i miejskich, najwięcej miejsc w przedszkolach na obszarach wiejskich przypadło na subregion południowy (9 278) a najmniej na subregion zachodni (3 927).

Wykres 6. Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w poszczególnych subregionach województwa śląskiego w układzie miasto/wieś w roku szkolnym 2012/2013

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Zgodnie z prognozami demograficznymi rokrocznie zmniejszała się liczba uczniów szkół podstawowych i gimnazjów zarówno w kraju jak i w województwie śląskim. W 2012 roku w województwie w 1 245 szkołach podstawowych uczyło się 236 536 osób. Pod względem ilości szkół oraz uczniów zdecydowanie dominował subregion centralny (50,4% szkół, 57,9% uczniów), najmniej szkół zlokalizowanych było w subregionie zachodnim (14,2%). Najmniejsza liczba uczniów pobierała naukę w subregionie północnym (11,4%). Z analizy subregionów w podziale na obszary wiejskie i miejskie wynika, że największa liczba szkół na wsi również była zlokalizowana w subregionie centralnym, podczas gdy najwięcej uczniów uczyło się w subregionie południowym. Najmniej zlokalizowanych szkół oraz uczniów pobierających naukę na obszarach wiejskich stwierdzono w subregionie zachodnim.

Analogicznie przedstawiało się rozmieszczenie gimnazjów w województwie śląskim. Z ogólnej liczby 795 gimnazjów na subregion centralny przypadają 434 szkoły (54,6%), w których uczyło się łącznie 129 411 uczniów (57,8%), podczas gdy najmniej gimnazjów było położonych w subregionie zachodnim (13,5%), a najmniej uczniów uczęszczało do gimnazjów w subregionie północnym (11,4%). Porównanie subregionów województwa z uwzględnieniem obszarów wiejskich i miejskich wskazuje jedną zmianę w stosunku do

rozmieszczenia szkół podstawowych. Subregion południowy dysponował na obszarach wiejskich największą ilością gimnazjów (77, tj. 33,8%) jak i uczniów (10 115, tj. 34,9%), natomiast najmniej szkół gimnazjalnych (29, tj. 12,7 %) i uczniów (8 714, tj. 30%) z terenów wiejskich przypadało na subregion zachodni.

Pod względem komputeryzacji szkół podstawowych i gimnazjalnych sytuacja w poszczególnych subregionach była zbliżona, z niewielką przewagą na korzyść obszarów wiejskich. Liczba uczniów przypadająca na komputer z dostępem do Internetu przeznaczonym do użytku uczniów była najmniejsza w subregionie północnym (6 osób), następnie zachodnim i południowym (7 osób) a największa w centralnym (8 osób). Wskaźnik liczby uczniów przypadających na komputer w subregionach, na obszarze wsi, również na pierwszym miejscu stawał subregion północny (5 osób), następnie zachodni i centralny (po 6 osób) oraz południowy (7 osób).

Tabela 4. Średnia arytmetyczna (%) wyników poszczególnych przedmiotów na egzaminie gimnazjalnym według lokalizacji w województwie śląskim w roku szkolnym 2012/2013

Przedmiot	gminy wiejskie	miasta poniżej 20 tys. mieszkańców	miasta od 20 tys. do 100 tys. mieszkańców	miasta powyżej 100 tys. mieszkańców
język polski	62,30	61,75	62,14	62,61
historia i wiedza o społeczeństwie	58,17	56,85	57,70	57,81
matematyka	47,50	46,23	46,93	47,08
przedmioty przyrodnicze	59,16	58,09	58,51	58,28
j. angielski – podstawowy	61,60	61,79	64,77	65,44
j. angielski – rozszerzony	41,25	42,68	45,61	46,31
j. niemiecki – podstawowy	64,18	60,21	59,35	54,71
j. niemiecki – rozszerzony	49,29	44,91	50,27	45,37

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Jaworznie.

Wyniki egzaminu gimnazjalnego z 2013 roku wykazały, że najwyższe średnie wyniki z historii i wiedzy o społeczeństwie, matematyki, przedmiotów przyrodniczych oraz języka niemieckiego na poziomie podstawowym uzyskali uczniowie szkół zlokalizowanych w gminach wiejskich. Uczniowie szkół z miast powyżej 100 tys. mieszkańców uzyskali najwyższe średnie wyniki z języka polskiego oraz języka angielskiego zarówno na poziomie podstawowym jak i rozszerzonym. Natomiast najwyższy średni wynik egzaminu z języka niemieckiego na poziomie rozszerzonym charakteryzował uczniów miast od 20 tys. do 100 tys. mieszkańców. Najślabszą pozycję osiągnęli uczniowie szkół zlokalizowanych w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców, których średnie wyniki z wszystkich egzaminów oprócz języków obcych miały najniższą wartość w porównaniu z wynikami pozostałych miast i gmin wiejskich. Najślabsze średnie wyniki w zakresie języków obcych dotyczyły uczniów gmin wiejskich w przypadku języka angielskiego na poziomie podstawowym i rozszerzonym

oraz uczniów miast powyżej 100 tys. mieszkańców dla egzaminu z języka niemieckiego na poziomie podstawowym.

Stan zdrowia mieszkańców województwa śląskiego

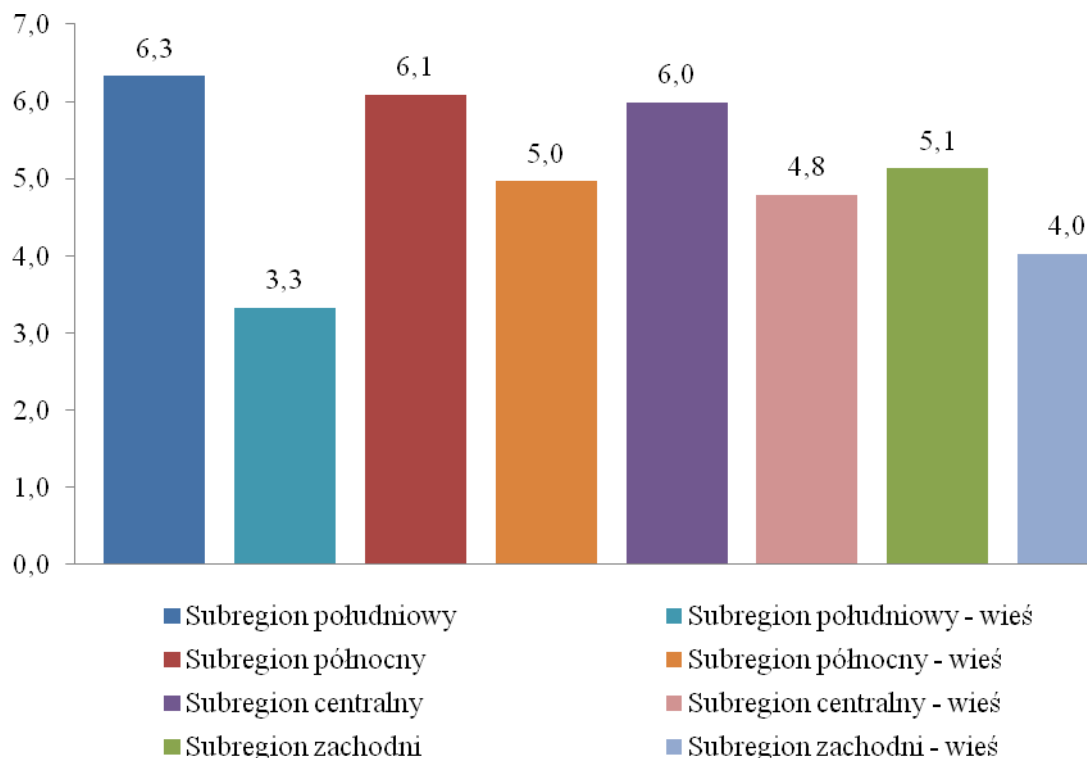
Wzrastająca długość przeciętnego trwania życia jest głównie wynikiem postępu w zmniejszaniu poziomu umieralności zarówno mężczyzn, jak i kobiet, a zwłaszcza spadku umieralności niemowląt. Wzrost długości życia nie idzie jednak w parze ze wzrostem poziomu zdrowotności społeczeństwa. W populacji osób dorosłych w regionie największym problemem zdrowotnym i wiodącą przyczyną zgonów były choroby układu krążenia. Poziom umieralności z powodu chorób układu krążenia w województwie śląskim należał do najwyższych w kraju. Istotnym problemem zdrowotnym w populacji województwa były także choroby nowotworowe, stanowiące drugą co do częstości przyczynę zgonów zarówno w Polsce jak i w regionie.

Istotnymi problemami z zakresu zdrowia w województwie śląskim były: wysoka umieralność niemowląt i niska masa urodzeniowa noworodków. Wskaźnik urodzeń żywych o niskiej masie (poniżej 2500 g) w województwie śląskim należał do najwyższych w kraju (6,3% przy średniej krajowej wynoszącej 5,6%). W województwie odnotowano także wyższy w stosunku do średniej krajowej wskaźnik zgonów niemowląt. Najczęstszym problemem zdrowotnym dzieci i młodzieży były choroby alergiczne. Oprócz chorób alergicznych wiodącą przyczyną zgłaszalności do lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej osób poniżej 18 roku życia w latach 2009 — 2013 były zniekształcenia kręgosłupa, a następnie zaburzenia refrakcji i akomodacji oka. Coraz bardziej znaczącym problemem zarówno w populacji dzieci i młodzieży, jak i osób dorosłych, zarówno w skali kraju jak i regionu, staje się wzrost częstości nadwagi i otyłości.

Usługi medyczne

Dostęp do podstawowych usług medycznych w województwie śląskim w okresie od 2007 do 2012 roku systematycznie się polepszał i nie odbiegał od dostępności do podstawowych usług medycznych w kraju. Najwięcej przychodni na 10 tys. mieszkańców odnotowano w subregionie południowym (6,3) a najmniej w subregionie zachodnim (5,1). Jednak analizując dostępność do przychodni na obszarach wiejskich subregion południowy plasował się na ostatnim miejscu (3,3) wyraźnie odbiegając od najlepszego subregionu północnego (5,0). W regionie zarówno liczba aptek na 10 tys. mieszkańców (3,0), jak i liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców (5,9) oscylowała wokół wskaźnika dla kraju (odpowiednio 3,1; 5,0). Najlepszy dostęp do aptek posiadali mieszkańcy subregionu północnego (3,4) a najłabszy subregionu zachodniego (2,3). Mieszkańcy obszarów wiejskich w tych samych subregionach dysponowali również najlepszym i najłabszym dostępem do usług aptecznych.

Wykres 7. Liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców poszczególnych subregionów województwa śląskiego z uwzględnieniem obszarów wiejskich w 2012 roku

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W latach 2007 — 2012 zarówno w kraju, jak i województwie śląskim wzrosła ilość porad ogólnodostępnych na 1 mieszkańca (odpowiednio o 4,4% i 8,8%). Jeszcze wyraźniej w analizowanym okresie widać wzrost ilości porad na obszarach wiejskich w regionie (wzrost o 6,2%) na tle kraju (wzrost o 1,3%). Ilość porad udzielonych przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej i lekarza rodzinnego na 1 mieszkańca była największa w subregionie centralnym i zachodnim (4,1), co odpowiadało wskaźnikowi dla całego województwa. Następne w kolejności subregiony: południowy (4,0) i północny (3,9) tylko nieznacznie odbiegały ilością porad od pozostałych subregionów. Na obszarach wiejskich województwa najwięcej porad przypadało na mieszkańca subregionu centralnego (4,5), a najmniej na mieszkańca subregionu zachodniego (3,0).

Pomoc społeczna

W latach 2007 — 2012 zarówno w kraju jak i w województwie śląskim liczba osób w gospodarstwach domowych korzystających z środowiskowej pomocy społecznej spadła odpowiednio o 14,7% i 20,4%. Udział osób korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem w regionie (5,4%) był niższy niż w kraju (8,1%). Najmniejszy udział osób pobierających świadczenia pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców występował w subregionie południowym (5,0%), a największy w subregionie północnym (6,3%). Największy udział korzystających z pomocy społecznej na obszarach wiejskich również przypadał na subregion północny (6,8%), natomiast najmniejszy odsetek na subregion zachodni (3,6%).

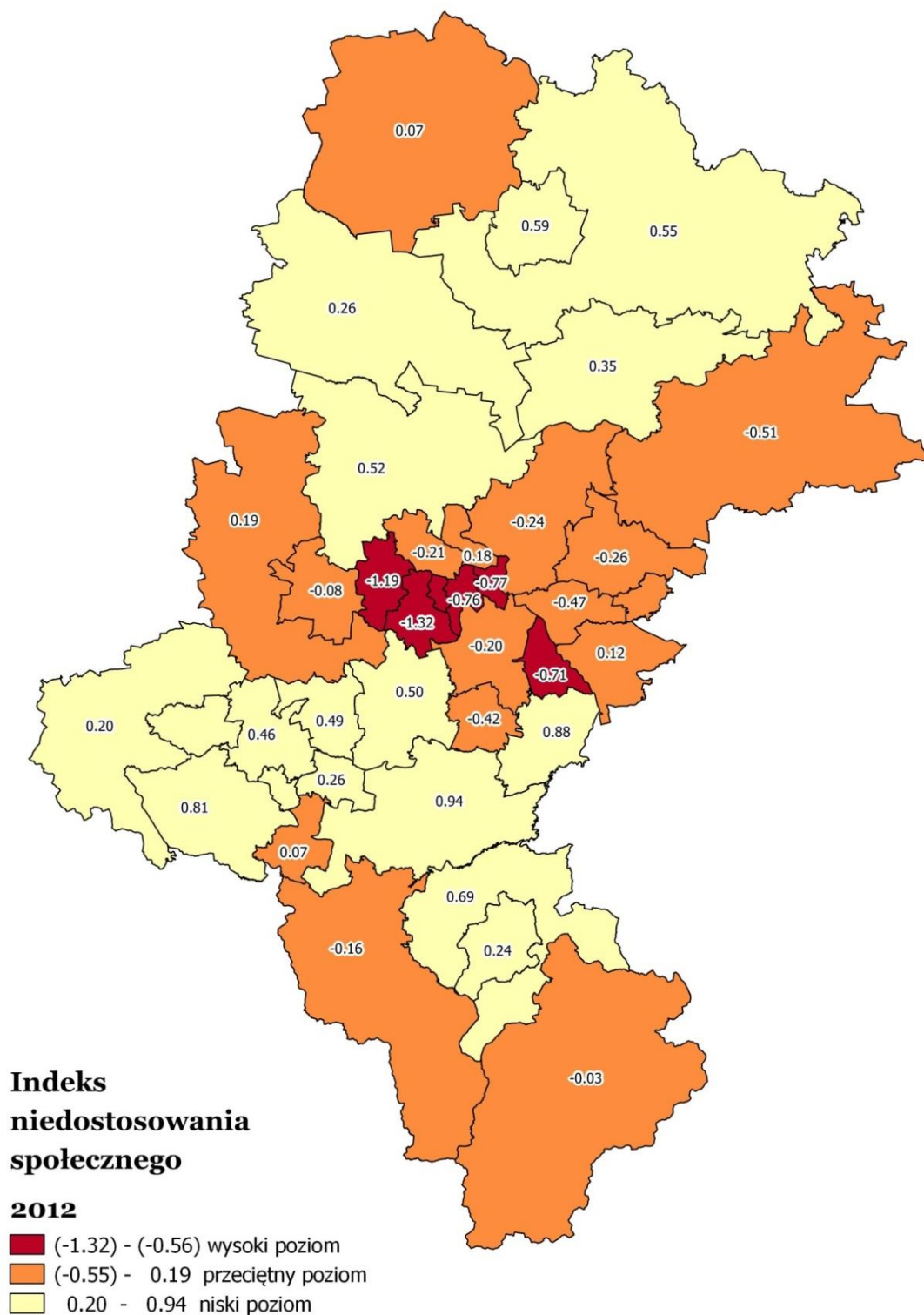
W tym samym okresie widoczna była również tendencja spadkowa liczby rodzin otrzymujących zasiłki rodzinne na dzieci. W województwie śląskim ilość rodzin otrzymujących wsparcie na dzieci zmniejszyła się w tym czasie o 38,6% a w kraju o 33,1%. Najwięcej rodzin otrzymujących wsparcie mieszkało na obszarze subregionu centralnego (52 885), natomiast najmniej na terenie subregionu zachodniego (10 727). Uwzględniając podział na miasto i wieś, najwięcej rodzin otrzymujących zasiłek rodzinny mieszkało na obszarach wiejskich subregionu południowego (8 873), podczas gdy najmniej wciąż w subregionie zachodnim (2 033).

Indeks niedostosowania społecznego¹¹

Negatywne zjawiska społeczne odnotowano na obszarach miejskich usytuowanych w Metropolii Górnośląskiej oraz w części powiatów granicznych. Najwyższy poziom niedostosowania społecznego utrzymuje się w powiatach grodzkich zlokalizowanych w centrum wspomnianej wcześniej Metropolii i charakteryzujących się trwałością negatywnych zjawisk. Pozytywnymi liderami pod względem niskiego poziomu niedostosowania społecznego są podregiony tyski i częstochowski. Grupują one powiaty cechujące się przeważnie niskimi wartościami indeksu oraz zachowujące trwałość poziomu tego zjawiska.

¹¹ Elementami składowymi indeksu niedostosowania społecznego był: współczynnik syntetyczny przestępczości, współczynnik syntetyczny korzystających z pomocy społecznej, współczynnik liczby samobójstw przypadających na 10 tysięcy mieszkańców.

Mapa 7. Indeks niedostosowania społecznego w powiatach województwa śląskiego w 2012 r.

Źródło: Raport „Moduł społeczny Część II: Niedostosowanie społeczne w województwie śląskim” opracowany w ramach projektu współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego pn. „Rozwój efektywnego systemu monitoringu polityk publicznych w województwie śląskim”.

Aktywność społeczna i kulturalna

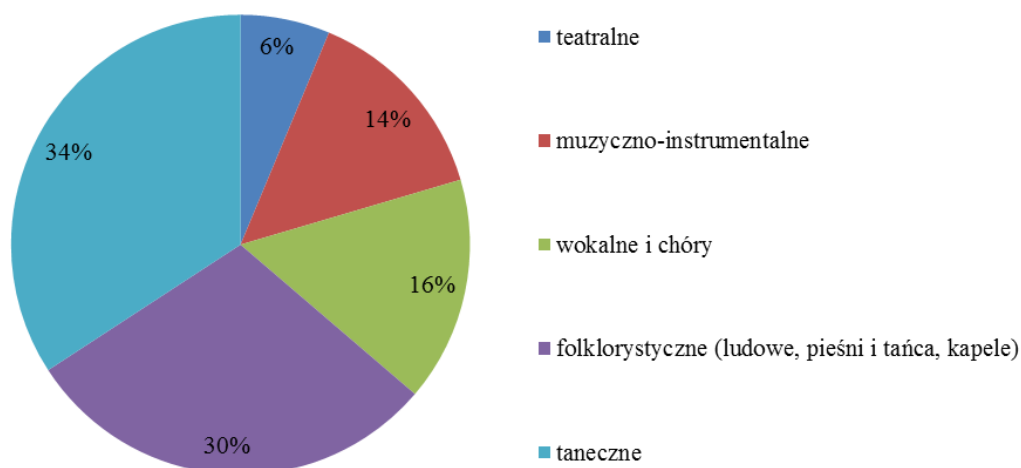
Domy kultury, kluby i świetlice należą do publicznych instytucji kultury, które szczególnie na obszarach wiejskich pełnią często funkcję jedynej znaczącej organizatora życia kulturalnego i społecznego. W województwie śląskim w 2012 roku były zlokalizowane 362 domy i ośrodki kultury, z czego większość przypadła na subregion centralny (50,8%), następnie zachodni (20,4%), południowy (18,0%) i północny (10,8%). Najwięcej domów kultury na obszarach wiejskich ponownie przypadło na subregion centralny (42) a najmniej na subregion północny (22).

Istotną kwestią zwiększającą poziom dostępności domów kultury jest przystosowanie obiektów dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. Ponad połowa ośrodków kultury w województwie śląskim była przystosowana dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich (57,7%). Najlepsza sytuacja pod tym względem, niezależnie czy to w subregionach ogółem czy na obszarach wiejskich, była w subregionie południowym (70,8%, 63,6%), natomiast najmniejsza dostępność ośrodków kultury przypadła na subregion zachodni (45,9%, 28,2%). Lokalne zespoły artystyczne mogły liczyć na wsparcie ze strony domów kultury w zakresie prowadzenia różnorodnych kół, klubów i kursów oraz działań mających na celu integrację lokalnej społeczności. W województwie śląskim lokalne ośrodki kultury zorganizowały ponad 20 tys. różnych imprez (o 64% więcej niż średnio w kraju) z czego co piąta odbyła się na obszarach wiejskich.

Najczęstszymi imprezami w województwie były występy artystów i zespołów zawodowych (19%) i to one przyciągnęły najwięcej widzów (1 054 458). W subregionie centralnym, częściej niż w pozostałych subregionach województwa, organizowano prelekcje, spotkania i wykłady (2 303). Natomiast biorąc pod uwagę obszary wiejskie, subregion zachodni odróżniał się od pozostałych, gdyż odbyło się tam najwięcej imprez turystycznych i sportowo-rekreacyjnych (196). Najwięcej uczestników imprez w poszczególnych subregionach wzięło udział w występach zespołów amatorskich w subregionie północnym (43,7%). W pozostałych subregionach największą popularnością cieszyły się występy artystów i zespołów zawodowych.

W województwie śląskim działało 1 690 zespołów artystycznych (o 76% więcej niż średnio w kraju), z czego blisko co trzeci na obszarach wiejskich. Najpopularniejsze w domach i ośrodkach kultury były zespoły taneczne (33,6%), muzyczno-instrumentalne (18,8%), wokalne i chóry (17,8%) oraz folklorystyczne (17,8%). W poszczególnych subregionach również przeważały zespoły taneczne, jedynie w subregionie północnym zespoły folklorystyczne były równie liczne. Na obszarach wiejskich województwa śląskiego uczestnictwo w zespołach artystycznych koncentrowało się na głównie w zespołach tanecznych (34%), folklorystycznych (30%) oraz zespołach wokalnych i chórach (16%).

Wykres 8. Uczestnictwo w zespołach artystycznych na obszarach wiejskich województwa śląskiego według rodzajów w 2012 roku

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mieszkańcy województwa śląskiego byli jednymi z najczęściej korzystających z bibliotek publicznych, na co wskazywała liczba czytelników w regionie (867 861), która przewyższała średnią krajową ponad dwukrotnie. Również sama liczba bibliotek w regionie (804) była o 57% wyższa niż średnio w kraju (511), z czego blisko 42% obiektów mieściło się na wsi. Najwięcej bibliotek mieściło się w subregionie centralnym (441) a najmniej w subregionie północnym (104), na obszarach wiejskich najwięcej bibliotek przypadało na subregion centralny, a najmniej na subregion zachodni.

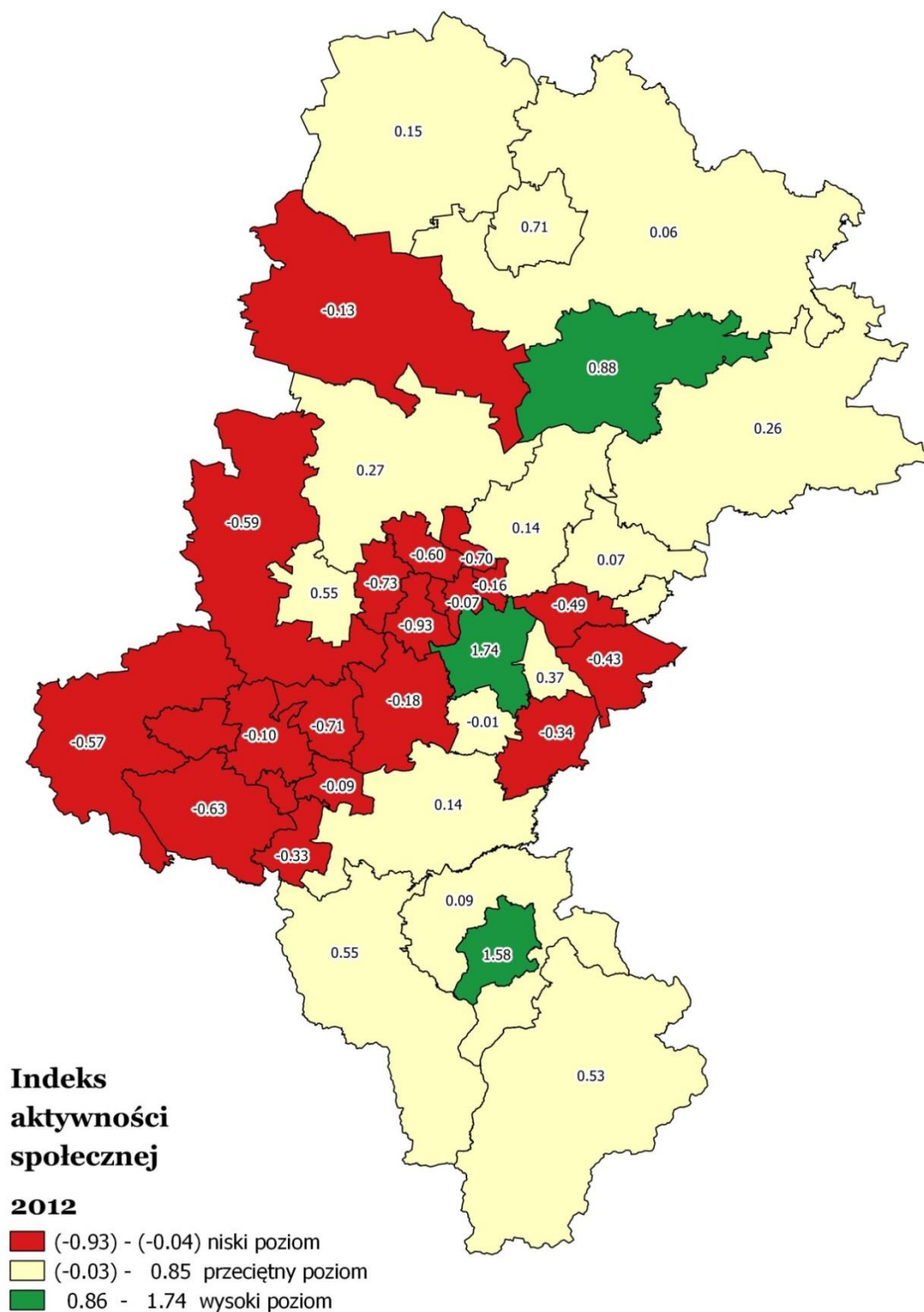
Najwyższy wskaźnik czytelników bibliotek publicznych na 1 000 mieszkańców występował w subregionie południowym (198,5) i subregionie zachodnim (198,0). Na porównywalnym poziomie wskaźnik kształtował się w subregionie centralnym (189,5), a tylko w subregionie północnym był wyraźnie niższy (154,8). W podziale na miasto i wieś to obszary wiejskie subregionu zachodniego wypadły najlepiej (157,2), pomimo faktu, że było tam zlokalizowanych najmniej bibliotek (54), a najslabiej wypadły obszary wiejskie subregionu północnego (104,7).

Indeks aktywności społecznej¹²

Zauważa się trzy ośrodki wysokiej aktywności społecznej, tj.: Katowice, Bielsko-Biała oraz powiat myszkowski. Niski poziom aktywności społecznej cechuje powiaty rozciągające się w pasie ciągnącym się z zachodu na wschód obejmującym wszystkie powiaty podregionu rybnickiego, powiaty lubliniecki, gliwicki, mikołowski, bieruńsko-lędziński oraz część miast skupionych w Metropolii Górnośląskiej (Zabrze, Ruda Śląska, Bytom, Piekary Śląskie, Chorzów, Świętochłowice, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec oraz Jaworzno).

¹² Na indeks aktywności społecznej składają się: współczynnik syntetyczny aktywności politycznej, współczynnik syntetyczny przedsiębiorczości oraz współczynnik dostępności NGO's.

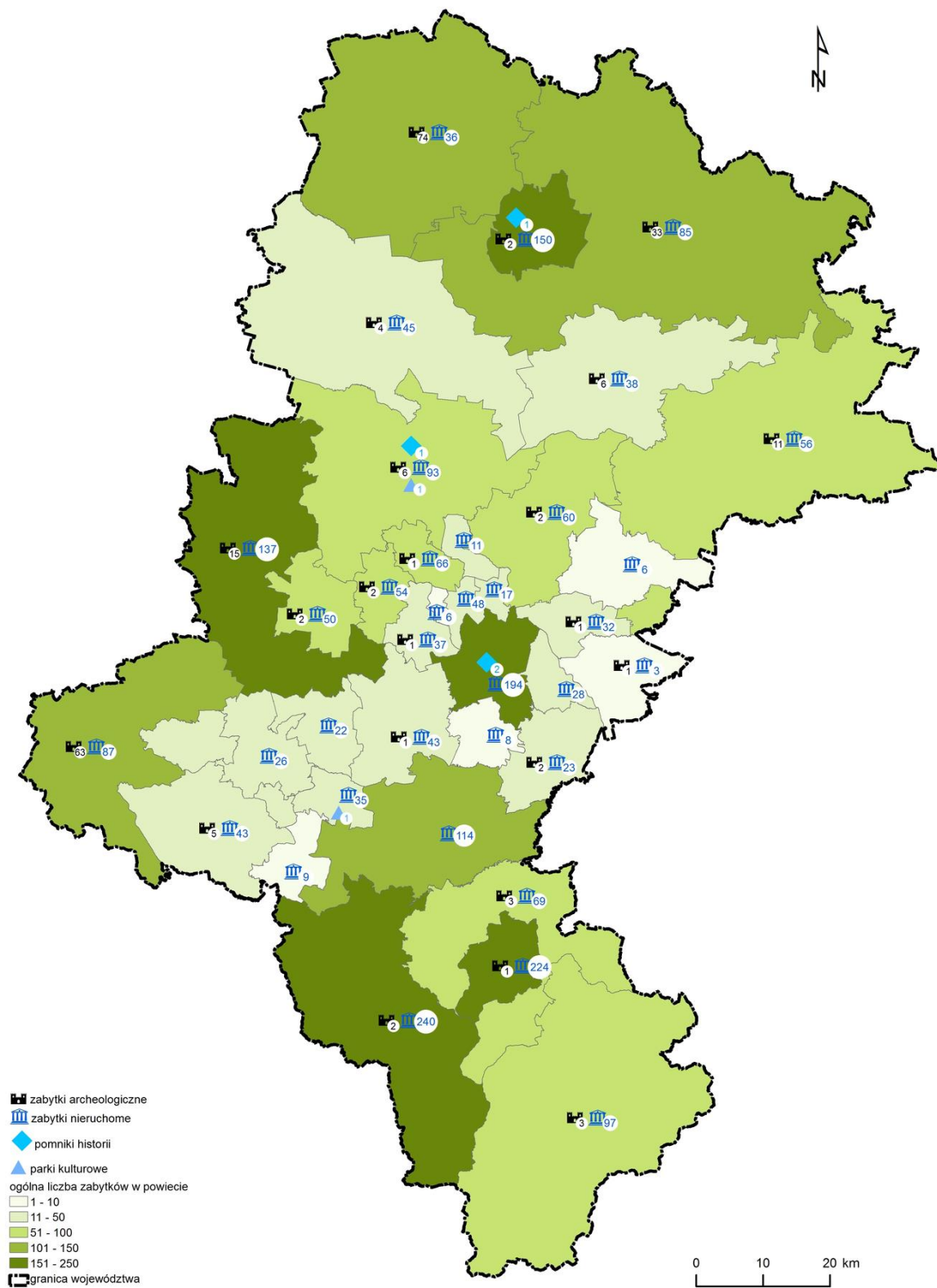
Mapa 8. Indeks aktywności społecznej w powiatach województwa śląskiego w 2012 r.

Źródło: Raport „Moduł społeczny Część I: Aktywność społeczna w województwie śląskim” opracowany w ramach projektu współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego pn. „Rozwój efektywnego systemu monitoringu polityk publicznych w województwie śląskim”.

Na poniższej mapie przedstawiono rozmieszczenie zabytków wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego. Powiatami o największej liczbie zabytków były miasta Aglomeracji Bielskiej, Częstochowskiej oraz Metropolii Górnośląskiej (Bielsko-Biała, Częstochowa, Katowice) oraz dwa powiaty ziemskie, tj. powiat cieszyński i powiat gliwicki. Natomiast najniższa liczba zabytków charakteryzowała następujące miasta na prawach powiatu: Jaworzno, Dąbrowa Górnicza, Świętochłowice, Tychy i Jastrzębie Zdrój.

Mapa 9. Zabytki w powiatach województwa śląskiego (rejestr zabytków województwa śląskiego – stan na 31 grudnia 2014 r.)

Źródło: opracowanie ekofizjograficzne do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice 2015 r.

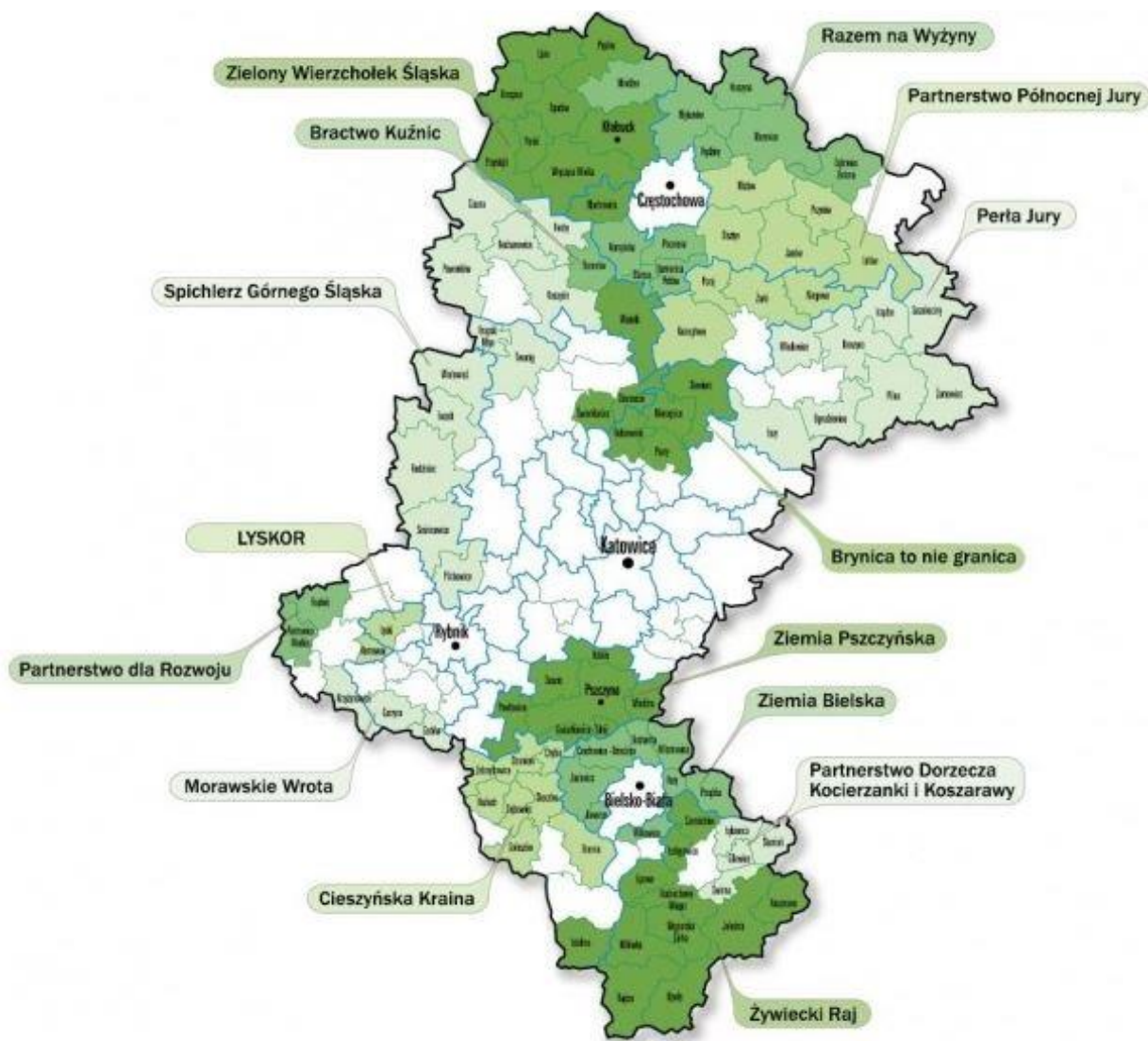
Ważną rolę w aktywizacji mieszkańców na rzecz lokalnych społeczności na obszarach wiejskich pełnią Lokalne Grupy Działania (LGD) i Lokalne Grupy Rybackie (LGR).

LGR jest specjalnym podmiotem, który opracowuje i realizuje lokalną strategię rozwoju obszarów rybackich (LSROR). Oś priorytetowa 4 Programu Operacyjnego Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007 – 2013, przyczynia się do aktywizacji społeczności obszarów zależnych od rybactwa poprzez włączenie partnerów społecznych i gospodarczych z określonego obszaru do planowania i wdrażania lokalnych inicjatyw. W ramach przygotowanych przez te społeczności lokalnych strategii rozwoju obszarów rybackich realizowanych jest szereg inwestycji i inicjatyw, m.in. w zakresie dywersyfikacji działalności gospodarczej oraz inwestycji na rzecz drobnej infrastruktury rybackiej.

Celem osi 4 PROW 2007-2013 jest aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowanie potencjału społecznego na wsi. Leader jest podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, polegającym na oddolnym opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju obszarów wiejskich oraz realizacji wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby, wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Przedstawiciele tych trzech środowisk tworzą LGD – partnerstwo międzysektorowe, które samodzielnie wybiera projekty, których realizacja przyczynia się do osiągnięcia celów wspólnie opracowanej lokalnej strategii rozwoju (LSR).

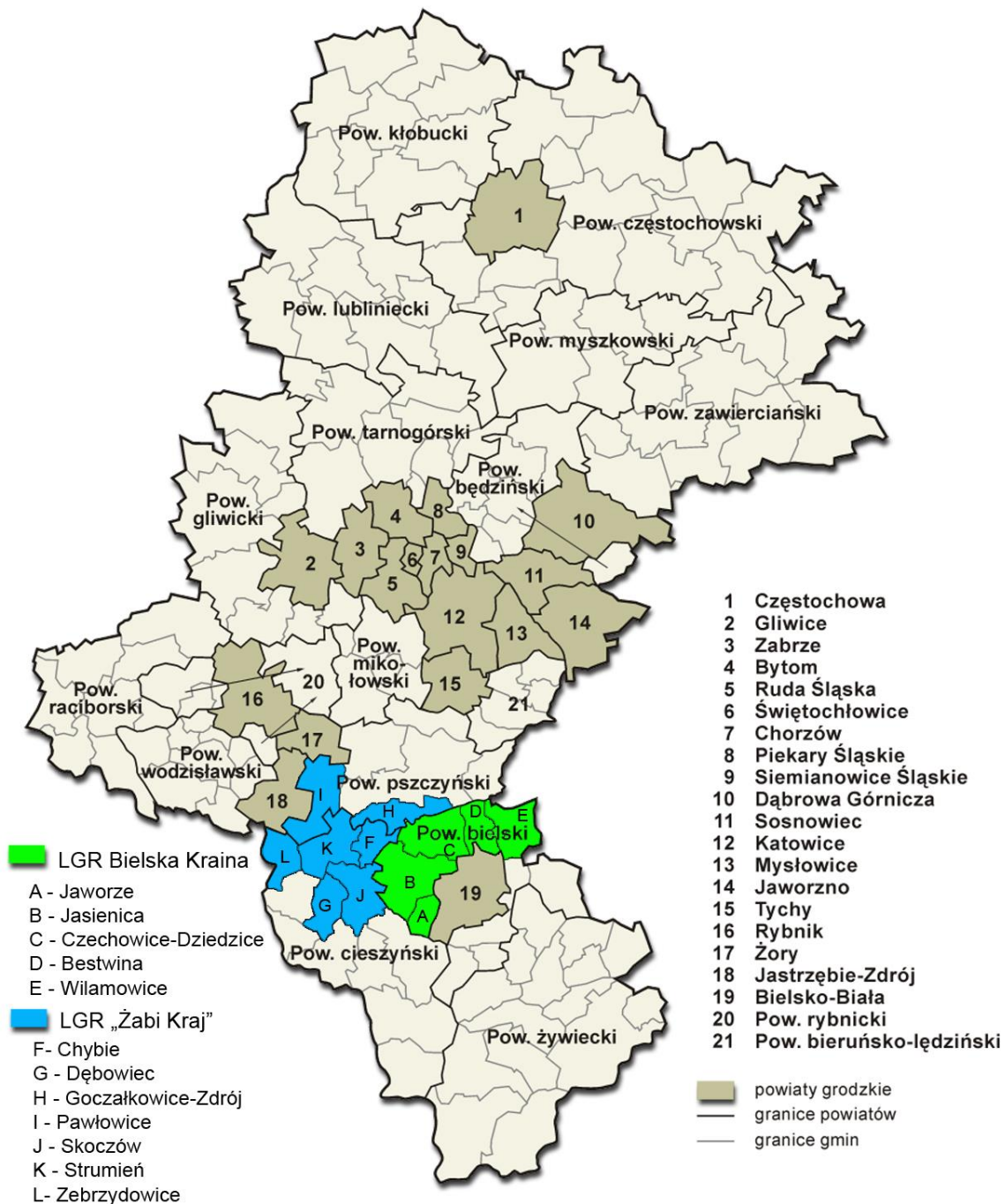
Na terenie województwa śląskiego w okresie programowania 2007-2013 funkcjonowało piętnaście LGD i dwie LGR.

Mapa 10. Obszary objęte działaniem LGD w województwie śląskim (2007-2013)

Źródło: http://prow2007-2013.slaskie.pl/?grupa=1&art=1261404479&id_m=88

Mapa11 . Obszary objęte działaniem LGR w województwie śląskim (2007-2013)

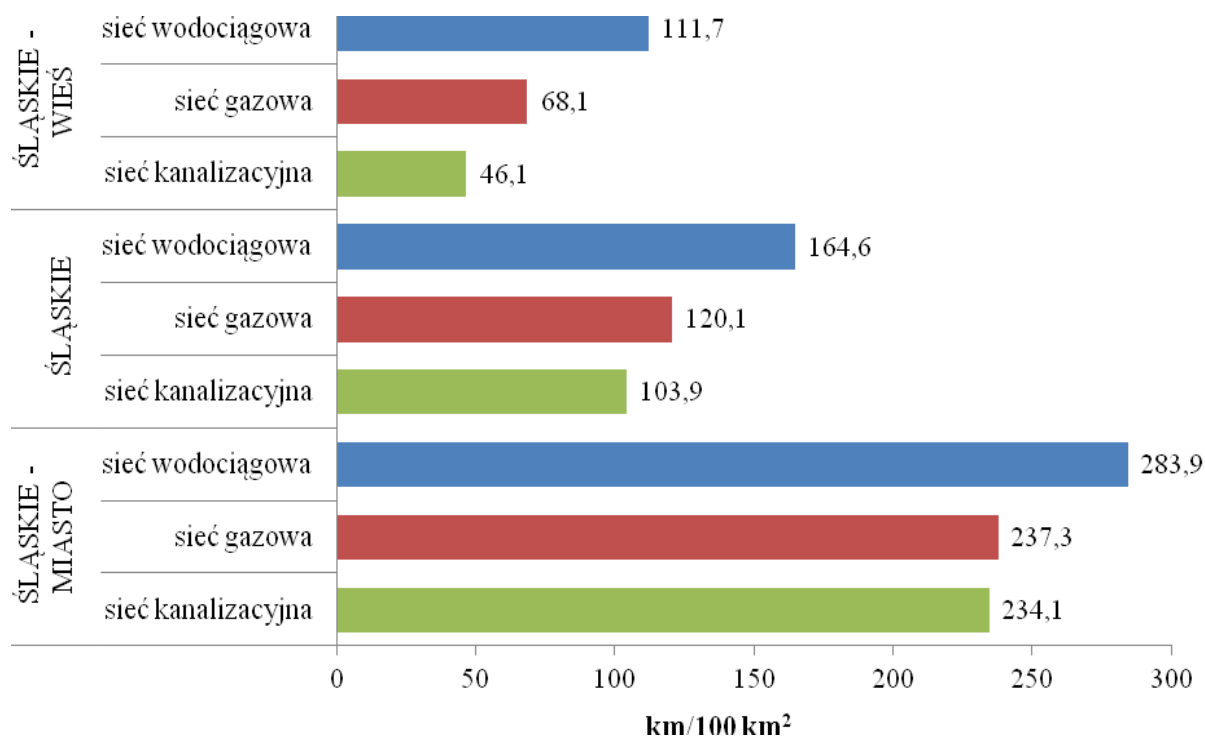
Źródło: opracowanie własne.

Infrastruktura techniczna

Podstawowym wskaźnikiem rozwoju infrastruktury technicznej w regionie jest długość sieci rozdzielczej w zakresie infrastruktury wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej. W 2012 roku największą siecią rozdzielczą w województwie śląskim była sieć wodociągowa (164,6 km/100 km²), następnie gazowa (120,1 km/100 km²) oraz kanalizacyjna (103,9 km/100 km²). Na obszarach wiejskich i miejskich regionu poziom rozwoju

poszczególnych sieci prezentował się w podobnym układzie. Wskaźnik długości sieci rozdzielczej na obszarach wiejskich województwa kształtował się poniżej wartości dla obszarów miejskich jak i średniej dla regionu pod względem każdego rodzaju sieci.

Wykres 9. Długość sieci rozdzielczej na 100 km² w województwie śląskim w podziale na miasto i wieś w 2012 roku

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W województwie śląskim z instalacji wodociągowej korzystało 93,6% ogółu ludności, 70,9% z instalacji kanalizacyjnej oraz 62,6% z instalacji gazowej. Najmniej, i tym samym poniżej średniej dla obszarów wiejskich województwa śląskiego, osób korzystających z instalacji gazowej i kanalizacyjnej odnotowano na wsi w subregionie zachodnim (odpowiednio 12,4%, 20,6%), natomiast z instalacji wodociągowej — na wsi w subregionie południowym (63,9%).

Tabela 5. Korzystający z instalacji wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej w % ogółu ludności w Polsce i w województwie śląskim w 2012 roku

Jednostka terytorialna	Korzystający z instalacji w % ogółu ludności		
	wodociąg	Kanalizacja	Gaz
Polska	87,9	64,3	52,4
Polska — miasto	95,4	87,0	72,4
Polska — wieś	76,2	29,4	21,7
Województwo śląskie	93,6	70,9	62,6
Województwo śląskie — miasto	97,1	82,5	71,7
Województwo śląskie — wieś	81,2	30,7	31,3

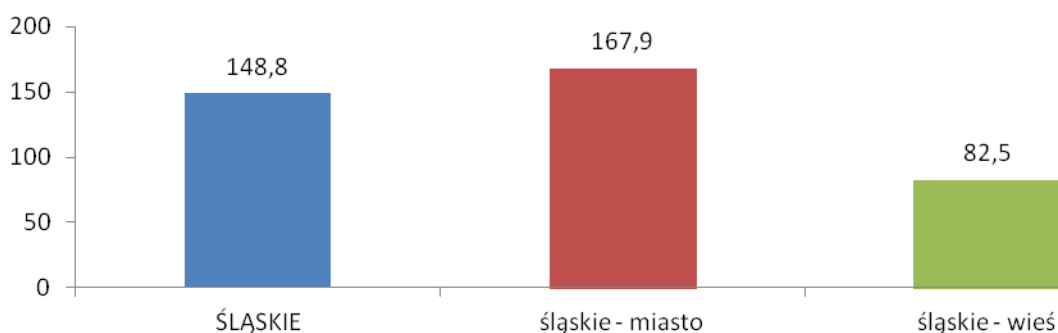
Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Poziom zużycia wody oraz gazu w gospodarstwach domowych na 1 korzystającego pozostawał na zbliżonym poziomie niezależnie od podziału na miasto i wieś. W 2012 roku zarówno poziom zużycia wody jak i gazu na 1 korzystającego był niższy na wsi i wynosił odpowiednio: 52,6 m³ i 253,6 m³ w porównaniu do przeciętnego zużycia w miastach: 64,2 m³ i 254,8 m³.

Infrastruktura teleinformatyczna

Liczba telefonicznych łączy głównych sieci publicznej (tj. standardowych łączy głównych powiększonych o liczbę łączy w dostęпах ISDN) wyniosła 686 680. W miastach liczba tych łączy wynosiła 601 176 (87,5%), a na wsi 85 504 (12,5%). W ciągu ostatnich lat, zarówno w Polsce jak i województwie śląskim, odnotowuje się sukcesywny spadek liczby telefonicznych łączy głównych na 1 000 ludności. Na 1 000 ludności w regionie przypadało 148,8 łączy, a w całym kraju 160 łączy.

Wykres 10. Telefoniczne łącza główne na 1 000 ludności w województwie śląskim w roku 2012

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie publikacji „Łączność. Wyniki działalności w 2012 r.” GUS, Warszawa 2013.

Liczba standardowych telefonicznych łączy głównych sieci publicznej wynosiła 575 008 łączy, w tym w miastach 496 866 a na wsi 78 142. Największą gęstość tej sieci mierzoną liczbą łączy na 1 000 ludności zanotowano w miastach (138,8) a najmniejszą na wsi (75,4) przy wskaźniku dla regionu wynoszącym 124,6.

Liczba łączy w dostęпах ISDN (sieć cyfrowa z integracją usług umożliwiającą jednoczesne przekazywanie głosu, faksów, obrazu, danych) wynosiła 111 672 (w tym w miastach 104 310 oraz 7 362 na wsi). W przeliczeniu na 1 000 ludności wskaźnik wynosił 24,2 w regionie oraz 29,1 w miastach i 7,1 na wsi.

W porównaniu z innymi województwami region dysponował znaczną liczbą aparatów telefonicznych publicznych samoinkasujących (2 085 w miastach i 483 na wsi). Natomiast w przeliczeniu na liczbę ludności przypadająca na jeden aparat wskaźnik wynosił 1 717 w miastach oraz 2 145 na wsi.

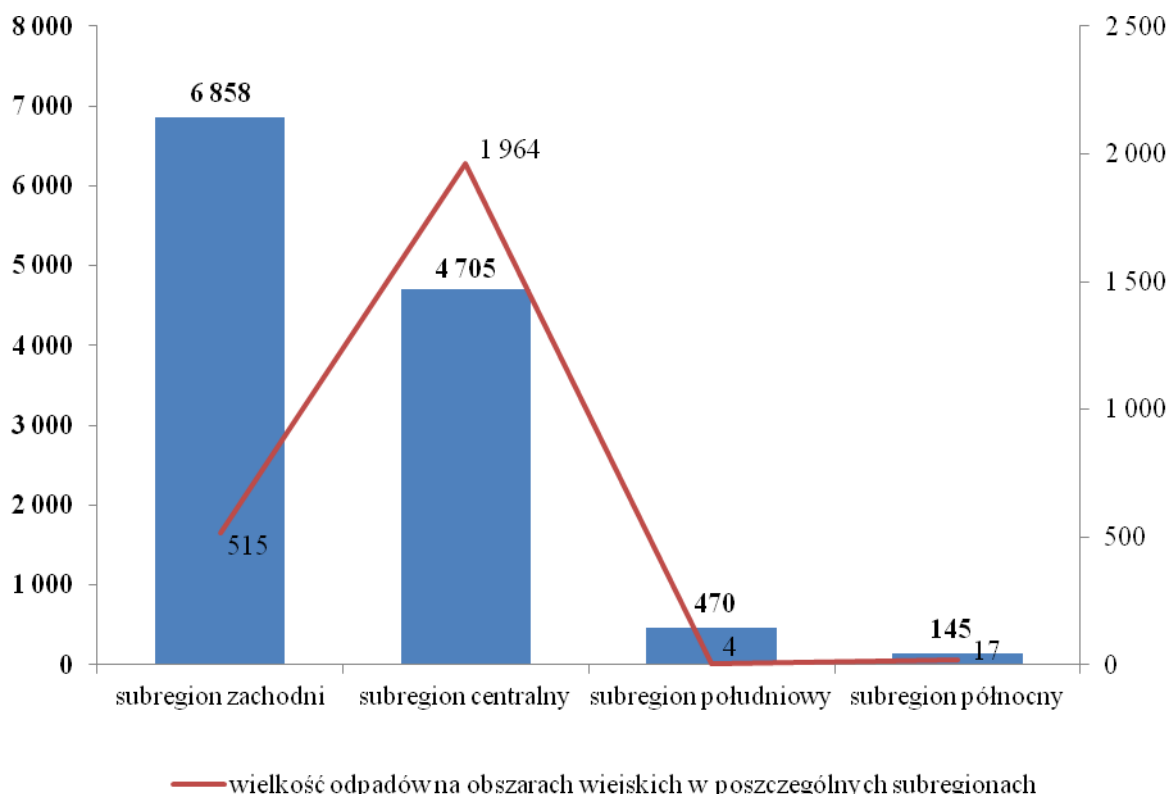
Wśród abonentów radiowych i telewizyjnych na 1 000 ludności, największą grupę stanowili abonenci radiowi: 237,1 w miastach oraz 151,1 na wsi (abonenci telewizyjni: 229,2 abonentów w miastach oraz 147,0 abonentów na wsi).

Gospodarka odpadami

W porównaniu do roku 2011 na obszarze województwa śląskiego wzrosła liczba dzikich wysypisk (miasto: 183, wieś: 122), które stanowią 13,1% dzikich wysypisk w kraju. Na obszarach wiejskich regionu było zlokalizowanych zaledwie 7,1% dzikich wysypisk, a na obszarach miejskich 29,5%. Najwięcej dzikich wysypisk stwierdzono w subregionie centralnym (miasto: 109, wieś: 16). Następnie w subregionie północnym (miasto: 6, wieś: 76) i południowym (miasto: 51, wieś: 25), a najmniej w subregionie zachodnim (miasto: 17, wieś: 5). Zmieszane odpady komunalne, zebrane w roku 2012 w województwie śląskim stanowiły 14,2% odpadów w skali kraju. W regionie zebrano 263,0 kg zmieszanych odpadów komunalnych na osobę (miasto: 299,1 kg/os, wieś: 138,3 kg/os). Najwięcej odpadów komunalnych zebrano w miastach regionu, w szczególności w miastach subregionu centralnego (314,6 kg/os), następnie zachodniego (282,9 kg/os), południowego (266,5 kg/os) i północnego (236,2 kg/os). W przypadku obszarów wiejskich, najmniej zebrano w subregionie południowym (91,5 kg/os) i północnym (110,9 kg/os), a najwięcej w subregionie zachodnim (191,7 kg/os) i centralnym (178,6 kg/os).

W województwie śląskim wytworzono (z wyłączeniem odpadów komunalnych) 3 005,6 ton odpadów na km². Aż 91,3% odpadów wytworzonych zostało poddanych odzyskowi (miasto: 94,9%, wieś: 75,1%). Najwięcej odpadów wytworzył subregion zachodni (6 858,2 t/km²) a w drugiej kolejności subregion centralny (4 704,8 t/km²). Najmniej odpadów wytworzył subregion południowy (470,4 t/km²) oraz północny (145,1 t/km²). Analizując dane w podziale na obszary miejskie i wiejskie w poszczególnych subregionach, najwięcej odpadów wytwarzały miasta (miasto: 7 982,8 t/km²; wieś: 797,5 t/km²), a wśród nich miasta usytuowane w subregionie zachodnim (16 291,9 t/km²), a także centralnym (8 494 t/km²) i południowym (2 283,4 t/km²). Najmniej odpadów wytworzono w obszarze miejskim subregionu północnego (995,4 t/km²). W przypadku obszarów wiejskich województwa śląskiego najwięcej odpadów (z wyłączeniem odpadów komunalnych) wytworzono na wsiach subregionu centralnego (1 963,6 t/km²). W dalszej kolejności (a tym samym poniżej średniej wojewódzkiej dla obszarów wiejskich) wytworzono w subregionie: zachodnim (514,7 t/km²), następnie w południowym (16,9 t/km²) i najmniej w północnym (4 t/km²). Udział odpadów składowanych, wytworzonych w regionie wynosił 7,8% (miasto: 4%, wieś: 24,7%) przy średniej krajowej wynoszącej 21,9% (miasto: 16,7%, wieś: 39,2%).

Wykres 11. Odpady wytworzone (z wyłączeniem odpadów komunalnych) w tonach na 1 km² według subregionów województwa śląskiego w 2012 roku

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W miastach województwa śląskiego odnotowano 251 oczyszczalni (przemysłowych i komunalnych), a na wsi 135. Najwięcej oczyszczalni było zlokalizowanych w subregionie centralnym (miasto: 190, wieś: 58) następnie w południowym (miasto: 28, wieś: 31), północnym (miasto: 13, wieś: 39) a najmniej w zachodnim (miasto: 20, wieś: 7). Aż 83,2% ludności z subregionu centralnego korzystała z oczyszczalni ścieków, 67,1% z subregionu południowego, 65,3% zachodniego i 64,2% z północnego.

Najwięcej ludności korzystającej z oczyszczalni odnotowano w miastach regionu – 87,3%. W każdym z 4 subregionów ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w miastach stanowiła odpowiednio ponad połowę mieszkańców: centralny 89,1%, południowy 88,2%, północny 86,7% i zachodni 78%. Sytuacja ta kształtowała się znacznie słabiej na obszarach wiejskich województwa śląskiego: zachodni 23,5%, północny 32,5%, centralny 40,3%, południowy 45,9% (przy średniej wojewódzkiej wynoszącej 38% dla obszarów wiejskich).

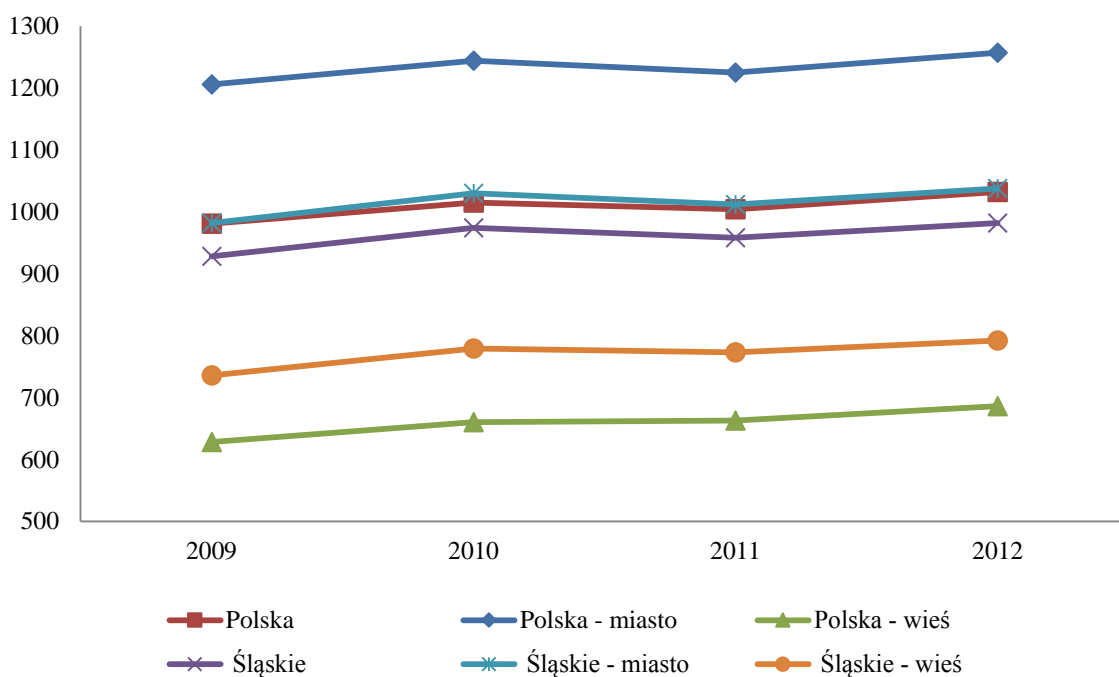
W przypadku oczyszczalni przemysłowych, w województwie śląskim było najwięcej zlokalizowanych oczyszczalni mechanicznych (miasto: 85, wieś: 2), następnie biologicznych (miasto: 47, wieś: 17) oraz chemicznych (miasto: 21, wieś: 4). Najmniej w regionie usytuowanych było oczyszczalni z podwyższonym usuwaniem biogenów (miasto: 1, wieś: 1). Powyższe rodzaje oczyszczalni dominowały w większości w miastach subregionu centralnego.

Podmioty gospodarcze

W 2012 roku województwo śląskie charakteryzowało się niższą liczbą podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców niż wynosi średnia krajowa (982 wobec 1 032). Jednak w latach 2008 — 2012 przyrost tego wskaźnika w regionie był wyższy o ok. 1,5 pp. niż przeciętnie w kraju (6,4% w porównaniu do 4,8%). Średnio w kraju na obszarach miast analizowany wskaźnik kształtował się na znacznie wyższym poziomie niż w miastach województwa śląskiego, co może wynikać ze struktury gospodarczej regionu, gdzie zlokalizowanych jest dużo firm sektora tradycyjnego.

Na obszarach wiejskich sytuacja była odwrotna, wskaźnik liczby podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców znacznie przekraczał wartości średnie dla analogicznych obszarów w kraju. W zróżnicowaniach subregionalnych zauważalna była dominacja subregionu południowego, gdzie liczba podmiotów gospodarczych przypadająca na 10 tys. mieszkańców wynosiła 1 110, kolejnym subregionem był centralny z wartością 1 005. Najniższe wartości wskaźnika odnotowano w subregionie zachodnim (768). Analiza relacji miasto — wieś w subregionach wskazała na znaczną przewagę liczby podmiotów działających na obszarach miejskich.

Wykres 12. Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON na 10 tys. mieszkańców w województwie śląskim w latach 2009 — 2012

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W województwie śląskim liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym była nieznacznie niższa od wartości średniej dla kraju (11,3 wobec średniej krajowej 11,9). Relacja ta pogłębiała się niekorzystnie w odniesieniu do obszarów miejskich. W miastach województwa analizowany wskaźnik osiągał wartość 11,6 wobec średniej krajowej 13,8. Na obszarach wiejskich występowała zdecydowanie korzystniejsza sytuacja — liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na

100 osób w wieku produkcyjnych wynosiła 10,3, a średnio w kraju wartość wskaźnika przyjmowała wartość 8,8. Analiza rozkładu wskaźnika w latach 2008-2012 nie wskazywała wyraźnej tendencji wzrostowej ani spadkowej zarówno dla kraju jak i województwa. W zróżnicowaniach subregionalnych pierwszą lokatę zajmował podobnie jak w przypadku wskaźnika dotyczącego liczby podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców, subregion południowy z wartością 13,5, natomiast drugie miejsce subregion północny (11,9). Najniższa wartość wskaźnika dotyczyła subregionu zachodniego (9,1).

Turystyka

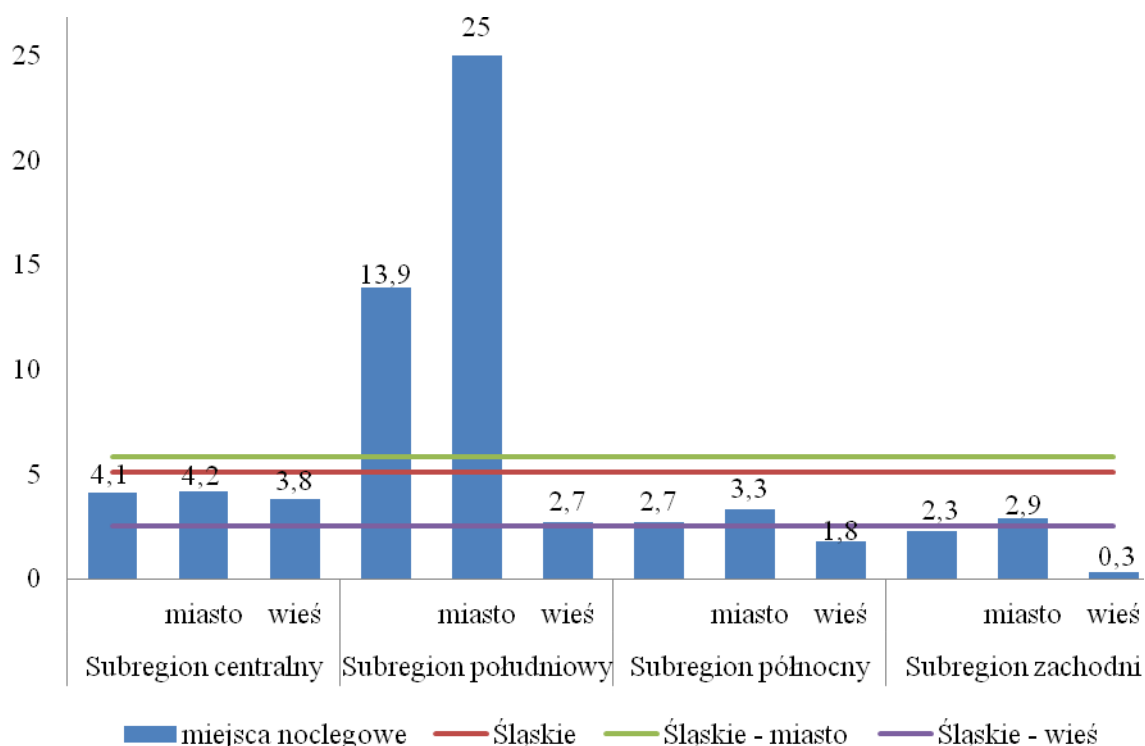
W roku 2012 liczba obiektów hotelowych w województwie śląskim (miasto: 225 obiektów, wieś: 47) stanowiła 7,82% obiektów w Polsce (miasto: 9%, wieś: 4,85%). Najwięcej hoteli usytuowanych było w subregionie centralnym (miasto: 116, wieś: 21) i południowym (miasto: 69, wieś: 18). W województwie śląskim odnotowano tylko 3 hotele kategorii ***** (miasto: 3) oraz 24 hoteli kategorii **** (miasto: 22, wieś: 2). W szczególności dominowały hotele kategorii *** (miasto: 63, wieś: 12). Ponadto, stwierdzono 42 hoteli kategorii ** (miasto: 38, wieś: 4), 13 hoteli kategorii * (miasto: 11, wieś: 2) oraz 12 w trakcie kategoryzacji (miasto: 9, wieś: 3).

W przypadku moteli występowały tylko 2 obiekty w mieście (kategorii *) oraz 2 obiekty w trakcie kategoryzacji przypadające po jednym w mieście i na wsi. Liczba pensjonatów w regionie była wyższa od liczby obiektów motelowych (miasto: 8, wieś: 3). Liczba miejsc noclegowych w regionie stanowiła 8,9% miejsc krajowych. Największą liczbą miejsc noclegowych dysponował subregion centralny oraz południowy, jednak w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców, to subregion południowy był zdecydowanym liderem.

W województwie śląskim, w roku 2012 w turystycznych obiektach noclegowych udzielono 4 mln noclegów. Noclegi w mieście stanowiły 83,6% wszystkich udzielonych noclegów w regionie. W porównaniu do roku 2011 liczba turystów korzystających z noclegów w regionie wzrosła i wynosiła 1 mln osób. Najwięcej turystów odwiedziło miasta regionu (85,4%). Wśród dostępnych obiektów turystycznych na obszarach wiejskich, turyści w głównej mierze wybierali noclegi w zespołach domków turystycznych, schroniskach i na polach biwakowych.

W 2012 roku turystom zagranicznym w regionie udzielono 564 598 noclegów, z czego 95,1% noclegów stanowiły noclegi w mieście. Liczba turystów zagranicznych również wzrosła i wynosiła 286 849 i w tym przypadku turyści zagraniczni najczęściej odwiedzali miasta (93,7%). Ponad połowa turystów krajowych oraz zagranicznych korzystających z noclegów wybierała hotel (odpowiednio 58,5% i 86,1%) głównie w mieście (odpowiednio: 92% i 94,4%). Wśród różnych oferowanych na obszarach wiejskich rodzajów noclegów, turyści zagraniczni wybierali w większości pensjonaty, schroniska oraz pola biwakowe.

Wykres 13. Liczba miejsc noclegowych w subregionach województwa śląskiego w podziale na miasto i wieś na 1 000 mieszkańców w 2012 roku

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Należy odnotować fakt systematycznego rozbudowywania się bazy agroturystycznej w województwie śląskim, która jest zlokalizowana w swojej znakomitej większości na obszarach wiejskich województwa, głównie w subregionie południowym oraz północnym. Szacuje się, że w 2011 roku funkcjonowało 421 gospodarstw świadczących usługi turystyczne w gospodarstwach rolnych w oparciu o zasoby gospodarstwa.

Na terenie województwa występują międzynarodowe i krajowe szlaki rowerowe. Międzynarodowe trasy rowerowe poprowadzone zostały w ramach dwóch projektów realizowanych niezależnie od siebie. Są to trasy: Eurovelo i Greenways. Na sieć tras składają się drogi rowerowe, piesze, wodne, konne oraz edukacyjne ścieżki tematyczne. Projektowana krajowa trasa rowerowa, przebiegająca przez teren województwa to Wiślana Trasa Rowerowa, prowadząca wzdłuż rzeki Wisły (od miejscowości Wisła w Beskidzie Śląskim do ujścia rzeki do Morza Bałtyckiego). Długość ścieżek rowerowych w województwie śląskim w roku 2012 wynosiła 624,7 km. Natomiast w przeliczeniu na 10 tys. ludności było to już 1,4 km przy średniej krajowej wynoszącej 1,8 km.

Diagnoza sytuacji w zakresie rolnictwa

Struktura gospodarstw

Rolnictwo województwa śląskiego funkcjonowało w różnych uwarunkowaniach historycznych i podziałach administracyjnych oraz pod wpływem silnych procesów industrializacyjnych przez co w różnych częściach regionu zostały stworzone odmienne wzorce kulturowe i sposoby gospodarowania.

Zatem funkcje rolnictwa w odniesieniu do:

- środowiska przyrodniczego, społecznego i gospodarczego,
- zarządzania zasobami ziemi, zasobami wodnymi,
- podtrzymywania i wzbogacania tradycji kulturalnych oraz tożsamości wsi i regionów,

są w województwie śląskim silnie zróżnicowane przestrzennie.

W zachodniej części województwa występuje rolnictwo intensywne o korzystnych warunkach przyrodniczo-glebowych, a na terenach górskich oraz Jury Krakowsko-Częstochowskiej mamy ekstensywny model gospodarowania, gdzie rola rolnictwa polega na zachowaniu i wzbogacaniu unikatowych wartości przyrodniczych i krajobrazowych środowiska.

Najbardziej znaną cechą rolnictwa regionu jako całości jest rozdrobnienie gospodarstw i gruntów, co sprawia, że w wielu rejonach istnieje anachroniczny układ, który w warunkach gospodarki rynkowej jest niesprawny i trudny do dalszego funkcjonowania. Znajduje to wyraz w niekorzystnych formach i efektach dokonujących się przemian rolnictwa, gdyż tylko 1/5 gospodarstw produkuje na rynek wykorzystując znaczne możliwości konsumpcyjne aglomeracji śląskiej. Według Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2010 r. w województwie śląskim było 163,3 tys. gospodarstw rolnych, w tym 77,6 tys. gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych. W tej grupie większość (84,3%) stanowiły gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych od 1 do 5 ha. Działalność rolniczą prowadziło 102,7 tys. gospodarstw, tj. 62,9% ogólnej liczby gospodarstw rolnych, w tym 62,7 tys. jednostek o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych. W odniesieniu do Spisu Rolnego z 2002 r. liczba gospodarstw rolnych ogółem zmniejszyła się o 89,8 tys., tj. o 35,5% a liczba gospodarstw o powierzchni użytków rolnych powyżej 1 ha zmniejszyła się o 33,3 tys., tj. o 30,0%. Niewielki spadek liczby gospodarstw odnotowano w grupie obszarowej 15–20 ha UR (o 1,3%).

Na podstawie liczby wniosków złożonych do Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) o przyznanie płatności obszarowych stwierdzono, że liczba gospodarstw rolnych regularnie spadała — od 2006 r. z 55 485 do 47 345 w roku 2013. Równocześnie stale wzrastała średnia powierzchnia gruntów rolnych w gospodarstwach składających wnioski — z 6,20 ha w 2006 r. do 7,24 ha w 2013 r. Na podstawie danych FADN¹³, na 77 600 gospodarstw w województwie śląskim o powierzchni powyżej 1 ha UR standardową produkcję przekraczającą 4 000 euro posiada tylko 24% gospodarstw.

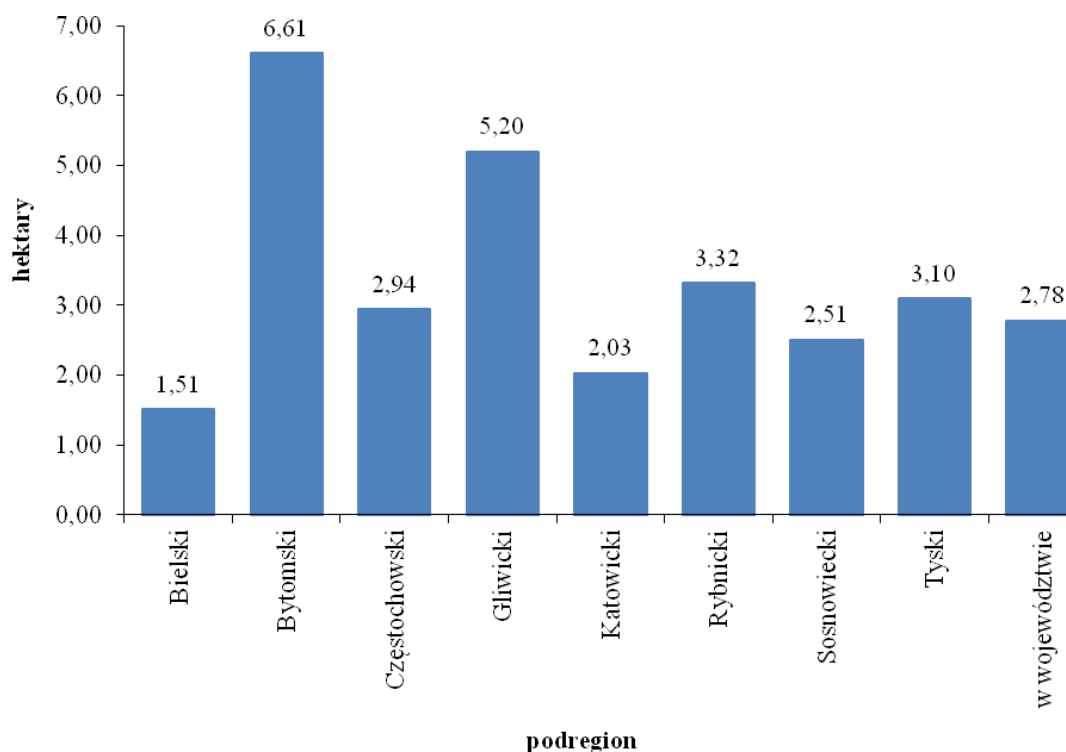
¹³ FADN obejmuje badaniami ok. 11 000 gospodarstw w kraju, reprezentujących ok. 740 000 gospodarstw znajdujących się w polu obserwacji (SO powyżej 4 000 euro) z czego w województwie śląskim jest 275 gospodarstw, reprezentujących 18 715 gospodarstw.

Tabela 6. Struktura gospodarstw w województwie śląskim w 2010 roku

Wyszczególnienie	Ogółem	Bardzo małe	Małe	Średnio-małe	Średnio-duże	Duże	Bardzo duże
		4 do 8 tys.€	8 do 25 tys.€	25 do 50 tys.€	50 do 100 tys.€	100 do 500 tys.€	500 tys.€ i więcej
Liczba reprezentowanych gospodarstw	18 715	7 969	7 409	1 897	854	532	54
Liczba gospodarstw w próbie	275	26	83	84	50	31	1

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie bazy danych Polski FADN.

W 2010 r. w województwie śląskim ogólna powierzchnia gruntów w gospodarstwach rolnych wyniosła 549,7 tys. ha i była niższa w stosunku do spisu z 2002 r. o 85,3 tys. ha (13,4%). Średnia powierzchnia użytków rolnych w 1 gospodarstwie w 2010 r. wyniosła 2,77 ha (wzrosła w stosunku do roku 2002 o 29%), przy czym w grupie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą, średnia powierzchnia użytków rolnych zwiększyła się z 3,19 ha do 3,95 ha (wzrost o około 24%).

Wykres 14. Średnia powierzchnia użytków rolnych w województwie śląskim według podregionów w 2010 roku

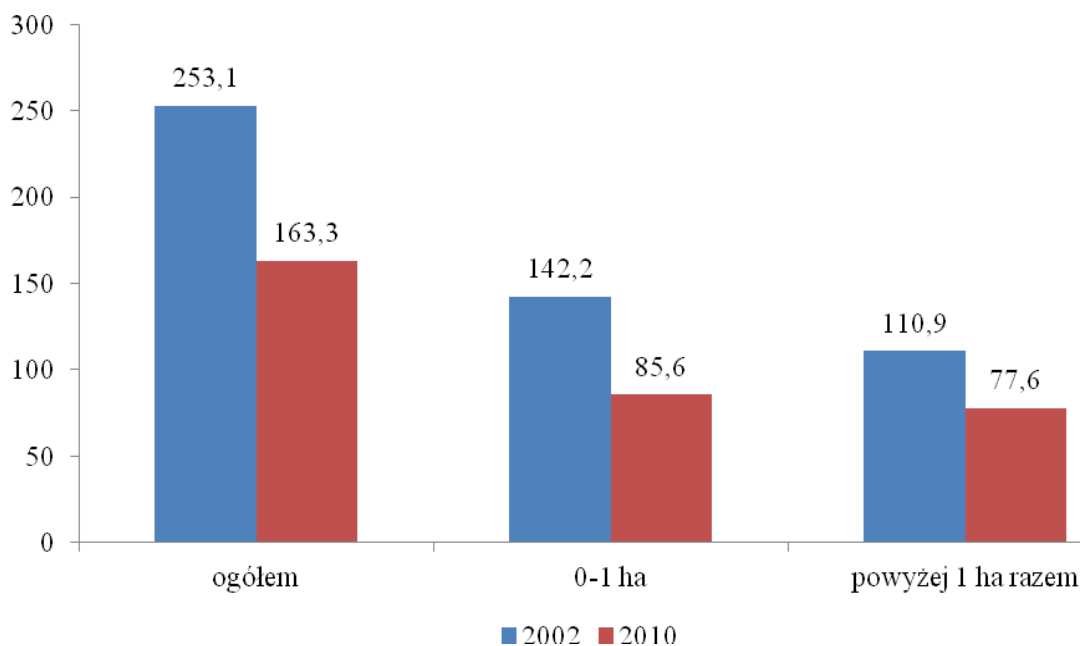
Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010 – GUS.

Pomimo wzrostu średniej powierzchni użytków rolnych przypadającej na 1 gospodarstwo, gospodarstwa rolne pod względem areалу użytkowanych rolniczo gruntów charakteryzowały się nadal dużym rozdrobnieniem.

W przekroju terytorialnym największą średnią wielkość użytków rolnych gospodarstwa rolne odnotowano w powiatach: raciborskim (7,79 ha), tarnogórskim (7,75 ha), gliwickim (6,63 ha) i lublinieckim (6,56 ha). Najmniejsze gospodarstwa rolne wystąpiły w: Jaworznie (0,88 ha użytków rolnych), powiecie żywieckim (1,13 ha), Świętochłowicach (1,15 ha) oraz Zabrze (1,24 ha), co bezpośrednio wiązało się z poziomem urbanizacji województwa.

Największą grupę wśród gospodarstw posiadających użytki rolne stanowiły gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych do 1 ha – 85,6 tys. (spadek w stosunku do 2002 r. to około 39,8%). Gospodarstwa te zajmowały powierzchnię 28,6 tys. ha, co stanowiło około 5,19% powierzchni użytków rolnych. Gospodarstwa w przedziale od 1 do 5 ha użytków rolnych odnotowały spadek o około 33,6%. Wzrosła natomiast liczba gospodarstw dużych o powierzchni 20-50 ha UR (o 21,8%) oraz gospodarstw największych o powierzchni 50 ha i więcej UR (o 41,8%).

Wykres 15. Liczba gospodarstw rolnych według wielkości w województwie śląskim w latach 2002 i 2010

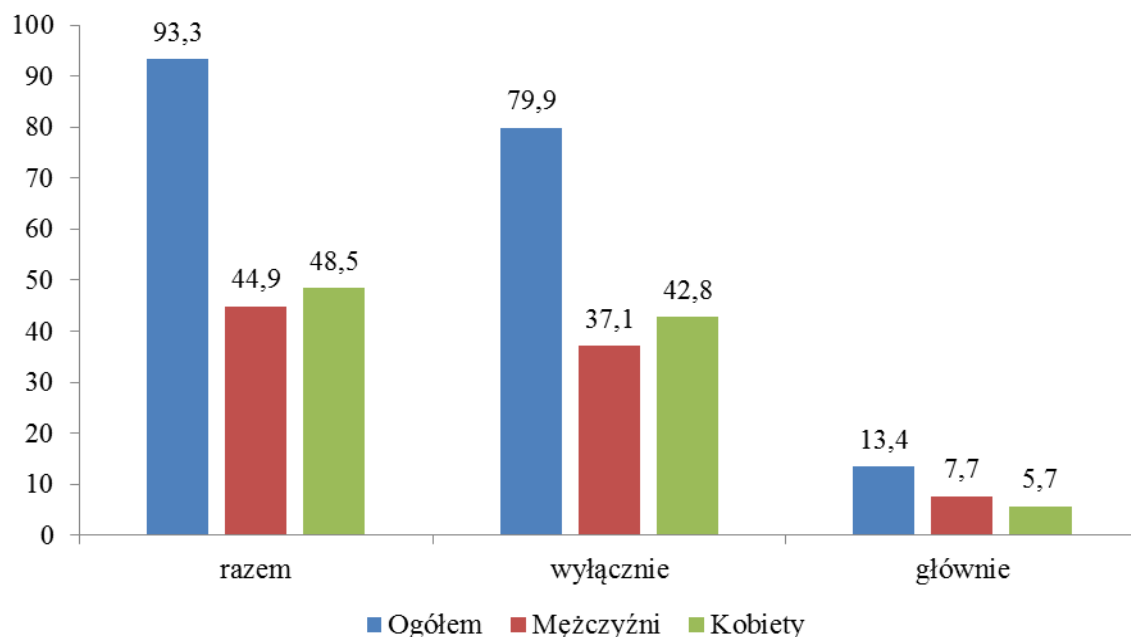

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2002 oraz 2010 – GUS.

Struktura pracujących w gospodarstwach rolnych oraz nakłady pracy w ciągu roku

Według danych z „Powszechnego Spisu Rolnego 2010” w województwie śląskim liczba pracujących wyłącznie lub głównie w swoim bądź rodzinnym gospodarstwie rolnym wyniosła 93,3 tys. osób (dla 79,9 tys. osób była to jedyna praca, a dla 13,4 tys. — praca główna). Ze względu na powiększanie się powierzchni gospodarstw żywotnych ekonomicznie, liczba ta będzie w przyszłości nieco niższa, gdyż małe gospodarstwa ze względów ekonomicznych zmuszone będą do sprzedaży i wdzierżawiania swoich gruntów.

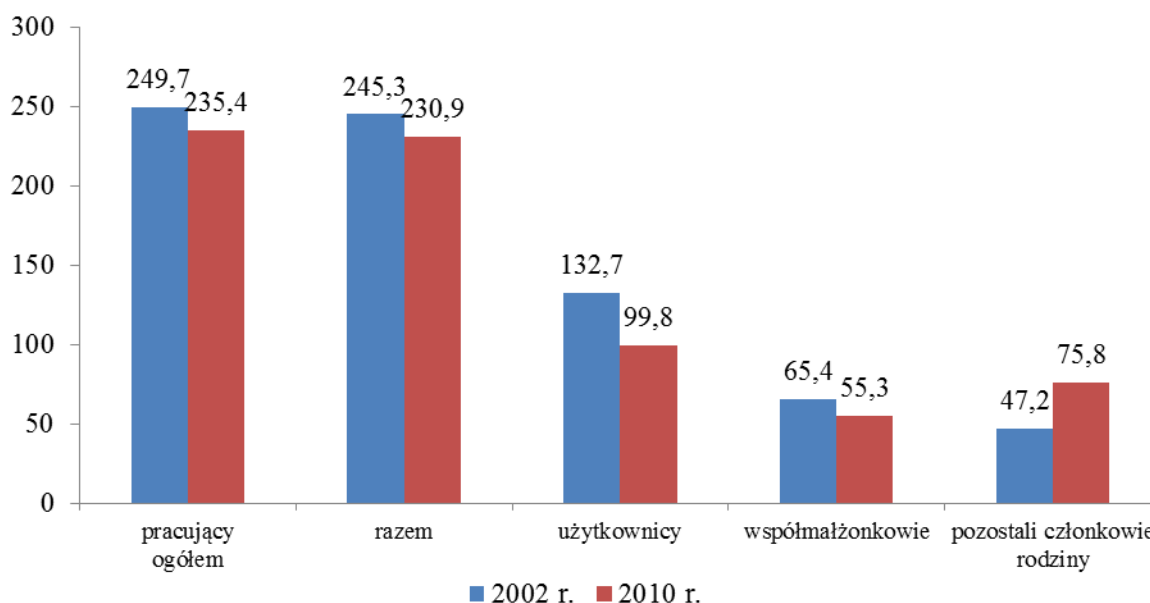
Wykres 16. Pracujący w swoim/rodzinnym gospodarstwie rolnym w czerwcu 2010 roku w województwie śląskim (w tys. osób)

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010 – GUS.

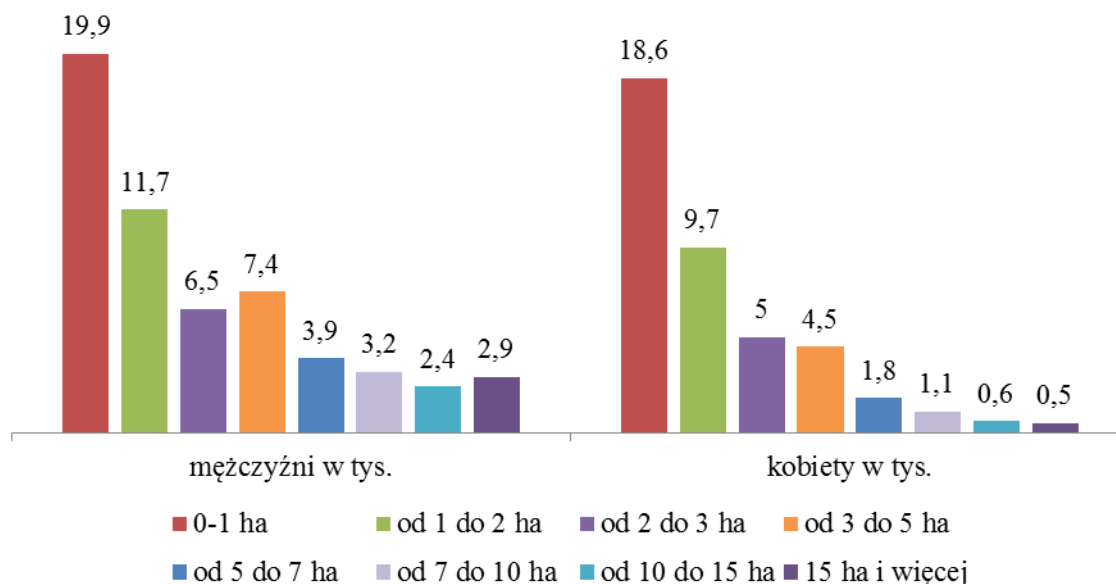
W 2010 r. rodzinna siła robocza zaangażowana w pracę w swoim bądź rodzinnym gospodarstwie rolnym w ciągu 12 miesięcy wynosiła 230,9 tys. osób.

Wykres 17. Nakłady pracy w gospodarstwach rolnych w ciągu roku według grup obszarowych użytków rolnych w latach 2002 i 2010

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010 – GUS.

Wykres 18. Użytkownicy gospodarstw indywidualnych w województwie śląskim pracujący w tych gospodarstwach w ciągu roku według płci i grup obszarowych użytków rolnych w 2010 r.

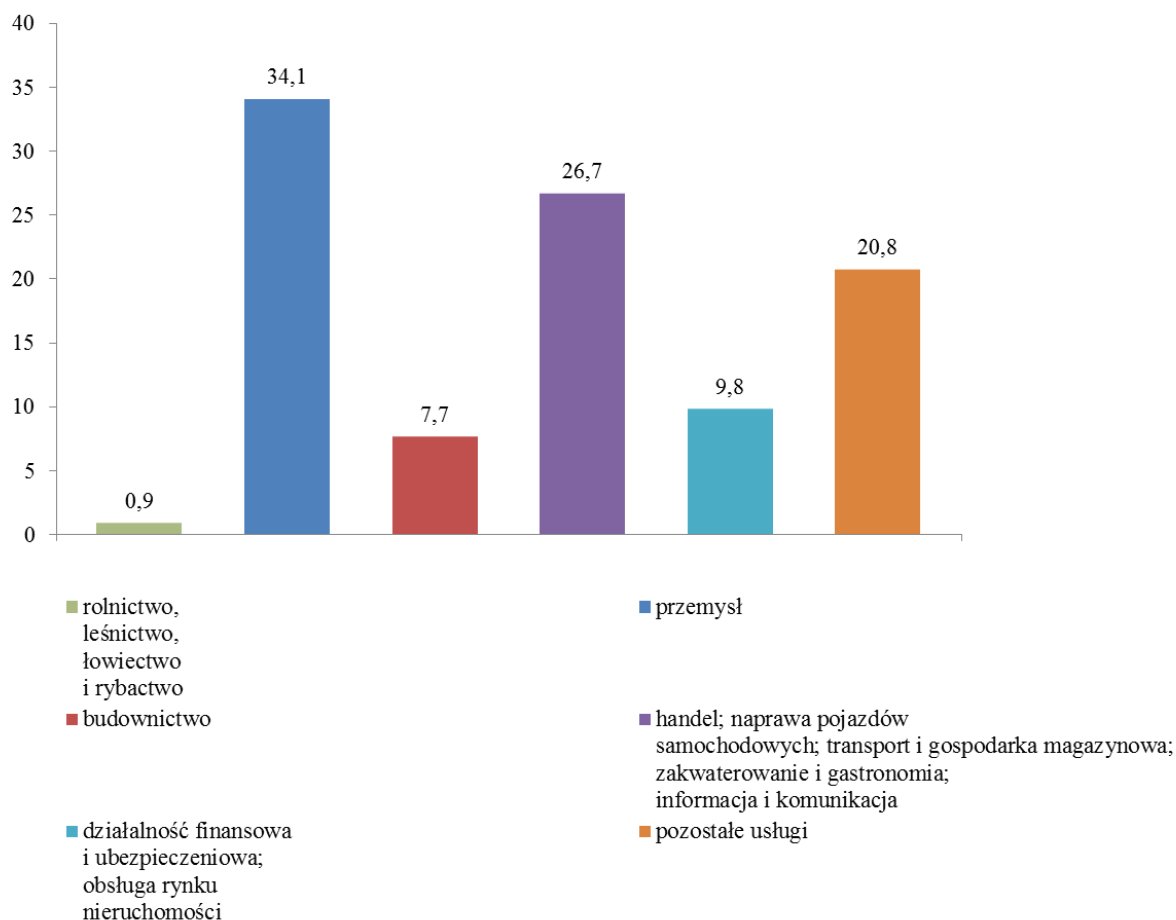

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010 – GUS.

Ponad 58% ogółu użytkowników pracujących w swoich gospodarstwach rolnych to mężczyźni. Większość kobiet użytkowała mniejsze obszarowo gospodarstwa rolne. Na wskaźnik wpływ mają przede wszystkim większa sprawność fizyczna mężczyzn i ich większa wydajność pracy. Prognozować należy, iż zwiększać się będzie udział mężczyzn jako pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych na rzecz udziału kobiet. Oczekuje się, że coraz więcej kobiet będzie posiadać wyższe wykształcenie niż mężczyźni i będą one podejmować pracę w innych sektorach gospodarki. Również obecne małe gospodarstwa rolne prowadzone przez kobiety powoli będą zanikać w związku z osiągnięciem przez nie wieku emerytalnego lub nierentowności produkcji. Kobiety w nich pracujące zmuszone będą szukać pracy w innych gałęziach gospodarki.

Dla określenia znaczenia rolnictwa w strukturze gospodarki województwa śląskiego wykorzystano udział tego sektora w tworzeniu wartości dodanej brutto. Udział rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w tworzeniu krajowej wartości dodanej brutto w 2010 roku w kraju wyniósł 3,7%. W poszczególnych województwach odnotowano znaczne zróżnicowanie udziału jednostek prowadzących działalność w zakresie rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa.

Wykres 19. Wartość dodana brutto według rodzajów działalności w województwie śląskim w 2010 r.

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto – rachunki regionalne, GUS — 2012.*

Województwo śląskie ze względu na swoją specyfikę i wysokie uprzemysłowienie, wskazuje najniższy udział rolnictwa w tworzeniu wartości dodanej brutto. Sytuacja ta w ciągu najbliższych lat może ulec niewielkiej poprawie.

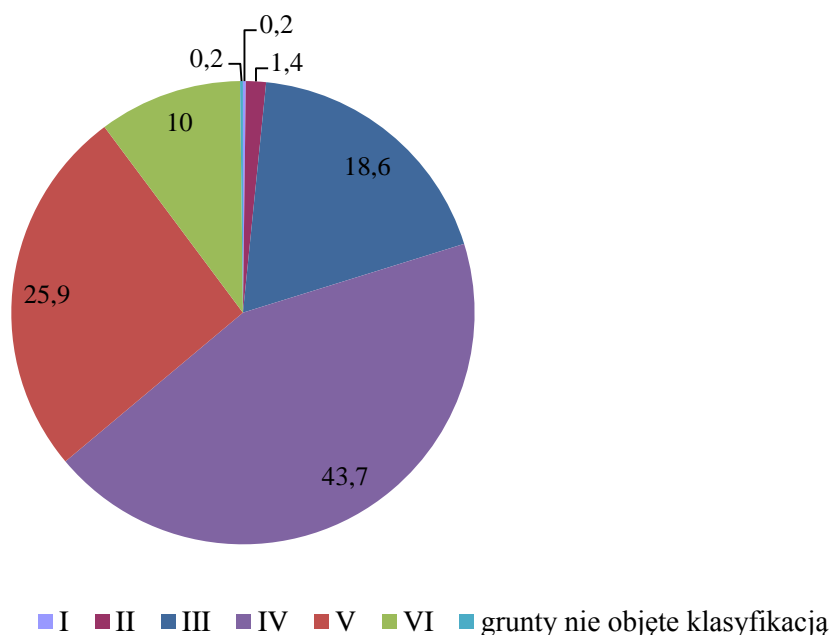
Niski wskaźnik udziału rolnictwa w tworzeniu wartości dodanej brutto w województwie śląskim jest związany z dużym udziałem gospodarstw małych i bardzo małych co sprzyja dezagrarnizacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Procesy te szczególnie widoczne są w obrębie aglomeracji miejskich oraz na obszarach do nich przylegających. Wśród podregionów nie będących aglomeracją miejską najwyższym wskaźnikiem udziału gruntów o złej kulturze rolnej w gospodarstwach charakteryzowały się podregiony: częstochowski (22,9%) i sosnowiecki (20,1%). Podobnie kształtowała się sytuacja w zakresie udziału gospodarstw bez dochodów z działalności rolniczej w 2010 r. *In minus* wyróżniały się podregiony: sosnowiecki (46,2%), gliwicki (43,5%) oraz częstochowski (41,4%).

Mimo wysokiego rozdrobnienia wzrosła liczba gospodarstw dużych o powierzchni 20–50 ha UR (o 21,8%) oraz gospodarstw największych o powierzchni 50 ha i więcej UR (o 41,8%). Tego typu gospodarstwa stwarzają szanse osiągnięcia opłacalności produkcji rolniczej na

dobrym poziomie, co wpływa na wzrost PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca oraz przyczynia się do wzrostu udziału wartości dodanej brutto wytwarzanej w rolnictwie.

Taka sytuacja wymusza konieczność poszukiwania rozwiązań sprzyjających gospodarstwu wykorzystaniu ziemi tj. przeznaczenia jej na cele zalesieniowe, czasowe wyłączenia, podtrzymanie działalności rolniczej na obszarach o rozdrobnionym rolnictwie i zachowaniu ziemi w dobrej kulturze rolnej.

Wykres 20. Procentowy udział gleb w poszczególnych klasach bonitacyjnych w województwie śląskim w 2000 r.

Źródło: opracowanie ŚODR — Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2012, GUS.

Biorąc pod uwagę klasy bonitacyjne użytków rolnych, jakość gleb w województwie śląskim pod względem przydatności do produkcji rolniczej jest zróżnicowana, jednak stosunkowo niska. Przeważają gleby klasy IV, które stanowią prawie 44% powierzchni ogólnej użytków rolnych.

Najlepsze gleby klasy bonitacyjnej (I, II, IIIa i IIIb) występują na obszarze Płaskowyżu Głubczyckiego, pokrytego utworami pyłowymi lessopodobnymi, w gminach powiatu raciborskiego, kolejno częściowo w powiatach wodzisławskim, pszczyńskim, bielskim i cieszyńskim, w zachodniej części województwa w rejonie Wielowisi, Toszka i Zbroslawic oraz między Gliwicami i Gierałtowicami, we wschodniej części województwa w powiatach zawierciańskim, myszkowskim i częstochowskim (okolice Lelowa, Niegowej, Irządze, Pilicy i Żarnowca), w północnej części województwa (Mykanów, Kruszyna, Rędziny, Kłomnice), a także w powiecie lublinieckim (Ciasna). Gleby średniej jakości (klasy IVa i IVb), stanowiące około 44% gruntów ornych, dominują w północnej części województwa, w powiatach częstochowskim i kłobuckim a także w powiatach: zawierciańskim, lublinieckim, gliwickim i cieszyńskim. Gleby słabe i najslabsze (klasy V–VI) stanowią około 36% gruntów ornych. Gleby te występują głównie w północnej części województwa.

Największy udział gleb najslabszych notuje się w powiatach: częstochowskim, zawierciańskim i kłobuckim.

Wielkość i kierunki produkcji

Produkcja roślinna

Istotnym czynnikiem kształtującym strukturę zasiewów w niektórych rejonach województwa śląskiego jest wpływ przemysłu, urbanizacji oraz naturalna zasobność gleb. Produkcja rolnicza musi tu być prowadzona z zachowaniem reżimów technologicznych gwarantujących bezpieczeństwo produktów żywnościowych oraz w sposób zapewniający zarówno dobrą jakość produktu jak i poszanowanie wymogów ochrony środowiska.

Grunty orne stanowiły średnio w województwie 64,9% użytków rolnych (od 39% w podregionie bielskim do 77% w podregionie rybnickim). Podregion bielski charakteryzował się najwyższym w skali województwa udziałem trwałych użytków zielonych (26% użytków rolnych), najmniej użytków zielonych posiadał podregion rybnicki — 11%. W porównaniu z minionymi latami odnotowuje się spadek powierzchni odłogów i gruntów ugorowanych, tj. powierzchni, które mogą i powinny być obsiewane, obecnie 10,6% wszystkich gruntów (spadek z 35% w roku 2002). Najgorzej pod tym względem plasował się podregion katowicki, gdzie udział wynosił 14%. Ogólnie stan ten poprawił się w porównaniu z rokiem 2002 przez wprowadzenie płatności bezpośrednich do upraw polowych. Wzrosła również o 10% liczba terenów zalesionych dzięki wprowadzeniu programów dotacji na zalesianie gruntów oraz powiększył się obszar gospodarstw rolnych przez tzw. „wchłonięcie” małych w duże.

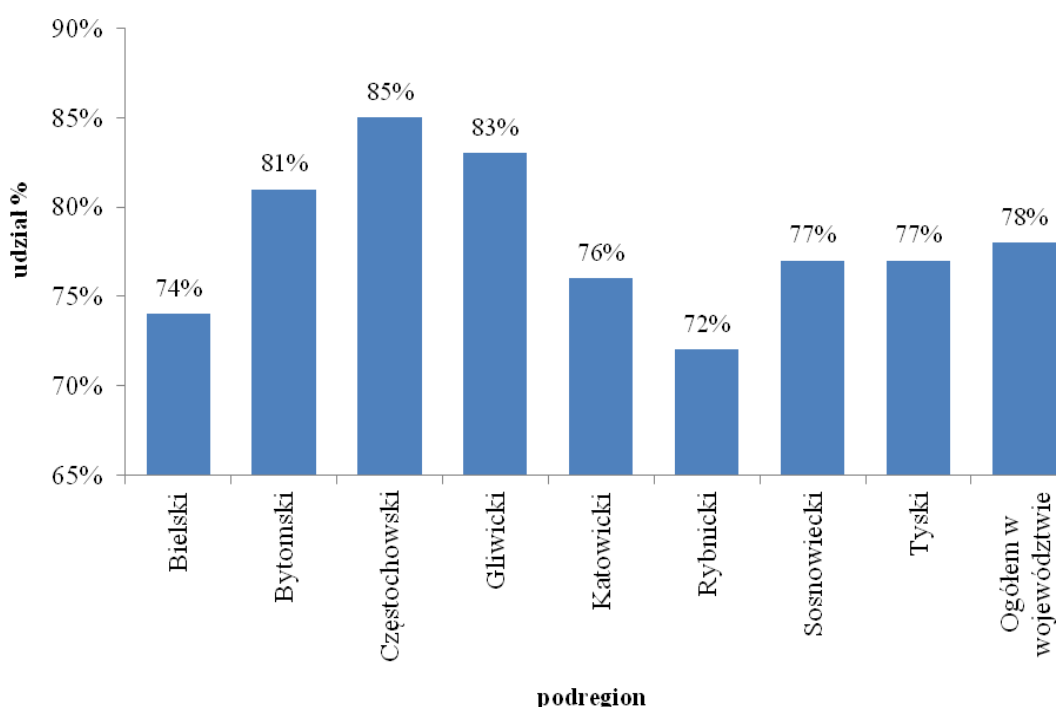
Dominującą pozycję w strukturze zasiewów w regionie zajmowały zboża. Stanowiły one 78% wszystkich zasiewów przy małym zróżnicowaniu w podregionach. Jedynie w podregionie rybnickim ich udział był mniejszy (72%). Udział zbóż w strukturze zasiewów w województwie przekraczał granicę racjonalnego zmianowania i gospodarowania w warunkach zrównoważonego rozwoju. Nieznaczny wzrost wykazała powierzchnia arealów roślin przemysłowych, która w 2010 roku stanowiła zaledwie 8% powierzchni zasiewów. Tylko w podregionie rybnickim ich udział wyniósł 16%, co związane było z koncentracją uprawy buraka cukrowego.

Z roślin przemysłowych największy wzrost uprawy odnotowano dla rzepaku i rzepiku (o 90%), co wiąże się z umiarkowanie stabilnym rynkiem zbytu i ceną. Rzepak, jako roślina wykorzystywana w przemyśle spożywczym (przy produkcji oleju), jak i w produkcji na cele energetyczne będzie rokował wzrostem powierzchni upraw w przyszłości lub choćby utrzymaniem dotychczasowego stanu. Z drugiej strony odnotowano zmniejszenie powierzchni zasiewów buraków cukrowych o 42,0%. Widoczny jest również spadek wielkości upraw ziemniaków o 54,9%. Powierzchnia uprawy ziemniaków wyniosła nieznacznie ponad 12 tys. ha i cały czas wykazuje tendencję spadkową. Spadek powierzchni uprawy ziemniaków w województwie śląskim przebiegał analogicznie do spadku powierzchni uprawy w skali całego kraju (4% wszystkich upraw). Zauważalny był także umiarkowany wzrost powierzchni zasiewów z grupy pastewnych — o 10,5%, obserwowany również w skali kraju, chociaż

w województwie śląskim miał on mniejszy wymiar. Najmniejszą grupą ziemiopłodów były rośliny strączkowe jadalne, stanowiące 0,2% wszystkich ziemiopłodów. Można przypuszczać, że udział roślin przemysłowych w przyszłości będzie wzrastał, kosztem uprawy zbóż i ziemniaków.

W 2010 r. w województwie śląskim warzywnictwo i pieczarkarstwo stanowiło marginalną część produkcji rolniczej i kształtowało się na poziomie około 2–3%. W porównaniu z 2002 r. wzrost powierzchni upraw ww. działalności w strukturze zasiewów o 0,7 pkt procentowych związane jest z proporcjonalnie wyższą opłacalnością tych działalności.

Wykres 21. Udział zbóż w strukturze zasiewów w podregionach województwa śląskiego w 2010 roku

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010 — GUS.

Produkcja zwierzęca

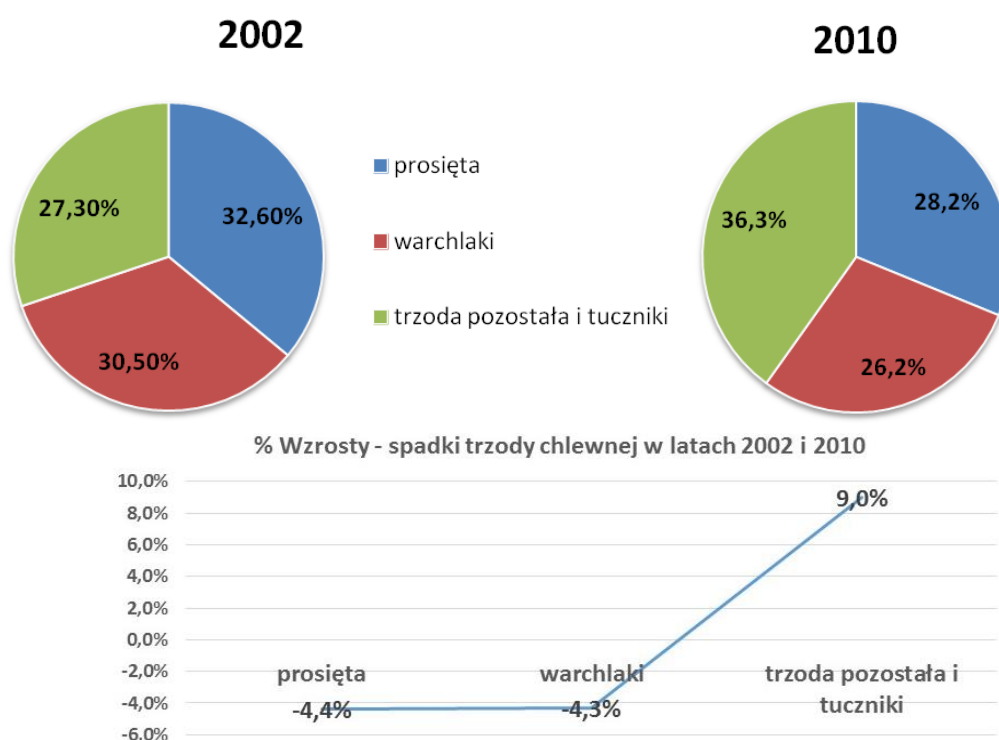
Województwo śląskie charakteryzowało się w latach 2002 — 2010 niską i zróżnicowaną w podregionach oraz grupach obszarowych gospodarstw obsadą zwierząt. Od ostatniego spisu rolnego w 2002 r. tendencja spadkowa wciąż się utrzymuje. W 2010 roku ubyło o 20,8 tys. sztuk bydła ogółem (około 14%), w tym najwięcej krów (o ponad 24%). Jedną z wielu przyczyn tego stanu było zmniejszenie się powierzchni łąk i pastwisk trwałych w strukturze zasiewu. Powierzchnia łąk trwałych w gospodarstwach rolnych wynosiła 80,0 tys. ha (3,0% powierzchni łąk trwałych w kraju) i w porównaniu z 2002 r. była mniejsza o 17,0 tys. ha, tj. o 17,5%.

Powierzchnia pastwisk trwałych w gospodarstwach rolnych w regionie wynosiła 10,2 tys. ha (1,6% powierzchni pastwisk trwałych w kraju) i w odniesieniu do 2002 r. była mniejsza o 12,8 tys. ha (o 55,6%).

Ograniczenie stada krów mlecznych spowodowane zostało również kwotowaniem produkcji mleka po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, jak również wysokimi wymaganiami jakościowymi dla mleka krowiego. Możliwości i potrzeby województwa są w tym zakresie większe.

W 2010 r. obsada bydła na 100 ha użytków rolnych wynosiła 28,3 szt. (w 2002 r. — 27,5 szt.). W przekroju powiatów największą obsadą bydła na 100 ha użytków rolnych charakteryzowały się powiaty: zawierciański (59,2 szt.), cieszyński (46,2 szt.), raciborski (44,5 szt.). W stadzie trzody chlewnej, w porównaniu z 2002 r. odnotowano spadek udziału grupy prosiąt (o 4,4%) i warchlaków (o 4,3 %), natomiast wzrost udziału tuczników (o 9,0%).

Wykres 22. Obsada trzody chlewnej w 2010 roku w stosunku do 2002 roku (w %) w województwie śląskim

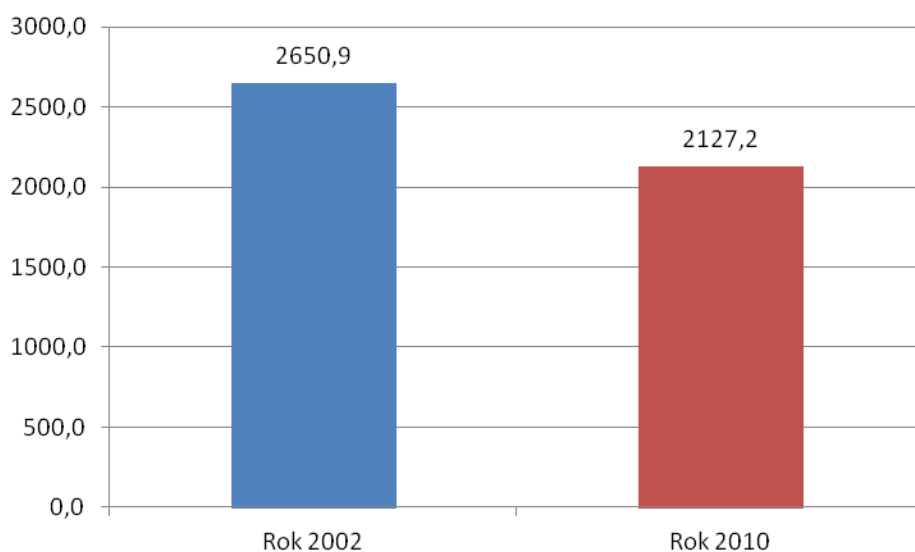
Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2002 oraz 2010 — GUS.

Obsada trzody chlewnej na 100 ha użytków rolnych w 2002 r. wynosiła 78,4 szt., natomiast w 2010 r. — 77,6 szt. Obsada we wskazanym okresie zmniejszyła się o 0,8 szt. W przekroju terytorialnym największą obsadą trzody chlewnej na 100 ha użytków rolnych charakteryzowały się powiaty: pszczyński (203,9 szt.), gliwicki (188,8 szt.), lubliniecki (155,0 szt.).

Województwo śląskie wyróżniało się bardzo wysoką obsadą drobiu, w tym brojlerów kurzych i indyczych w chowie fermowym. W 2010 r. w strukturze gatunkowej ogółem drób kurzy stanowił — podobnie jak w 2002 r. — prawie 95%. Największa koncentracja obsady drobiu występowała w podregionie rybnickim. Obsada drobiu kurzego ogółem na 100 ha użytków rolnych wynosiła w 2010 r. — 2 127,2 szt. (w 2002 r. — 2 650,9 szt.). Spora część

gospodarstw rolnych wycofała się z produkcji drobiu lub zmniejszyła produkcję ze względu na wahania w jej opłacalności.

Wykres 23. Spadek obsady drobiu kurzego ogółem na 100 ha użytków rolnych w 2010 roku w stosunku do 2002 roku w województwie śląskim

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2002 oraz 2010 — GUS.

Ekologiczne gospodarstwa rolne

W województwie śląskim gospodarstwa położone na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej oraz na Podbeskidziu ze względu na niewielką powierzchnię i atrakcyjność turystyczną są predestynowane do prowadzenia gospodarstw rolniczych metodami ekologicznymi. W latach 2005 — 2012 przyrost liczby gospodarstw ekologicznych został wykreowany, z jednej strony poprzez zwiększony popyt ze strony konsumentów z województwa śląskiego, a z drugiej poprzez system dotacji do takiej produkcji wprowadzony poprzez Krajowy Program Rolnośrodowiskowy, który opiera się głównie na promocji systemów produkcji rolniczej przyjaznej dla środowiska oraz zachowaniu różnorodności biologicznej w przestrzeni rolniczej. Rozwój gospodarstw ekologicznych powinien być także stymulowany i wspierany przez władze samorządowe, w szczególności na terenach cennych przyrodniczo.

Tabela 7. Gospodarstwa ekologiczne w województwie śląskim w latach 2005 — 2012

Lata	Z certyfikatem		W okresie przestawiania	
	gospodarstwa	powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w ha	gospodarstwa	powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w ha
2005	23	138	70	1 702
2010	153	3 451	75	2 288
2011	173	4 252	65	2 535
2012	192	5 537	44	1 588

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

Prognoza zmian w zakresie rolnictwa

Prognozę zmian w produkcji roślinnej i zwierzęcej opracowano po konsultacji z doradcami Śląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Częstochowie, na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego przez Główny Urząd Statystyczny w 2010 r. Pomocą były również dane zgromadzone z gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną FADN. W prognozowaniu zastosowano ekstrapolację trendów.

Prognozowanie rozwoju rolnictwa w perspektywie kilkunastu lat obarczone jest znacznym ryzykiem błędu. Głównymi przesłankami prognozowania zmian produkcji rolniczej powinny być:

- obecne kierunki polityki rolnej Unii Europejskiej i projektowane zmiany,
- przewidywany popyt na produkty rolne,
- przewidywany obrót produktami rolnymi (saldo eksportu i importu),
- polityka cenowa na produkty rolne w ramach WTO.

Czynniki te będą miały wpływ na strukturę produkcji roślinnej i zwierzęcej, na to co i ile rolnik będzie w przyszłości uprawiał i hodował. Natomiast struktura użytkowania gruntów (podział na grunty orne, sady, użytki zielone) nie będzie ulegać zasadniczym zmianom. Wyznaczają ją przede wszystkim naturalne warunki środowiska przyrodniczego.

Struktura gospodarstw

Zmniejszyła się powierzchnia gruntów będących w użytkowaniu gospodarstw rolnych i tym samym wzrosła powierzchnia gruntów należących do jednostek niestanowiących gospodarstw rolnych. Oznacza to, że zmalał udział powierzchni gruntów będących w dyspozycji rolnictwa na rzecz terenów budowlanych, rekreacyjnych czy też działalności pozarolniczej. W kolejnych latach przewidywany jest dalszy stopień zmniejszania się liczby gospodarstw mało powierzchniowych, wzrastać będzie natomiast powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach. Przewiduje się, że gospodarstw będzie mniej, ale będą nowoczesne, bardziej zautomatyzowane i o większej powierzchni ogółem.

Procesy przemian w strukturze gospodarstw będą ulegać przyspieszeniu na skutek dopłat bezpośrednich oraz standaryzacji gospodarstw spełniających wymagania UE. Przewiduje się szybszą polaryzację gospodarstw do 10 ha, które nie spełniając wymogów i nie dając właściwej jakościowo produkcji towarowej będą przejmowane przez gospodarstwa większe powyżej 30–50 ha. W okresie tym powierzchnia użytków rolnych ulegnie zmniejszeniu ze względu na przeznaczenie części pod zalesienie, budowę autostrad, rekreację, cele komunalne, zbiorniki wodne i inne.

Uzyskanie wzrostu produkcji na poziomie około 30% wymaga znacznego wzrostu plonów, wydajności jednostkowych i produktywności zwierząt, aby pokryć popyt na żywność, który może wzrosnąć o około 20–25%. Procesom tym sprzyjają fundusze strukturalne stwarzające możliwości zalesiania gruntów słabych, szybszego przekazywania gospodarstw przez uzyskanie renty strukturalnej oraz uzyskanie środków finansowych z innych programów wspierających rozwój rolnictwa. Duże znaczenie dla koncentracji ziemi i przemian w gospodarstwach ma także prawne usankcjonowanie dzierżawy, jako formy prowadzenia działalności rolniczej i dostępu do korzystania z programów wspierania wsi i rolnictwa.

Programy operacyjne, w tym PROW 2014–2020, także sprzyjają wzrostowi powierzchni gospodarstw, gdyż kryteria do ich dostępu wymagają większych powierzchni stwarzając równocześnie takie szanse.

Produkcja roślinna

Prognozowaną strukturę zasiewów przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 8. Prognozowana struktura zasiewów w województwie śląskim na lata 2020 i 2030

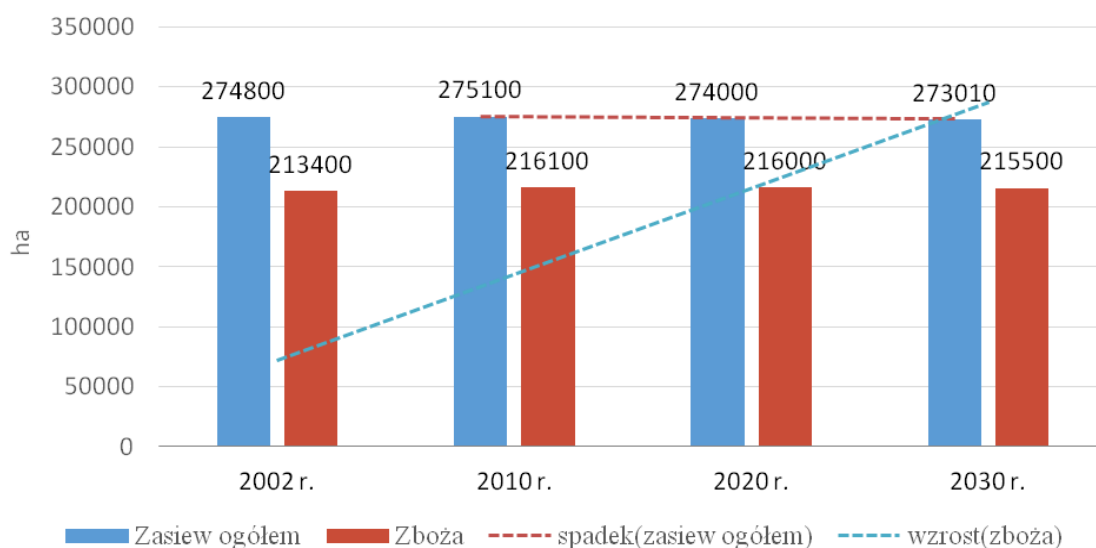
Lata	2002	2010	2020	2030
Zasiewy ogółem				
w hektarach	274 800	275 100	274 000	273 010
w procentach	100	100	100	100
Zboża				
w hektarach	213 400	216 100	216 000	215 500
w procentach	77,7	78,6	78,8	78,9
Ziemniaki				
w hektarach	26 700	12 100	7 800	6 200
w procentach	9,7	4,4	2,8	2,3
Przemysłowe				
w hektarach	13 800	22 400	24 500	25 200
w procentach	5,0	8,1	8,9	9,2
Pastewne				
w hektarach	14 900	16 400	17 500	17 900
w procentach	5,4	6,0	6,4	6,6
Strączkowe				
w hektarach	200	500	700	810
w procentach	0,1	0,2	0,3	0,3
Pozostałe				
w hektarach	5 800	7 600	7 500	7 400
w procentach	2,1	2,8	2,7	2,7

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych GUS.

Na podstawie przedstawionych danych można zaobserwować następujące tendencje:

- spadek ogólnej powierzchni zasiewów powodowany przeznaczeniem użytków rolnych na cele nierolnicze,
- wzrost procentowego udziału zbóż w strukturze zasiewów do 78,9%.

Wykres 24. Prognozowany udział zbóż w ogólnej strukturze zasiewów do 2030 roku

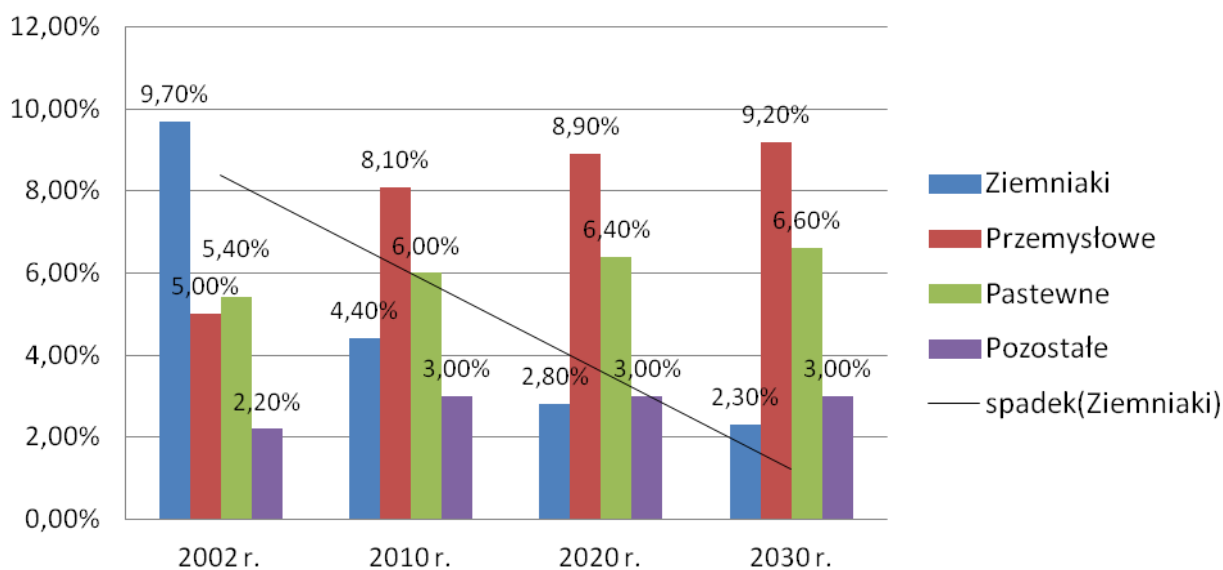

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych GUS.

Na podstawie danych można również zaobserwować tendencje:

- spadek udziału ziemniaków do 2,3% w związku z prognozowanym mniejszym popytem,
- wzrost udziału roślin przemysłowych i pastewnych w strukturze zasiewów z przeznaczeniem głównie na wyższą obsadę zwierząt oraz biopaliwa i cele energetyczne (biogaz, biodiesel),
- utrzymanie powierzchni i udziału w strukturze zasiewów roślin pozostałych.

Wykres 25. Pozostała procentowa struktura zasiewów prognozowana do 2030 roku w województwie śląskim

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych GUS.

Produkcja zwierzęca

Pogłowie i obsadę poszczególnych zwierząt gospodarskich w perspektywie roku 2030 przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 9. Prognozowane pogłowie i obsada zwierząt gospodarskich w województwie śląskim na lata 2020 i 2030

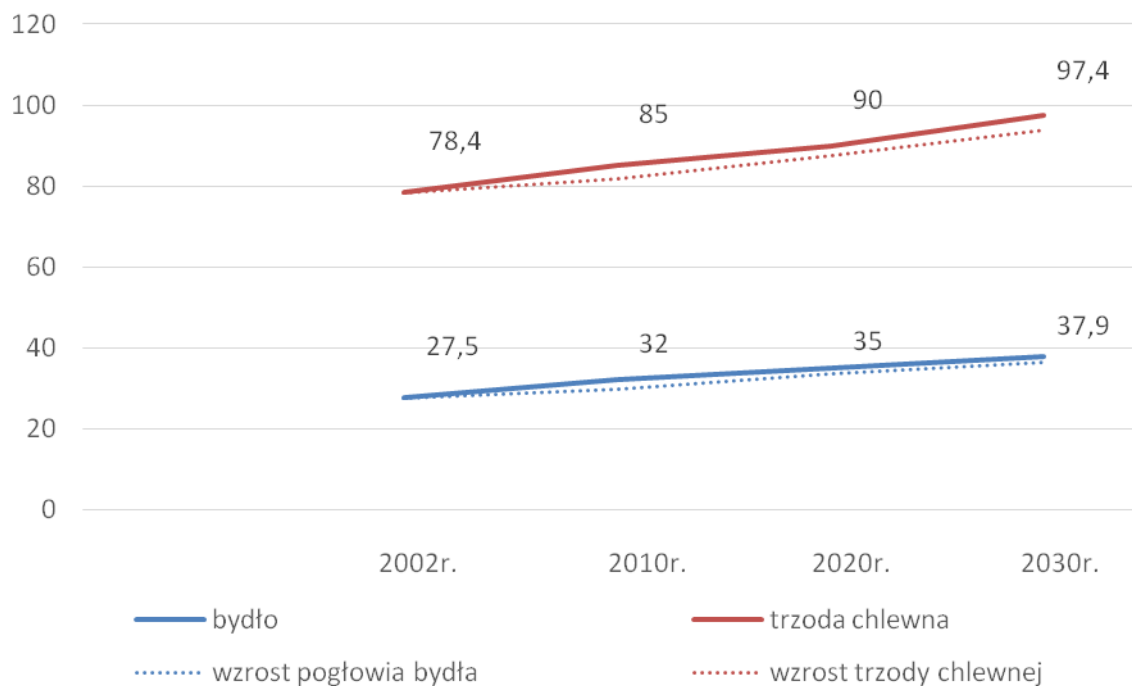
Rok	bydło	trzoda chlewna	owce	konie	drób
pogłowie zwierząt w szt.					
2002	149 342	426 547	22 546	9 221	15 225 809
2010	158 901	422 081	24 828	7 448	14 896 980
2020	156 298	401 909	35 725	4 466	14 290 112
2030	159 700	410 000	41 000	4 000	14 600 000
obsada zwierząt w szt./100 ha					
2002	27,5	78,4	4,1	1,7	2 651,0
2010	32	85	5	1,5	3 000,0
2020	35	90	8	1	3 200,0
2030	37,9	97,4	9,7	1,0	3 468,8

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych GUS.

Na podstawie przedstawionych danych można zaobserwować następujące tendencje:

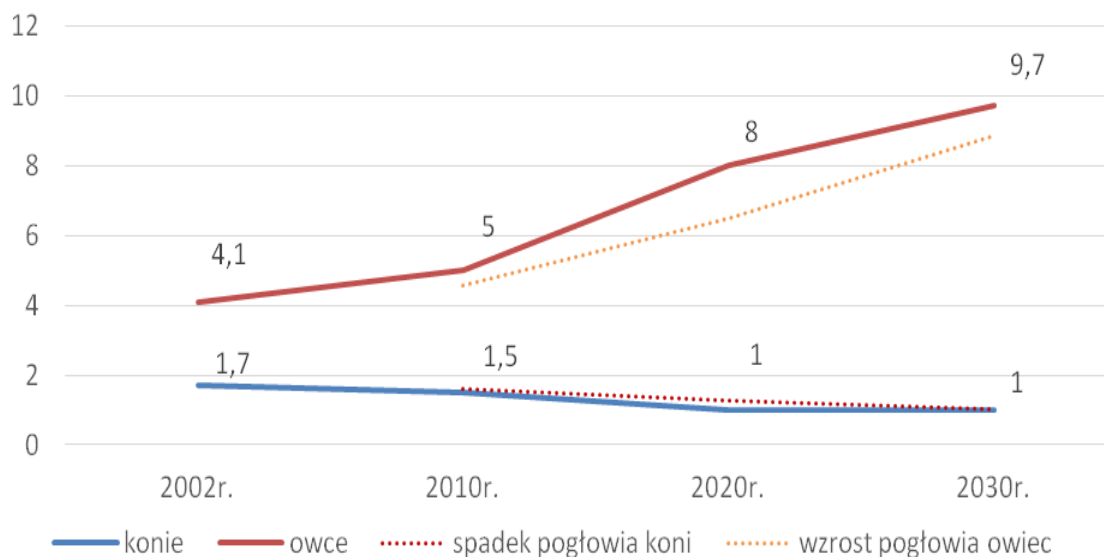
- wzrost obsady bydła wywołany niezaspokojonym i rosnącym popytem na mleko i produkty mleczne przy koncentracji produkcji w dużych gospodarstwach i w chowie fermowym, zwłaszcza po zniesieniu kwoty mlecznej,
- powolny wzrost obsady trzody chlewnej i drobiu — popyt na mięso będzie rósł wolniej,
- ogólny spadek pogłowia koni przy wzroście pogłowia dla celów rekreacyjnych,
- odtworzenie pogłowia owiec głównie na Podbeskidziu i Jurze Krakowsko-Częstochowskiej.

Wykres 26. Obsada bydła i trzody chlewnej w szt. na 100 ha, prognozowana na lata 2020 i 2030 i 2030

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych GUS.

Wykres 27. Obsada koni i owiec w szt. na 100 ha prognozowana na lata 2020 i 2030 w województwie śląskim

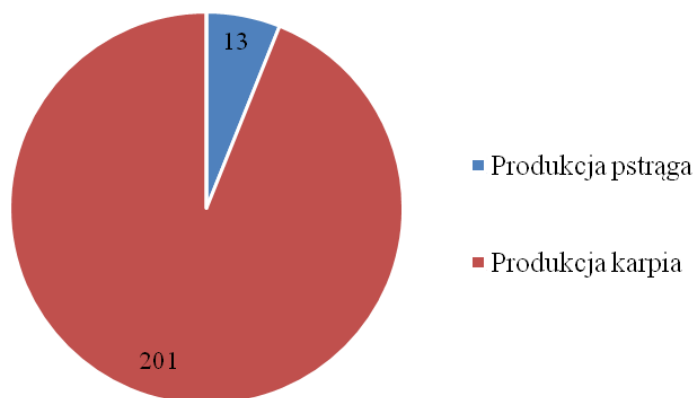

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych GUS.

Rybacktwo w województwie śląskim

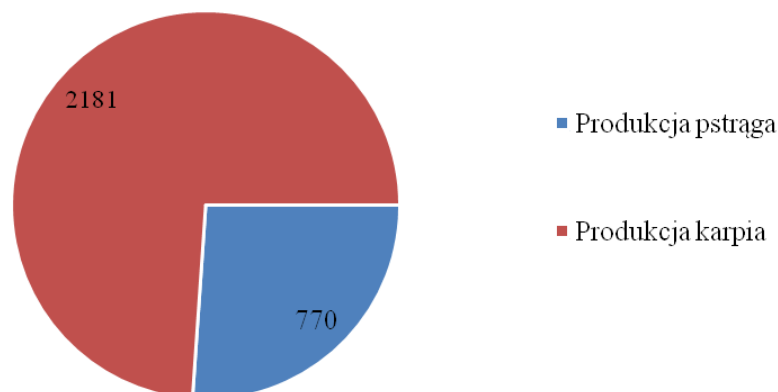
Rybacktwo w województwie śląskim ma wielowiekową tradycję. Już na przełomie XIV–XV wieku na styku Śląska i Małopolski znajdował się jeden z dwóch największych ośrodków gospodarki stawowej w Polsce — ośrodek rybnicko-oświęcimski. W kolejnych wiekach nastąpił rozwój gospodarki stawowej w całym województwie śląskim. Obecnie większa część gospodarstw rybackich znajduje się w południowej części regionu, choć i na północy województwa ulokowane są gospodarstwa głównie pstrągowe. Według danych pochodzących z formularzy RRW-22, zbieranych przez Instytut Rybacktwo Śródlądowego w Olsztynie, w województwie znajduje się 220 gospodarstw rybackich o powierzchni ogólnej 5 879,2 ha. Zdecydowana większość to gospodarstwa ze stawami ziemnymi. Stawy betonowe, w sumie o powierzchni 37,2 ha, posiada 12 gospodarstw. Roczna produkcja karpia w 201 podmiotach to 2 181 ton, natomiast pstrągów w 13 podmiotach — 770 ton. Produkcja całkowita ryb konsumpcyjnych w województwie wynosi 3 207 ton, co stanowi 8,15% produkcji ogólnopolskiej. W 2014 roku zatrudnionych w sektorze rybackim było 948 osób. Akwakultura w województwie śląskim nieustannie się rozwija, zarówno ekstensywna, jak i intensywna. Wiele gospodarstw skorzystało w latach 2007 — 2013 z dofinansowania w ramach Programu Operacyjnego „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007–2013”. Ci, którym się nie udało skorzystać z dofinansowania w poprzednich latach będą mogli to uczynić w ramach Programu Operacyjnego „Rybacktwo i Morze 2014-2020”.

Wykres 28. Liczba gospodarstw prowadzących hodowlę ryb konsumpcyjnych w 2014 roku w województwie śląskim

Źródło: Instytut Rybacktwo Śródlądowego w Olsztynie.

Wykres 29. Roczna produkcja karpia i pstrąga w tonach w 2014 roku w województwie śląskim

Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego w Olsztynie.

Zaplecze naukowo-badawcze

Zapleczem naukowo-badawczym pracującym na rzecz rolnictwa i rozwoju wsi są jednostki badawczo-rozwojowe, szkoły rolnicze oraz jednostki PAN. W ostatnim okresie wzrosła rola tych placówek działających w obszarze produkcji rolnej i rozwoju terenów wiejskich, co spowodowane jest przystosowaniem wsi i rolnictwa do nowych wyzwań związanych z gospodarką rynkową. Podobnie rzecz ma się z doradztwem rolniczym realizowanym przez ośrodki doradztwa rolniczego i prywatne podmioty doradcze.

Poczynając od podstawowej jednostki kształcącej, czyli szkoły dającej średnie wykształcenie rolnicze, w województwie śląskim funkcjonuje jedna placówka prowadzona przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi — Zespół Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego im. 1000-lecia Państwa Polskiego w Nakle Śląskim. W porównaniu z innym województwami nie wygląda to satysfakcjonująco. Lepiej ma się sytuacja ze szkołami prowadzonymi przez jednostki samorządu terytorialnego. Takie placówki zlokalizowane są m.in. w Międzyzwiązcu, Cieszynie, Wiśle, Lublińcu, Herbach, Ornontowicach, Myszkowie, Pszczynie, Raciborzu, Tychach i Żarnowcu. Funkcjonują także prywatne szkoły nadające tytuł zawodowy w zakresie rolnictwa m.in. w Częstochowie.

W województwie śląskim brak jest wyższej szkoły rolniczej, nie ma także żadnej filii jakiegokolwiek placówki, gdzie można by uzyskać tytuł zawodowy magistra inżyniera rolnika. Najbliższe uczelnie znajdują się w Krakowie i Wrocławiu.

W regionie na wysokim poziomie dostępu i różnorodności usług, funkcjonują instytuty badawcze i jednostka doradztwa rolniczego. Wśród instytutów wyróżniają się m. in. Instytut Ochrony Roślin — Państwowy Instytut Badawczy Oddział Sośnicowice, Zakład Doświadczalny Instytutu Zootechniki Państwowego Instytutu Badawczego Grodziec Śląski Sp. z o.o. W województwie funkcjonuje również Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Gliwicach, która posiada 6 rejonowych placówek oraz Stacja Doświadczalna Oceny Odmian w Pawłowicach — powołana przez Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych (COBORU) w Słupi Wielkiej.

Kluczową rolę doradczą w województwie pełni Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie, prowadzący doradztwo w oparciu o 17 Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego (PZDR). W każdym PZDR znajdują się wykwalifikowani specjaliści, którzy pełnią dyżury w każdej gminie, co umożliwia bezpośredni kontakt z rolnikiem i znacznie poprawia dostępność doradztwa rolniczego.

Przetwórstwo rolno-spożywcze

W województwie śląskim funkcjonuje dobrze rozwinięta sieć przetwórcza produktów wytworzonych na obszarach wiejskich. Można zauważyć ciągłą tendencję do urozmaicania gamy spożywczych produktów przy wzroście spożycia artykułów przetworzonych i wymagań jakościowych. Stale zmieniają się także warunki ekonomiczne produkcji żywności. Działalność marginalna, ograniczona i lokalna (MOL) ciesząca się obecnie dużym zainteresowaniem wśród przetwórców obejmuje produkty mleczne, przetworzone produkty rybołówstwa, surowe wyroby mięsne, w tym gotowe potrawy z mięsa. W ten zakres działalności wchodzi również rozbiór i sprzedaż świeżego mięsa wołowego, wieprzowego, baraniego, końskiego, drobiowego, zwierząt łownych oraz dzikich z hodowli fermowych.

W województwie śląskim największą liczbę stanowią producenci produktów mięsnych, w tym gotowych posiłków z mięsem w liczbie 203, kolejno zakłady zajmujące się rozbiorem świeżego mięsa wołowego — 182, producenci mięsa mielonego i surowych wyrobów mięsnych — 104, producenci obrobionych lub przetworzonych produktów rybołówstwa — 14 oraz 6 producentów produktów mleczarskich (w tym lodów).

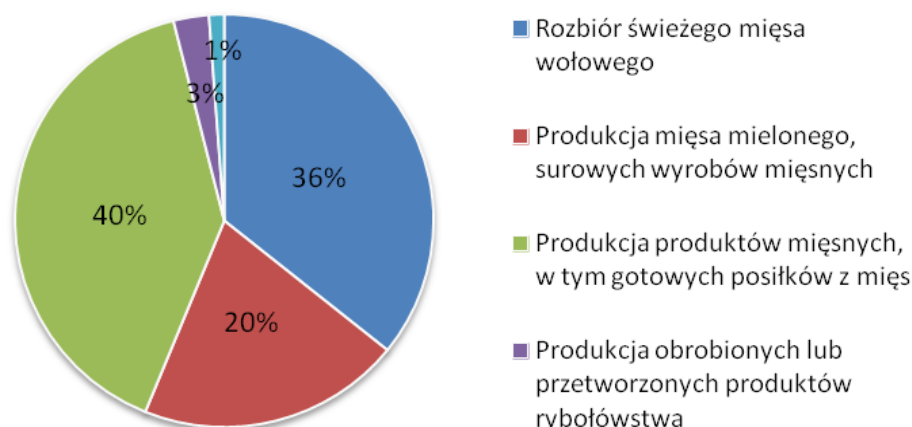
Tabela 10. Wykaz podmiotów prowadzących działalność marginalną lokalną i ograniczoną (MOL) w województwie śląskim w 2015 roku

Rodzaj działalności	Liczba
Rozbiór świeżego mięsa wołowego	182
Produkcja mięsa mielonego, surowych wyrobów mięsnych	104
Produkcja produktów mięsnych, w tym gotowych posiłków z mięsem	203
Produkcja obrobionych lub przetworzonych produktów rybołówstwa	14
Produkcja produktów mlecznych	6

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Weterynarii.

Procentowo powyższe dane można przedstawić następująco:

Wykres 30. Procentowy udział podmiotów prowadzących MOL w 2015 roku w województwie śląskim

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Weterynarii.

Wśród podmiotów producenckich związanych ze sprzedażą żywności występują także podmioty dystrybuujące tzw. żywność złożoną (ŻZ). W województwie śląskim zlokalizowano po jednym z zakładów zajmujących się:

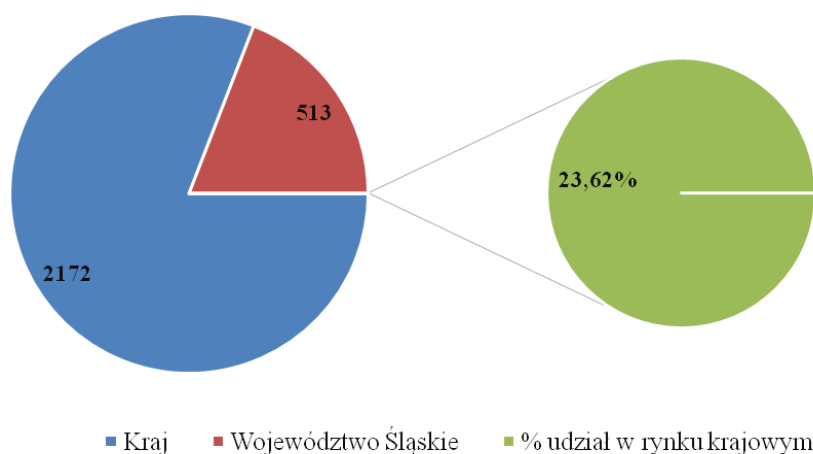
- magazynowaniem i dystrybucją osłonek kolagenowych, suszonej hemoglobiny spożywczej, żelatyny wieprzowej spożywczej, jelit naturalnych suszonych,
- produktami garmażeryjnymi z niewielkim dodatkiem mięsa,
- produkcją żywności, w skład której wchodzi zarówno produkty pochodzenia roślinnego, jak i przetworzone produkty pochodzenia zwierzęcego (sosy w proszku),
- kostki rosółowe, zupy w proszku, sosy w proszku, paniery smakowe w proszku, preparaty funkcjonalne dla przemysłu spożywczego.

Tabela 11. Żywność złożona (ŻZ), działalność zarejestrowana do 2015 roku w województwie śląskim

Zakres działalności	Liczba zakładów
Magazynowanie i dystrybucja osłonek kolagenowych, suszonej hemoglobiny spożywczej, żelatyny wieprzowej spożywczej, jelit naturalnych suszonych	1
Produkty garmażeryjne z niewielkim dodatkiem mięsa	1
Produkcja żywności, w skład której wchodzi zarówno produkty pochodzenia roślinnego, jak i przetworzone produkty pochodzenia zwierzęcego (sosy w proszku)	1
Kostki rosółowe, zupy w proszku, sosy w proszku, paniery smakowe w proszku, preparaty funkcjonalne dla przemysłu spożywczego	1

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Weterynarii.

Wykres 31. Liczba zakładów (MOL i ZŻ) zarejestrowanych w województwie śląskim w skali kraju w 2015 roku

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Weterynarii.

Uwarunkowania środowiskowe rozwoju obszarów wiejskich województwa śląskiego

Ogólna charakterystyka budowy geologicznej i rzeźby terenu wraz z opisem degradacji powierzchni ziemi

Województwo śląskie rozciąga się na obszarze kilku odmiennie wykształconych, wglębnych jednostek budowy geologicznej. W strefie przypowierzchniowej litosfery najstarszą jednostką jest niecka górnośląska, którą budują karbońskie piaskowce, mułowce i iłowce z licznymi pokładami węgla kamiennego. Od wschodu i północy nieckę górnośląską otaczają łagodnie nachylone serie triasowych i jurajskich piaskowców, wapieni, dolomitów, iłów i margli budujących monoklinę śląsko-krakowską, która przechodzi w nieckę miechowską, wypełnioną utworami kredy. Południową część regionu tworzą jednostki powstałe w czasie alpejskich ruchów górotwórczych — Karpaty Zewnętrzne (zbudowane ze sfałdowanych fliszowych łupków, piaskowców i zlepieńców), na których przedpolu uformowało się zapadlisko przedkarpackie (wypełnione głównie iłami, a także piaskami).

Pokrywą powierzchniową, spod której niejednokrotnie wyłaniają się starsze skały, tworzą czwartorzędowe utwory lodowcowe, wodnolodowcowe, rzeczne i eoliczne. Podłoże skalne zawiera liczne kopaliny nadające się do gospodarczego wykorzystania. W 2013 r. na zasoby kopalin województwa składało się 200 złóż eksploatowanych, 318 udokumentowanych wstępnie lub szczegółowo oraz 234 zaniechane. Ukształtowanie terenu w regionie — podobnie jak w całej Polsce — cechuje charakterystyczny pasowy układ rzeźby terenu. Równoleżnikowo rozciągają się tu na północy i w centralnej części województwa — Wyżyna Śląsko-Małopolska o rzeźbie krawędziowej i zrębowej, a na południu — zapadliskowe Kotliny Podkarpackie i młode góry fałdowe — Karpaty. Cechy krajobrazu nizinnego posiada Dolina Małej Panwi, wcinająca się klinem od zachodu w Wyżynę Śląską.

Do najważniejszych zmian degradujących powierzchnię ziemi regionu należą: zajmowanie terenów o naturalnej rzeźbie na potrzeby osadnictwa, infrastruktury i przemysłu oraz usług, przekształcanie powierzchni ziemi wskutek podziemnej i powierzchniowej eksploatacji zasobów naturalnych, zajmowanie powierzchni pod składowanie odpadów komunalnych

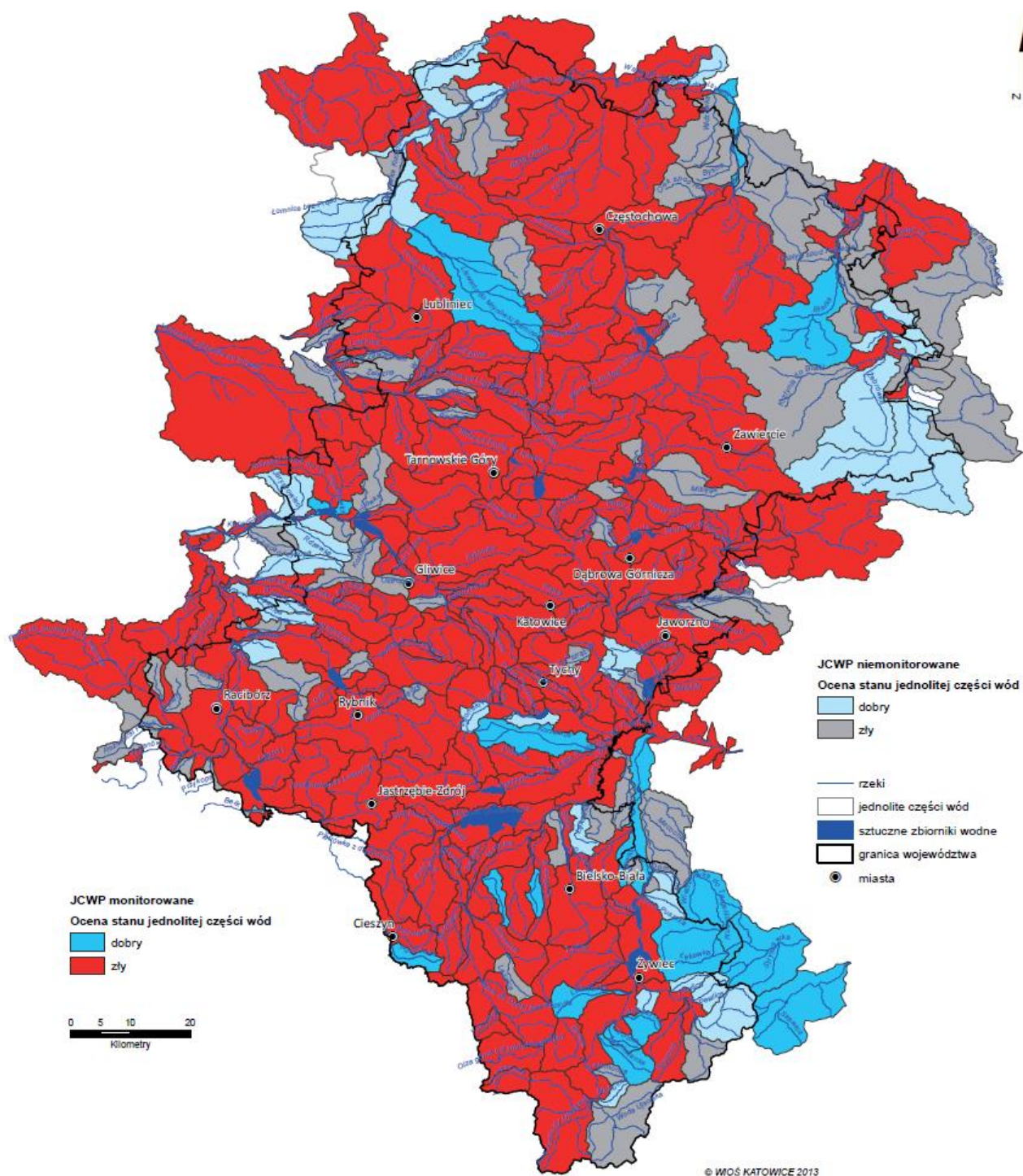
i przemysłowych, zanieczyszczenie gleby imisjami przemysłowymi, przekształcanie i erozja gleby na terenach użytkowanych rolniczo i leśnych. Zagrożenie wystąpieniem osuwisk dotyczy głównie obszaru Karpat oraz Pogórza Karpackiego, a w mniejszym stopniu pasa wyżyn (Płaskowyżu Rybnickiego, Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej).

Wody powierzchniowe

Zasoby wód powierzchniowych województwa śląskiego charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem, co wynika z położenia regionu w obszarze o urozmaiconej budowie geologicznej, rzeźbie terenu, warunkach klimatycznych, a także jest spowodowane skutkami działalności człowieka. Województwo śląskie położone jest w obszarze 3 dorzeczy: Wisły i Odry, należących do zlewiska Morza Bałtyckiego (99,8% powierzchni województwa), oraz Dunaju w zlewisku Morza Czarnego (0,2%). Na obszarze województwa śląskiego rozciągają się fragmenty 7 regionów wodnych: Czadeczki, Górnej Wisły, Małej Wisły, Środkowej Wisły, Górnej Odry, Środkowej Odry oraz Warty. Położenie województwa w strefie wododziałowej powoduje, iż zasoby wodne województwa są stosunkowo skąpe — średnie roczne zasoby wód powierzchniowych, przypadające na jednego mieszkańca województwa, są czterokrotnie niższe od średniej europejskiej, niemal o $\frac{1}{3}$ niższe od średniej krajowej i wynoszą zaledwie 1 135 m³/rok. Ponadto tylko niewielka część tych skromnych zasobów wodnych nadaje się do gospodarczego wykorzystania, ponieważ są one znacznie zanieczyszczone. Oprócz zasobów wód płynących istotne znaczenie posiada retencja powierzchniowa w postaci zbiorników wodnych. Liczba naturalnych zbiorników wodnych w regionie jest niewielka, co wynika głównie z cech rzeźby i litologii podłoża terenu. Cechą wyróżniającą województwo na tle kraju jest natomiast duża liczba antropogenicznych zbiorników wodnych (kilka tysięcy), powstałych w wyniku świadomych i celowych, jak też niezamierzonych działań człowieka.

Ocena jakości wód powierzchniowych wykonana przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Katowicach (WIOŚ) dla okresu 2010 — 2012 w odniesieniu do 127 badanych jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP) wykazała dobry stan wód jedynie w 2 JCWP (1,6%), a dla pozostałych 125 JCWP (98,4%) stan wód oceniono jako zły. Ocena wszystkich 281 JCWP wyodrębnionych w granicach województwa śląskiego, w tym 121, które nie były badane przez WIOŚ w Katowicach, wykazała dobry stan wód dla 17% JCWP, a zły — dla pozostałych 83%. Z badań monitoringu geochemicznego osadów rzek i jezior dla lat 2010 — 2012 wynika, że w okresie tym najbardziej zanieczyszczone były osady rzek centralnej części województwa śląskiego oraz osady górnej Odry. Osady rzek południowej i północnej części województwa są generalnie czyste lub mało zanieczyszczone.

Mapa 12. Ocena stanu JCWP monitorowanych i niemonitorowanych w województwie śląskim w latach 2010 — 2012

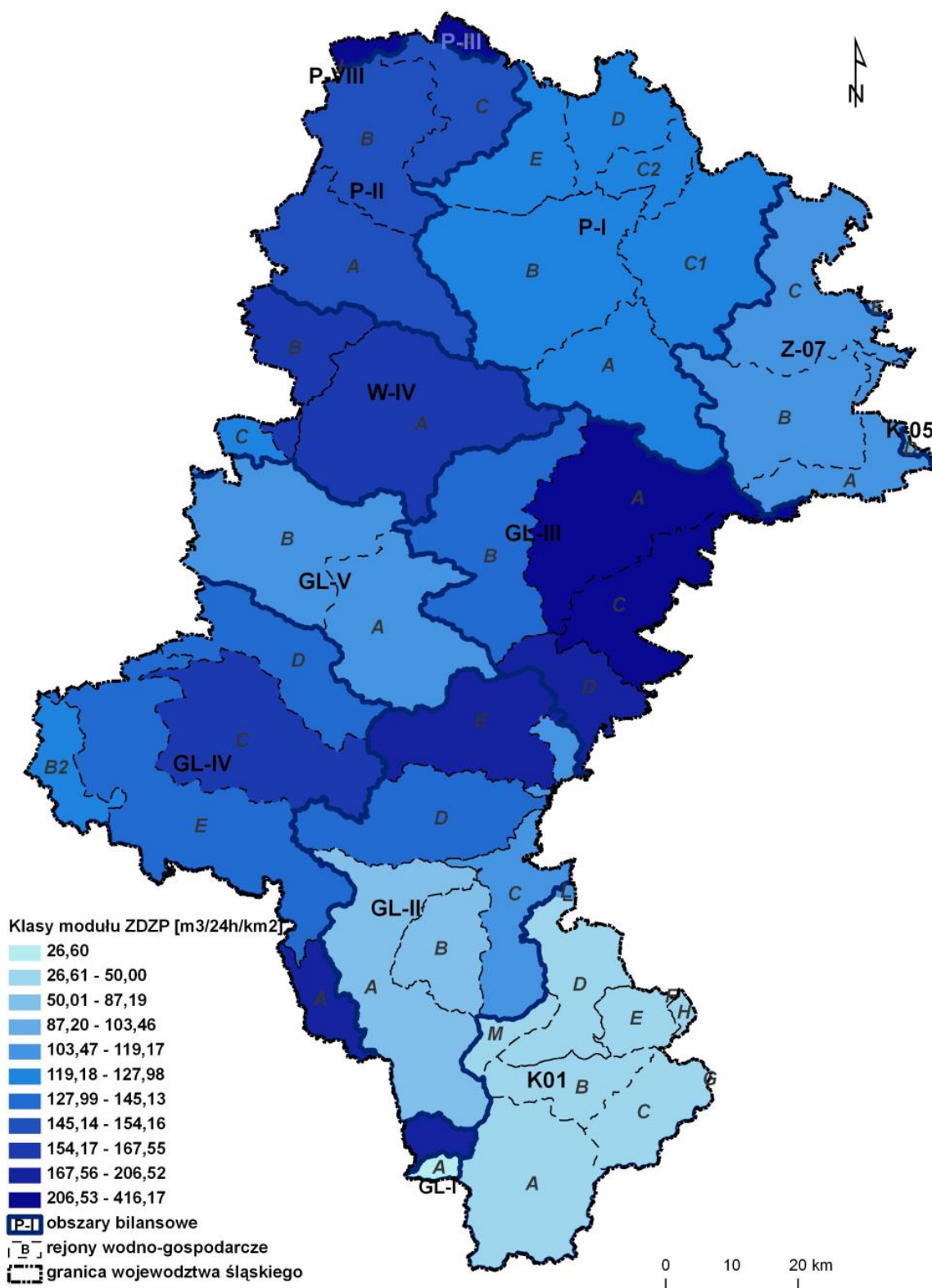

Źródło: Raport o stanie środowiska w 2012 roku w województwie śląskim (WIOŚ Katowice, 2013).

Wody podziemne

Wielkość zasobów wód podziemnych na obszarze województwa jest zróżnicowana przestrzennie i uwarunkowana czynnikami naturalnymi, przede wszystkim hydrogeologicznymi i meteorologicznymi, lecz także antropogenicznymi. Użytkowe wody podziemne występują w utworach czwartorzędu, paleogenu i neogenu, kredy, jury, triasu, karbonu i dewonu oraz podrzędnie permu. Ogółem stan zasobów eksploatacyjnych zwykłych wód podziemnych w województwie śląskim na koniec 2012 roku wynosił 106 498,68 m³/h (5,4% zasobów krajowych, a więc nieco poniżej średniej krajowej), a przyrost zasobów w 2012 r. w porównaniu do roku poprzedniego osiągnął wielkość 719,39 m³/h. Największą część stanowiły zasoby wód z utworów starszych niż kredowe. Zasoby zwykłych wód podziemnych dostępne do zagospodarowania (ZDZP) w województwie śląskim kształtowały się na koniec 2013 r. na poziomie ok. 1 763 978 m³/24h (4,8% zasobów krajowych), co w odniesieniu do jednostki powierzchni (tzw. moduł zasobów) daje średnią wartość zasobów możliwych do zagospodarowania ok. 143 m³/24h/km² (dla kraju — ok. 117 m³/24h/km²).

Mapa 13. Klasy modułu zasobów wód podziemnych dostępnych do zagospodarowania w województwie śląskim w odniesieniu do rejonów wodno-gospodarczych (stan na 31.12.2013 r.)

Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie danych z Państwowej Służby Hydrogeologicznej.

Wielkość zasobów dyspozycyjnych solanek, wód leczniczych i termalnych w województwie śląskim w 2013 roku wyniosła 428,93 m³/h (1,1% zasobów krajowych), z czego najwięcej stanowiły złoża Goczałkowic-Zdroju (76,9%).

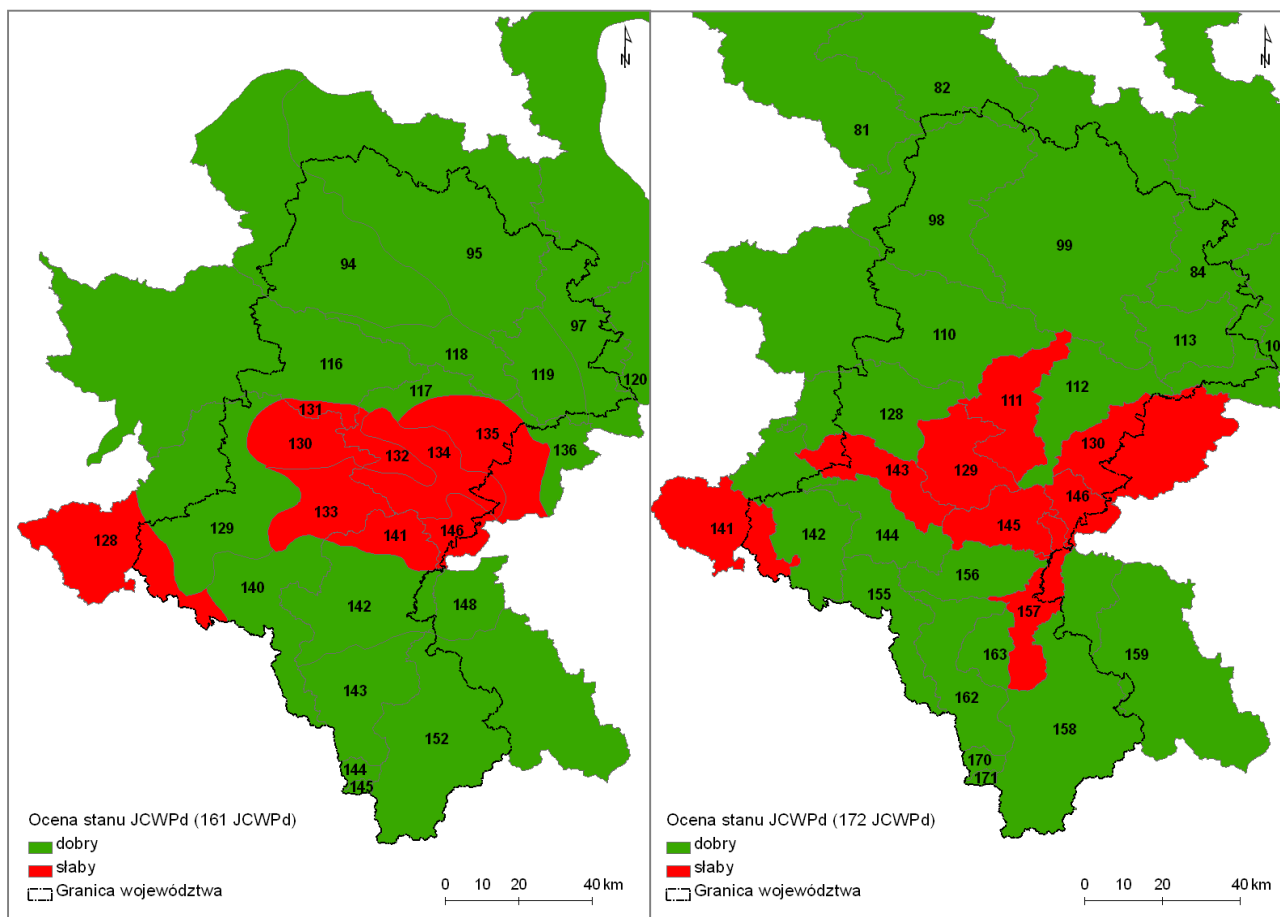
Ze względu na wysoką wodonośność, zasobność i szczególne znaczenie dla zaopatrzenia ludności w wodę pitną w obrębie jednostek hydrogeologicznych w województwie śląskim wydzielono 24 Główne Zbiorniki Wód Podziemnych (GZWP), z czego 8 zawiera się całkowicie w granicach województwa. Najwyższe wartości modułu zasobów dyspozycyjnych GZWP (230–2200 m³/24h/km²) charakterystyczne są dla zbiorników położonych głównie w środkowej części województwa, niższe wartości modułu zasobów (100–220 m³/24h/km²) zostały określone dla zbiorników północnej części województwa oraz dla części zbiorników na południu regionu, a najniższymi wartościami modułu zasobów dyspozycyjnych (do 35 m³/24h/km²) w województwie śląskim charakteryzują się przede wszystkim zbiorniki w południowej części regionu.

Wody podziemne województwa śląskiego poddawane są silnym działaniom antropopresji, co w konsekwencji rzutuje na ogólny stan ilościowy i jakościowy wód. Zgodnie z badaniami jakości wód podziemnych w województwie śląskim z roku 2012 największą część stanowiły wody zadowalającej jakości — III klasa (52%) oraz wody dobrej jakości — II klasa (29%).

Wyniki oceny stanu jednolitych części wód podziemnych (JCWPd) — wykonanej na podstawie monitoringu stanu ilościowego i chemicznego wód podziemnych z lat 2005 — 2012 — wykazały stan dobry w 17 oraz 20 JCWPd, a stan słaby w 9 oraz 8 JCWPd, odpowiednio w podziale na 161 i 172 JCWPd¹⁴.

¹⁴ Aktualna wersja podziału JCWPd na 161 części obowiązuje do końca 2014 roku. Nowa wersja podziału na 172 JCWPd będzie obowiązywała od 2015 roku.

Mapa 14. Ogólna ocena stanu JCWPd w obszarze województwa śląskiego zgodnie z podziałem na 161 i 172 JCWPd w 2012 roku

Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie Raportu o stanie chemicznym oraz ilościowym jednolitych części wód podziemnych w dorzeczach w podziale na 161 i 172 JCWPd, stan na rok 2012. (PIG-PIB, Warszawa, 2013).

W granicach województwa śląskiego nie zlokalizowano dotąd ani jednego obszaru narażonego na zanieczyszczenia związkami azotu pochodzenia rolniczego (OSN). Na obszarze województwa stopień podatności wód podziemnych na zanieczyszczenia antropogeniczne jest zróżnicowany. Uzależniony jest on od czynników naturalnych (budowy geologicznej i warunków hydrogeologicznych), jak również od rodzaju zanieczyszczenia, jego ładunku i charakteru ogniska zanieczyszczeń. Generalnie podatność płytkich wód podziemnych na zanieczyszczenia w województwie śląskim jest bardzo duża (wody podatne na większość zanieczyszczeń) i duża (wody podatne na wiele typów zanieczyszczeń). Średnia i niska skala podatności dotyczy wód na niewielkim obszarze — głównie na południe od Rybnika i na zachód od Raciborza.

Gospodarowanie zasobami wodnymi

Gospodarowanie zasobami wodnymi musi uwzględniać zaspokojenie potrzeb ludności i gospodarki w zakresie wystarczającej ilości wody, spełniającej wymagania co do jakości, przy równoczesnej ochronie zasobów wodnych oraz utrzymaniu dla ekosystemów wodnych i od wody zależnych, odpowiadających im warunków środowiskowych.

Spełnienie tych warunków zapewnia odpowiednie planowanie w gospodarce wodnej. Podstawowymi dokumentami planistycznymi w gospodarowaniu wodami w Polsce (art. 113 ustawy Prawo wodne) są Plany gospodarowania wodami sporządzane dla obszarów dorzeczy (PGW)¹⁵, w których określa się cele środowiskowe, a także Program wodno-środowiskowy kraju (PWŚK), zawierający niezbędne działania, których realizacja zapewni osiągnięcie założonych celów. Zgodnie z założeniami Ramowej Dyrektywy Wodnej (RDW) głównym celem środowiskowym jest osiągnięcie i utrzymanie co najmniej dobrego stanu wód – dobrego stanu ekologicznego i chemicznego dla jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP), dobrego stanu chemicznego i ilościowego w przypadku jednolitych części wód podziemnych (JCWPd). Cele uszczegółowione dla każdej jednolitej części wód zostały zawarte w odpowiednim PGW. Zbiór działań podstawowych i uzupełniających stanowi natomiast trzon PWŚK (aktualnie w obszarze województwa śląskiego proponuje się realizację około 1000 działań dla JCWPd i scalonych części wód powierzchniowych (SCWP).

Ustalenia zawarte w opisanych dokumentach stanowią podstawę planowania i podejmowania wszelkich decyzji mających wpływ na stan zasobów wodnych. Obecnie trwa tzw. II cykl planistyczny (2009–2015), który z końcem 2015 roku zakończy się opracowaniem aktualizacji omawianych dokumentów, sporządzonych w ramach I-go cyklu planistycznego (2003–2009).

Tabela 12. Pobór wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności, według źródeł poboru, w województwie śląskim i w kraju w 2012 roku (w hm³)

Wyszczególnienie	Polska	Województwo śląskie
Ogółem	10 830,0	463,9
na cele produkcyjne		
Ogółem	7 697,1	108,2
Wody powierzchniowe	7 439,1	54,3
Wody podziemne	200,3	22,8
na cele nawodnień w rolnictwie i leśnictwie		
Ogółem	1 102,4	77,7
na cele eksploatacji sieci wodociągowej		
Ogółem	2 030,8	278,0
Wody powierzchniowe	601,4	172,1
Wody podziemne	1 429,5	105,9

Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie danych GUS.

Ilość wytwarzanych ścieków jest jednym z czynników degradacji i zanieczyszczenia zasobów wodnych. Aż 99,2% ścieków przemysłowych i komunalnych odprowadzonych do wód lub ziemi w województwie wymagało oczyszczania i była to największa ilość w kraju.

¹⁵ W województwie śląskim obowiązują 3 spośród 10 PGW zatwierdzonych przez Radę Ministrów: dla dorzecza Odry, dorzecza Wisły oraz dorzecza Dunaju.

Oczyszczonych zostało 82,4% ścieków przemysłowych i komunalnych wymagających oczyszczenia. Pozostałą ilość stanowiły ścieki nieoczyszczone (17,6%), co również klasyfikowało region na 1 miejscu w kraju (45% ilości nieoczyszczonych ścieków w kraju). Ponadto województwo śląskie odprowadza największą ilość ścieków przemysłowych zawierających substancje szczególnie szkodliwe dla środowiska wodnego (20,4% tego rodzaju ścieków w skali całego kraju).

Zagrożenie suszą

Obszar województwa śląskiego jest narażony na wystąpienie zjawiska suszy, w tym jej czterech typów: atmosferycznej, glebowej, hydrologicznej i hydrogeologicznej.

Podstawowymi dokumentami planistycznymi w zakresie zarządzania ryzykiem suszy są plany przeciwdziałania skutkom suszy w dorzeczach oraz plany przeciwdziałania skutkom suszy w regionach wodnych. Dokumenty te są obecnie w trakcie opracowywania¹⁶. Dotychczas przygotowano projekty planów przeciwdziałania skutkom suszy dla niektórych regionów wodnych. Na podstawie dostępnych wyników badań można stwierdzić, że w województwie śląskim występują obszary zagrożone suszą, a zagrożenie to jest zróżnicowane pod względem przestrzennym, ze względu na typ suszy, a także uzależnione od „odbiorcy” ryzyka (np. rolnictwa, przemysłu, gospodarki komunalnej). Poza uwarunkowaniami naturalnymi (wielkość opadów atmosferycznych, warunki fizycznogeograficzne oraz hydrologiczne) na stopień zagrożenia suszą w województwie śląskim w znacznej mierze wpływa działalność antropogeniczna związana z wykorzystaniem zasobów wodnych.

Zagrożenie powodzią

Województwo śląskie należy do pięciu województw najbardziej zagrożonych wystąpieniem powodzi w skali Polski¹⁷. Powódzie w regionie uwarunkowane są czynnikami naturalnymi, głównie roztopami wiosennymi, nawałnymi/rozlewnymi opadami atmosferycznymi i zróżnicowaniem geomorfologicznym. Ryzyko to wzmagają ponadto czynniki antropogeniczne — wysoki stopień zagospodarowania i przekształcenia zlewni.

Wstępna ocena ryzyka powodziowego sporządzona w roku 2011 wykazała, że w województwie śląskim znajdują się obszary narażone na niebezpieczeństwo powodzi tj. obszary, na których stwierdza się istnienie znaczącego ryzyka powodziowego lub wystąpienie znaczącego ryzyka jest prawdopodobne. Dotyczą one głównie dolin większych rzek regionu, tj. Wisły, Odry, Warty i Liswarty, a także Pilicy, Przemszy i Czarnej Przemszy, Małej Panwi, Kłodnicy, Pszczyńki, Olzy, Psiny i in. Podstawą prowadzenia racjonalnej polityki przestrzennej na obszarach narażonych na niebezpieczeństwo powodzi, a tym samym ograniczania negatywnych skutków powodzi, są plany zarządzania ryzykiem powodziowym (w województwie śląskim 3 dla dorzeczy i 7 dla regionów wodnych), sporządzane na podstawie map zagrożenia powodziowego, przedstawiających obszary zagrożone powodzią o określonym prawdopodobieństwie wystąpienia oraz map ryzyka powodziowego, określających wartości potencjalnych strat powodziowych oraz przedstawiających obiekty

¹⁶ W województwie śląskim, zgodnie z podziałem na dorzecza, będą obowiązywać 3 plany przeciwdziałania skutkom suszy, a zgodnie z podziałem na regiony wodne – 7 dokumentów.

¹⁷ Zagrożenia okresowe występujące w Polsce. 2010., Biura monitorowania i analizy zagrożeń Rządowego Centrum Bezpieczeństwa.

narażone na zalanie w przypadku wystąpienia powodzi o określonym prawdopodobieństwie wystąpienia. Dla obszaru województwa śląskiego problem ryzyka powodziowego jest znaczący. Dla wielu gmin regionu ryzyko powodziowe oceniono jako umiarkowane (podwyższony poziom ryzyka), wysokie (nadmierny poziom ryzyka), a nawet bardzo wysokie (nieakceptowalny poziom ryzyka).

Klimat, stan atmosfery

Klimat województwa śląskiego, podobnie jak całej Polski, cechuje się przejściowością pomiędzy klimatem umiarkowanym morskim a lądowym. Kształtowany jest przede wszystkim przez masy powietrza polarno-morskiego napływające z zachodu (60%) oraz masy powietrza polarno-kontynentalnego ze wschodu (30%). Regionalna zmienność klimatu wynika przede wszystkim z ukształtowania powierzchni terenu i wysokości nad poziomem morza oraz odległości od dużych akwenów wodnych. Ogólny pasmowy układ krain geograficznych wpływa na przeważający równoleżnikowy przebieg mas powietrza, a znaczne deniwelacje terenu wynikające z obecności masywów górskich, jak również obszary zurbanizowane o dużym stopniu antropopresji przyczyniają się do zróżnicowania warunków klimatycznych w poszczególnych obszarach.

Ocena zanieczyszczenia atmosfery w województwie śląskim, realizowana przez WIOŚ pod kątem spełnienia kryteriów ustanowionych w celu ochrony zdrowia, od co najmniej kilku lat wykazuje niekorzystny stan pod względem stężeń pyłu PM₁₀ i PM_{2,5} oraz bezno(α)pirenu. Do klasy C (stężenia zanieczyszczeń przekraczały poziomy dopuszczalne lub docelowe powiększone o margines tolerancji, pod warunkiem że ten margines został określony) kwalifikowany jest cały obszar województwa. W przypadku ozonu we wszystkich strefach oznaczono klasę D2 — stężenia przekraczały poziom celu długoterminowego. W odniesieniu do poziomów pozostałych badanych zanieczyszczeń: dwutlenku siarki, ołowiu, benzenu, tlenku węgla, arsenu, kadmu oraz niklu wszystkie strefy województwa zostały przyporządkowane do klasy A (stężenia nie przekraczały wymaganych poziomów). W wyniku klasyfikacji strefy śląskiej pod kątem spełnienia kryteriów ustanowionych w celu ochrony roślin jedynie stężenia ozonu – biorąc pod uwagę poziom celu długoterminowego — przekroczyły wymagania (klasa D2).

Pod względem wielkości emisji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych w rankingu województw województwo śląskie znajduje się na pierwszym miejscu. W 2012 roku zakłady szczególnie uciążliwe dla środowiska wyemitowały do atmosfery ogółem 682,5 tys. t zanieczyszczeń pyłowych i gazowych (bez dwutlenku węgla), co stanowi 40,6% emisji krajowej.

Głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza na obszarze województwa jest emisja antropogeniczna, na którą składa się emisja z działalności przemysłowej, z sektora bytowego oraz emisja ze środków transportu. Największa emisja zanieczyszczeń oraz najwyższy wskaźnik emisji na powierzchnię występują w obszarach największej koncentracji ludności, w szczególności w aglomeracjach: górnośląskiej oraz rybnicko-jastrzębskiej.

Stan akustyczny środowiska w województwie śląskim jest zróżnicowany przestrzennie i czasowo. Wysoki stopień urbanizacji i industrializacji województwa śląskiego powoduje

jednak, iż jego mieszkańcy są zasadniczo narażeni na zwiększoną emisję hałasu. Jak wynika z badań prowadzonych przez WIOŚ o klimacie akustycznym w województwie w szczególności decyduje hałas drogowy, który największe natężenie wykazuje wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych. Pozostałe grupy hałasu (szynowy, lotniczy, przemysłowy i komunalny) mają charakter lokalny, a także okresowy.

Badania poziomów pól elektromagnetycznych (PEM) w środowisku na terenie województwa śląskiego nie dowiodły istnienia zagrożenia związanego z charakteryzowanym czynnikiem. Żaden z 270 pomiarów wykonanych w dwóch trzyletnich cyklach badawczych (2008–2010, 2011–2013) nie wykazał przekroczenia poziomu dopuszczalnego PEM. Średni poziom PEM we wszystkich badanych punktach w latach 2008 — 2013 wyniósł 0,36–0,37 V/m.

Gleby

Zróznicowanie oraz zmienność przestrzenna gleb w województwie śląskim jest determinowana wieloma czynnikami przyrodniczymi, z których najważniejsze to: podłoże skalne, rzeźba terenu, warunki wodne oraz szata roślinna. Na terenach rolnych obszarów wiejskich województwa dominują: gleby biellicowe i rdzawe (16,0% powierzchni użytków rolnych), gleby brunatne wyługowane i kwaśne (14,4%) oraz gleby biellicowe i pseudobiellicowe (11,9%). Spośród pozostałych większą powierzchnię zajmują jeszcze mady (6,3%), rędziny (4,7%) oraz czarne ziemie właściwe (3,8%). Na obszarach leśnych całego województwa dominują gleby biellicowe i rdzawe, które zajmują łącznie 52,1% powierzchni. Wysoki odsetek stanowią także gleby brunatne, płowe i rędziny (30,7%).

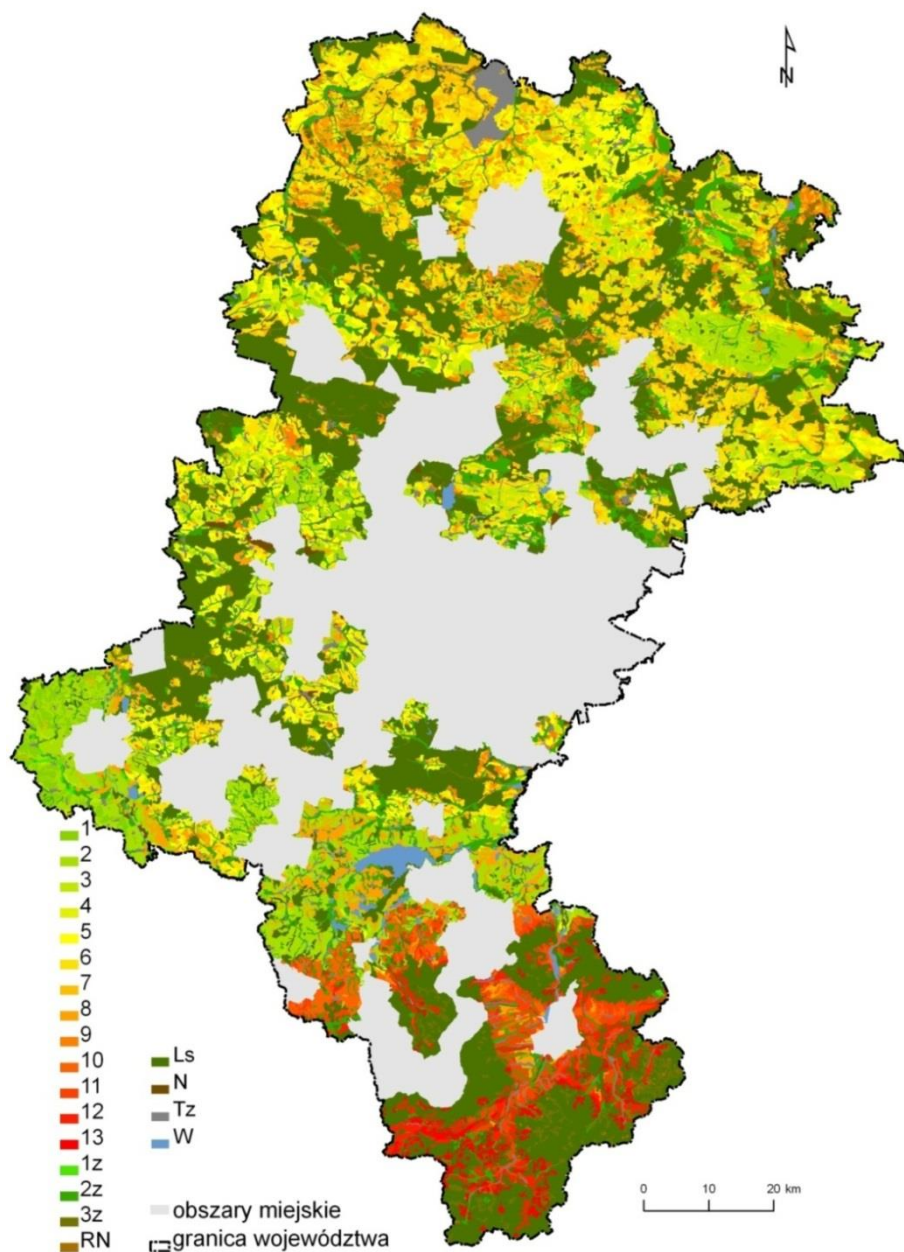
Kompleksy rolniczej przydatności gleb stanowią typy siedliskowe rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Kompleksy, których nazwy pochodzą od roślin wskaźnikowych dostosowanych do warunków siedliska, tworzą zespoły gleb o zbliżonej przydatności i charakterystyce geomorfologicznej (położenie w terenie), właściwościach wodnych, żyzności i produktywności, co umożliwia racjonalną ochronę przestrzeni oraz planowanie nowych funkcji dla niektórych obszarów użytkowanych rolniczo.

Ocena stanu zanieczyszczenia i zmian właściwości gleb województwa śląskiego przeprowadzona przez Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach w latach 2010 — 2012 w odniesieniu do gruntów ornych (18 punktów badawczych) wykazała zanieczyszczenie gleb wielopierścieniowymi węglowodorami aromatycznymi (WWA), kadmem, cynkiem, oraz ołowiem w części punktów badawczych. Analizy zawartości siarki, miedzi, niklu, chromu, baru i kobaltu w glebach województwa nie wykazały przekroczenia wartości dopuszczalnych.

Województwo śląskie zalicza się do regionów, dla której charakterystyczne są większe zawartości prawie wszystkich badanych pierwiastków w glebach w porównaniu do pozostałej części kraju. Odmienność geochemiczna wiąże się głównie z uwarunkowaniami geologicznymi (rodzajem skały macierzystej), a na obraz naturalnego rozmieszczenia poszczególnych pierwiastków nakładają się zaburzenia, a nawet anomalie, wynikające z kilkusetletniej działalności człowieka. Niektóre z nich mają znaczenie lokalne, ale są także takie, które mają charakter regionalny. Wyższe niż przeciętne zawartości niektórych pierwiastków w glebach występują przede wszystkim wokół dawnych okręgów

przemysłowych (GOP i ROW), ale także wokół obszarów miejskich (Częstochowa, Bielsko-Biała, Żywiec, Cieszyn). Najważniejszą geochemiczną anomalią o charakterze regionalnym jest wysoka koncentracja cynku, ołowiu i kadmu.

Mapa 15. Kompleksy przydatności rolniczej gleb na terenach wiejskich województwa śląskiego

Objaśnienia: 1 – k. pszenney bardzo dobry, 2 – k. pszenney dobry, 3 – k. pszenney wadliwy, 4 – k. żytni bardzo dobry /pszennożytni/, 5 – k. żytni dobry, 6 – k. żytni słaby, 7 – k. żytni bardzo słaby, 8 – k. zbożowo-pastewny mocny, 9 – k. zbożowo-pastewny słaby, 10 – k. pszenney śródgórski i podgórski, 11 – k. zbożowy górski, 12 – k. zbożowo-pastewny górski, 13 – k. owsiano-pastewny górski, 14 – gleby orne przeznaczone pod użytki zielone; 1z – użytki zielone bardzo dobre i dobre, 2z – użytki zielone średnie, 3z – użytki zielone słabe i bardzo słabe, RN – gleby rolniczo nieprzydatne /nadające się pod zalesienie/ Ls – lasy, N – nieużytki, Tz – tereny zabudowane, W – wody.

Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie cyfrowej mapy gleb i waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej województwa śląskiego (IUNG-PIB 2003).

Zasoby środowiska przyrodniczego

Województwo śląskie dzięki położeniu na obszarze jednostek fizycznogeograficznych zróżnicowanych pod względem podłoża geologicznego, rzeźby terenu, gleb i warunków klimatycznych, cechuje się znaczną różnorodnością biologiczną i georóżnorodnością. Stopień georóżnorodności regionu, wynikający z naturalnych procesów endo i egzogenicznych, modyfikowanych ponadto działalnością człowieka, należy ocenić jako jeden z największych w kraju i w Europie Środkowej. Znaczną jest również bogactwo i różnorodność świata przyrody ożywionej, choć nie wszystkie walory przyrodnicze regionu zostały dotychczas rozpoznane w wystarczającym stopniu.

O stanie zachowania zasobów środowiska przyrodniczego świadczy stopień zagrożenia poszczególnych grup organizmów oraz siedlisk przyrodniczych. Do najważniejszych zagrożeń przyrody żywej województwa śląskiego zalicza się: przekształcanie struktury krajobrazu, likwidacja i fragmentacja siedlisk lub ekosystemów, zmiana cech siedliska wskutek eutrofizacji, odwodnienia, zakwaszenia gleby, skażenia toksycznymi związkami chemicznymi, inwazja gatunków obcych, nadmierna eksploatacja gatunków użytkowych, bezpośrednie tępienie gatunków i kłusownictwo oraz zwiększona penetracja turystyczna miejsc cennych przyrodniczo.

Tabela 13. Ocena stopnia zagrożenia wybranych grup roślin, grzybów i zwierząt w województwie śląskim (stan na 2012 r.)

Grupa organizmów	Liczba taksonów w poszczególnych kategoriach zagrożenia								Razem zagrożonych gatunków (CR+EN+VU)	
	EX+EW	RE	CR	EN	VU	DD	NT	LC	Liczba	%
Porosty i grzyby naporostowe	-	82	59	76	78	222	89	162	213	38
Wątrobowce	-	5	10	15	22	15	31	48	47	32
Mchy	-	25	36	9	27	79	85	215	72	15
Rośliny naczyniowe	2	69	80	203	224	111	125	73	507	28
Ryby i minogi	-	5	5	2	13	9	2	8	20	56
Płazy	-	-	-	-	7	-	-	7	7	39
Gady	-	3	-	-	1	-	-	1	1	14
Ptaki	-	15	34	27	58	1	36	38	119	37
Ssaki	1	4	4	2	4	18	7	33	10	15

Objaśnienia: EX – taksony wymarłe, EW – taksony wymarłe w stanie dzikim; RE – wymarłe i prawdopodobnie wymarłe regionalnie; CR – skrajnie zagrożone wyginięciem, EN – silnie zagrożone wyginięciem, VU – narażone na wyginięcie, taksony wysokiego ryzyka, DD – o nieokreślonym zagrożeniu, wymagające dokładniejszych danych, NT – bliskie zagrożenia, LC – najmniejszej troski.

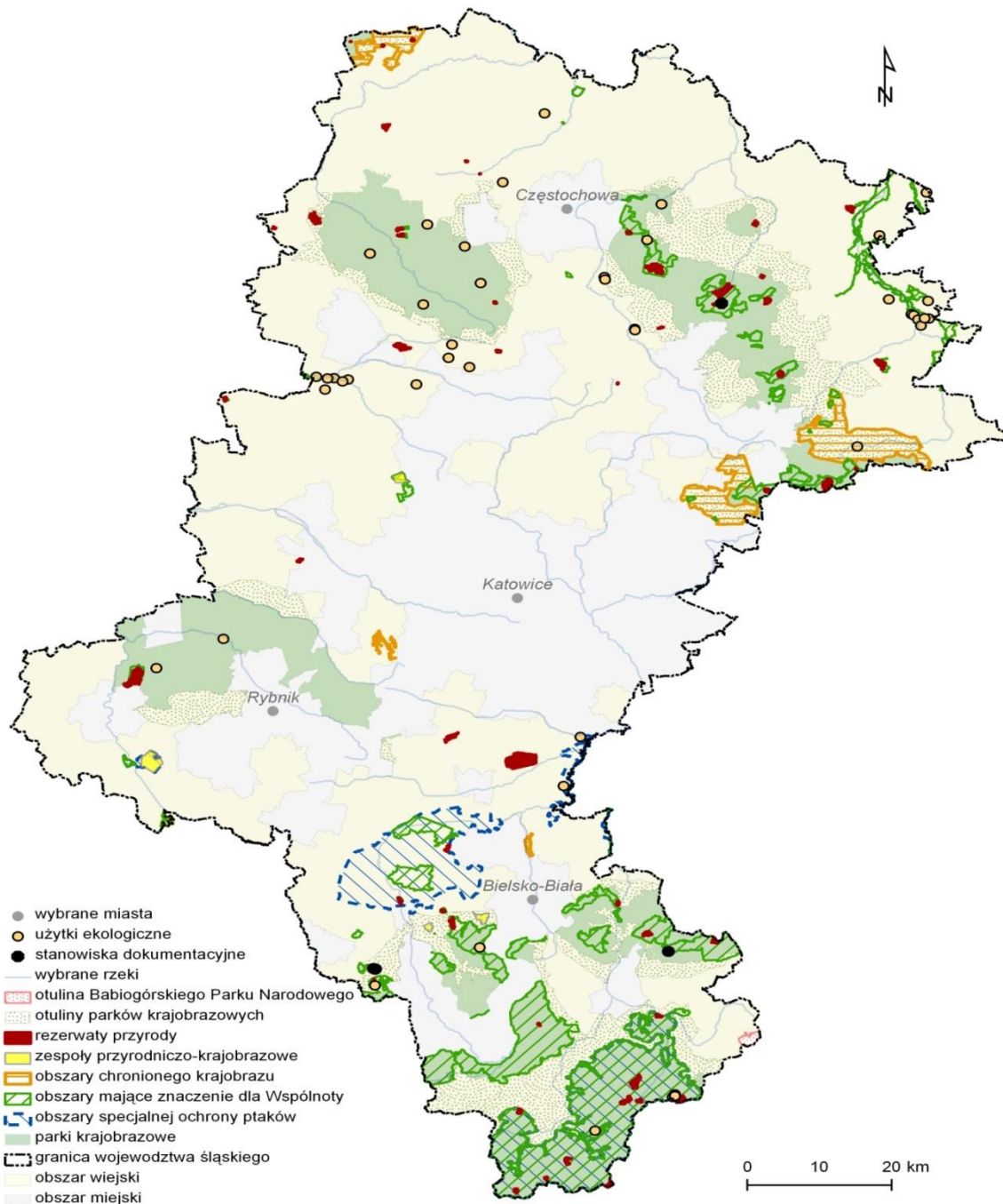
Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie czerwonych list województwa śląskiego.

Na obszarze województwa śląskiego reprezentowanych jest 9 spośród 10 form ochrony przyrody przewidzianych w ustawie o ochronie przyrody. Ich liczebność dla województwa śląskiego|obszarów wiejskich województwa przedstawia się następująco:

- rezerваты przyrody (65|52);
- parki krajobrazowe (8|8);
- obszary chronionego krajobrazu (15|9);
- obszary Natura 2 000: obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) – 5|5, obszary mające znaczenie dla Wspólnoty (OZW) – 40|33;
- pomniki przyrody (1 417|ok. 700 przyrody ożywionej i 65|39 przyrody nieożywionej);
- stanowiska dokumentacyjne (10|3), użytki ekologiczne (79|44);
- zespoły przyrodniczo-krajobrazowe (21|4);
- ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Sieć krajowych korytarzy ekologicznych, których głównym celem jest integracja obszarów chronionych, w tym sieci Natura 2000, obejmuje duże kompleksy leśne i bagienne oraz doliny rzeczne i inne pasy krajobrazu, umożliwiające łączność populacji zwierząt i roślin na obszarze Polski i terenach sąsiednich. W województwie śląskim, na podstawie danych o topografii, zabudowie, infrastrukturze i zasobach przyrody, z uwzględnieniem biologii i wykorzystania przestrzeni przez różne grupy kręgowców, wyznaczono odrębne korytarze teriologiczne, herpetologiczne, ichtiologiczne i ornitologiczne. Ponadto, zlokalizowano korytarze spójności, łączące obszary podlegające ochronie prawnej.

Mapa 16. Rozmieszczenie obszarów chronionych na obszarach wiejskich województwa śląskiego

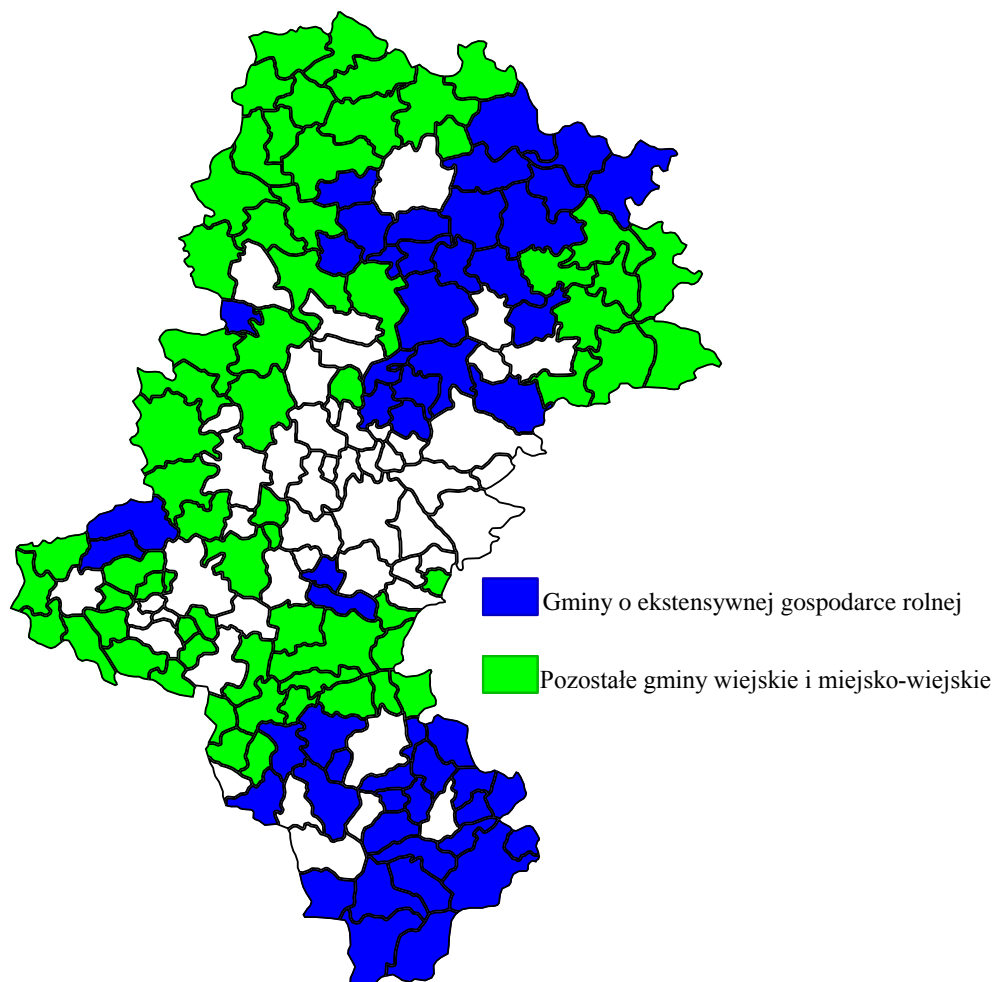
Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie bazy danych RDOŚ oraz CDPGŚ.

Koncepcja obszarów o wysokich walorach przyrodniczych (ang. High Nature Value Farmland, HNVF) to jedna z inicjatyw UE wiążących tematykę środowiskową z rolnictwem, mająca na celu ochronę tradycyjnego krajobrazu rolniczego oraz powstrzymanie spadku różnorodności biologicznej. Obszar rolny o wysokiej wartości przyrodniczej (HNVF) to taki obszar, na którym odpowiednie użytkowanie rolnicze przyczynia się do zachowania wysokiej różnorodności gatunków i siedlisk, względnie do zachowania gatunków ważnych z punktu widzenia ochrony przyrody na poziomie europejskim, krajowym lub regionalnym albo też

oba te elementy występują jednocześnie. Delimitacja obszarów i gospodarstw rolnych charakterystycznych dla HN VF w regionie oparta została o następujące wskaźniki techniczno-organizacyjne:

- udział zbóż w użytkach rolnych (UR) mniejszy lub równy 46,7%;
- udział trwałych użytków zielonych (TUZ) na 1 ha UR (%) większy bądź równy 30,0%;
- obsada zwierząt żywionych paszami objętościowymi równa bądź większa od 0,1 SD/ha UR (przy wyeliminowaniu jednostek, na których terenie zidentyfikowano rolnictwo intensywne, zdefiniowane poprzez: obsadę zwierząt żywionych paszami treściwymi równą bądź większą od 1,3 SD na 1 ha użytków rolnych, obsadę zwierząt żywionych paszami objętościowymi równą bądź większą od 0,9 SD na 1 ha użytków rolnych, udział upraw trwałych w użytkach rolnych równy bądź większy od 45,4%, udział upraw ogrodniczych w użytkach rolnych równy bądź większy od 14,6%).

Mapa 17. Położenie gmin o ekstensywnej gospodarce rolnej charakterystycznej dla obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych (HN VF)

Źródło: Niewęglowska G., Kagan A., Zieliński M., Sobierajewska J. 2014. Wyznaczenie na terenach wiejskich województwa śląskiego obszarów o ekstensywnej gospodarce rolnej charakterystycznej dla obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych (High Nature Value Farmland). IERiGŻ – PIB, Warszawa.

Lasy zajmują 393,9 tys. ha tj. 31,9% powierzchni województwa śląskiego, co plasuje województwo na 5 miejscu pod względem lesistości w Polsce (średnia dla kraju wynosi 29,4%)¹⁸. Struktura własności przedstawia się następująco: 78,9% powierzchni zajmują lasy będące własnością Skarbu Państwa, 20,2% powierzchni — lasy prywatne, a 0,9% powierzchni — lasy gminne. Pod względem siedliskowym dominują nizinne bory mieszane i lasy mieszane. W ogólnej powierzchni lasów województwa aż 74,1% stanowią lasy ochronne — jest to najwyższy wskaźnik w skali kraju. Największą powierzchnię w regionie zajmują lasy uszkodzone przez przemysł (prawie 2/3 pow. wszystkich lasów ochronnych). Znaczny udział posiadają również lasy wodochronne. W lasach RDLP Katowice przeważają drzewostany z panującymi gatunkami iglastymi (sosna, modrzew, świerk, jodła i daglezwia), które zajmują 76,5% powierzchni leśnej, a największy udział mają sosna i modrzew (66,5%).

W skupiskach miejskich, wyróżniających się nagromadzeniem infrastruktury miejskiej oraz koncentracją ludności, szczególną rolę odgrywa system przyrodniczy reprezentowany przez tereny zieleni (m.in. parki, zieleńce, bulwary, promenady, ogrody, cmentarze i zieleń osiedlowa). Zieleń miejska niezbędna jest bowiem dla funkcjonowania i zachowania równowagi środowiska na terenach miejskich: to miejsce bytowania fauny, obszary zieleni o charakterze liniowym stanowią korytarze migracyjne o znaczeniu lokalnym, tereny zielone spełniają funkcje rekreacyjno-wypoczynkowe, zdrowotne, dydaktyczno-wychowawcze i estetyczne. Powierzchnia parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej w województwie śląskim w 2014 r. wynosiła 9427,4 ha (0,8% powierzchni województwa)¹⁹. Region śląski zajmuje pierwsze miejsce w Polsce pod względem ogólnej powierzchni parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej, a także powierzchni tych terenów przypadającej na jednego mieszkańca. Poza terenami miast tereny zieleni nie odgrywają jednak większej roli. Na obszarach wiejskich zlokalizowanych jest około 10% parków spacerowo-wypoczynkowych oraz nieco ponad 8% zieleńców (przy uwzględnieniu ich powierzchni).

Województwo śląskie cechują wyjątkowe i często unikatowe walory krajobrazowe. Występują tu wszystkie typowe dla Polski klasy krajobrazów przyrodniczych. Na jakość krajobrazu obszarów wiejskich województwa śląskiego, podobnie jak na terenie całego kraju (także obszarów miast) ujemnie wpływa brak ładu przestrzennego, czego symptomami na obszarach wiejskich są między innymi:

- niedostosowanie sposobów użytkowania i zagospodarowania do wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych oraz wynikająca z tego postępująca fragmentacja systemów przyrodniczych i degradacja krajobrazów kulturowych;
- niszcząca wobec wartości przestrzeni, rozrzutna ekonomicznie i społecznie suburbanizacja, zwłaszcza rozpraszanie zabudowy wiejskiej i podmiejskiej;
- niska jakość przestrzeni publicznej, chaos w formach zabudowy i architekturze zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, ich niekompletność oraz presja na tereny otwarte, braki w wyposażeniu terenów urbanizowanych i terenów wiejskich w infrastrukturę techniczną i społeczną, nie nadążającą za rozwojem zabudowy mieszkaniowej.

¹⁸ Ochrona Środowiska 2015. GUS, Departament Badań Regionalnych i Środowiska, Warszawa

¹⁹ Ochrona Środowiska 2015. GUS, Departament Badań Regionalnych i Środowiska, Warszawa

Zasoby odnawialnych źródeł energii i możliwości ich wykorzystania

Odnawialne źródła energii (OZE) to źródła wykorzystujące w procesie przetwarzania energię wiatru, promieniowania słonecznego, geotermalną, fal, prądów morskich, wodną oraz energię pozyskiwaną z biomasy i biogazu. Źródła te stanowią alternatywę dla konwencjonalnych, nieodnawialnych nośników energii, wpływając mniej szkodliwie na środowisko (szczególnie poprzez ograniczenie emisji zanieczyszczeń do wód i powietrza) i cechują się przy tym praktycznie niewyczerpalnością. Według rejestru Urzędu Regulacji Energetyki w województwie śląskim na koniec 2014 roku znajdowało się 126 instalacji OZE wytwórców posiadających koncesję na produkcję energii. Najliczniej reprezentowane, to elektrownie wodne (33 obiekty), biogazownie (31 obiektów), elektrownie wiatrowe (22 obiekty) oraz elektrownie słoneczne (21 obiektów). Województwo śląskie w 2012 roku zajmowało drugie miejsce w kraju (po województwie zachodniopomorskim) pod względem wielkości produkcji energii ze źródeł odnawialnych, głównie jednak za sprawą stosowanych w naszym regionie technologii współpalania paliw kopalnych i biomasy.

Na terenie województwa śląskiego występują przeciętne w skali Polski możliwości wytwarzania energii wyłącznie ze źródeł odnawialnych, za wyjątkiem energii biomasy, której potencjał na terenie województwa śląskiego można uznać za duży oraz biogazu z odpadów i osadów ściekowych.

Potencjał województwa w zakresie energii pochodzącej z biomasy został oszacowany przy uwzględnieniu, że biomasa będzie pochodzić z produkcji słomy, upraw energetycznych, pielęgnacji sadów oraz przycinki corocznej drzew przydrożnych, a także produkcji leśnej, łąk nie użytkowanych jako pastwiska i innych źródeł, o ile takie występują. Do grupy gmin, które charakteryzują się najbardziej korzystnymi warunkami ekonomiczno-technicznymi do rozwoju wykorzystania energii z biomasy (o potencjale przekraczającym 35 TJ/rok – strefa A) zaliczono gminy: Żarki, Kłomnice, Szczekociny, Czerwionka-Leszczyny, Zbrosławice, Kłobuck, Kroczyce, Herby, Porąbka, Woźniki, Boronów, Pawonków, Lelów, Pszczyna, Kochanowice, Ciasna, Koniecpol, Olsztyn, Żarnowiec, Brenna, Wielowieś, Lubliniec, Koziegłowy, Łazy, Kruszyna, Rudziniec, Siewierz, Koszęcin, Pilica, Sośnicowice, Ogrodzieniec, Blachownia, Kobiór, Wisła, Orzesze, Kuźnia Raciborska, Istebna.

Źródłem biogazu mogą być: oczyszczalnie ścieków, składowiska odpadów (na których deponowane jest powyżej 50 Mg na dobę) i gospodarstwa rolne (hodowle trzody chlewnej, bydła i drobiu). Z uwagi na ilość wytwarzanych ścieków, województwo śląskie posiada jeden z największych w Polsce potencjałów produkcji biogazu z osadów ściekowych (obok województwa mazowieckiego). Potencjał ten oszacowano w roku 2010 na 317 TJ (88 GWh). Pod względem ilości energii elektrycznej wytwarzanej z biogazu (6,800 MW) województwo śląskie plasuje się na pierwszym miejscu w Polsce (dane URE na dzień 31.12.2014 r.). W województwie śląskim instalacje do pozyskiwania energii z biogazu funkcjonują obecnie w 17 oczyszczalniach ścieków i 16 składowiskach odpadów. Tylko w przypadku największych wysypisk (składowiska w gminach Poczesna i Knurów) wielkość produkcji energii elektrycznej ma znaczenie ponadlokalne. Potencjalne możliwości realizacji instalacji do odzyskiwania biogazu istnieją także na innych składowiskach o dobowej ilości deponowanych odpadów powyżej 50 Mg oraz w oczyszczalniach o przepustowości powyżej

8000 – 10000m³/dobę. Niewielki jest potencjał techniczny wytwarzania biogazu rolniczego, głównie z uwagi na bardzo wysoki stopień rozdrobnienia gospodarstw rolnych. Do grupy gmin, które charakteryzują się najbardziej korzystnymi warunkami do rozwoju biogazowni rolniczych (grupa A) zaliczono te gminy, na terenie których występuje pogłowie podstawowych gatunków zwierząt gospodarskich w ilości ponad 2 000 SD. Gminy spełniające te kryteria to: Czechowice-Dziedzice, Jasienica, Wilamowice, Dębowiec, Golezów, Hażlach, Skoczów, Przyrów, Gierałtowice, Rudziniec, Toszek, Wielowieś, Opatów, Panki, Przystajń, Ciasna, Kochanowice, Pawonków, Mikołów, Niegowa, Miedzna, Pawłowice, Pszczyna, Suszec, Krzanowice, Krzyżanowice, Racibórz, Rudnik, Zbrostawice, Irządze, Pilica, Szczekociny, Żarnowiec, Gilowice, Lubomia, Mszana, Łodygowice, Wiry, Kornowac, Ornontowice, Krzepice, Łędziny, Dąbrowa Zielona, Koniecpol, Bestwina, Bieruń, Cieszyn, Strumień, Lelów.

Z uwagi na niewielką rozciągłość geograficzną województwa śląskiego zróżnicowanie warunków solarnych na terenie województwa mieści się w granicach 10%. Różnice spowodowane są głównie odmiennymi warunkami lokalnymi: wysokością nad poziomem morza, charakterystyką zachmurzenia, przejrzystością atmosfery itp. Najlepszymi warunkami do wykorzystania energii słonecznej charakteryzują się południowo-zachodnie krańce województwa (powiaty raciborski, cieszyński i wodzisławski) gdzie roczna wartość sumy energii przekracza 185 kWh/m²/rok dla energii elektrycznej produkowanej przez moduły fotowoltaiczne i odpowiednio 1,85 GJ/m²/rok dla energii cieplnej produkowanej w ciepłych kolektorach słonecznych.

Potencjał teoretyczny energii wód powierzchniowych (głównie zasoby dużej energetyki wodnej) szacuje się dla województwa śląskiego na ok. 460 GWh/rok. Stanowi to zaledwie 2% łącznych zasobów teoretycznych kraju. Na potencjał techniczny — znacznie mniejszy od teoretycznego, bo wiążący się z wieloma ograniczeniami i stratami — składa się: produkcja energii elektrycznej w dwóch dużych przepływowych elektrowniach wodnych, w 21 istniejących małych elektrowniach wodnych oraz możliwy do uzyskania potencjał techniczny energii ze 142 potencjalnych małych elektrowni wodnych (MEW). Łączny potencjał techniczny zasobów hydroenergetycznych województwa śląskiego szacowany jest na 101,17 GWh/rok i stanowi to ok. 22% potencjału teoretycznego. Dobre warunki dla rozwoju MEW występują w górskich powiatach na południu województwa (powiaty: żywiecki, Bielsko-Biała oraz bielski i cieszyński), a także w powiatach centralnej części województwa (szczególnie powiat gliwicki). Przegląd potencjału i natężenia przepływu w ciekach powierzchniowych oraz lokalizacja zbiorników występujących na obszarze województwa śląskiego wskazują, że na terenie tym możliwości dużej energetyki wodnej zostały wyczerpane. Należy zatem skoncentrować uwagę na perspektywach energetycznego wykorzystania małych cieków wodnych.

Na podstawie pomiarów prędkości wiatru dokonanych przez IMGW dla większości obszaru województwa śląskiego warunki wykorzystania energii wiatru określono jako mało korzystnego, a tylko południowej części regionu – jako korzystne. Analiza potencjału teoretycznego i technicznego województwa pod względem warunków wiatrowych stanowi podstawę delimitacji obszarów o najkorzystniejszych warunkach dla potencjalnego wykorzystania energii wiatru (strefa A) dla trzech wysokości gondoli siłowych: 18 m n.p.t.

(gm. Koszarawa i Jeleśnia), 40 m n.p.t. (gm. Koszarawa i Jeleśnia) oraz 60 m n.p.t. (gm. Koszarawa, Jeleśnia, Olsztyn). Nieco gorszy potencjał techniczny (strefa B) zidentyfikowany został na większym obszarze województwa.

Warunki hydrogeotermalne obszarów perspektywicznych dla rozwoju energetyki geotermalnej (w tym potencjał teoretyczny i techniczny) w obrębie głównych jednostek geologicznych województwa śląskiego są zróżnicowane. Najlepsze warunki dla wykorzystania energii geotermalnej (kategoria A potencjału geotermicznego, wyrażonego wartością maksymalnej mocy termicznej potencjału technicznego, o wartości ponad 2 MW) występują w powiatach północno-wschodniej części województwa. Dotyczy to potencjału zbiornika jurajskiego i triasowego w powiatach częstochowskim i Częstochowa, zawierciańskim i myszkowskim. Potencjał mocy termicznej w interwale wartości od powyżej 1 do 2 MW (kategoria B) w odniesieniu do zbiornika triasowego dotyczy następujących powiatów w porządku malejących wartości: lublinieckiego, tarnogórskiego, Bytomia, Siemianowic Śląskich i Piekar Śląskich, a w odniesieniu do zbiornika jurajskiego — jedynie powiatu kłobuckiego. W obrębie poszczególnych powiatów – niezależnie od zdiagnozowanej kategorii — warunki hydrogeotermalne mogą się różnić w sposób istotny, czego przyczyn należy upatrywać zarówno w zmianach porowatości i przepuszczalności utworów zbiornika jak i zmianach jego głębokości.

Ocena możliwości wykorzystania energii cieplnej z wód kopalnianych przeprowadzona dla terenów nieprzemysłowych województwa śląskiego, na których znajdują się czynne zakłady górnicze, wykazała największy potencjał dla następujących gmin (strefa A): Rydułtowy, Czerwionka-Leszczyny, Mikołów, Bojszowy, Bieruń, Łędziny, Czeladź i Będzin.

Wyniki ankiety przeprowadzonej wśród mieszkańców i przedsiębiorców

Na przełomie kwietnia i maja 2014 r. przeprowadzono badanie telefoniczne wspomagane komputerowo (ang. CATI — Computer Assisted Telephone Interview) z przedsiębiorcami (w tym rolnikami) i mieszkańcami z obszarów wiejskich województwa śląskiego. Celem badania była weryfikacja sytuacji przedsiębiorców działających na obszarach wiejskich. Z kolei celem badania z mieszkańcami było określenie jakości życia i poziomu satysfakcji osób mieszkających na obszarach wiejskich województwa śląskiego. W ramach badania przeprowadzono 400 wywiadów z przedsiębiorcami i 1 400 wywiadów z mieszkańcami w podziale na obszary funkcjonalne (subregiony) województwa śląskiego²⁰, w ilości po 100 ankiet z przedstawicielami przedsiębiorstw oraz po 350 ankiet z mieszkańcami zamieszkującymi obszary wiejskie na każdy subregion (północny, centralny, zachodni i południowy).

Przedsiębiorcy

Przedsiębiorcy zdecydowanie zadowoleni z prowadzenia działalności na obszarze wiejskim w województwie śląskim stanowili 24% wszystkich zbadanych przedsiębiorców. Najwięcej takich przedsiębiorców odnotowano w subregionie południowym (33%) a w dalszej kolejności w subregionie północnym (23%), centralnym (22%) i zachodnim (18%). Z kolei

²⁰ Obszary funkcjonalne w polityce rozwoju regionu zostały zdefiniowane w *Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”*.

dla 45,8% przedsiębiorców nie jest istotne czy prowadzą działalność na obszarze wiejskim (57% z subregionu północnego, 50% z subregionu centralnego i zachodniego, 26% z subregionu południowego). Przedsiębiorców zdecydowanie niezadowolonych z prowadzenia swojej działalności na obszarach wiejskich było zaledwie 3,5% (1% z subregionu centralnego, 9% z zachodniego, 4% z południowego i żaden z badanych z subregionu północnego).

Aż 74,8% zbadanych przedsiębiorców nie opiera swojej działalności na zasobach i produktach lokalnych. Niezależnie od subregionu żaden ankietowany przedsiębiorca nie wskazał na rzemiosło ani zabytki kulturowe, podczas gdy zasoby przyrodnicze, w tym turystyka są istotnym zasobem dla działalności zaledwie 3% przedsiębiorców z subregionu południowego. Połowa przedsiębiorców (50,5%) analizując plany firmy na najbliższe 5 lat rozpatruje utrzymanie działalności na tym samym poziomie (66% z subregionu południowego, 61% z zachodniego oraz 40% z północnego i 35% z centralnego). Przedsiębiorcy rozważają również rozwój dotychczasowej działalności poprzez zwiększenie zatrudnienia i/lub zwiększenie skali działalności (38,3%). Najwięcej takich przedsiębiorców odnotowano w subregionie centralnym (54%) oraz północnym (50%). Żaden z ankietowanych przedsiębiorców nie planuje przeniesienia działalności do miasta.

Według przedsiębiorców lokalny rynek pracy dysponuje pracownikami o zróżnicowanych kwalifikacjach, niemniej jednak 40,8% przedsiębiorców wskazało, iż najbardziej brakuje pracowników z kwalifikacjami technicznymi (52% z subregionu centralnego, 46% z północnego, 44% z zachodniego, 21% z południowego). Aż 86,8% przedsiębiorców stwierdziło, iż nie można zidentyfikować wiodących rodzajów działalności, specjalizacji gospodarczej czy też marek lokalnych na obszarze prowadzenia ich działalności, które mogłyby stanowić „motor rozwoju gospodarczego”. Jednak kluczową sprawą w zakresie rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w województwie śląskim, według przedsiębiorców jest obniżenie podatków lokalnych (78,3%), a także uproszczenie systemu podatkowego (26%) i rozwój infrastruktury gospodarczej (21%). Zaledwie 8,8% stwierdziło, że poprawa możliwości zewnętrznego finansowania (kredyty, pożyczki, dotacje) pozwoli na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Ankietowani przedsiębiorcy współpracują głównie z przedsiębiorcami z obszaru gminy i powiatu (30,8%). Charakteryzuje to w głównej mierze subregion zachodni oraz subregion północny. Subregion centralny współpracuje najsilniej z przedsiębiorcami z obszaru kraju (poza województwem śląskim), a subregion południowy z przedsiębiorcami z obszaru województwa.

Tabela 14. Zasięg współpracy według ankietowanych przedsiębiorstw

Współpraca	Subregion Północny	Subregion Centralny	Subregion Zachodni	Subregion Południowy	Województwo śląskie
Z przedsiębiorstwami z obszaru gminy i powiatu	33,0%	27,0%	41,0%	22,0%	30,8%
Z przedsiębiorstwami z obszaru województwa	25,0%	28,0%	28,0%	37,0%	29,5%
Z przedsiębiorstwami z obszaru kraju (poza województwem śląskim)	26,0%	33,0%	14,0%	30,0%	25,8%
Z przedsiębiorstwami spoza kraju	3,0%	8,0%	11,0%	6,0%	7,0%
Firma nie kooperuje z innymi przedsiębiorstwami	13,0%	4,0%	6,0%	5,0%	7,0%

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie badania ankietowego CATI.

Mieszkańcy

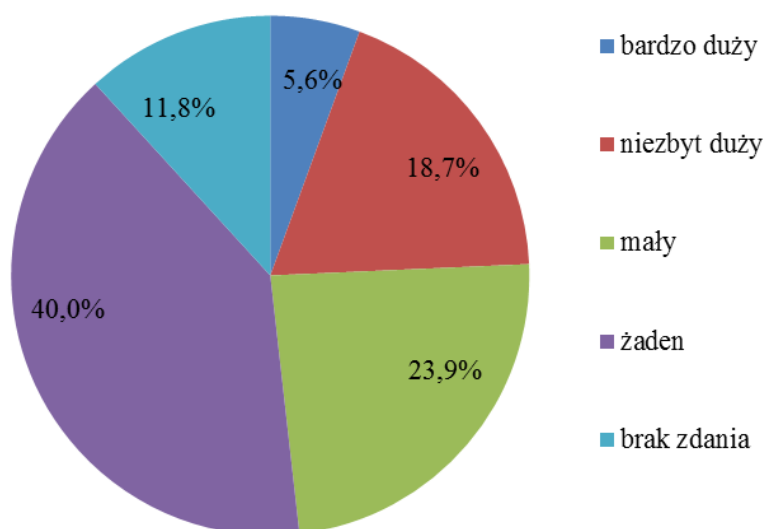
Ponad połowa ankietowanych mieszkańców (73,4%) na obszarach wiejskich województwa śląskiego mieszka na tych obszarach od urodzenia. Mieszkańcy, którzy przeprowadzili się z miasta jako dorośli stanowili 21,8%, a ci którzy przeprowadzili się z miasta jako dzieci stanowili jedynie 4,7% ankietowanych mieszkańców. W perspektywie najbliższych 10 lat 91,4% mieszkańców (niezależnie od płci i wieku) planuje pozostać w obecnym miejscu, choć ogólny poziom życia na obszarach wiejskich województwa śląskiego większość mieszkańców ocenia przeciętnie (43,1%). Na tym tle jedynie mieszkańcy z subregionu zachodniego w większości ocenili ten poziom jako raczej dobry (50%). Ogólny stan życia jako raczej dobry oceniło najwięcej mężczyzn i osób w wieku 35–49 lat. Według ankietowanych największą zaletą zamieszkiwania na obszarze wiejskim jest wysoka jakość środowiska przyrodniczego (65,1%) a słabą stroną brak pracy (61,6%). Połowa ankietowanych nie była aktywna zawodowo (53,9%), 21,4% wiązało swoją aktywność zawodową ze swoim miejscem zamieszkania, tj. wsią, 17,1% wybierało miasto a 7,1% inną wieś. Wśród aktywnych zawodowo jedynie 6,8% deklaroowało, że pracuje w rolnictwie.

Oceniając różne aspekty życia na obszarach wiejskich w województwie śląskim w skali od 1 do 5 (gdzie 1 to ocena najniższa a 5 najwyższa), dość wysoko (4 pozycja w skali) mieszkańcy regionu ocenili dostęp do edukacji (46,4%), dostęp do kultury i rekreacji (35,6%) i dostęp do usług medycznych (31,8%). Wyraźnie słabiej ocenili dostęp do usług medycznych mieszkańcy z subregionu centralnego (3 pozycja) i północnego (2 pozycja). Mieszkańcy województwa śląskiego oceniając dostęp do elementów infrastruktury w skali od 1 do 5 (gdzie 1 to ocena najniższa a 5 najwyższa) najslabiej ocenili dostęp do infrastruktury gazowniczej (42,4%). Z kolei dostęp do transportu publicznego (33,5%), Internetu (41,8%) oraz infrastruktury wodno-kanalizacyjnej (37,7%) został oceniony dość wysoko na 4 pozycji. Jedynie mieszkańcy subregionu północnego dostęp do infrastruktury wodno-kanalizacyjnej w większości ocenili na najwyższym poziomie (5 pozycja).

Mieszkańcy obszarów wiejskich województwa śląskiego w zakresie działań gospodarczych w swojej wsi lub okolicy nie chcieliby szczególnie budowy drogi tranzytowej (autostrady). Uważa tak 39,8% mieszkańców regionu (54,9% mieszkańców subregionu zachodniego, 45,4% centralnego, 37,7% południowego i 21,1% północnego). Niemniej jednak mieszkańcy subregionu północnego i południowego najbardziej nie chcieliby intensywnego rozwoju rolnictwa np. dużych farm zwierząt w swojej wsi lub okolicy (odpowiednio: 43,1% i 38%). Z kolei na rozwój miejscowości najkorzystniej wpłynęłaby poprawa jakości dróg (49,3%), a w dalszej kolejności rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej (44,7%), co jest najbardziej istotne dla mieszkańców subregionu północnego. Tymczasem za przyszłościowy rodzaj działalności gospodarczej w gminie mieszkańcy uznali przetwórstwo rolno-spożywcze. Uważa tak 36,5% mieszkańców regionu, w szczególności mieszkańcy z subregionu północnego (49,1%) i południowego (39,7%). Dla mieszkańców subregionu zachodniego jest to rolnictwo (38,6%) a mieszkańców subregionu centralnego usługi (50%). Mieszkańcy obszarów wiejskich województwa śląskiego spośród usług świadczonych w mieście, z których chcieliby korzystać w swojej miejscowości, najczęściej wybierali: usługi medyczne, usługi krawieckie i szewskie, usługi sportowo-kulturalne (w tym basen), stacje benzynowe, banki w tym bankomaty czy supermarket.

Niezależnie od płci mieszkańcy obszarów wiejskich województwa śląskiego odczuwają brak realnego wpływu na to, co się dzieje w ich miejscowości (57,7% z subregionu północnego, 38,6% z południowego, 32% z zachodniego i 31,7% z centralnego). Jedynie osoby w wieku 15 — 34 lat w większości deklarują, że mają mały wpływ na to, co się dzieje w ich miejscowości.

Wykres 32. Poziom deklarowanego realnego wpływu mieszkańców obszarów wiejskich województwa śląskiego na to, co się dzieje w ich miejscowości

Źródło: opracowanie RCAS na podstawie badania ankietowego CATI.

Zróżnicowania subregionalne wyzwań rozwoju obszarów wiejskich

Jednym z głównych uwarunkowań decydujących o strategicznym rozwoju obszarów wiejskich w województwie śląskim jest ich zróżnicowanie, które można postrzegać w kontekście:

- urozmaiconego potencjału obszarów wiejskich w województwie śląskim tworzącego szerokie spektrum możliwości rozwojowych;
- zróżnicowanej fazy rozwojowej oraz różnego poziomu zaspokojenia potrzeb mieszkańców wskazującego na konieczność stosowania odmiennej polityki rozwoju;
- zróżnicowanych problemów wymagających zastosowania specyficznych instrumentów oddziaływania na konkretne obszary.

Zróżnicowanie obszarów wiejskich należy uznać za atut województwa, który może być wykorzystany do kreowania wartości opierających się na komplementarnych potencjałach. Zróżnicowanie to wspiera budowanie pozycji obszarów wiejskich w regionie. Zasadniczo, każda z funkcji egzogenicznych, która jest przypisywana współczesnej wsi może być oferowana przez obszary wiejskie województwa śląskiego. W szczególności, w regionie występują obszary predestynowane do kreowania znaczącej oferty w zakresie funkcji:

- rolniczych;
- turystycznych;
- mieszkaniowych;
- produkcyjnych.

Tezę o zróżnicowaniu obszarów wiejskich województwa śląskiego potwierdziły warsztaty zrealizowane w subregionach. Warsztaty zostały przeprowadzone głównie z przedstawicielami samorządów lokalnych w podziale na następujące obszary:

- południowa część subregionu centralnego;
- północna część subregionu centralnego;
- subregion północny;
- subregion południowy;
- subregion zachodni.

W oparciu o opinie uczestników warsztatów – stworzono syntetyczny opis cech poszczególnych subregionów w podziale na atuty, problemy oraz kierunki rozwoju.

Tabela 15. Główne cechy obszarów wiejskich w subregionach województwa śląskiego w oparciu o wyniki warsztatów

Subregion	Główne atuty	Główne problemy	Postulowane kierunki rozwoju
południowa część subregionu centralnego	<ul style="list-style-type: none"> • dobrej jakości gleby, dobrze funkcjonujące gospodarstwa rolne, specjalizacja produkcji rolnej, różnorodność produkcji rolnej, funkcjonowanie wysokospecjalistycznych gospodarstw, • zadawalający poziom ogólnego rozwoju oraz rozwiązana znaczna część problemów podstawowych, • dobre wyposażenie infrastrukturalne, • turystyczne atuty obszaru, walory przyrodnicze oraz bogata oferta rekreacyjno-turystyczna, a także wizerunkowe znaczenie Pszczyny dla przyciągania ruchu turystycznego, 	<ul style="list-style-type: none"> • rosnąca presja suburbanizacyjna, • niedostateczny dostęp do specjalistycznych usług medycznych, • odpływ młodych z sektora rolniczego, • nieuregulowane kwestie własnościowe gruntów, stwarzające problemy z ich zagospodarowaniem, • niski stopień zorganizowania transportu publicznego, • małe gospodarstwa rozdrobnione areale, gospodarstwa prowadzone przez osoby zatrudnione w innych sektorach, • szkody górnicze na obszarach wiejskich – odkształcenia powierzchni ziemi, uszkodzenia infrastruktury i budynków mieszkalnych, • zagrożenie powodziami i podtopieniami, • wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza emisjami z pieców domowych, 	<ul style="list-style-type: none"> • kreowanie obszarów wiejskich jako miejsca przyjaznego dla mieszkańców, wspieranie działań podnoszących poziom jakości życia, • kreowanie nowych funkcji wyższego rzędu, • kreowanie atrakcyjności przestrzeni publicznych, • integracja gospodarstw, • integracja rolników i przetwórstwa, • podnoszenie innowacyjności w przetwórstwie (w tym mięsny) oraz zapewnianie zgodności z normami europejskimi,
północna część	<ul style="list-style-type: none"> • korzystne usytuowanie względem miast, gdzie 	<ul style="list-style-type: none"> • rażący deficyt infrastruktury 	<ul style="list-style-type: none"> • poprawa relacji z sąsiednimi miastami

Subregion	Główne atuty	Główne problemy	Postulowane kierunki rozwoju
subregionu centralnego	<p>zlokalizowane są strefy ekonomiczne oraz dostępne miejsca pracy,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wysoka lesistość, • wyróżniki turystyczne: Jura Krakowsko-Częstochowska, pałace, Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk”, • wysoka bioróżnorodność i znaczący udział obszarów chronionych i cennych przyrodniczo, 	<p>turystycznej i oferty turystycznej,</p> <ul style="list-style-type: none"> • niedostatki w komunikacji publicznej łączącej wieś z miastami – utrudnienia w dostępie do edukacji i rynku pracy, • duże deficyty infrastrukturalne, 	<p>i komplementarny rozwój wsi i obszarów aglomeracyjnych,</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwój odnawialnych źródeł energii, • rozwój turystyki stanowiącej połączenie walorów przyrodniczych i historyczno-kulturowych,
subregion północny	<ul style="list-style-type: none"> • powstawanie dużych gospodarstw rolnych, • rolnictwo ekologiczne, • wysoka atrakcyjność krajobrazowa Jury Krakowsko-Częstochowskiej, • dobre warunki dla dalszego rozwoju i urozmaicenia specjalistycznej turystyki: prozdrowotnej (organicznej), kosmetycznej, • rozwinięte przetwórstwo warzyw i owoców, • rozwinięte branże rzemiosła i małego biznesu: produkcja mebli, obuwia, wózków dziecięcych, • załączki enologii, • wysoka bioróżnorodność i znaczący udział obszarów chronionych i cennych przyrodniczo, • korzystne warunki dla rozwoju energetyki 	<ul style="list-style-type: none"> • słabo rozwinięta infrastruktura, • wysoka, lecz słabo wykorzystywana atrakcyjność turystyczna, • rozpraszająca się zabudowa, • brak współpracy w dziedzinie turystyki, • trudne warunki rolne – słaba jakość gleb, rozdrobnienie gospodarstw, • regres demograficzny, • niski poziom dostępu do usług transportu publicznego, 	<ul style="list-style-type: none"> • rozwój różnych typów turystyki opierających się na wykorzystywaniu potencjału krajobrazowego i przyrodniczego, • przywrócenie w miastach oraz rozwój na wsi przetwórstwa rolno-spożywczego,

Subregion	Główne atuty	Główne problemy	Postulowane kierunki rozwoju
	wiatrowej,		
subregion południowy	<ul style="list-style-type: none"> • atrakcyjne środowisko i krajobraz, • dobrze rozwinięta baza turystyczna, • specjalistyczne rolnictwo i przetwórstwo: owczarstwo, szkółkarstwo, sadownictwo, • wyjątkowe walory turystyczne i krajobrazowe Beskidów, • wysoka bioróżnorodność i bardzo duży udział obszarów chronionych i cennych przyrodniczo, 	<ul style="list-style-type: none"> • duże deficyty infrastruktury komunikacyjnej, • ekstremalne rozdrobnienie gospodarstw rolnych, • wyludnianie niektórych wsi, • zagrożenie powodzią, podtopieniami, zjawiskami suszy oraz katastrofami naturalnymi (osunięcia gruntów), • wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza emisjami z pieców domowych) 	<ul style="list-style-type: none"> • rozwój różnych typów turystyki opierających się na walorach i tradycjach obszaru, • kreowanie funkcji, które mogą rozwijać się w warunkach rozdrobnienia gospodarstw, np. produkcji ekologicznej, różnych form turystyki wiejskiej, agroturystyki, • pokonanie barier infrastrukturalnych,
subregion zachodni	<ul style="list-style-type: none"> • wysoki poziom rozwoju rolnictwa Raciborszczyzny, • obszary zielone, Natura 2000, • silne tradycje śląskie, • dobre skomunikowanie, węzły transportowe, • dobrze skomunikowane i uzbrojone tereny inwestycyjne, • przygraniczność i współpraca z Czechami, • korzystne warunki dla rozwoju energetyki wiatrowej w powiecie raciborskim, • wysoka bioróżnorodność i znaczący udział obszarów chronionych i cennych 	<ul style="list-style-type: none"> • rozdrobnione rolnictwo wywierające destrukcyjny wpływ na gleby, • zmiana tradycyjnego charakteru wsi zagrażająca spójności społecznej, kulturze lokalnej, • przeznaczenie gruntów rolnych na cele zabudowy mieszkaniowej, • zagrożenie utraty pozarolniczych źródeł utrzymania ze względu na likwidację kopalń w miastach subregionu, 	<ul style="list-style-type: none"> • rozwój usług dla mieszkańców umożliwiających codzienne funkcjonowanie, • przyciąganie nowych mieszkańców z pobliskich terenów aglomeracyjnych, • rozwój rolnictwa w raciborskiej części subregionu, • przyciąganie nowych inwestorów przy wykorzystaniu położenia komunikacyjnego, • rozwój funkcji logistycznych wykorzystujących

Subregion	Główne atuty	Główne problemy	Postulowane kierunki rozwoju
	przyrodniczo, <ul style="list-style-type: none"> • warunki do rozwoju turystyki i rekreacji, • dziedzictwo kulturowo-przyrodnicze, • dobre warunki do rozwoju przedsiębiorczości i gospodarki, 	<ul style="list-style-type: none"> • wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza emisjami z pieców domowych. 	przygraniczne położenie oraz nowe arterie komunikacyjne, <ul style="list-style-type: none"> • rozwój targowisk przybliżających producentów do odbiorców, • rozwój agroturystyki i usług turystycznych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie warsztatów zrealizowanych w subregionach.

Analiza subregionów wykazuje również szereg cech podobnych. Poniżej zamieszczono listę wskazywanych cech o różnym poziomie szczegółowości:

- wzrost kosztów infrastruktury i usług publicznych związany z procesem suburbanizacji;
- redukcja przemysłu przetwórczego w sąsiednich miastach;
- konieczność tworzenia rozwiązań łączących producentów z odbiorcami, wykorzystania w tym celu sąsiedztwa miast dla oferowania świeżej, zdrowej żywności;
- brak zbiorników retencyjnych, melioracji;
- brak wykorzystania nauki i badań;
- pełniejsze wykorzystanie funkcji turystycznych i rekreacyjnych – tworzenie komplementarnej oferty subregionów, wykorzystanie ruchu przebiegającego przez obszary wiejskie subregionu (np. ruchu tranzytowego na autostradach, ruchu pielgrzymkowego).

AKTYWNOŚĆ I EFEKTYWNOŚĆ W ZAKRESIE POZYSKIWANIA ŚRODKÓW POMOCOWYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Programy i działania unijne w latach 2007–2013 realizowano między innymi w ramach dwóch polityk: spójności (inaczej zwanej regionalną) oraz wspólnej polityki rolnej. Źródłem finansowania pierwszej z nich były: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFR), Europejski Fundusz Społeczny (EFS) oraz Fundusz Spójności (FS). Finansowanie Wspólnej Polityki Rolnej opierało się natomiast na: Europejskim Funduszu Rolniczych Gwarancji, Europejskim Funduszu Rolnictwa na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskim Funduszu Rybackim.

Z powyżej wskazanych sześciu funduszy realizowane były inwestycje i działania z programów operacyjnych oraz wypłacane płatności bezpośrednie dla rolnictwa.

Dokumentem określającym wdrażanie Funduszy Europejskich na lata 2007–2013 była *Narodowa Strategia Spójności (NSS)*. Określała ona priorytety i obszary wykorzystania oraz system wdrażania funduszy unijnych: EFRR, EFS oraz FS. Celem strategicznym NSS było *tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki polskiej opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz wzrost poziomu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej*.

Obok działań o charakterze prawnym, fiskalnym i instytucjonalnym cele NSS realizowano za pomocą programów (tzw. programów operacyjnych), zarządzanych przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, programów regionalnych (tzw. regionalnych programów operacyjnych), zarządzanych przez zarządy poszczególnych województw i projektów współfinansowanych ze strony instrumentów strukturalnych, tj.: Program Infrastruktura i Środowisko — EFRR i FS; Program Innowacyjna Gospodarka — EFRR; Program Kapitał Ludzki — EFS; 16 programów regionalnych — EFRR; Program Rozwój Polski Wschodniej — EFRR; Program Pomoc Techniczna — EFRR; Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej — EFRR.

Wydatkowanie środków oceniano na podstawie następujących programów:

- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW);
- Regionalne Programy Operacyjne na lata 2007–2013 (RPO);
- Program Operacyjny „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007–2013” (PO RYBY);
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki na lata 2007–2013 (PO KL).

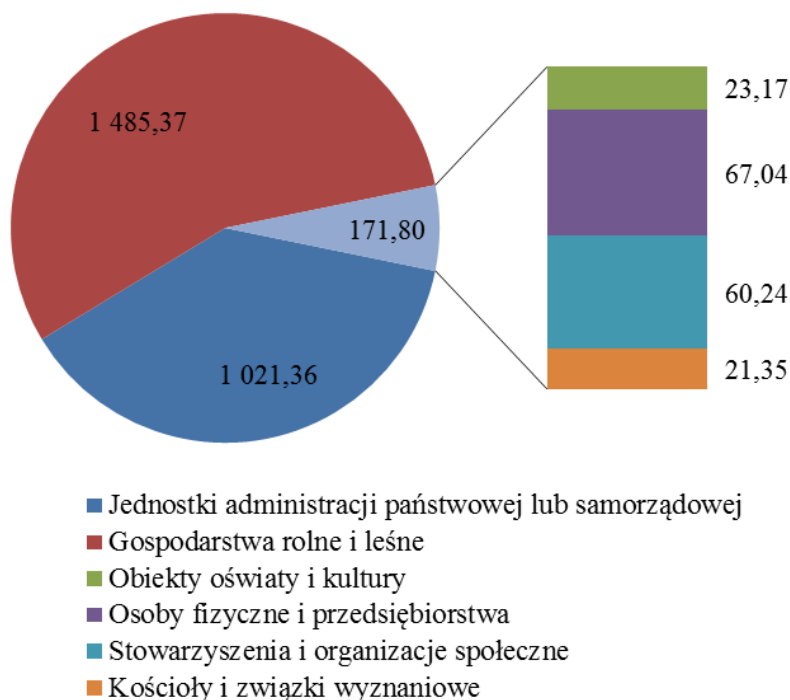
W analizach porównawczych w skali kraju odnoszono się do analogicznego zakresu działań i analogicznie określonej liczby ludności zamieszkałej na terenach wiejskich.

W zakresie puli środków pomocowych, województwo śląskie plasowało się poniżej średniej krajowej. Natomiast wydatkowanie środków w przeliczeniu na 1 mieszkańca terenów wiejskich było w województwie śląskim jednym z najniższych.

Porównując wielkości bezwzględne wydatkowanych środków pomocowych w ramach wybranych osi i działań można stwierdzić, iż dla rozwoju terenów wiejskich w województwie śląskim najistotniejszym programem był Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. W tym programie zrealizowano najwięcej projektów. Drugim pod względem znaczenia był Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2007–2013 (RPO WSL), w tym Priorytet V Działanie 5.1 swoją wartością stanowiący wielkość około 13% PROW. Średnie wartości w tym programie były największe i można je uznać za relatywnie duże.

W przypadku działań w PROW, dla których instytucjami wdrażającymi jest ARiMR oraz FAPA, wydzielono osobną kategorię beneficjenta — „gospodarstwa rolne i leśne”. Biorąc pod uwagę zakres realizowanych przez ARiMR i FAPA działań, klasyfikacja ta poprawnie przybliżyła strukturę beneficjentów. Z analizy wynika, iż głównymi beneficjentami były: gospodarstwa rolne i leśne oraz jednostki administracji państwowej lub samorządowej. W pozostałej części ważniejszymi podmiotami były: osoby fizyczne i przedsiębiorstwa oraz stowarzyszenia i organizacje społeczne.

Wykres 33. Beneficjenci projektów według wartości dofinansowania (mln zł)

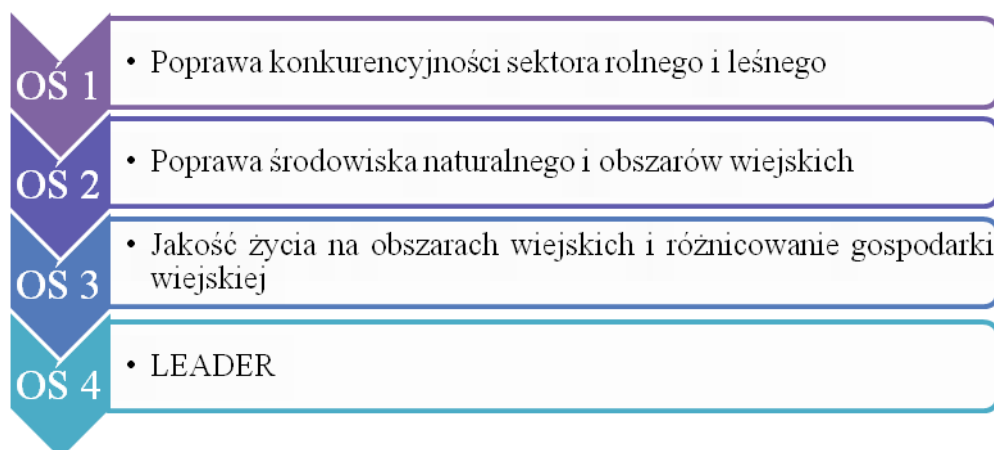

Źródło: ekspertyza „Aktywność i efektywność w zakresie pozyskiwania środków pomocowych na obszarach wiejskich województwa śląskiego” – dr Tadeusz Kmieć, Katowice, 2014.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013

Program Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 realizowany był na terenie całego kraju. Podstawą realizacji jego założeń strategicznych były działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w ramach czterech osi priorytetowych.

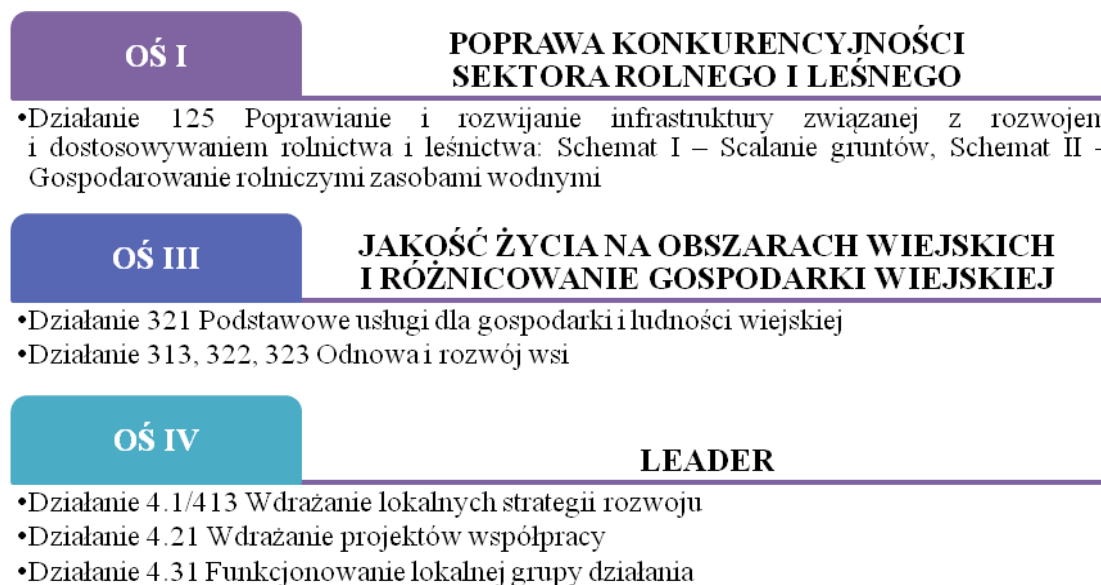
Rysunek 3. Osie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013

Źródło: ekspertyza „Aktywność i efektywność w zakresie pozyskiwania środków pomocowych na obszarach wiejskich województwa śląskiego” – dr Tadeusz Kmieć, Katowice, 2014.

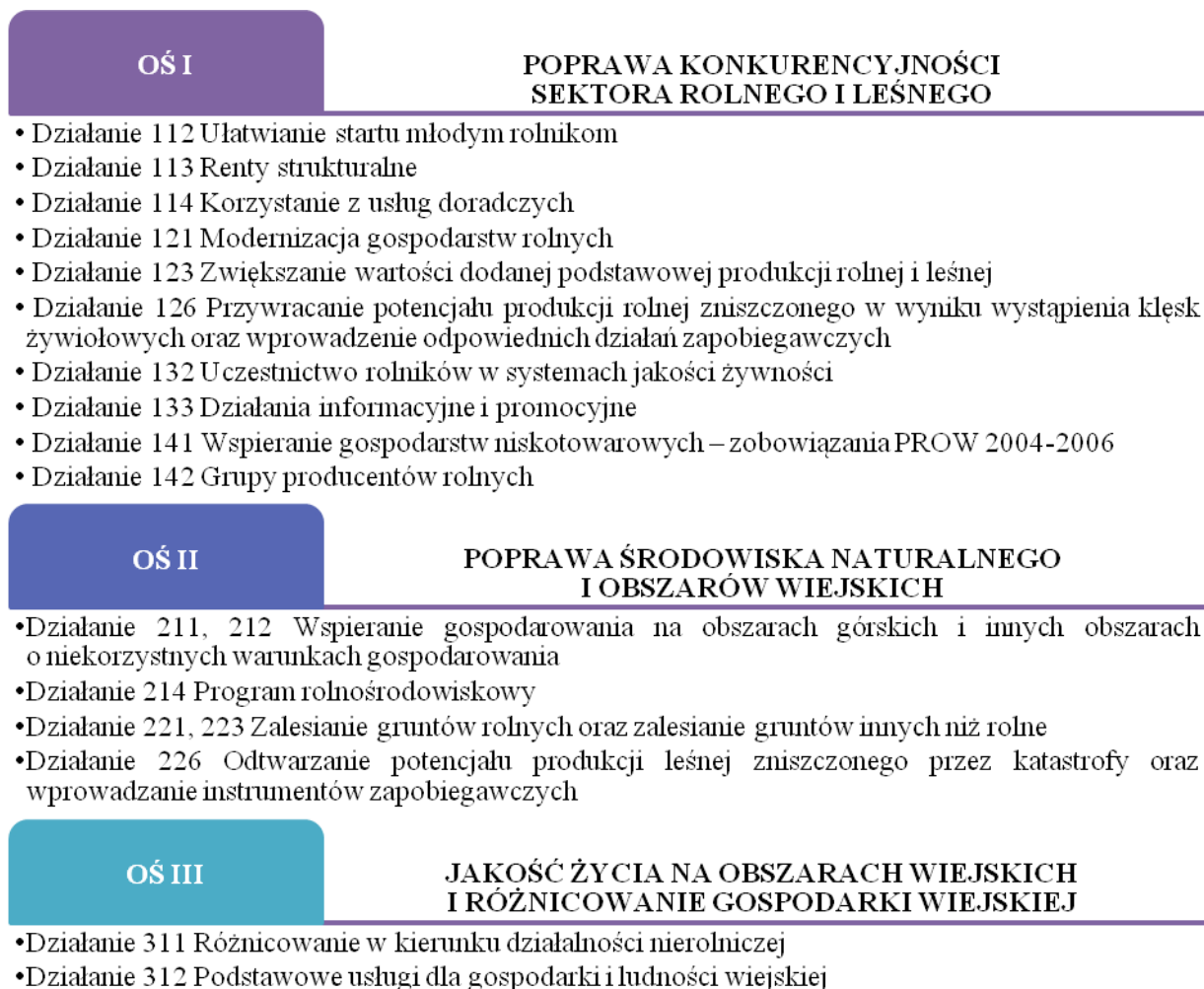
Program Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w województwie śląskim wdrażany był głównie przez Samorząd Województwa Śląskiego oraz Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (OR 12 Częstochowa). W ramach jednego działania realizowała go Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA (OŚ I – Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego, Działanie 111 Szkolenia zawodowe dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie).

Rysunek 4. Działania PROW 2007–2013 wdrażane przez Samorząd Województwa Śląskiego

Źródło: ekspertyza „Aktywność i efektywność w zakresie pozyskiwania środków pomocowych na obszarach wiejskich województwa śląskiego” – dr Tadeusz Kmieć, Katowice, 2014.

Rysunek 5. Działania PROW 2007–2013 wdrażane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (OR 12 Częstochowa)

Źródło: ekspertyza „Aktywność i efektywność w zakresie pozyskiwania środków pomocowych na obszarach wiejskich województwa śląskiego” – dr Tadeusz Kmiec, Katowice, 2014.

Analizując kwoty dofinansowania w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w wielkościach bezwzględnych można stwierdzić, iż województwo śląskie lokuje się w grupie województw o najniższym poziomie wsparcia. Analogicznie w przeliczeniu na 1 mieszkańca terenów wiejskich. W grupie województw o najniższym poziomie dofinansowania znajdują się również województwa lubuskie i opolskie, a przy przeliczeniu na 1 mieszkańca terenów wiejskich także województwo podkarpackie i małopolskie. W poszczególnych osiach PROW województwo śląskie znajduje się na poziomie niskim i przeciętnym uwzględniając wielkość środków w relacji do innych województw.

Najwyższe wartości bezwzględne dofinansowania w ramach PROW w województwie śląskim miały osie 1 i 3. Tym samym widoczna jest relatywnie niższa wartość osi 2 i trochę wyższa osi 3. W osi 2 liczba dofinansowanych projektów była najwyższa. Zwraca uwagę duża aktywność wyrażona liczbą projektów w osi 1, natomiast oś 3 charakteryzują projekty o względnie wyższej wartości (mniejszej liczbie przy względnie wysokim poziomie wsparcia).

Ogółem dla działań, dla których były dostępne odpowiednie dane, można stwierdzić, że efektywność pozyskiwania środków w województwie śląskim była niższa niż średnia krajowa. Dotyczy to zarówno poprawności wniosków (wskaźnik liczby wniosków, które przeszły weryfikację formalną na poziomie 56% względem średniej dla kraju 64%) oraz trwałości umów (wskaźnik udziału wartości umów czynnych w umowach pierwotnych na poziomie 79% względem średniej dla kraju 83%). Przedstawione wartości oznaczają, że większy był odsetek błędnie przygotowanych wniosków dla projektów o małej wartości, natomiast więcej umów zostało rozwiązanych lub zmienionych dla projektów o większej wartości.

Program Operacyjny Zrównoważony Rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich na lata 2007–2013

W ramach programu dotacje przeznaczone były dla rybaków, zakładów przetwórstwa rybnego, podmiotów prowadzących chów i hodowle ryb oraz terenów, które są zależne od rybactwa i rybołówstwa.

Działania realizowane były w następujących osiach priorytetowych.

- Oś 1: Środki na rzecz dostosowania floty rybackiej;
- Oś 2: Akwakultura, rybołówstwo śródlądowe, przetwórstwo i obrót produktami rybołówstwa i akwakultury;
- Oś 3: Środki służące wspólnemu interesowi;
- Oś 4: Zrównoważony rozwój obszarów zależnych od rybactwa;
- Oś 5: Pomoc techniczna.

Wykorzystanie środków w Programie Operacyjnym Zrównoważony Rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich na lata 2007–2013 w województwie śląskim w wartościach bezwzględnych można uznać za relatywnie wysokie. W przeliczeniu na 1 mieszkańca terenów wiejskich wykorzystanie środków w województwie śląskim jest przeciętne, choć należy mieć na uwadze, iż wskaźnik ten nie w pełni oddaje rzeczywistą aktywność w pozyskiwaniu środków, z uwagi na niewydzieloną statystycznie na poziomie województw liczbę osób zatrudnionych w rybołówstwie oraz w sektorach związanych z dalszym przetwarzaniem ryb oraz w usługach powiązanych.

Dofinansowanie działań w ramach PO RYBY dotyczyło w 15% terenów miejskich (kwota 13 389 750 zł), a w 85% terenów wiejskich (kwota 73 820 283 zł). W wartościach dofinansowania dominuje wydatkowanie w osi 2, a marginalne jest w osi 3. Analogicznie jest w liczbie projektów. Natomiast wartość średniego projektu statystycznie dominuje w osi 3, co może wynikać z wielkości liczby projektów. W przeliczeniu na 1 mieszkańca proporcje te są analogiczne jak dwu pierwszych omawianych parametrów.

Dominującymi beneficjentami pomocy były osoby fizyczne (prawdopodobnie prowadzące działalność gospodarczą) oraz przedsiębiorcy. Zwraca uwagę niewielki udział stowarzyszeń i placówek oświatowych i badawczych. Stowarzyszenia wyraźnie aktywniejsze były w osi 4 — co jest związane z jej specyfiką. Natomiast zaskakująco niski jest ich udział w osi 2 i 3, co

może wskazywać na atomizację sektora. Rozkład wydatkowania środków wskazuje na wyraźne przesunięcie w czasie punktu początkowego. Konsekwencją jest skupienie wydatkowania środków w krótkim czasie co stanowi zagrożenie dla pełnej racjonalności działań. Szczytowym rokiem był rok 2012. W przypadku osi 3 rokiem takim był rok 2011 — pierwszy rok programu. Wynik w tej osi może być skażony skalą działań.

Analizując liczbę projektów widoczna jest dominacja regionalna związana z lokalizacją Lokalnych Grup Rybackich. Stąd dominująca pozycja powiatów bielskiego i cieszyńskiego. Widoczna jest również, mniejsza aktywność w przyległym powiecie pszczyńskim oraz w subregionie północnym w powiatach: lublinieckim, częstochowskim, zawierciańskim. Porównując wartości projektów wskazuje to na większą ich wartość dla powiatów subregionu północnego. Średnia wartość projektów oscyluje wokół kwoty 300 tys. zł. Grupa powiatów o tej średniej zajmuje dominującą pozycję wśród powiatów aktywnych w pozyskiwaniu środków z tego programu. Są to głównie powiaty subregionu północnego, ale także pszczyński i raciborski. Wyraźnie niższą (o ok. 50%) ma średnia wartość projektów w powiecie bielskim, w którym aktywność w pozyskiwaniu środków liczona zarówno liczbą projektów jaki i ich wartością całkowitą była wysoka. Wskazuje to na najwyższą aktywność powiatu bielskiego w staraniach o środki. Wyższe średnie wartości projektów wystąpiły w powiecie myszkowskim (przy relatywnie małej liczbie projektów — 5). Najwyższe wartości projektów wystąpiły w powiecie wodzisławskim lecz wynik ten to wartość jednego projektu, a więc nie daje on podstaw do uśredniania. W przeliczeniu wartości absorbowanych środków na mieszkańca powiatu, dominującą pozycję mają powiaty: myszkowski, lubliniecki, zawierciański, cieszyński i bielski. Wskaźnik ten w przypadku PO RYBY należy traktować jako pomocniczy.

W przypadku osi 3 liczba łączna projektów wyniosła — 5, z czego w powiecie bielskim — 2 (o relatywnie małej wartości), a w powiecie cieszyńskim — 3 (o relatywnie dużej wartości). W przypadku osi 4 zarówno liczba jak i wartość projektów odzwierciedlają lokalizację Lokalnych Grup Rybackich. Można analizować jak dalece projekty wpłynęły na integrację i tworzenie wspólnotowego podejścia, a na ile były wynikiem zrozumienia konieczności współpracy przed przystąpieniem do aplikowania o środki pomocowe, a projekty jedynie wzmocniły te więzi i wskazały na zasadność współdziałania. Średnia wartość projektów na poziomie 200–300 tys. zł przy znacznej ich liczbie wskazuje na ramy zasadnej wartości tego typu projektów. Zwraca uwagę fakt, iż mimo że średnia wartość projektów w subregionie północnym jest wyższa to nie występują tam działania w osi 4.

Program Operacyjny Kapitał Ludzki na lata 2007–2013

Jeśli za miarę aktywności przyjąć liczbę projektów to wyraźnie najwyższą aktywność wykazuje powiat cieszyński, a w drugiej grupie bielski, zawierciański i żywiecki. Do grupy aktywnych pod względem liczby projektów zaliczyć można także powiaty o liczbie projektów w przedziale 80–100. Średnia wartość dofinansowania projektów zawiera się w przedziale około 20–40 tys. zł. Wielkość pozyskanych środków w przeliczeniu na jednego mieszkańca terenów wiejskich oscyluje wokół 50 zł. Wyraźnie wyższe wartości występują w powiatach mikołowskim i bieruńsko-lędzińskim, które są powiatami relatywnie małymi i co ciekawe aplikującymi w małej liczbie projektów. Względnie wysoką wartość/dofinansowanie

projektów w przeliczeniu na 1 mieszkańca obszarów wiejskich uzyskały również powiaty: zawierciański i będziński.

Najwyższe wartości dofinansowania w wielkościach bezwzględnych dla działania 6.3. — Inicjatywy lokalne na rzecz podnoszenia poziomu aktywności zawodowej na obszarach wiejskich — uzyskały powiaty subregionu południowego: bielski, cieszyński, żywiecki, oraz subregionu północnego – częstochowski. Istotnie wyróżniają się (w średniej grupie) powiaty: gliwicki, pszczyński, kłobucki i raciborski. Najwyższe wartości dofinansowania w wielkościach bezwzględnych dla działania 7.3 — Inicjatywy lokalne na rzecz aktywnej integracji — uzyskały powiaty subregionu południowego: bielski, cieszyński, pszczyński i żywiecki oraz subregionu północnego - zawierciański, a w subregionie centralnym – gliwicki. Istotnie wyróżniają się (w średniej grupie) powiaty: wodzisławski, rybnicki i częstochowski. Oceniając aktywność liczbą projektów można wyróżnić powiaty: zawierciański i cieszyński, oraz w drugiej grupie: bielski, żywiecki i wodzisławski. Pozostałe powiaty realizowały przeważnie do 20 projektów, przy czym występowały w tym działaniu powiaty o liczbie projektów w przedziale 20–40. Przyjmując jako miarę aktywności wielkość pozyskanych środków w przeliczeniu na mieszkańca obszarów wiejskich można wyróżnić powiaty, które pozyskały ok. 30–40 zł. Są to powiaty: bieruńsko-lędziński, mikołowski i zawierciański. Powiaty: mikołowski i bieruńsko-lędziński są powiatami relatywnie małymi i aplikującymi w małej liczbie projektów.

Najwyższe wartości dofinansowania w wielkościach bezwzględnych dla działania 9.5. — Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich — uzyskały powiaty subregionu południowego: bielski, cieszyński, pszczyński i żywiecki oraz subregionu północnego – zawierciański, częstochowski a w subregionie centralnym – będziński. Pozostałe powiaty mieszczą się generalnie w wielkościach zbliżonych pozyskanych środków (przedział około 1–1,5 mln). Oceniając aktywność liczbą projektów absolutnie dominuje powiat cieszyński. Można także wyróżnić powiaty: zawierciański i bielski. Pozostałe powiaty realizowały przeważnie projekty, w liczbie 30–70. Występowały w tym działaniu powiaty o mniejszej liczbie projektów (do 20). Przyjmując jako miarę aktywności wielkość pozyskanych środków w przeliczeniu na mieszkańca terenów wiejskich można wyróżnić powiaty, które pozyskały od 50 do 120 zł. Są to powiaty: bieruńsko-lędziński, mikołowski (110–120 zł) oraz zawierciański i będziński (60–75 zł). Pozostałe powiaty przeważnie 20–30 zł.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2007–2013

Analiza wydatkowania środków na działania związane z gospodarką wodno-ściekową na terenach wiejskich wykazuje aktywność województwa śląskiego na poziomie średnim. Charakterystyczne jest, iż w skali kraju w ramach działania wydatkowano na ten cel 90% środków na terenach wiejskich. O ile w skali kraju wartość tych działań wyniosła około 4,39 mld zł, w tym na obszarach wiejskich ok. 4,0 mld, to w regionie wyniosła ona około 468 mln zł w tym na obszarach wiejskich ok. 420 mln zł. Udział dofinansowania to ok. 72%.

Analiza wydatkowania środków na działania związane z gospodarką wodno-ściekową na obszarach wiejskich (wybrane działania) w przeliczeniu na 1 mieszkańca terenów wiejskich

wykazuje aktywność województwa śląskiego na poziomie poniżej średniego. Biorąc jednak pod uwagę stopień urbanizacji województwa wskaźnik ten jest nieco wyższy. Zwraca uwagę wyższy poziom udziału środków z dofinansowania w wartości ogólnej w stosunku do wielu województw. Analizując liczbę projektów wyraźnie wyróżnia się powiat lubliniecki (8 projektów). Pozostałe powiaty realizowały w większości 1 projekt, a maksymalnie 4.

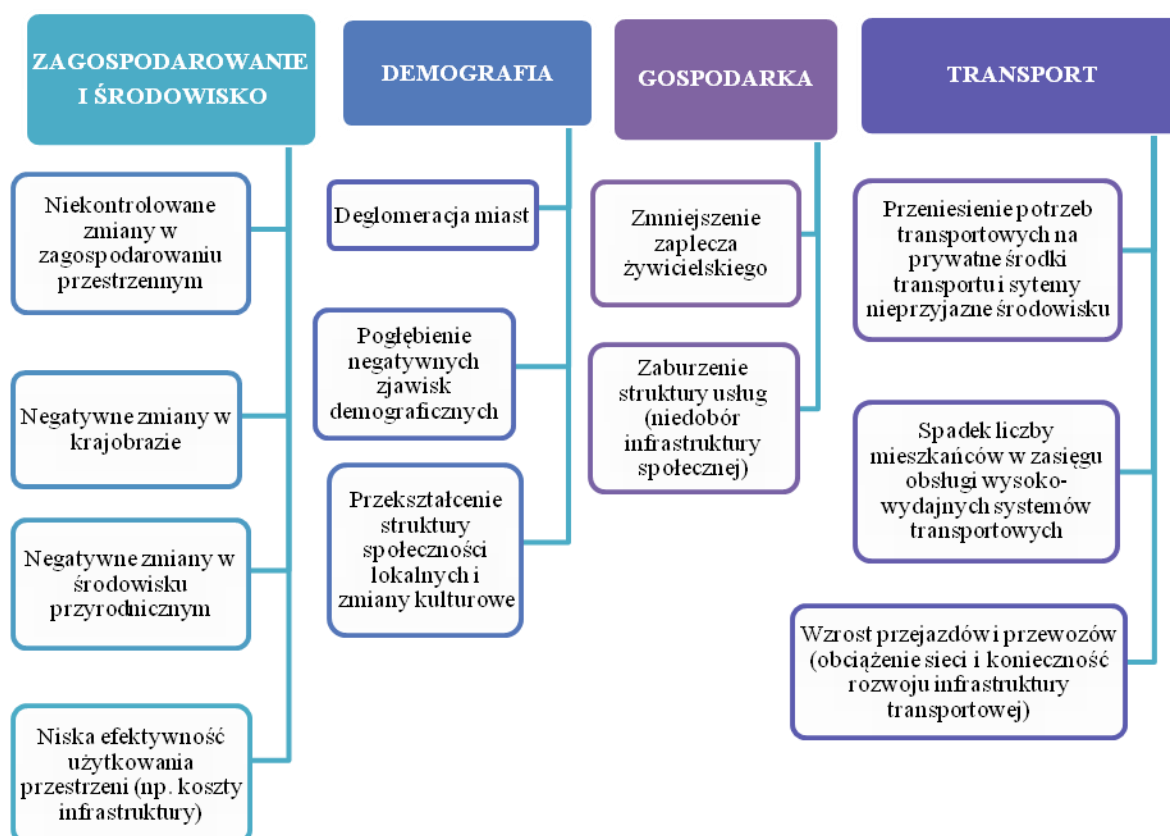
Wielkość dofinansowania zawiera się w przedziale procentowym od 42 (powiat rybnicki) do 83 (powiaty: będziński i zawierciański). Znaczna rozbieżność może być uwarunkowana zarówno specyfiką przestrzenną, jak też zakresem prac związanych z realizacją projektu, ale z założenia programu — niekwalifikowalnych. Analizując wartość dofinansowania (wydatkowania) środków w przeliczeniu na 1 mieszkańca obszarów wiejskich widoczna jest jeszcze większa rozbieżność niż w poprzednich analizach. Przedział zawiera się w kwotach od 90 zł do 1 682 zł dla wartości projektu i 58 zł do 1 362 zł dla kwoty dofinansowania. Najwyższe wskaźniki osiągały powiaty: tarnogórski, będziński i bieruńsko-lędziński a najniższe powiaty: bielski i wodzisławski. Wskaźnik ten może z jednej strony wskazywać na skuteczność pozyskiwania środków, z drugiej jednak, może obrazować racjonalność wydatkowania środków.

ZJAWISKA PRZESTRZENNE I POWIĄZANIA FUNKCJONALNE OBSZARÓW WIEJSKICH

Presja inwestycyjna na obszary wiejskie

Wyższa dynamika inwestycji budowlanych, obserwowana zarówno w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku jak i obecnie, zmusza do zwiększenia poziomu ochrony terenów rolniczych, cennych ze względu na ich potencjał produkcyjny, wartości krajobrazowe oraz rolę w systemie przyrodniczym.

Rysunek 6. Skutki presji inwestycji na tereny rolnicze

Źródło: ekspertyza „Kierunki presji inwestycyjnej na tereny rolnicze województwa śląskiego w perspektywie 2030 roku” – T. Kmiec, Katowice 2014.

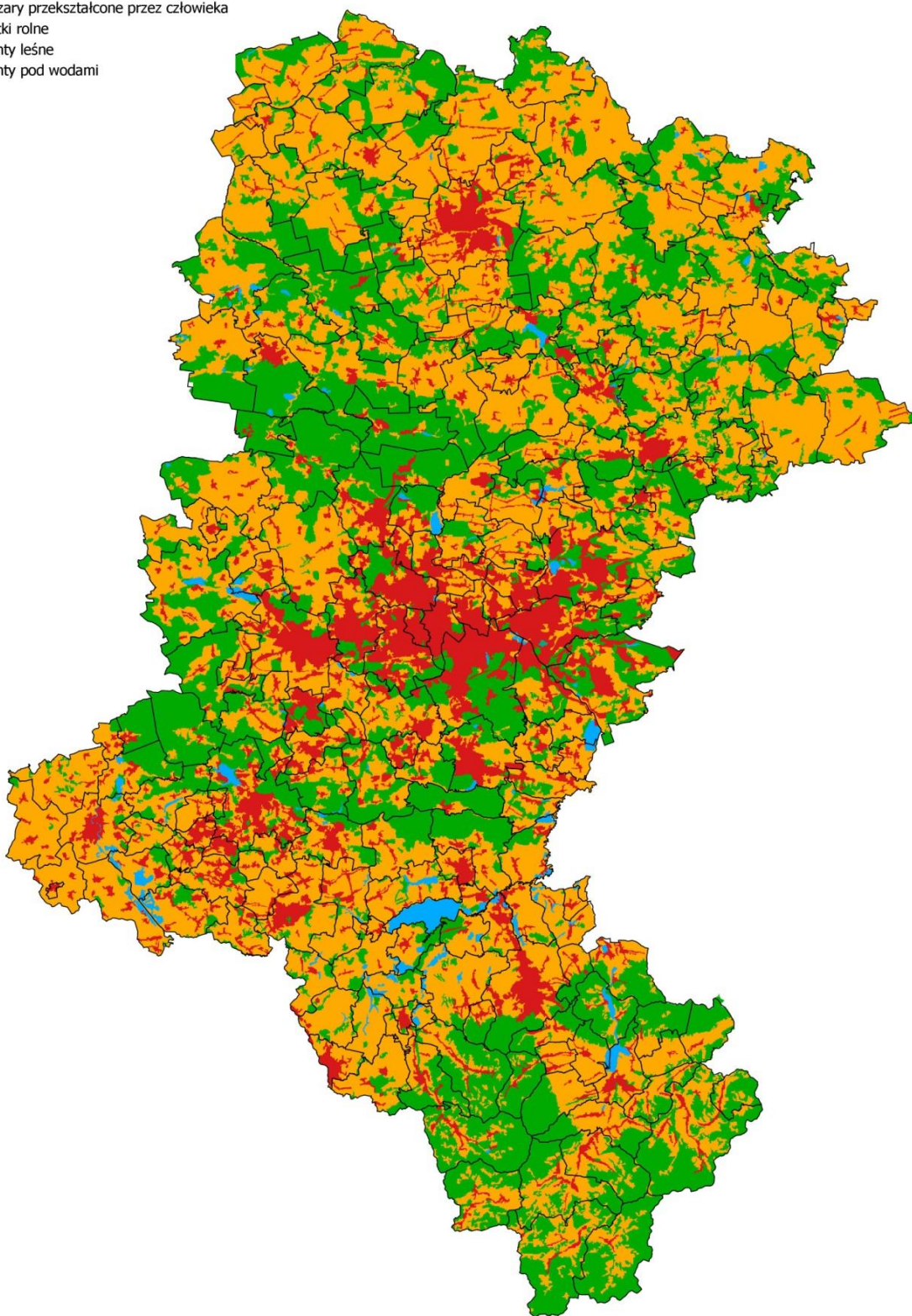
Analiza zależności między zmianami struktury pokrycia terenów a zmianami w dynamice ruchu budowlanego

Na podstawie danych GUS dotyczących kierunków wykorzystania powierzchni województw w latach 2002–2012 dokonano analizy występowania zależności między zmianą struktury pokrycia terenów a zmianami w dynamice ruchu budowlanego. W analizie przyjęto, że najlepszym miernikiem dynamiki ruchu budowlanego, korespondującym ze zmianą powierzchni terenów rolnych będzie zmiana powierzchni obszarów zabudowanych i zurbanizowanych, ponieważ umożliwia analizę tego zjawiska bez pozyskiwania niedostępnych danych lub szacowania zmian w dynamice tego ruchu w obszarach centralnych i na obrzeżach miast. Zmiana powierzchni obszarów zabudowanych i zurbanizowanych w uproszczeniu jest zatem miernikiem rozprzestrzeniania się lub zagęszczania zabudowy na terenie całego obszaru.

Według opracowanej prognozy przewiduje się, że powierzchnia obszarów przekształconych przez człowieka (zabudowanych i zurbanizowanych) wzrośnie między rokiem 2006 a 2030 o 38%, z poziomu 161 tys. ha do 223 tys. ha. Równocześnie, wraz z postępującym zalesianiem obszarów, spowoduje to spadek powierzchni terenów rolnych o 16% — z 621 tys. ha do 524 tys. ha.

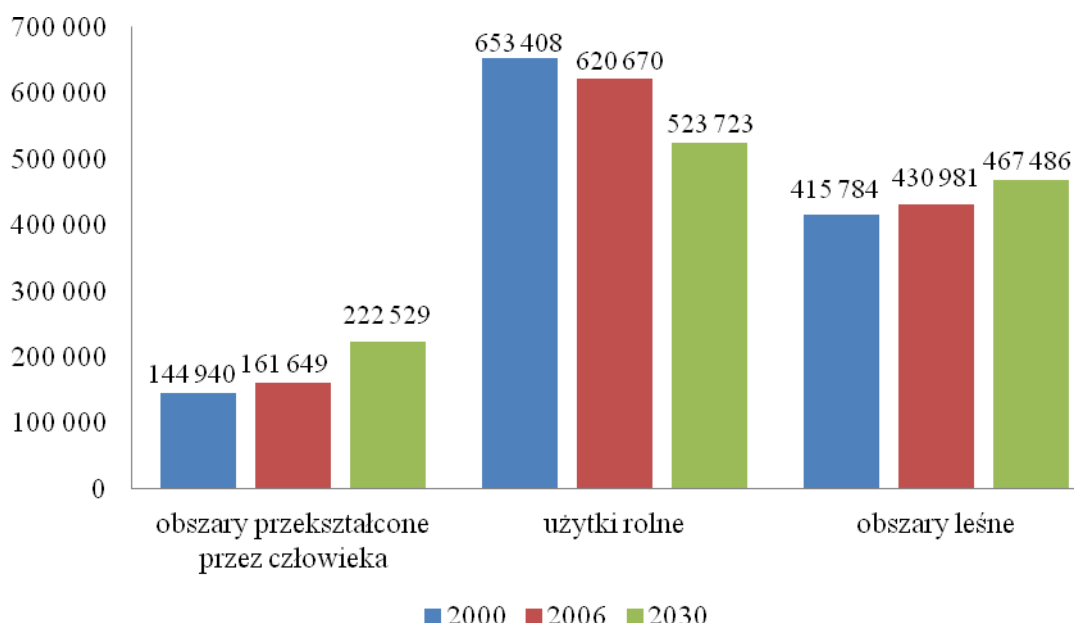
Mapa 18. Kierunki wykorzystania terenów województwa śląskiego w 2006 roku

- obszary przekształcone przez człowieka
- użytki rolne
- grunty leśne
- grunty pod wodami

Źródło: Ekspertyza „Kierunki presji inwestycyjnej na tereny rolnicze województwa śląskiego w perspektywie 2030 roku” – T. Kmiec, Katowice 2014.

Wykres 34. Prognoza zmian pokrycia terenu obszarów wiejskich województwa śląskiego do 2030 roku (ha)

Źródło: ekspertyza „Kierunki presji inwestycyjnej na tereny rolnicze województwa śląskiego w perspektywie 2030 roku” – T. Kmiec, Katowice 2014.

Struktura pokrycia obszarów gmin lub ich części została zidentyfikowana w postaci tabelarycznej w podziale na:

- obszary przekształcone przez człowieka;
- użytki rolne;
- obszary leśne w roku 2000 i 2006 oraz prognozowaną strukturę w 2030 roku.

Tabela 16. Obszary wiejskie w podziale na: przekształcone przez człowieka, rolne, leśne w 2000, 2006 i 2030 roku w ha

Gmina lub jej część	2000			2006			2030		
	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne
Bestwina	353	2 979	274	383	2 949	274	466	2 866	274
Błachownia – obszar wiejski	147	1 500	1 350	147	1 484	1 366	147	1 422	1 428
Bobrowniki	600	3 077	1 437	689	3 110	1 315	1 270	2 940	904
Bojszowy	267	2 155	975	280	2 068	973	280	2 076	965
Boronów	186	1 613	3 937	235	1 358	4 143	569	950	4 218
Brenna	140	3 141	6 280	562	2 683	6 316	699	2 418	6 443
Buczkowice	357	1 506	81	357	1 506	81	357	1 506	81
Chełm Śląski	339	1 776	45	365	1 777	47	479	1 655	54

Gmina lub jej część	2000			2006			2030		
	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne
Chybie	103	1 862	939	215	1 677	951	262	1 585	996
Ciasna	145	7 580	5 346	307	7 307	5 422	485	6 833	5 718
Czechowice-Dziedzice – obszar wiejski	216	2 191	801	216	2 183	801	216	2 183	801
Czernichów	185	1 160	3 839	185	1 138	3 885	185	968	4 055
Czerwionka-Leszczyny – obszar wiejski	643	2 642	4 361	698	2 441	4 498	875	1 827	4 935
Dąbrowa Zielona	252	6 173	3 458	275	5 957	3 636	404	5 181	4 283
Dębowiec	25	3 484	468	25	3 483	467	25	3 487	463
Gaszowice	168	1 747	69	213	1 700	71	480	1 427	78
Gierałtowice	606	2 762	377	726	2 588	383	1 461	1 766	470
Gilowice	47	2 209	545	47	2 209	545	47	2 209	545
Goczałkowice-Zdrój	299	1 133	341	405	973	328	571	735	400
Godów	486	2 952	348	575	2 760	451	1 088	1 950	749
Goleszów	177	5 305	1 083	396	5 084	1 085	484	4 988	1 093
Gorzyce	480	4 728	895	818	4 256	912	1 406	3 616	964
Hażlach	90	4 096	651	146	4 033	658	184	3 968	685
Herby	248	2 487	5 793	306	2 232	5 983	653	1 748	6 120
Irządze	71	5 254	1 722	71	5 139	1 837	75	4 700	2 272
Istebna	513	3 493	4 386	513	3 400	4 479	513	3 052	4 827
Janów	267	6 642	7 758	279	5 595	8 793	343	4 891	9 433
Jasienica	329	7 320	1 061	484	7 166	1 056	507	7 162	1 036
Jaworze	251	763	1 094	297	724	1 087	432	611	1 065
Jejkowice	86	494	173	160	371	222	236	274	244
Jeleśnia	1 000	6 159	9 835	1 000	6 152	9 877	1 000	6 124	9 905
Kamienica Polska	297	2 121	2 212	319	1 965	2 346	347	1 713	2 570
Kłobuck – obszar wiejski	181	5 444	2 599	268	5 260	2 694	410	4 770	3 042

Gmina lub jej część	2000			2006			2030		
	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne
Kłomnice	481	11 475	2 787	631	11 157	2 955	880	10 283	3 580
Kobiór	164	477	4 184	186	429	4 210	262	280	4 283
Kochanowice	171	4 235	3 497	302	3 981	3 596	499	3 379	4 000
Koniecpol – obszar wiejski	172	7 716	2 842	174	7 395	3 149	197	6 257	4 264
Konopiska	211	5 253	2 381	420	4 571	2 854	603	3 880	3 362
Kornowac	175	2 233	212	195	2 073	352	252	1 965	403
Koszarawa	148	1 161	1 829	148	1 006	1 984	148	969	2 021
Koszęcin	611	5 174	7 038	682	5 009	7 132	975	4 365	7 483
Koziegłowy – obszar wiejski	673	9 641	2 971	707	9 433	3 145	898	8 593	3 794
Kozy	307	1 287	1 070	307	1 287	1 070	307	1 287	1 070
Kroczyce	198	6 811	3 935	268	6 181	4 447	365	5 650	4 881
Krupski Młyn	164	278	3 465	179	189	3 539	239	121	3 548
Kruszyna	242	5 185	3 672	283	4 960	3 853	484	4 129	4 484
Krzanowice – obszar wiejski	260	4 137	1	266	4 128	4	266	4 116	16
Krzepice – obszar wiejski	179	4 468	439	198	4 419	469	283	4 218	584
Krzyżanowice	705	5 661	240	760	5 549	253	972	5 288	302
Kuźnia Raciborska – obszar wiejski	273	2 150	7 030	301	1 900	7 252	403	1 753	7 298
Lelów	214	8 532	3 498	220	8 257	3 767	240	7 246	4 758
Lipie	165	6 507	3 137	406	6 220	3 183	600	5 857	3 352
Lipowa	162	2 513	3 194	162	2 513	3 194	162	2 513	3 194
Lubomia	293	2 663	570	430	2 421	611	705	2 017	740
Lyski	227	3 170	2 207	379	2 906	2 311	550	2 394	2 653
Łazy – obszar wiejski	804	5 411	6 214	853	5 283	6 293	976	4 866	6 588
Łękawica	57	1 158	3 048	57	1 158	3 048	57	1 158	3 048
Łodygowice	243	2 356	824	243	2 356	824	243	2 356	824
Markłowice	129	1 186	57	162	1 137	73	372	878	122

Gmina lub jej część	2000			2006			2030		
	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne
Miedzna	505	3 396	851	516	3 273	855	561	3 213	870
Miedzno	248	5 878	5 134	315	5 512	5 402	740	4 215	6 274
Mierzęcice	287	3 726	808	529	3 450	848	809	3 113	905
Milówka	491	4 263	5 127	497	4 268	5 116	497	4 312	5 072
Mstów	339	9 738	1 886	514	9 053	2 396	742	7 113	4 108
Mszana	306	2 813	0	436	2 683	0	753	2 366	0
Mykanów	666	11 955	1 502	950	11 144	2 029	1 407	8 924	3 792
Nędza	395	2 273	2 719	415	2 239	2 734	488	2 094	2 806
Niegowa	446	6 904	1 453	482	6 494	1 827	666	5 050	3 087
Ogrodzieniec – obszar wiejski	181	3 172	2 257	189	3 014	2 407	207	2 468	2 935
Olsztyn	330	5 149	5 429	380	4 916	5 612	767	3 797	6 344
Opatów	372	6 433	553	399	6 346	613	518	5 998	842
Ornontowice	236	909	402	250	876	421	314	746	487
Ożarówce	602	3 377	597	638	3 275	673	701	2 968	917
Panki	94	3 511	1 893	116	3 353	2 029	234	2 762	2 502
Pawłowice	820	6 015	592	916	5 896	596	1 442	5 356	610
Pawonków	171	6 190	5 342	211	6 128	5 361	485	5 782	5 433
Pietrowice Wielkie	379	6 215	190	458	6 136	190	918	5 676	190
Pilchowice	662	3 872	2 385	715	3 765	2 442	913	3 347	2 662
Pilica – obszar wiejski	127	9 965	3 356	130	9 786	3 532	159	9 086	4 203
Poczesna	418	4 488	1 091	527	4 250	1 220	1 114	3 260	1 623
Popów	228	6 763	3 160	540	6 330	3 281	799	5 648	3 704
Poraj	800	2 627	1 867	871	2 491	1 914	1 070	2 058	2 149
Porąbka	670	2 405	3 153	670	2 415	3 153	670	2 415	3 153
Przyrów	128	5 541	2 299	147	5 211	2 605	260	4 055	3 647
Przystajń	166	5 762	2 931	166	5 637	3 056	166	5 164	3 529
Psary	485	3 463	667	605	3 286	724	1 353	2 375	887
Pszczyzna – obszar wiejski	997	8 844	4 976	1 222	8 534	5 043	2 160	7 352	5 287

Gmina lub jej część	2000			2006			2030		
	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne
Radziechowy - Wieprz	532	3 159	2 768	537	3 141	2 781	537	3 090	2 832
Rajcza	407	4 538	8 150	436	4 356	8 303	557	3 642	8 896
Rędziny	763	3 215	154	880	3 089	163	1 337	2 603	192
Rudnik	505	6 294	531	536	6 265	529	686	6 122	521
Rudziniec	680	8 065	6 533	782	7 831	6 658	1 468	6 706	7 098
Siewierz – obszar wiejski	592	4 325	2 551	664	4 134	2 662	937	3 479	3 043
Skoczów – obszar wiejski	45	4 058	743	107	4 004	731	135	4 023	684
Sośnicowice – obszar wiejski	617	3 247	6 627	691	3 048	6 752	837	2 393	7 262
Starcza	172	1 584	259	204	1 440	371	386	1 112	517
Strumień – obszar wiejski	101	4 098	856	128	4 041	859	262	3 896	870
Suszec	407	4 329	2 772	439	4 295	2 774	475	4 252	2 782
Szczekociny – obszar wiejski	163	8 225	3 046	183	8 045	3 206	315	7 315	3 804
Ślemień	96	1 690	2 670	96	1 690	2 670	96	1 690	2 670
Świerklaniec	594	1 306	2 075	679	1 179	2 117	1 004	750	2 222
Świerklany	422	1 624	359	445	1 607	353	488	1 545	372
Świnna	368	1 987	1 554	368	1 928	1 613	368	1 709	1 832
Toszek – obszar wiejski	404	6 824	1 749	413	6 788	1 776	495	6 600	1 882
Tworóg	463	2 557	9 497	500	2 363	9 654	652	2 064	9 802
Ujsoły	131	2 950	7 869	131	2 919	7 900	140	2 789	8 020
Węgierska Górka	624	3 249	3 781	624	3 223	3 807	624	3 121	3 909
Wielowieś	419	7 808	3 315	427	7 791	3 338	516	7 666	3 373
Wilamowice – obszar wiejski	237	3 965	168	244	3 908	168	244	3 908	168
Wilkowice	359	1 143	1 938	359	1 143	1 938	359	1 143	1 938
Włodowice	232	4 391	3 045	337	3 890	3 408	454	3 503	3 677
Woźniki –	351	3 702	1 603	375	3 504	1 777	419	2 854	2 383

Gmina lub jej część	2000			2006			2030		
	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne	obszary przekształcone przez człowieka	użytki rolne	obszary leśne
obszar wiejski									
Wręczyca Wielka	340	8 872	5 612	479	8 468	5 877	730	7 278	6 816
Wyry	359	1 683	1 408	393	1 640	1 417	516	1 485	1 449
Zbrostawice	1 102	10 756	2 970	1 177	10 591	3 060	1 568	9 859	3 401
Zebrzydowice	138	3 142	768	258	2 985	796	314	2 826	899
Żarki – obszar wiejski	167	4 607	2 723	215	3 962	3 291	336	3 285	3 848
Żarnowiec	412	9 196	2 841	425	9 161	2 863	456	9 043	2 950

Źródło: ekspertyza „Kierunki presji inwestycyjnej na tereny rolnicze województwa śląskiego w perspektywie 2030 roku” – T. Kmieć, Katowice 2014.

Identyfikacja gmin o podwyższonym prawdopodobieństwie występowania presji na tereny rolnicze, w tym presji inwestycyjnej i utraty ich funkcji w perspektywie 2030 roku

Identyfikacja gmin o podwyższonym prawdopodobieństwie występowania presji na tereny rolnicze i utraty ich funkcji w perspektywie 2030 roku ma na celu określenie grup gmin, wobec których:

- szczególnie wymagane jest ich objęcie kierunkami Strategii rozwoju ze względu na duży udział terenów rolniczych w powierzchni gminy oraz wysokie prawdopodobieństwo ich przekształcenia i utraty bieżących funkcji;
- występuje ograniczona konieczność objęcia kierunkami Strategii ze względu na ograniczoną rolę obszarów rolniczych w gminie;
- wymagany jest nadzór i ewentualne objęcie kierunkami Strategii ze względu na istotność funkcji rolniczych dla obszaru ale niskie prognozowane prawdopodobieństwo utraty tych funkcji;
- nie wymagane jest podejmowanie szczególnych działań.

Poniżej przedstawiono poziom prawdopodobieństwa całkowitej utraty funkcji rolniczych, w podziale na utratę wynikającą z występowania presji inwestycyjnej oraz wynikającą z zalesień obszarów gminy.

Tabela 17. Obszary wiejskie województwa śląskiego — presja na tereny rolnicze

Gmina lub jej część	udział terenów rolnych w powierzchni obszaru	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych w wyniku presji inwestycyjnej	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych w wyniku zalesień
Bestwina	82%	3%	3%	0%
Błachownia – obszar wiejski	50%	4%	0%	4%
Bobrowniki	61%	19%	19%	0%
Bojszowy	62%	0%	0%	0%
Boronów	24%	30%	25%	5%
Brenna	28%	10%	5%	5%
Buczkowice	77%	0%	0%	0%
Chełm Śląski	81%	7%	6%	0%
Chybie	59%	5%	3%	3%
Ciasna	56%	6%	2%	4%
Czechowice-Dziedzice – obszar wiejski	68%	0%	0%	0%
Czernichów	22%	15%	0%	15%
Czerwionka-Leszczyny – obszar wiejski	32%	25%	7%	18%
Dąbrowa Zielona	60%	13%	2%	11%
Dębowiec	88%	0%	0%	0%
Gaszowice	86%	16%	16%	0%
Gierałtowice	70%	32%	28%	3%
Gilowice	79%	0%	0%	0%
Goczałkowice-Zdrój	57%	24%	17%	7%
Godów	73%	29%	19%	11%
Goleszów	77%	2%	2%	0%
Gorzyce	71%	15%	14%	1%
Hażlach	83%	2%	1%	1%
Herby	26%	22%	16%	6%
Irządze	73%	9%	0%	8%
Istebna	41%	10%	0%	10%
Janów	38%	13%	1%	11%

Gmina lub jej część	udział terenów rolnych w powierzchni obszaru	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych w wyniku presji inwestycyjnej	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych w wyniku zalesień
Jasienica	82%	0%	0%	0%
Jaworze	34%	19%	19%	0%
Jejkowice	49%	26%	20%	6%
Jeleśnia	36%	0%	0%	0%
Kamienica Polska	42%	13%	1%	11%
Kłobuck - obszar wiejski	64%	9%	3%	7%
Kłomnice	76%	8%	2%	6%
Kobiór	9%	35%	18%	17%
Kochanowice	51%	15%	5%	10%
Koniecpol – obszar wiejski	69%	15%	0%	15%
Konopiska	58%	15%	4%	11%
Kornowac	79%	5%	3%	2%
Koszarawa	32%	4%	0%	4%
Koszęcin	39%	13%	6%	7%
Koziegłowy – obszar wiejski	71%	9%	2%	7%
Kozy	48%	0%	0%	0%
Kroczyce	57%	9%	2%	7%
Krupski Młyn	5%	36%	31%	5%
Kruszyna	55%	17%	4%	13%
Krzanowice – obszar wiejski	94%	0%	0%	0%
Krzepice – obszar wiejski	87%	5%	2%	3%
Krzyżanowice	85%	5%	4%	1%
Kuźnia Raciborska – obszar wiejski	20%	8%	5%	2%
Lelów	67%	12%	0%	12%
Lipie	63%	6%	3%	3%
Lipowa	43%	0%	0%	0%
Lubomia	70%	17%	11%	5%
Lyski	52%	18%	6%	12%

Gmina lub jej część	udział terenów rolnych w powierzchni obszaru	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych w wyniku presji inwestycyjnej	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych w wyniku zalesień
Łazy – obszar wiejski	43%	8%	2%	6%
Łękawica	27%	0%	0%	0%
Łodygowice	69%	0%	0%	0%
Marklowice	83%	23%	18%	4%
Miedzna	70%	2%	1%	0%
Miedzno	49%	24%	8%	16%
Mierzęce	71%	10%	8%	2%
Milówka	43%	0%	0%	0%
Mstów	76%	21%	3%	19%
Mszana	86%	12%	12%	0%
Mykanów	79%	20%	4%	16%
Nędza	42%	6%	3%	3%
Niegowa	74%	22%	3%	19%
Ogrodzieniec - obszar wiejski	54%	18%	1%	18%
Olsztyn	45%	23%	8%	15%
Opatów	86%	5%	2%	4%
Ornontowice	57%	15%	7%	8%
Ożarowice	71%	9%	2%	7%
Panki	61%	18%	4%	14%
Pawłowice	80%	9%	9%	0%
Pawonków	52%	6%	4%	1%
Pietrowice Wielkie	90%	8%	8%	0%
Pilchowice	54%	11%	5%	6%
Pilica – obszar wiejski	73%	7%	0%	7%
Poczesna	71%	23%	14%	9%
Popów	62%	11%	4%	7%
Poraj	47%	17%	8%	9%
Porąbka	39%	0%	0%	0%
Przyrów	65%	22%	2%	20%

Gmina lub jej część	udział terenów rolnych w powierzchni obszaru	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych w wyniku presji inwestycyjnej	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych w wyniku zalesień
Przystajń	64%	8%	0%	8%
Psary	71%	28%	23%	5%
Pszczyna – obszar wiejski	58%	14%	11%	3%
Radziechowy-Wieprz	49%	2%	0%	2%
Rajcza	33%	16%	3%	14%
Rędziny	75%	16%	15%	1%
Rudnik	85%	2%	2%	0%
Rudziniec	51%	14%	9%	6%
Siewierz – obszar wiejski	55%	16%	7%	9%
Skoczów – obszar wiejski	83%	1%	1%	0%
Sośnicowice – obszar wiejski	29%	21%	5%	17%
Starcza	71%	23%	13%	10%
Strumień – obszar wiejski	80%	4%	3%	0%
Suszec	57%	1%	1%	0%
Szczekociny – obszar wiejski	70%	9%	2%	7%
Ślemień	38%	0%	0%	0%
Świerklaniec	30%	36%	28%	9%
Świerklany	67%	4%	3%	1%
Świnna	49%	11%	0%	11%
Toszek – obszar wiejski	76%	3%	1%	2%
Tworóg	19%	13%	6%	6%
Ujsoły	27%	4%	0%	4%
Węgierska Górka	42%	3%	0%	3%
Wielowieś	67%	2%	1%	0%
Wilamowice – obszar wiejski	90%	0%	0%	0%
Wilkowice	33%	0%	0%	0%
Włodowice	51%	10%	3%	7%
Woźniki – obszar wiejski	62%	19%	1%	17%

Gmina lub jej część	udział terenów rolnych w powierzchni obszaru	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych w wyniku presji inwestycyjnej	prawdopodobieństwo całkowitej utraty funkcji rolniczych w wyniku zalesień
Wręczyca Wielka	57%	14%	3%	11%
Wyry	48%	9%	7%	2%
Zbrosławice	71%	7%	4%	3%
Zebrzydowice	74%	5%	2%	3%
Żarki – obszar wiejski	53%	17%	3%	14%
Żarnowiec	74%	1%	0%	1%

Źródło: ekspertyza „Kierunki presji inwestycyjnej na tereny rolnicze województwa śląskiego w perspektywie 2030 roku” – T. Kmieć, Katowice 2014.

ZRÓŻNICOWANY POZIOM DOSTĘPNOŚCI DO USŁUG PUBLICZNYCH ²¹

Główne typy gmin w regionie

Główne typy funkcjonalne obszarów wiejskich w województwie śląskim wydzielono na zasadach zachowania spójności geograficznej²² na poziomie podgrup składających się z gmin uczestniczących i nieuczestniczących w procesach rozwoju. Uzyskano w ten sposób sześć grup gmin.

Trzy podtypy gmin wiejskich uczestniczących w procesach rozwoju²³:

- **urbanizujące się z rozwiniętym sektorem usług**, obszar grupujący 7 gmin miejsko-wiejskich oraz 15 gmin wiejskich (łącznie 22 gminy²⁴) zlokalizowany w pasie łączącym Kłobuck (przez Częstochowę, Myszków i Zawiercie) z Metropolią Górnośląską — (obszar 3 na mapie poniżej);
- **z potencjałem rozwoju produkcji**, niewielki obszar łączący miasto Imielin oraz zurbanizowaną wieś Chełm Śląski, zlokalizowany w południowo-wschodniej części Bezpośredniego Obszaru Funkcjonalnego Metropolii Górnośląskiej — (obszar 6 na mapie poniżej);

²¹ Na podstawie ekspertyzy K. Heffner, P. Gibas, „Delimitacja przestrzenna obszarów wiejskich w województwie śląskim”, 2014 r.

²² W trakcie łączenia, ze względu na występowanie „wysepek” gmin nieuczestniczących w procesach rozwoju w obszarze gmin w nich uczestniczących, zmieniono przynależność grupową kilku gmin (tj. miasta Kalety, gmin miejsko-wiejskich: Czerwionka-Leszczyny, Strumień oraz gmin wiejskich: Godów, Jejkowice, Rędziny) tak by przestrzennie połączyć „wysepki” z grupami, do których należą. Wyboru gmin, które umożliwiają połączenie dokonano na podstawie analiz wykonanych metodami taksonomicznymi.

²³ Obszar 1 na mapie poniżej – miasta bieguny.

²⁴ Blachownia, Bobrowniki, Herby, Janów, Kamienica Polska, Kłobuck, Konopiska, Koziegłowy, Łazy, Miedźno, Mierzęcice, Ogrodzieniec, Olsztyn, Ożarówce, Poczesna, Poraj, Psary, Siewierz, Świerklaniec, Włodowice, Wręczyca Wielka, Żarki.

- **rozwoju wielofunkcyjnego wsi**, obszar grupujący 2 małe miasta, 4 gminy miejsko-wiejskie oraz 31 gmin wiejskich (łącznie 37 gmin²⁵) skoncentrowany głównie na Ziemi Pszczyńskiej, Bielskiej oraz Żywieckiej — (obszar 5 na mapie poniżej).

Trzy podtypy gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju:

- **wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej**, obszar grupujący 2 małe miasta, 7 gmin miejsko-wiejskich oraz 33 gminy wiejskie (łącznie 42 gminy²⁶) zlokalizowany głównie wzdłuż granicy województwa śląskiego z województwem opolskim — (obszar 2 na mapie poniżej);
- **zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją**, obszar grupujący 3 gminy miejsko-wiejskie oraz 12 gmin wiejskich (łącznie 15 gmin²⁷), zlokalizowany głównie wzdłuż granicy województwa śląskiego z województwem łódzkim i świętokrzyskim — (obszar 4 na mapie poniżej);
- **niewykorzystanego potencjału rozwoju**, obszar grupujący gminę miejsko-wiejską oraz cztery gminy wiejskie (łącznie 5 gmin²⁸), zlokalizowany w północno-zachodniej części powiatu cieszyńskiego — (obszar 7 na mapie poniżej).

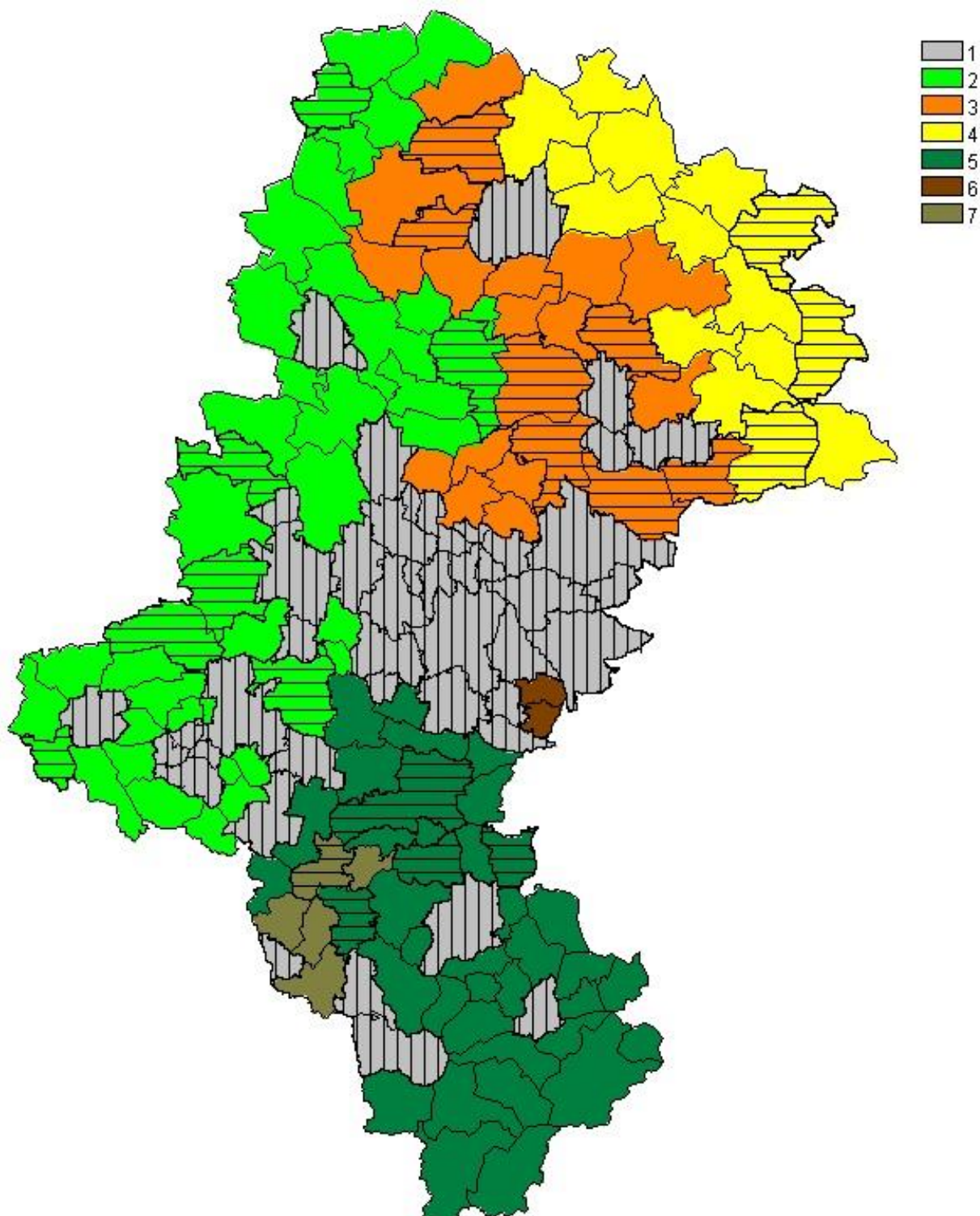
²⁵ Bestwina, Bojszowy, Brenna, Buczkowice, Czechowice-Dziedzice, Czernichów, Gilowice, Goczałkowice-Zdrój, Istebna, Jasienica, Jaworze, Jeleśnia, Kobiór, Koszarawa, Kozy, Lipowa, Łękawica, Łodygowice, Miedźna, Milówka, Orzesze, Pawłowice, Porąbka, Pszczyna, Radziechowy-Wieprz, Rajcza, Skoczów, Suszec, Szczyrk, Ślemień, Świnna, Ujsoły, Węgierska Górka, Wilamowice, Wilkowice, Wry, Zebrzydowice.

²⁶ Boronów, Ciasna, Czerwionka-Leszczyny, Gaszowice, Gierałtowiec, Godów, Gorzyce, Jejkowice, Kalety, Kochanowice, Kornowac, Koszęcin, Krupski Młyn, Krzanowice, Krzepice, Krzyżanowice, Kuźnia Raciborska, Lipie, Lubomia, Lyski, Markłowice, Miasteczko Śląskie, Mszana, Nędza, Opatów, Ornontowice, Panki, Pawonków, Pietrowice Wielkie, Pilchowice, Popów, Przystajń, Rudnik, Rudziniec, Sońców, Starcza, Świerklany, Toszek, Tworóg, Wielowieś, Wozniki, Zbrosławice.

²⁷ Dąbrowa Zielona, Irządze, Kłomnice, Koniecpol, Kroczyce, Kruszyna, Lelów, Mstów, Mykanów, Niegowa, Pilica, Przyrów, Rędziny, Szczekociny, Żarnowiec.

²⁸ Chybie, Dębowiec, Goleiszów, Hażlach, Strumień.

Mapa 19. Główne typy funkcjonalne obszarów wiejskich²⁹

Źródło: ekspertyza „Delimitacja przestrzenna obszarów wiejskich w województwie śląskim”, Stowarzyszenie Instytut Śląski, Opole, K. Heffner, P. Gibas, maj 2014 rok.

²⁹ Obszar z pionową szrafurą: gminy miejskie oraz powiaty grodzkie, obszar z poziomą szrafurą: gminy miejsko-wiejskie.

POTENCJAŁY I BARIERY ROZWOJOWE OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Potencjały rozwojowe obszarów wiejskich województwa śląskiego

Główne potencjały rozwojowe, które uwidoczniły się na podstawie przeprowadzonej analizy, dla wiejskich gmin województwa śląskiego uczestniczących w procesach rozwoju to:

- a) intensywność aktywności w sferze usług w południowej części obszaru z rozwiniętym sektorem usług (powiat będziński, zachodnia część powiatu zawierciańskiego) oraz w północnej i środkowej części obszaru rozwoju wielofunkcyjnego wsi (powiat pszczyński, północna część powiatu bielskiego);
- b) pozarolnicze funkcje produkcyjne rozwijane głównie na terenie gmin Imielin i Chełm Śląski, w północnej i środkowej części obszaru rozwoju wielofunkcyjnego wsi (powiat pszczyński, północna część powiatu bielskiego) oraz w bezpośrednim zapleczu funkcjonalnym miasta Częstochowa;
- c) położenie i dostępność komunikacyjno-transportowa — głównie na obszarze nastawionym na rozwój produkcji (Imielin, Chełm Śląski) oraz obszarach wiejskich skupionych wokół Metropolii Górnośląskiej.

Analiza miejsc występowania wymienionych potencjałów rozwojowych uwidacznia, że najczęściej walorów rozwojowych mają: gminy położone w północnej i środkowej części obszaru rozwoju wielofunkcyjnego wsi (powiat pszczyński, północna część powiatu bielskiego) oraz gminy położone na granicy powiatów będzińskiego, myszkowskiego i zawierciańskiego.

Główne potencjały rozwojowe dla gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju to:

- a) poprawnie funkcjonująca gospodarka rolna — w szczególności w zachodniej i środkowej części obszaru wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej (okolice Raciborza, zachodnia część powiatów gliwickiego i tarnogórskiego),
- b) stosunkowo wysoka aktywność w sferze społecznej i kulturalnej — głównie w zachodniej oraz północnej części obszaru wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej (tj. okolicach Raciborza oraz północno-zachodniej części powiatu kłobuckiego) oraz na terenie gmin północno-zachodniej części powiatu cieszyńskiego (gminy niewykorzystanego potencjału rozwoju),
- c) nasilające się procesy urbanizacyjne, występujące głównie w powiecie gliwickim (środkowa część obszaru wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej) oraz w peryferyjnych obszarów na pograniczu województwa śląskiego i świętokrzyskiego (obszar zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją).

Generalnie można powiedzieć, że spośród gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju, najczęściej atutów ma obszar wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej. W szczególności to jego środkowa część, administrowana z gliwickiego i tarnogórskiego starostwa, która ma stosunkowo duże szanse przezwyciężyć istniejące bariery i stać się obszarem wiejskim uczestniczącym w procesach rozwojowych.

Bariery rozwojowe obszarów wiejskich województwa śląskiego

Główne bariery rozwojowe, które uwidoczniły się na podstawie przeprowadzonej analizy, dla wiejskich gmin województwa śląskiego uczestniczących w procesach rozwoju to:

- a) słabo funkcjonująca gospodarka rolna — głównie w południowej części gmin rozwoju wielofunkcyjnego wsi (powiat żywiecki) oraz środkowej części gmin urbanizujących się z rozwiniętym sektorem usług (między Częstochową a Myszkowem i Zawierciem);
- b) brak dobrej dostępności komunikacyjnej południowej części obszaru rozwoju wielofunkcyjnego wsi (powiat żywiecki);
- c) stosunkowo słabo rozwinięta funkcja turystyczna i rekreacyjna na obszarze z potencjałem rozwoju produkcji (Imielin, Chełm Śląski).

Pomimo generalnie dobrych wskaźników obrazujących stan rozwoju obszarów wiejskich w grupie gmin rozwoju wielofunkcyjnego wsi, najwięcej barier dotyczy powiatu żywieckiego. Pogłębianie się tego stanu może doprowadzić do wydzielenia się z tej grupy gmin skupionych wokół Żywca, które ostatecznie utworzą pasmo gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju.

Główne bariery rozwojowe dla gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju to:

- a) słaba dywersyfikacja gospodarcza (głównie w północno-wschodnim obszarze gmin należących do grupy zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją (wzdłuż granicy województwa śląskiego z województwem świętokrzyskim) – oraz w bezpośrednim sąsiedztwie Raciborza i Lublińca (grupa gmin wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej),
- b) duża przewaga negatywnych zmiennych określających procesy urbanizacyjne – mająca miejsce głównie na obszarach niewykorzystanego potencjału rozwoju (północno-zachodnia część powiatu cieszyńskiego) oraz w północnej części grupy gmin wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej (obszar pomiędzy Lublińcem a Kłobuckiem),
- c) niska aktywność w sferze usług — dotycząca przede wszystkim peryferyjnych obszarów na pograniczu województwa śląskiego, łódzkiego i świętokrzyskiego — okolice Koniecpola w kierunku na Myszków (grupy zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją) oraz w północnej części grupy wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej (obszar pomiędzy Lublińcem, a Raciborzem i dalej w kierunku na Rybnik).

Generalnie można powiedzieć, że do grupy obszarów nieuczestniczących w procesach rozwoju, a przy tym cechujących się największą ilością barier (tj. najbardziej problemowych z punktu widzenia prowadzenia polityki rozwoju) należą: obszar pomiędzy Lublińcem, a Kłobuckiem oraz obszar na pograniczu powiatów częstochowskiego, zawierciańskiego i myszkowskiego. Są to najbardziej zaniedbane obszary wiejskie województwa śląskiego.

DELIMITACJA I TYPOLOGIA OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Dla określenia kierunków rozwoju i instrumentów interwencji publicznej w odniesieniu do obszarów wiejskich w regionie istotna jest ich właściwa delimitacja oraz wyznaczenie głównych ich typów. Delimitacja obszarów wiejskich na potrzeby *Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030* wykonana została na podstawie poniższych kryteriów.

W skład obszaru wiejskiego wchodzi:

- wszystkie gminy wiejskie;
- gminy miejsko-wiejskie w części wiejskiej;
- gminy miejsko-wiejskie w części miejskiej — jeżeli ta część spełnia warunek pokrycia w 60% polami podstawowymi (kwadratami o boku 0,5 x 0,5 km) posiadającymi wartość wskaźnika wiejskości³⁰ > 0,6.

W skład obszaru wiejskiego nie wchodzi:

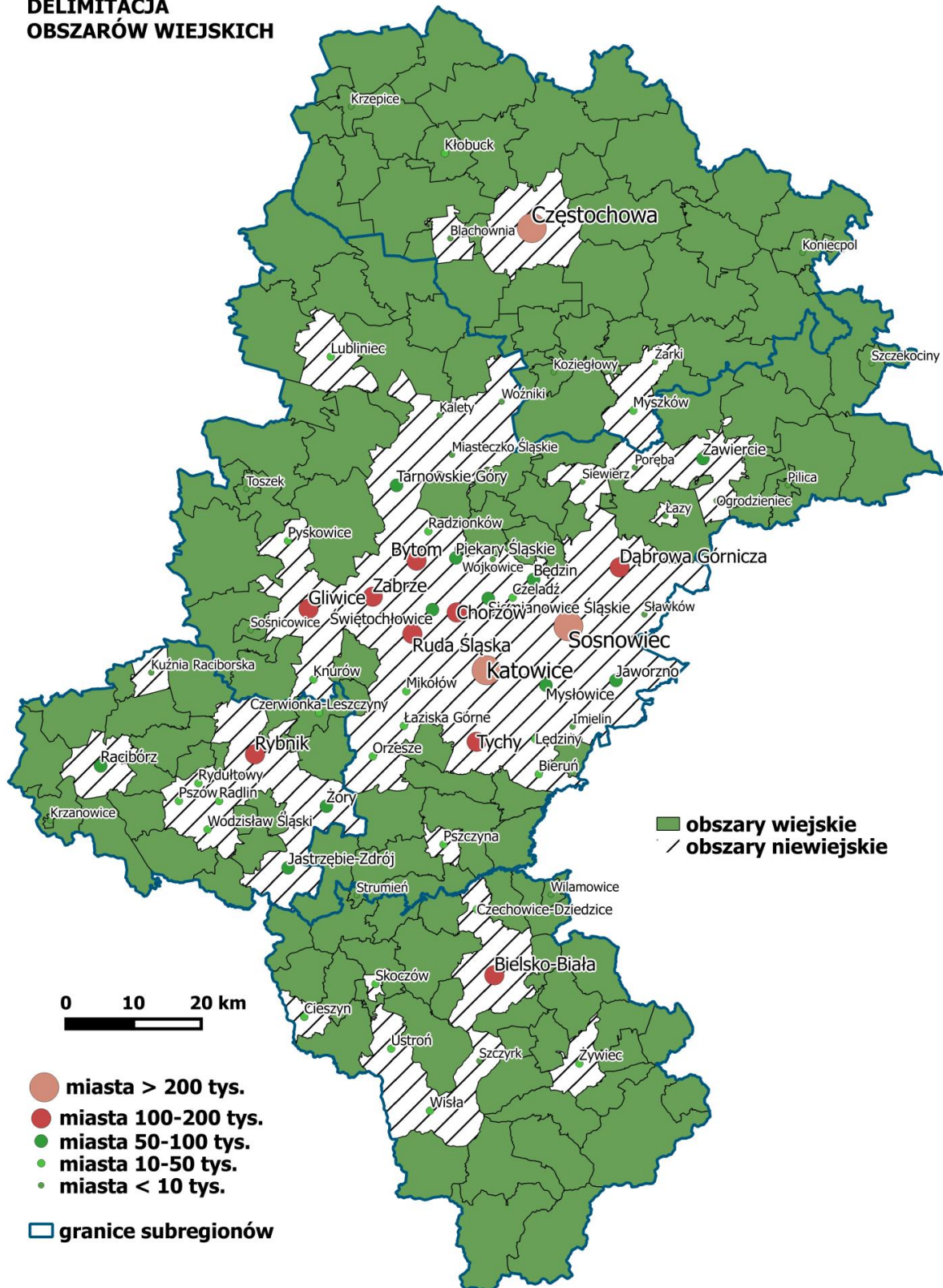
- rdzenie Metropolii Górnośląskiej i Aglomeracji: Bielskiej, Rybnickiej i Częstochowskiej, z wyłączeniem części wiejskiej gmin miejsko-wiejskich stanowiących rdzenie, pod warunkiem, że część wiejska leży na obrzeżach tego obszaru i graniczy bezpośrednio z innym obszarem wiejskim.

Należy również podkreślić, że w strukturze funkcjonalno-przestrzennej w województwie śląskim są gminy, które zgodnie z powyższymi kryteriami nie są obszarami wiejskimi, lecz na obszarze tych gmin i miast występują tereny, w tym dzielnice wykorzystywane rolniczo lub takie, które posiadają zabudowę charakterystyczną dla wsi.

³⁰ Wskaźnik wiejskości obliczony został dla pokrywającej całe województwo siatki pól podstawowych (kwadratów) o bokach 0,5 x 0,5 km. Dla tych kwadratów obliczono udział w nich terenów rolniczych i zabudowy jednorodzinnej (stymulanty), oraz udział zabudowy miejskiej (destymulanta), wykorzystując w tym celu dane o pokryciu terenu pochodzące z Bazy Danych Obiektów Topograficznych. Obliczone udziały zostały poddane procesowi normalizacji, przyporządkowano im odpowiednie wagi, a następnie zsumowano. Uzyskano dzięki temu wartość wskaźnika sumarycznego dla każdego kwadratu (nazwanego wskaźnikiem wiejskości).

Mapa 20. Wyniki delimitacji obszarów wiejskich w województwie śląskim

**DELIMITACJA
OBSZARÓW WIEJSKICH**

Źródło: opracowanie RCAS.

Lokalne ośrodki rozwoju — są to ośrodki miejskie położone poza Metropolią i aglomeracjami oraz poza ich bezpośrednim otoczeniem funkcjonalnym, o liczbie mieszkańców nieprzekraczającej 60 tys., które skupiają procesy rozwoju na poziomie lokalnym. Wyznaczone zostały w powiatach ziemskich na podstawie dwóch analiz: analizy strumienia powiązań gospodarczo-przestrzennych oraz analizy dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych. W każdym powiecie ziemskim wyodrębniono gminę/gminy, która posiada największy odsetek powiązań (skierowanych do gminy) spośród wszystkich gmin tego powiatu (gminy wyznaczono osobno w zakresie każdego z tych dwóch kryteriów, i połączono graficznie). Przy określeniu odsetka powiązań został wykorzystany poniższy wzór:

$$\text{odsetek powiązań} = \frac{\text{liczba powiązań do danej gminy}}{\text{suma powiązań do wszystkich gmin powiatu}} \times 100\%$$

Do lokalnych ośrodków rozwoju w ramach Strategii „Śląskie 2020+” zaliczone zostały: Zawiercie, Kłobuck, Koniecpol, Myszków, Żywiec, Pszczyna, Racibórz, Cieszyn i Lubliniec.

Kryteria delimitacji:

1. Do obszarów funkcjonalnych lokalnych ośrodków rozwoju (LOR) zaliczono gminy posiadające wskaźnik wyjazdów do pracy do lokalnych ośrodków rozwoju większy niż 10%.

wskaźnik wyjazdów do pracy w LOR [%] = liczba wyjeżdżających z gminy do pracy w LOR/liczba wszystkich pracujących mieszkańców gminy * 100

(gdzie: liczba wszystkich pracujących mieszkańców gminy = liczba powiązań wewnątrz gminy + liczba mieszkańców wyjeżdżających na zewnątrz)

2. Do obszarów funkcjonalnych lokalnych ośrodków rozwoju (LOR) zaliczono gminy posiadające wskaźnik wyjazdów do szkół ponadpodstawowych w lokalnych ośrodkach rozwoju większy niż 50%.

wskaźnik wyjazdów do szkół ponadpodstawowych w LOR [%] = liczba wyjeżdżających z gminy do szkół ponadpodstawowych w LOR/liczba wyjeżdżających z gminy do wszystkich szkół ponadpodstawowych poza gminą * 100³¹

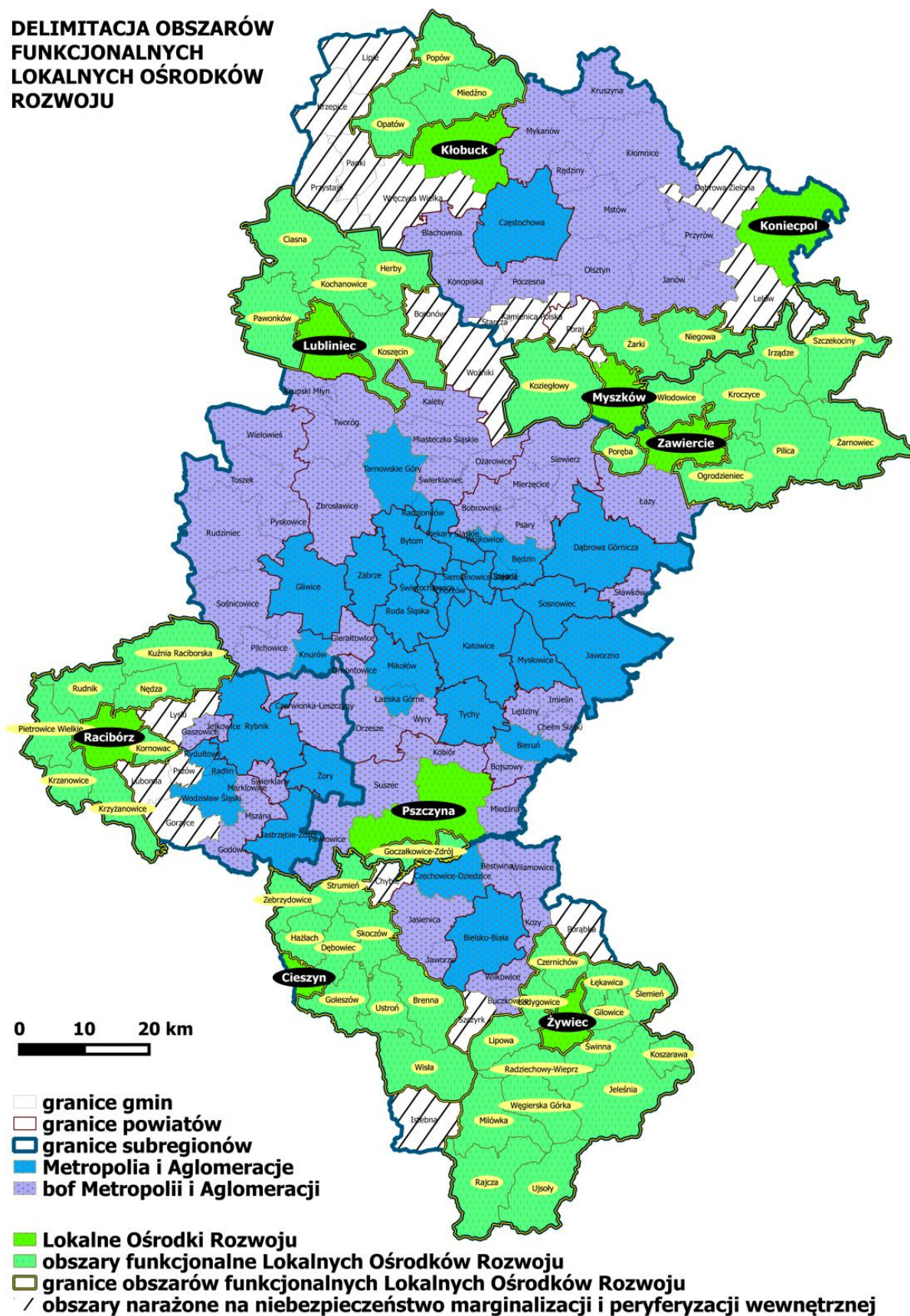
Do obszarów funkcjonalnych lokalnych ośrodków rozwoju (LOR) zaliczono gminy spełniające jedno z dwóch ww. kryteriów³². Wyłączono przy tym gminy położone w bezpośrednim otoczeniu funkcjonalnym Metropolii lub Aglomeracji.

³¹ Ze względu na brak danych o przepływach wewnętrznych do szkół (wewnątrz danej gminy) nie było możliwości skonstruowania wskaźnika podobnego do tego dotyczącego dojazdów do pracy.

³² Gdyby wziąć pod uwagę oba kryteria to wtedy wśród wyznaczonych obszarów nie znalazłyby się: Brenna, Ustroń, Skoczów, Wisła (LOR Cieszyn), Koszęcin (LOR Lubliniec), Kuźnia Raciborska (LOR Racibórz), Żarnowiec, Szczekociny (LOR Zawiercie), Miedźno (LOR Kłobuck).

Mapa 21. Wyniki delimitacji obszarów funkcjonalnych LOR

**DELIMITACJA OBSZARÓW
FUNKCYJNALNYCH
LOKALNYCH OŚRODKÓW
ROZWOJU**

Źródło: opracowanie RCAS.

Tabela 18. Gminy województwa śląskiego należące do obszarów funkcjonalnych LOR³³

LP.	NAZWA LOR	GMINA W OBSZARZE FUNKCJONALNYM LOR	LICZBA LUDNOŚCI	NAZWA POWIATU	NAZWA SUBREGIONU
1.	CIESZYN	Goleszów	12 753	cieszyński	południowy
2.		Dębowiec	5 665		
3.		Hazlach	10 543		
4.		Zebrzydowice	13 089		
5.		Strumień	9 052		
6.		Brenna	10 923		
7.		Ustroń	16 002		
8.		Skoczów	14 868		
9.		Wisła	11 333		
1.	KŁOBUCK	Popów	6 036	kłobucki	północny
2.		Opatów	6 868		
3.		Miedzno	7 647		
1.	LUBLINEC	Ciasna	7 742	lubliniecki	środkowy
2.		Herby	6 932		
3.		Kochanowice	6 850		
4.		Pawonków	6 592		
5.		Koszęcin	11 816		
1.	MYSZKÓW	Niegowa	5 707	myszkowski	północny
2.		Koziegłowy	11 891		
3.		Żarki	3 844		
1.	PSZCZYNA	Goczałkowice-Zdrój	6 608	pszczyński	środkowy
1.	RACIBÓRZ	Pietrowice Wielkie	6 957	raciborski	zachodni
2.		Krzanowice	3 664		
3.		Krzyżanowice	11 439		
4.		Kornowac	5 012		
5.		Rudnik	5 178		
6.		Nędza	7 348		
7.		Kuźnia Raciborska	6 525		
1.	ZAWIERCIE	Ogrodzieniec	5 039	zawierciański	środkowy
2.		Poręba	8 833		

³³ Wyniki analizy wskazują, że LOR Koniecpol nie posiada obszaru funkcjonalnego.

3.		Pilica	1 970		
4.		Kroczyce	6 333		
5.		Włodowice	5 289		
6.		Irządze	2 808		
7.		Żarnowiec	4 790		
8.		Szczekociny	3 772		
1.	ŻYWIEC	Milówka	10 104	zywiecki	południowy
2.		Radziechowy-Wieprz	12 997		
3.		Łękawica	4 448		
4.		Czernichów	6 744		
5.		Lipowa	10 286		
6.		Jeleśnia	13 474		
7.		Świnna	8 074		
8.		Łodygowice	13 726		
9.		Koszarawa	2 450		
11.		Ujsoły	4 685		
12.		Węgierska Górka	15 123		
13.		Gilowice	6 052		
14.		Rajcza	9 094		
15.		Ślemień	3 521		

Źródło: opracowanie RCAS.

Opierając się na głębokiej i szczegółowej diagnozie przeprowadzonej dla obszarów wiejskich i sektora rolno-spożywczego województwa śląskiego, do głównych kryteriów wyznaczania typów obszarów zaliczono:

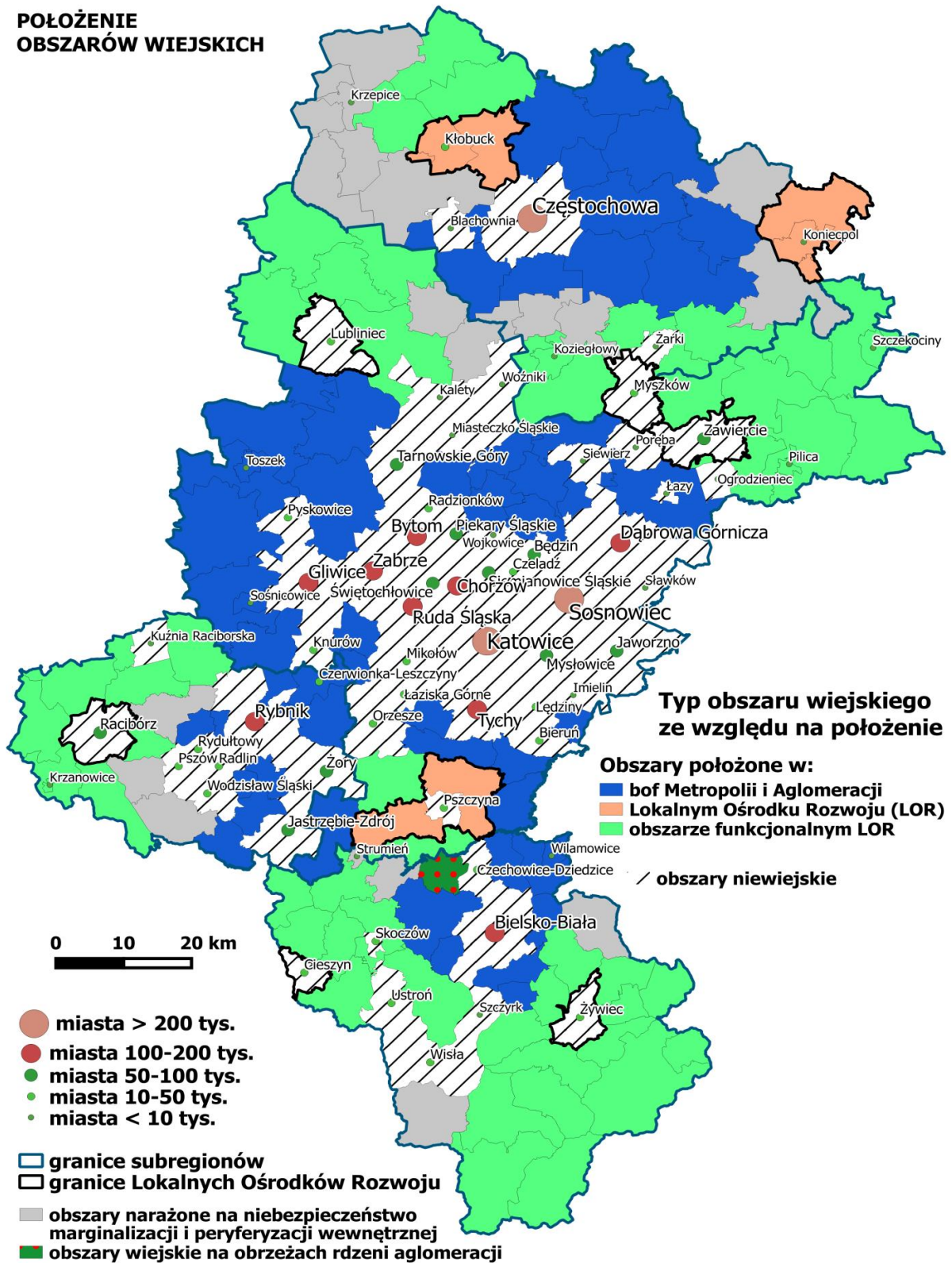
- położenie;
- potencjał demograficzny;
- potencjał glebowy;
- potencjał przyrodniczy.

A. POŁOŻENIE — w metropolii/aglomeracji, w bezpośrednim otoczeniu funkcjonalnym, lokalnym ośrodku rozwoju, obszarze funkcjonalnym LOR, inne

Typy obszarów wiejskich ze względu na położenie wyznaczono na podstawie zapisów *Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”* oraz *Delimitacji i typologii obszarów funkcjonalnych Lokalnych Ośrodków Rozwoju*. Obszary funkcjonalne wyznaczone w ramach tych dokumentów nałożono na warstwę wynikową delimitacji obszarów wiejskich, dzięki czemu uzyskano informację na temat charakteru obszarów wiejskich wynikającego z ich położenia.

Mapa 22. Położenie obszarów wiejskich województwa śląskiego

**POŁOŻENIE
OBSZARÓW WIEJSKICH**

Źródło: opracowanie RCAS

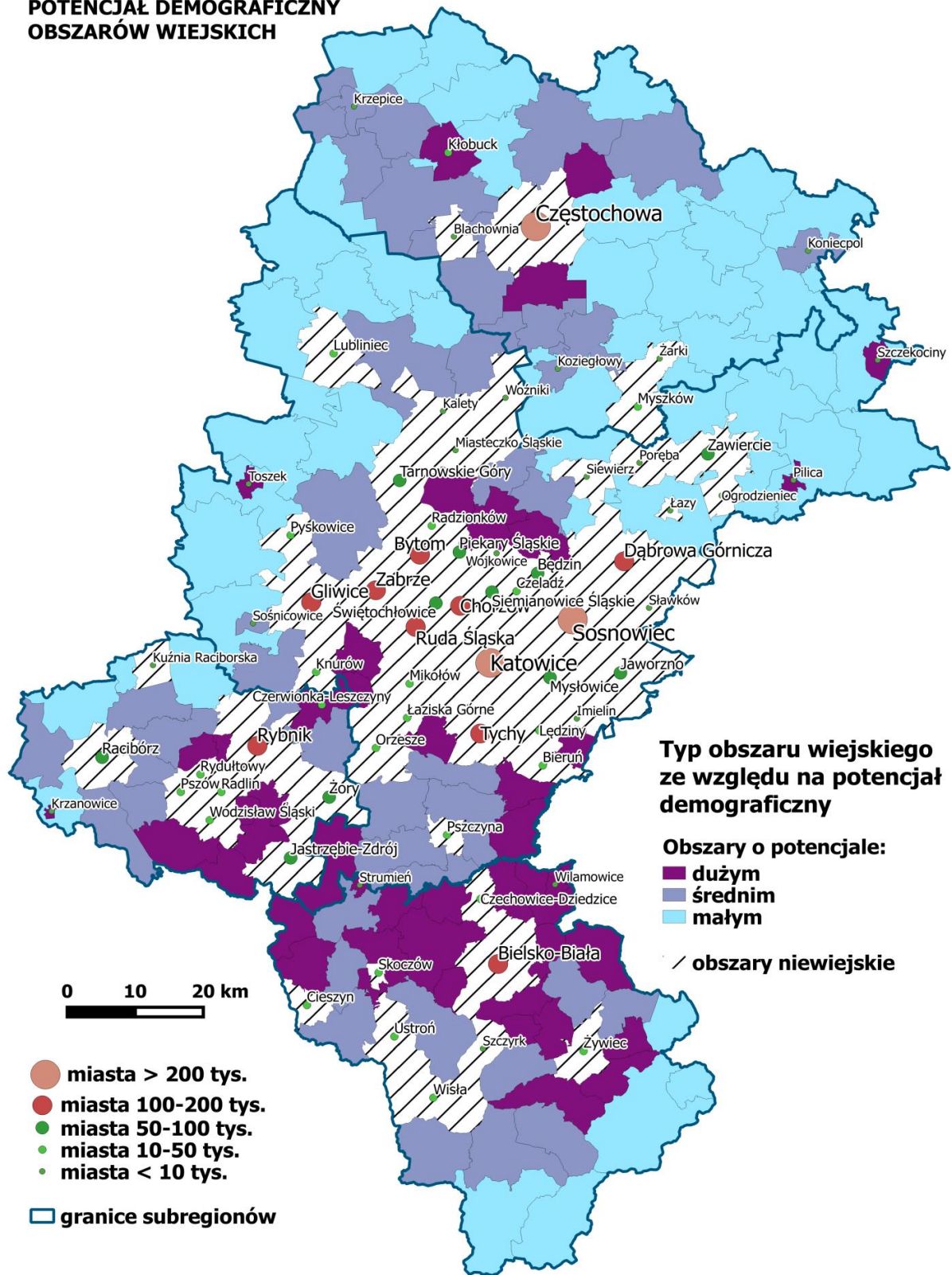
B. POTENCJAŁ OBSZARU

a. demograficzny — *duży/średni/maly*

Typy obszarów wiejskich ze względu na potencjał demograficzny wyznaczono na podstawie danych statystycznych dotyczących liczby ludności w gminach, pozyskanych z Banku Danych Lokalnych GUS. Uzyskano dzięki temu informację na temat charakteru obszarów wiejskich pod względem liczby mieszkańców, która je zamieszkuje.

Mapa 23. Potencjał demograficzny obszarów wiejskich województwa śląskiego

**POTENCJAŁ DEMOGRAFICZNY
OBSZARÓW WIEJSKICH**

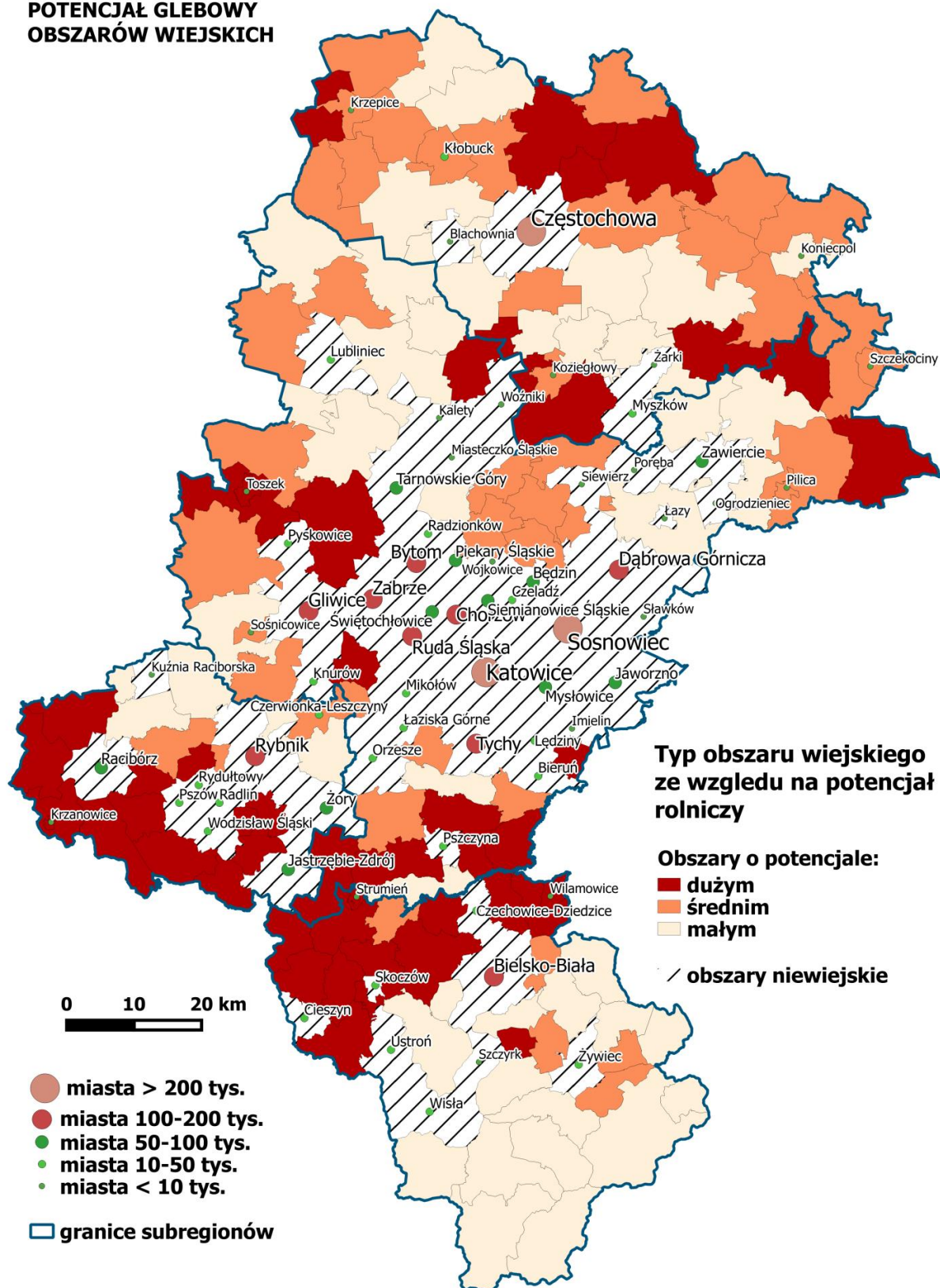
Źródło: opracowanie RCAS.

b. glebowy — *duży/średni/maly*

Typy obszarów wiejskich ze względu na potencjał glebowy wyznaczono na podstawie ogólnego wskaźnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, który opracowany został przez Instytut Upraw, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach w 2003 r. na potrzeby Opracowania Ekofizjograficznego do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego. Uzyskano dzięki temu informację na temat charakteru obszarów wiejskich pod względem przydatności pokrywy glebowej do uprawy roślin.

Mapa 24. Potencjał glebowy obszarów wiejskich województwa śląskiego

**POTENCJAŁ GLEBOWY
OBSZARÓW WIEJSKICH**

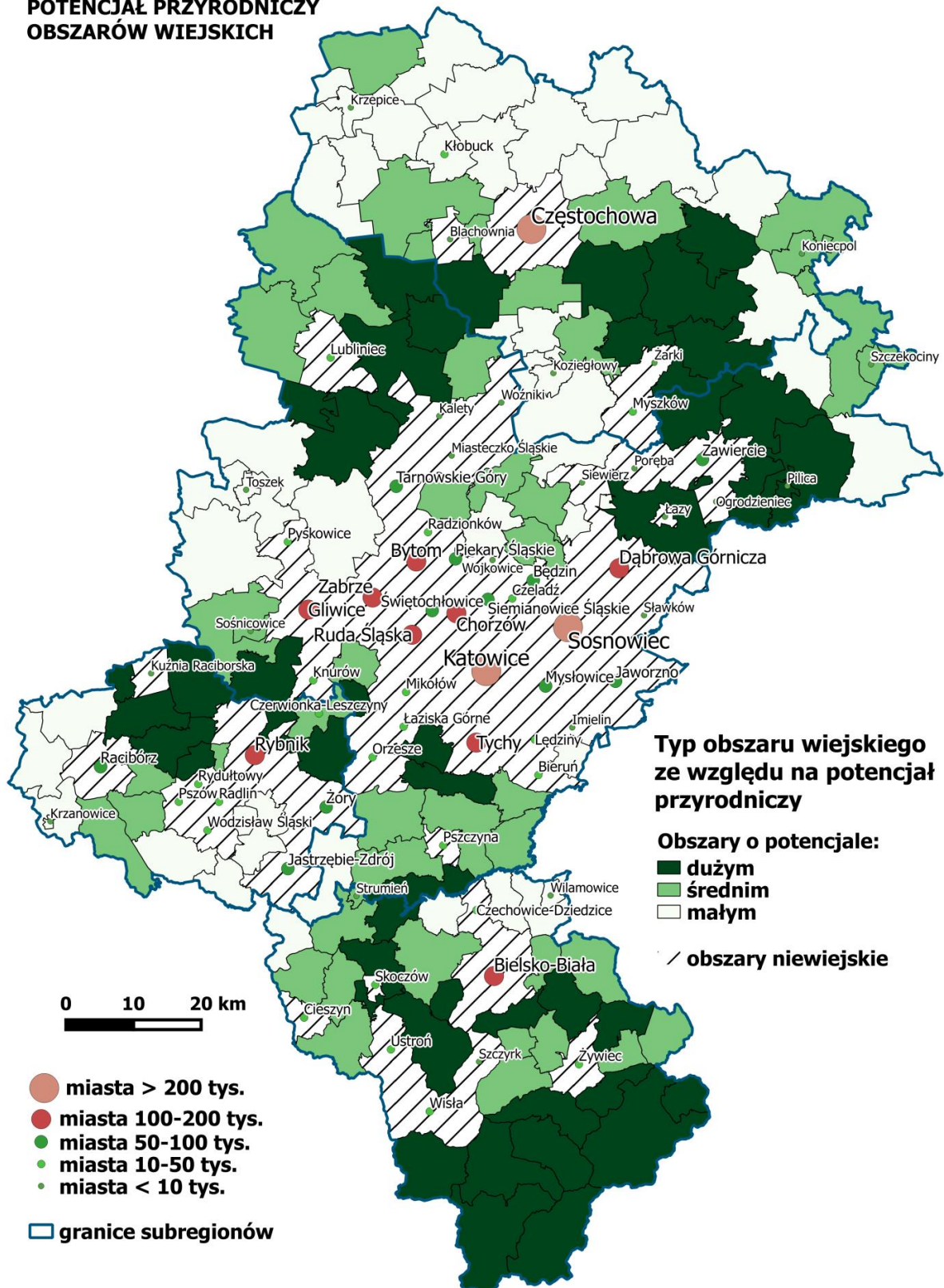
Źródło: opracowanie RCAS.

c. przyrodniczy — duży/średni/mały

Typy obszarów wiejskich ze względu na potencjał przyrodniczy wyznaczono na podstawie danych dotyczących form ochrony przyrody i danych dotyczących ostoj przyrody, pozyskanych z Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska. Uzyskano dzięki temu informację na temat charakteru obszarów wiejskiego pod względem ich wartości przyrodniczej.

Mapa 25. Potencjał przyrodniczy obszarów wiejskich województwa śląskiego

**POTENCJAŁ PRZYRODNICZY
OBSZARÓW WIEJSKICH**

Źródło: opracowanie RCAS.

WIZJA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Obszary wiejskie województwa śląskiego w perspektywie roku 2030 charakteryzować będą następujące pozytywne cechy:

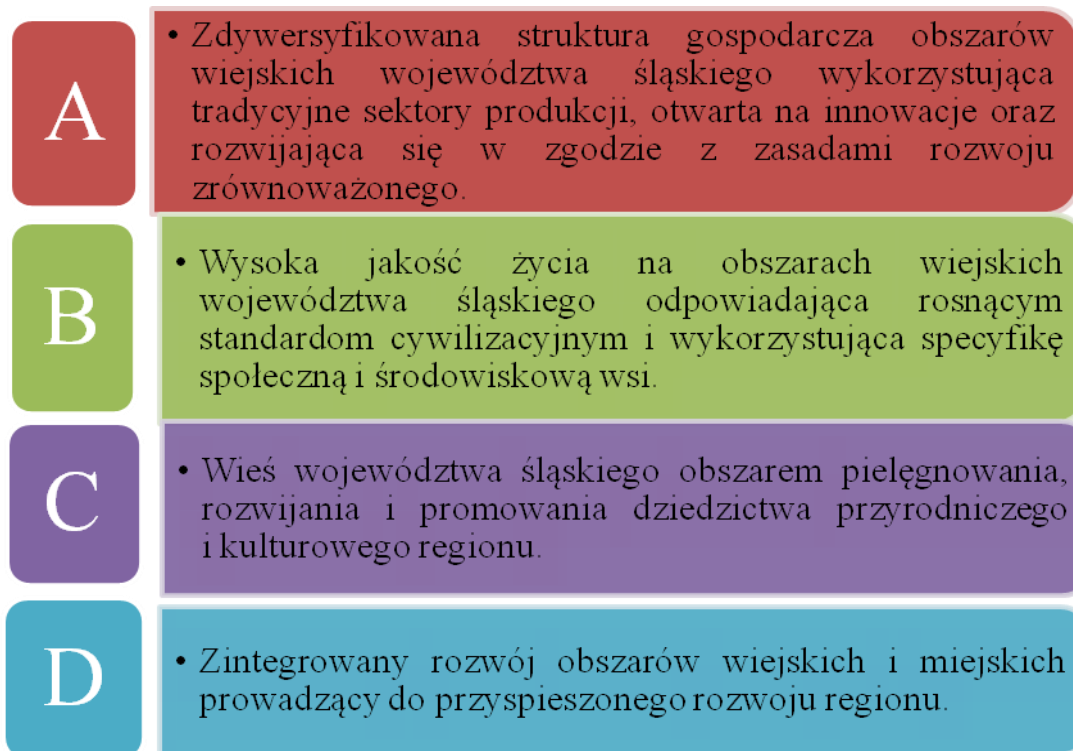
- konkurencyjna, zdywersyfikowana struktura gospodarcza rozwijająca się wokół tradycyjnych dla obszarów wiejskich działalności gospodarczych, w szczególności rolnictwa i produkcji żywności; wśród silnych specjalizacji obszarów wiejskich województwa śląskiego wiodącą rolę odgrywa:
 - rozwijające się w powiązaniu z działalnością przetwórczą nowoczesne rolnictwo z działalnością ekologiczną oraz specjalnymi działami produkcji rolnej,
 - różne typy turystyki – w tym agroturystyka, turystyka aktywna, edukacyjna, uzdrowiskowa, weekendowa, ekoturystyka – w ramach których następuje połączenie walorów obszarów wiejskich z nowoczesnymi technologiami, rozwijają się różne komplementarne działalności gospodarcze oraz dochodzi do innowacyjnego wykorzystania potencjału gospodarstw rolnych i leśnych;
- rozwijające się branże nowej gospodarki opierające się na wykorzystywaniu wyjątkowych walorów obszarów wiejskich, w tym przyrodniczych i kulturowych przy zachowaniu ich jakości oraz innowacjach, których źródłem jest współpraca z miastami:
 - produkcja energii ze źródeł odnawialnych;
 - usługi opiekuńcze i rehabilitacyjne nawiązujące do zmian demograficznych;
 - działalności usługowe i produkcyjne, których konkurencyjność opiera się na dostępie do czystego środowiska przyrodniczego;
- rozwijające się: działalność naukowa i badawcza dotyczące ekologii, rolnictwa, leśnictwa, etnografii i innych dziedzin, które są ściśle związane z aktywnością i potencjałami charakterystycznymi dla obszarów wiejskich;
- wyjątkowe warunki życia wynikające z pozytywnych relacji łączących mieszkańców, jakości środowiska przyrodniczego, wysokiego poczucia bezpieczeństwa, dostępności do usług i udogodnień na obszarach wiejskich oraz dostępności do usług wyższego rzędu w łatwo osiągalnych komunikacyjnie obszarach miejskich;
- skonsolidowane społeczności lokalne pielęgnujące dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze a równocześnie otwarte na przyszłość i kreatywne, zaangażowane w podejmowanie i wdrażanie polityk lokalnych;
- specyficzny, atrakcyjny krajobraz będący rezultatem wysokiej jakości środowiska przyrodniczego, dobrze zachowanego materialnego dziedzictwa kulturowego, proekologicznych postaw mieszkańców oraz konsekwentnego planowania przestrzennego;
- rozwinięte sieci współpracy wewnętrznej, w tym silne relacje łączące gospodarstwa rolne, szeroka kooperacja międzysektorowa, struktury i instytucje łączące potencjały różnych podmiotów, a także projekty tworzone i realizowane w partnerstwie;
- silne relacje z miastami przyczyniające się do transferu wiedzy i technologii, łączenia producentów z odbiorcami, komplementarnego wykorzystywania potencjałów miast i obszarów wiejskich;

- komunikacyjne otwarcie na otoczenie, którego składowymi są: rozwinięta infrastruktura transportowa, dogodne połączenia transportem zbiorowym, dostępność do sieci teleinformatycznych;
- respektowanie zasad zrównoważonego i trwałego rozwoju przejawiające się w racjonalnym gospodarowaniu przestrzenią, pełnym wyposażeniu infrastrukturalnym ograniczającym zjawiska antropopresji, a także wysokim poziomem odpowiedzialności mieszkańców za dziedzictwo przyrodniczo-kulturowe.

ANALIZA SWOT OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Analiza SWOT została wykonana w nawiązaniu do ustalonych celów strategicznych rozwoju obszarów wiejskich w województwie śląskim.

Rysunek 7. Cele strategiczne rozwoju obszarów wiejskich województwa śląskiego

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 19. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — siły

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO- GOSPODARCZE				
bliskość dużego rynku zbytu – duże aglomeracje miejskie				
silna tożsamość społeczności lokalnych				
silne więzi w społecznościach wiejskich				
zaangażowanie mieszkańców w lokalne działania i inicjatywy				
tradycyjne organizowanie imprez lokalnych zapewniających zbiorowy wypoczynek i rozrywkę				
istnienie ścieżek rowerowych oraz możliwość ich rozbudowy				
duża oferta działek budowlanych pod zabudowę mieszkaniową (przyciągająca kapitał ludzki)				

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
dobra infrastruktura komunalna				
dobra infrastruktura drogowa				
bliskość ośrodków miejskich – łatwy dostęp do usług publicznych				
UWARUNKOWANIA ROLNICZE				
specjalizacja gospodarstw (warzywnictwo, sadownictwo, chów drobiu, chów bydła, pieczarkarstwo)				
rozwinięty sektor przetwórczy w branży mleczarskiej, przetwórstwa mięsa				
dobrze rozwinięta działalność pozarolnicza gospodarstw rolnych				
obszary w województwie o dużym udziale gospodarstw wysokotowarowych				
występowanie korzystnych warunków do rozwoju rolnictwa metodami ekologicznymi w wielu rejonach województwa				
dobre warunki do produkcji warzyw występujące na znacznych obszarach województwa				
dobra struktura użytków rolnych (duży udział trwałych użytków zielonych) sprzyjająca rozwojowi chowu i hodowli bydła mlecznego, mięsnego, owiec i kóz systemem zrównoważonym				
wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych				
funkcjonowanie zagród edukacyjnych				
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE				
obszary w województwie o korzystnych warunkach agroprzyrodniczych, w tym korzystnym agroklimacie				
duży potencjał regionu w zakresie produkcji energii z odnawialnych źródeł w zakresie biomasy				
wysoka różnorodność biologiczna oraz georóżnorodność obszarów wiejskich				
bezpośredni kontakt z przyrodą, występowanie licznych obszarów chronionych				
otwarte przestrzenie będące przeciwieństwem ścisłej zabudowy miast				
wysoka wartość krajobrazu na obszarach wiejskich				

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 20. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — słabości

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE				
brak atrakcyjnych miejsc pracy dla pracowników wysoko wykwalifikowanych				
słaba promocja obszarów inwestycyjnych zlokalizowanych na obszarach wiejskich				
ograniczony dostęp do rozwiązań innowacyjnych				
słaba integracja społeczna na terenach objętych procesami suburbanizacji z miast				
zaniedbanie części obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe obszarów wiejskich i regionu				
lokalne deficyty infrastruktury turystycznej uniemożliwiające wykorzystanie potencjału przyrodniczego i kulturalnego obszarów wiejskich oraz rozwój nowych ośrodków turystycznych				
negatywny wizerunek województwa śląskiego (czarny Śląsk)				
postępująca suburbanizacja miast				
niekontrolowany proces zabudowy terenów otwartych				
słabsza dostępność do usług publicznych w stosunku do oferty w miastach				
ograniczona dostępność do usług rynkowych na obszarach wiejskich				
brak usług wyższego rzędu				
ograniczona komunikacja publiczna				
zły stan techniczny części dróg i chodników				
niski poziom integracji i współpracy lokalnej (międzygminnej)				
UWARUNKOWANIA ROLNICZE				
rozdrobiona struktura gospodarstw				
niska jakość przestrzeni produkcyjnej (relatywnie słabe gleby)				
brak zorganizowanego rynku rolnego i centrów logistycznych obrotu płodami rolnymi oraz niska jakość produkcji z małych gospodarstw				
brak wojewódzkiej bazy do profesjonalnego handlu materiałem hodowlanym (prowadzenia aukcji i pokazów zwierząt hodowlanych)				
niski poziom zdolności kredytowej gospodarstw rolnych				

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
brak silnych związków producenckich				
brak kapitału na tworzenie gospodarstw agroturystycznych				
utrata funkcji rolniczej ziemi				
słaba identyfikacja produktów rolnych z woj. śląskiego				
odejście od tradycyjnego użytkowania ziemi				
ograniczone możliwości rozszerzania określonych kierunków produkcji na obszarach zurbanizowanych				
opóźniony okres wegetacji i występowanie wiosennych przymrozków w rejonach górskich				
niedostateczne finansowanie działań związanych z konserwacją i odbudową urządzeń melioracji podstawowej i zbyt małe zainteresowanie właścicieli przeprowadzaniem konserwacji urządzeń melioracji szczegółowej				
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE				
problem porzucanych odpadów				
zanieczyszczenie wód powierzchniowych i podziemnych				
niska jakość powietrza, niska emisja				
deficyt zasobów wodnych/słabe retencjonowanie wody w regionie				

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 21. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — szanse

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE				
wzrost rangi przypisywanej obszarom wiejskim w polityce rozwoju regionu				
zmiana postrzegania obszarów wiejskich i poprawa współpracy w relacji miasto-wieś				
promocja zdrowego trybu życia				
wspieranie rozwoju i planowanie układów funkcjonalnych				
nowa perspektywa finansowa UE dla obszarów rolnych w latach 2014-2020				
poprawa świadomości ekologicznej i regionalnej				
możliwość pozyskania środków finansowych na działalność pozarolniczą na obszarach wiejskich				
dostępność środków na aktywizację zawodową mieszkańców obszarów				

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
wiejskich				
wzrost nakładów na inwestycje w nowe technologie o wysokim stopniu specjalizacji				
wzrost zainteresowania historią i pielęgnowaniem dziedzictwa kulturowego				
moda na produkty lokalne i regionalne, tradycyjne, ekologiczne, ekologiczność, styl życia w bliskości z naturą				
możliwości rozwoju różnych form turystyki wynikające z zainteresowania aktywnym spędzaniem czasu wolnego w kontakcie z przyrodą				
UWARUNKOWANIA ROLNICZE				
nowe technologie wykorzystywane w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywczym				
adaptacja rolnictwa i rybactwa do zmian warunków klimatycznych oraz przeciwdziałanie ich negatywnym skutkom				
duże zainteresowanie produktami ekologicznymi				
większa specjalizacja w rolnictwie jako utrzymujący się trend rozwojowy				
nowe technologie proekologiczne				
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE				
postępująca poprawa stanu środowiska (m.in. woda)				
zobowiązania prawne nakładające konieczność działań dla poprawy stanu środowiska (głównie woda, powietrze)				
duże możliwości finansowania OZE				

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 22. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — zagrożenia

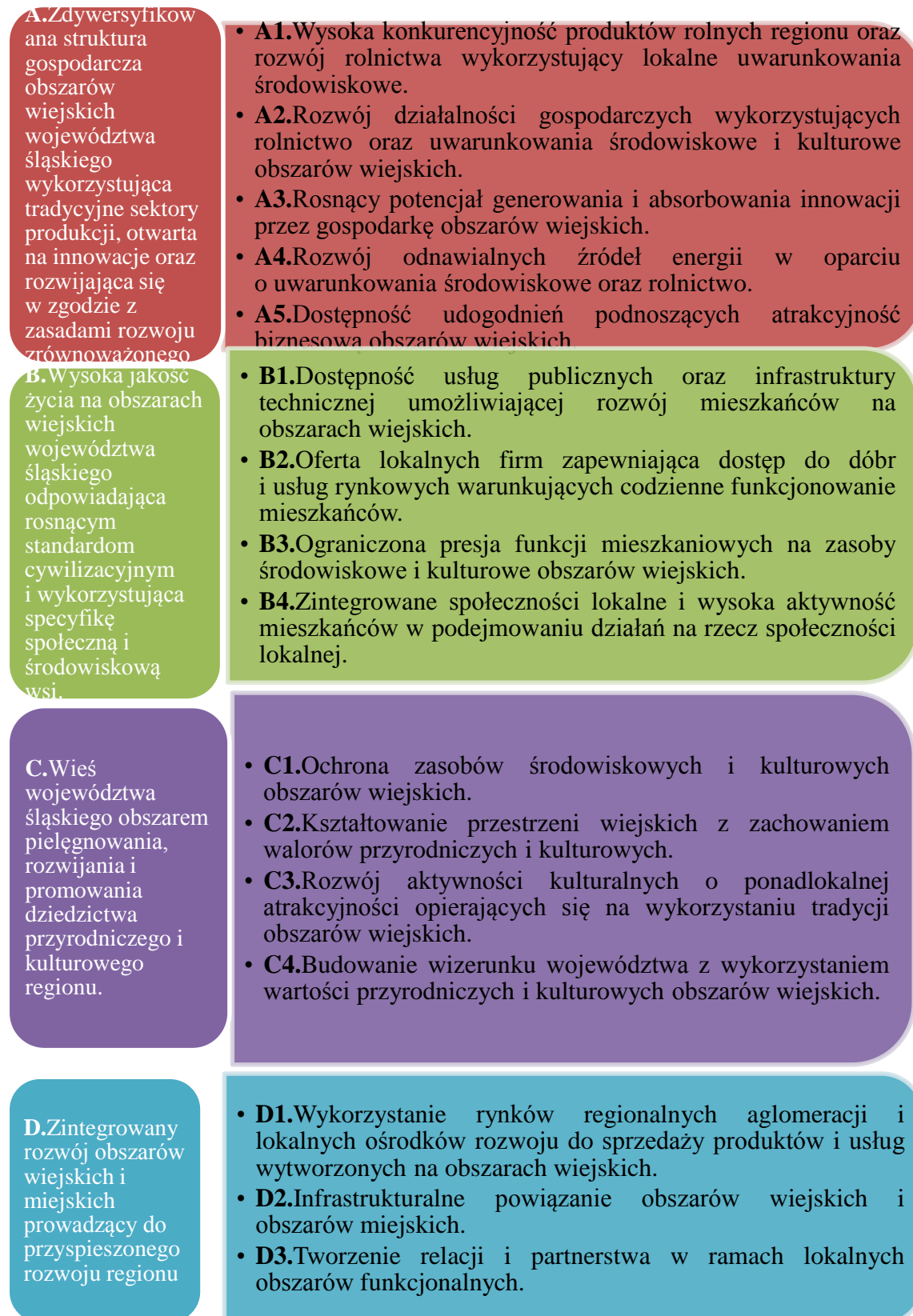
CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE				
słabość systemu planowania przestrzennego w kontekście kształtowania ładu przestrzennego na obszarach wiejskich				
powstawanie dużych centrów handlowo-usługowych w miastach (co może powodować likwidację działalności gospodarczej na obszarach wiejskich)				
niewystarczające środki finansowe przeznaczane na zwalczanie chorób i postęp biologiczny				
małe zainteresowanie inwestorów zewnętrznymi obszarami wiejskimi				

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
niskie wykorzystanie środków pomocowych				
zbyt mała liczba inicjatyw w zakresie pozyskiwania środków				
wysoki poziom konkurencyjności cenowej żywności w sieciach handlowych				
rozpad więzi społecznych, zanik tożsamości				
napływ ludności miejskiej na obszary wiejskie tylko w celach mieszkaniowych (suburbanizacja)				
postępująca chaotyczna suburbanizacja				
jednostronny i niekorzystny wizerunek województwa śląskiego				
UWARUNKOWANIA ROLNICZE				
wprowadzanie do upraw roślin modyfikowanych genetycznie				
zbyt słabe finansowo organizacje i związki branżowe hodowców i producentów zwierząt gospodarskich – niedostateczne finansowanie postępu biologicznego				
brak obowiązkowego systemu ubezpieczeń zwierząt gospodarskich z udziałem środków pomocowych				
ograniczona możliwość kształtowania kierunków polityki rolnej na poziomie regionalnym				
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE				
zanik gatunków i siedlisk związanych z tradycyjnym użytkowaniem rolnym				
intensyfikacja produkcji powodująca zbyt dużą presję na środowisko oraz walory krajobrazowe				
zagrożenie powodzią, podtopieniami, suszami				
brak efektywnych rozwiązań prawnych w zakresie energetyki prosumenckiej				

Źródło: opracowanie własne.

CELE STRATEGICZNE I CELE OPERACYJNE

Rysunek 8. Cele strategiczne i cele operacyjne

Źródło: opracowanie własne.

KIERUNKI I PRZEDSIĘWZIĘCIA

Tabela 23. Kierunki strategiczne w uwzględnieniu preferowanego obszaru wsparcia

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓ DZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi -cznego	Rolniczego	Przyrodni -czego		
A1. Wysoka konkurencyjność produktów rolnych regionu oraz rozwój rolnictwa wykorzystujący lokalne uwarunkowania środowiskowe.						
K.1. podwyższenie opłacalności produkcji rolnej			wszystkie obszary z funkcjami rolnymi			✓
K.2. poprawa struktury gospodarstw rolnych			wszystkie obszary z funkcjami rolnymi			✓
K.3. synergiczny rozwój rolnictwa i przetwórstwa	o.f. LOR		obszary o małym i średnim potencjale			✓
K.4. rozwój specjalizacji rolnych - rozwój gospodarstw w niszowych kierunkach produkcji			obszary o małym potencjale			
K.5. rozwój rolnictwa ekologicznego i podnoszenie konkurencyjności produktów ekologicznych			obszary o małym potencjale	obszary o wysokim i średnim potencjale		
K.6. podwyższenie kultury upraw i hodowli			wszystkie obszary z funkcjami rolnymi			✓
K.7. rozwój rybactwa oraz działalności w otoczeniu rybactwa			obszary o wysokim i średnim potencjale,			

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓDZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi -cznego	Rolniczego	Przyrodni -czego		
			obszary LGR			
K.8. pozyskiwanie nowych rynków zbytu na produkty rolne	LOR					
K.9. podnoszenie stopnia wykorzystania działalności badawczych i innowacji na rzecz rozwoju rolnictwa			obszary o wysokim i średnim potencjale			✓
K.10. dostosowywanie produkcji rolnej do zmian klimatycznych			wszystkie obszary z funkcjami rolnymi	obszary o wysokim i średnim potencjale		
A2. Rozwój działalności gospodarczych wykorzystujących rolnictwo oraz uwarunkowania środowiskowe i kulturowe obszarów wiejskich.						
K.11. rozwój przedsiębiorczości wspierającej wykorzystywanie atutów obszarów wiejskich					✓	
K.12. rozwój usług rynkowych podnoszących jakość życia i wspierających rozwój rolnictwa (np. odśnieżanie dróg, usługowe uprawianie pól itp.)			wszystkie obszary z funkcjami rolnymi			
K.13. podtrzymywanie tradycyjnej działalności rolniczej i powiązanego z nią przetwórstwa (pasterstwo,			wszystkie obszary z funkcjami rolnymi	obszary o wysokim i średnim potencjale		

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓDZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi- cznego	Rolniczego	Przyrodni- czego		
pszczelarstwo, wytwarzanie produktów lokalnych i tradycyjnych)						
K.14. rozwój agroturystyki, turystyki wiejskiej, sieci zagród edukacyjnych oraz gospodarstw opiekuńczych			obszary o małym potencjale	obszary o wysokim i średnim potencjale		✓
K.15. pokonywanie barier przestrzennych dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich dzięki rozwojowi infrastruktury drogowej i teleinformatycznej	o. f. LOR o. m. i p.	obszary o niskim i średnim potencjale			✓	
A3. Rosnący potencjał generowania i absorbowania innowacji przez gospodarkę obszarów wiejskich.						
K.16. wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w rolnictwie, leśnictwie, ekologii w oparciu o wyniki doświadczeń instytucji naukowych i badawczo-rozwojowych			wszystkie obszary z funkcjami rolnymi	obszary o wysokim i średnim potencjale	✓	
K.17. podnoszenie atrakcyjności obszarów wiejskich dla firm o dużym potencjale innowacyjnym		obszary o wysokim potencjale				
K.18. wykorzystanie potencjału ludności	o. m. i p.					

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓDZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi- cznego	Rolniczego	Przyrodni- czego		
napływowej do rozwoju aktywności innowacyjnej obszarów wiejskich						
A4. Rozwój odnawialnych źródeł energii w oparciu o uwarunkowania środowiskowe oraz rolnictwo.						
K.19. wzrost pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych					✓	
K.20. rozwój energetyki prosumenckiej – mikrogeneracji rozproszonej					✓	
K.21. wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii dostępnych w gospodarstwach rolnych			obszary o wysokim i średnim potencjale			
A5. Dostępność udogodnień podnoszących atrakcyjność biznesową obszarów wiejskich.						
K.22. podnoszenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych mieszkańców (szkolenia, kursy)					✓	
K.23. realizacja polityki proinwestycyjnej zachęcającej inwestorów do lokowania kapitału na terenach wiejskich	o. m. i. p. o. f. LOR	obszary o średnim i niskim potencjale				

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓDZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi -cznego	Rolniczego	Przyrodni -czego		
K.24. kształtowanie ładu przestrzennego z wyznaczeniem terenów pod inwestycje z uwzględnieniem lokalnych tradycji i uwarunkowań	o. m i p.					
B.1. Dostępność usług publicznych oraz infrastruktury technicznej umożliwiającej rozwój mieszkańców na obszarach wiejskich.						
K.25. zapewnienie dostępności do sprawnego systemu podstawowej opieki medycznej	o. m. i p.	obszary o średnim i niskim potencjale				
K.26. zapewnienie wysokiego poziomu nauczania w szkołach różnych szczebli.					✓	
K.27. zapewnienie dobrej dostępności (w tym finansowej, informacyjnej, komunikacyjnej) do usług publicznych na obszarach wiejskich oraz w ich otoczeniu					✓	
K.28. Zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańców w przestrzeni publicznej	o. m. i p. o. f. LOR	obszary o średnim i niskim potencjale				
K.29. poprawa dostępności sieci wodociągowej i kanalizacyjnej					✓	

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓ DZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi -cznego	Rolniczego	Przyrodni -czego		
B.2. Oferta lokalnych firm zapewniająca dostęp do dóbr i usług rynkowych warunkujących codzienne funkcjonowanie mieszkańców.						
K.30. koncentracja przestrzenna usług rynkowych – kształtujące się centra usługowo-handlowe gmin i miejscowości	o. m. i p. o. f. LOR	obszary o średnim i niskim potencjale				
K.31. rozwój przedsiębiorczości w powiązaniu z popytem na lokalnych rynkach		obszary o średnim i wysokim potencjale	obszary o średnim i wysokim potencjale			
K.32. przełamywanie peryferyjnego położenia obszarów wiejskich dzięki rozbudowie infrastruktury dla biznesu, w tym informatycznej					✓	
B.3. Ograniczona presja funkcji mieszkaniowych na zasoby środowiskowe i kulturowe obszarów wiejskich.						
K.33. ochrona zasobów przyrodniczych i kulturowych obszarów wiejskich przed degradacją ze strony budownictwa mieszkaniowego		obszary o wysokim potencjale				
K.34. ochrona krajobrazu - właściwa lokalizacja nowych obiektów mieszkaniowych		obszary o średnim i wysokim potencjale		obszary o średnim i wysokim potencjale		

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓDZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi -cznego	Rolniczego	Przyrodni -czego		
B.4. Zintegrowane społeczności lokalne i wysoka aktywność mieszkańców w podejmowaniu działań na rzecz społeczności lokalnej.						
K.35. wspieranie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz miejsca zamieszkania oraz w inicjatywy organizacji lokalnych					✓	
K.36. wspieranie liderów integrujących społeczności lokalne					✓	
K.37. podnoszenie świadomości mieszkańców obszarów wiejskich na temat atrakcyjności zamieszkiwanych przez nich obszarów					✓	
C1. Ochrona zasobów środowiskowych i kulturowych obszarów wiejskich.						
K.38. ochrona wód powierzchniowych i podziemnych poprzez redukcję zanieczyszczeń wód pochodzących z działalności rolniczej i pozarolniczej			wszystkie obszary z funkcjami rolnymi		✓	
K.39. ochrona wód powierzchniowych i podziemnych poprzez redukcję	o. m. i p.	obszary o średnim i wysokim potencjale		obszary o średnim i wysokim potencjale		

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓDZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi -cznego	Rolniczego	Przyrodni -czego		
zanieczyszczeń wód ze źródeł komunalnych						
K.40. wspieranie działań zorientowanych na zachowywanie i odtwarzanie bioróżnorodności i georóżnorodności obszarów wiejskich					✓	
K.41. kształtowanie postaw proekologicznych oraz pielęgnowanie tradycji i dziedzictwa kulturowego					✓	
K.42. redukcja zanieczyszczenia powietrza (niska emisja)		obszary o średnim i wysokim potencjale		obszary o średnim i wysokim potencjale		
K.43. ochrona gleb przed degradacją			wszystkie obszary z funkcjami rolnymi		✓	
C2. Kształtowanie przestrzeni wiejskich z zachowaniem walorów przyrodniczych i kulturowych.						
K.44. kształtowanie centrów wsi (ryнку)					✓	
K.45. kształtowanie ładu przestrzennego z uwzględnieniem lokalnych tradycji i uwarunkowań, zachowywanie tradycyjnej zabudowy wiejskiej, tradycyjnych gospodarstw i urządzeń związanych					✓	

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓ DZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi -cznego	Rolniczego	Przyrodni -czego		
z gospodarką rolną						
K.46. odnowa lokalnego krajobrazu w nawiązaniu do tradycji					✓	
K.47. wspieranie racjonalnej gospodarki gruntami (zalesienia, użytki zielone, uprawy, odrolnienia, OZE)				obszary o średnim i wysokim potencjale		
K.48. wspieranie działań na rzecz retencji.					✓	
C3. Rozwój aktywności kulturalnych o ponadlokalnej atrakcyjności opierających się na wykorzystaniu tradycji obszarów wiejskich.						
K.49. rozwijanie aktywności pojedynczych osób czy instytucji w ofertę kulturalną o znaczeniu ponadlokalnym		obszary o średnim i wysokim potencjale				
K.50. wspieranie współpracy kulturalnej i realizacji przedsięwzięć o wyższej randze w obszarach historyczno- kulturowo- przyrodniczych regionu (integracja gmin i podmiotów z gmin)					✓	
K.51. podnoszenie atrakcyjności kultury					✓	

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓDZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi -cznego	Rolniczego	Przyrodni -czego		
obszarów wiejskich						
C4. Budowanie wizerunku województwa z wykorzystaniem wartości przyrodniczych i kulturowych obszarów wiejskich.						
K.52. zmiana stereotypowego wizerunku województwa śląskiego przy wykorzystaniu wartości obszarów wiejskich					✓	
K.53. współpraca miast i wsi w podejmowaniu wizerunkowych działań budujących atrakcyjność regionu i jego różnych obszarów					✓	
D1. Wykorzystanie rynków regionalnych aglomeracji i lokalnych ośrodków rozwoju do sprzedaży produktów i usług wytworzonych na obszarach wiejskich.						
K.54. kreowanie lokalnych rynków produktów rolnych	o. f. LOR		obszary o średnim i wysokim potencjale			
K.55. tworzenie pakietowych ofert „produktów lokalnych” opartych o produkty rolne, lokalną gastronomię, atrakcje miejsc					✓	

CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	OBSZAR PREFEROWANY W RAMACH WSPARCIA					
	TYP OBSZARU WIEJSKIEGO WEDŁUG KRYTERIUM				CAŁE WOJEWÓDZTWO	obszary wiejskie w miastach
	Położenia	POTENCJAŁU				
		Demografi- cznego	Rolniczego	Przyrodni- czego		
K.56. promowanie oferty edukacyjnej dla dzieci i młodzieży z miast w zakresie edukacji ekologicznej „zagrody edukacyjne” (eko-szkoła)				obszary o średnim i wysokim potencjale		✓
D2. Infrastrukturalne powiązanie obszarów wiejskich i obszarów miejskich.						
K.57. poprawa połączeń transportowych ułatwiających dostęp do obszarów miejskich	o. m. i p. o. f. LOR					
K.58. rozwój infrastruktury i usług ICT na terenach wiejskich					✓	
D3. Tworzenie relacji i partnerstwa w ramach lokalnych obszarów funkcjonalnych.						
K.59. wsparcie planowania rozwoju w układach ponadlokalnych					✓	
K.60. integracja obszarów funkcjonalnych – mechanizmy dyfuzji między obszarami miejskimi i wiejskimi					✓	

Źródło: opracowanie własne.

Objaśnienia: o. f. LOR — obszary funkcjonalne LOR, o. m. i p. — obszary narażone na niebezpieczeństwo marginalizacji i peryferyzacji wewnętrznej.

Tabela 24. Kierunki i przedsięwzięcia

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
<p>A1. Wysoka konkurencyjność produktów rolnych regionu oraz rozwój rolnictwa wykorzystujący lokalne uwarunkowania środowiskowe.</p>	<p>K.1. Podwyższenie opłacalności produkcji rolnej.</p> <p>K.2. Poprawa struktury gospodarstw rolnych.</p> <p>K.3. Synergiczny rozwój rolnictwa i przetwórstwa.</p> <p>K.4. Rozwój specjalizacji rolnych - rozwój gospodarstw w niszowych kierunkach produkcji.</p> <p>K.5. Rozwój rolnictwa ekologicznego i podnoszenie konkurencyjności produktów ekologicznych.</p> <p>K.6. Podwyższenie kultury upraw i hodowli.</p> <p>K.7. Rozwój rybactwa oraz działalności w otoczeniu rybactwa.</p> <p>K.8. Pozyskiwanie nowych rynków zbytu na produkty rolne.</p> <p>K.9. Podnoszenie stopnia wykorzystania działalności badawczych i innowacji na rzecz rozwoju rolnictwa.</p> <p>K.10. Dostosowywanie produkcji rolnej do zmian klimatycznych.</p>	<p>Informacja i sieci współpracy</p> <p>P1. Forum wymiany informacji i współpracy integrujące instytucje działające na obszarach wiejskich.</p> <p>P2. Organizowanie współpracy ponadregionalnej ukierunkowanej na rozwój specjalizacji rolniczych województwa.</p> <p>P3. Działania informacyjne, edukacyjne i organizacyjne sprzyjające konsolidacji producentów.</p> <p>P4. Tworzenie sieci powiązań producent – przetwórnia – konsument w regionie.</p> <p>P5. Wsparcie tworzenia sieci współpracujących instytucji otoczenia rolnictwa i instytucji aktywizujących lokalną społeczność (m.in. instytucje doradztwa rolniczego, grupy producenckie, jednostki samorządu terytorialnego ich związki i stowarzyszenia, KSOW, LGD, LGR, Izba Rolnicza, KGW, kółka rolnicze, inne instytucje branżowe).</p> <p>P6. Wizyty studyjne umożliwiające wymianę doświadczeń i promowanie dobrych praktyk w rozwoju gospodarstw.</p> <p>P7. Wydawnictwa drukowane i internetowe służące podwyższaniu wiedzy i wymianie doświadczeń w środowisku rolnym regionu.</p> <p>P8. Różnorodne formy szkoleń adresowane do rolników i przetwórców.</p> <p>Produkcja i marketing</p> <p>P9. Kreowanie marki śląskiej żywności.</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
		<p>P10. Rozwijanie działalności małych przetwórci, np. przetwórci mleka, mięsa, warzyw, owoców, wędzarnie na szlaku rybnym.</p> <p>P11. Tworzenie inkubatorów przetwórstwa rolnego zorientowanych na firmy innowacyjne i firmy rozwijające produkty lokalne.</p> <p>P12. Kampania promująca lokalnych producentów oraz lokalne produkty tradycyjne i ekologiczne skierowana do mieszkańców miast województwa śląskiego oraz wspierająca rozwój sprzedaży bezpośredniej.</p> <p>P13. Systematycznie aktualizowany katalog produktów i producentów rolnych województwa śląskiego.</p> <p>P14. Kampania informacyjna w zakresie sprzedaży bezpośredniej (zagadnienia podatkowe, sanitarne i weterynaryjne).</p> <p>P15. Rozwiązania technologiczno-organizacyjne i miejsca (targowiska i inne punkty sprzedaży w miastach i na obszarach wiejskich) umożliwiające sprzedaż bezpośrednią produktów rolnych.</p> <p>P16. Działania technologiczno-organizacyjne i marketingowe wspierające nawiązywanie bezpośrednich kontaktów między rolnikami, producentami żywności a konsumentami, w tym powstawanie kooperatyw spożywczych producent-odbiorca.</p> <p>P17. System atestacji żywności, Cross-Compliance.</p> <p>P18. Wdrażanie programów rolno-</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
		<p>środowiskowo-klimatycznych w produkcji rolniczej.</p> <p>P19. Odbudowa potencjału rybackiego.</p> <p>P20. Promocja rolniczych produktów niszowych np. kapłon, gęsina, gołębie, króliki, jagnięcina.</p> <p>P21. Prowadzenie kontrolowanej gospodarki w zakresie zwierzyny łownej i chronionej.</p> <p>Przestrzeń i infrastruktura</p> <p>P22. Prowadzenie efektywnych prac melioracyjnych na obszarach wiejskich uwzględniających wymagania ochrony środowiska.</p> <p>P23. Doradztwo dla samorządów powiatowych oraz promocja wśród rolników działań związanych ze scalaniem gruntów rolnych.</p>
<p>A2. Rozwój działalności gospodarczych wykorzystujących rolnictwo oraz uwarunkowania środowiskowe i kulturowe obszarów wiejskich.</p>	<p>K.11. Rozwój przedsiębiorczości wspierającej wykorzystywanie atutów obszarów wiejskich.</p> <p>K.12. Rozwój usług rynkowych podnoszących jakość życia i wspierających rozwój rolnictwa (np. odśnieżanie dróg, usługowe uprawianie pól itp.).</p> <p>K.13. Podtrzymywanie tradycyjnej działalności rolniczej i powiązanego z nią przetwórstwa (pasterstwo, pszczelarstwo, wytwarzanie produktów lokalnych i tradycyjnych).</p> <p>K.14. Rozwój agroturystyki, turystyki wiejskiej, sieci zagród edukacyjnych oraz gospodarstw</p>	<p>Produkcja i marketing</p> <p>P24. Instrumenty, w tym finansowe, wspierające tworzenie mikro i małych firm na obszarach wiejskich.</p> <p>P25. Promocja oferty gospodarstw agroturystycznych, turystyki wiejskiej, zagród edukacyjnych — wydawnictwa, systemy rezerwacji internetowej.</p> <p>Planowanie i programowanie</p> <p>P26. Kontynuacja programu Owca Plus.</p> <p>P27. Wojewódzki program ochrony i rozwoju pszczelarstwa (w aspekcie produktów i w aspekcie przyrodniczym).</p> <p>P28. Program wsparcia tradycyjnych produktów rzemieślniczych.</p> <p>P29. Program promujący rozwój przydomowych ogrodów (zachowanie tradycyjnych odmian, uprawy ekologiczne).</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
	<p>opiekuńczych.</p> <p>K.15. Pokonywanie barier przestrzennych dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich dzięki rozwojowi infrastruktury drogowej i teleinformatycznej.</p>	
<p>A3. Rosnący potencjał generowania i absorbowania innowacji przez gospodarkę obszarów wiejskich.</p>	<p>K.16. Wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w rolnictwie, leśnictwie, ekologii w oparciu o wyniki doświadczeń instytucji naukowych i badawczo-rozwojowych.</p> <p>K.17. Podnoszenie atrakcyjności obszarów wiejskich dla firm o dużym potencjale innowacyjnym.</p> <p>K.18. Wykorzystanie potencjału ludności napływowej do rozwoju aktywności innowacyjnej obszarów wiejskich.</p>	<p>Informacja i sieci współpracy</p> <p>P30. Wymiana doświadczeń z regionami i ośrodkami o wysokim poziomie innowacyjności.</p> <p>P31. Bank dobrych praktyk innowacyjnych realizowanych w regionie.</p> <p>P32. Baza liderów innowacji.</p> <p>Edukacja</p> <p>P33. Projekty edukacyjne wspierające kreatywność i innowacyjność mieszkańców obszarów wiejskich.</p> <p>P34. Konkursy o tematyce innowacyjnej.</p> <p>P35. Wspieranie rozwoju nowoczesnego szkolnictwa zawodowego o profilu rolniczym.</p> <p>Innowacje i technologie</p> <p>P36. Promowanie atutów obszarów wiejskich województwa śląskiego dla działalności innowacyjnych – warunki przyrodnicze, powiązania komunikacyjne z aglomeracjami.</p> <p>P37. Tworzenie nowych technologii w oparciu o funkcjonowanie grup operacyjnych Europejskich Partnerstw Innowacji (EPI).</p>
<p>A4. Rozwój odnawialnych źródeł energii w oparciu o uwarunkowania środowiskowe oraz</p>	<p>K.19. Wzrost pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych.</p> <p>K.20. Rozwój energetyki prosumenckiej –</p>	<p>Przestrzeń i infrastruktura</p> <p>P38. Budowa instalacji: biogazowni rolniczych, instalacji do produkcji biopaliw (bioetanol,</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
rolnictwo.	<p>mikrogeneracji rozproszonej.</p> <p>K.21. Wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii dostępnych w gospodarstwach rolnych.</p>	<p>biodiesel), ogniwo fotowoltaicznych, dedykowanych kotłów biomasowych (lokalne elektrociepłownie).</p> <p>P39. Zagospodarowanie istniejących obiektów hydrotechnicznych oraz budowa nowych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii wodnych i uwzględnieniem wymogów zachowania ciągłości korytarzy ekologicznych.</p> <p>P40. Budowa instalacji wiatrowych z uwzględnieniem wymogów ochrony krajobrazu.</p> <p>Edukacja</p> <p>P41. Stworzenie bazy dobrych praktyk w zakresie możliwości obniżenia kosztów produkcji rolnej z wykorzystaniem OZE.</p> <p>Planowanie i programowanie</p> <p>P42. Program pilotażowy na rzecz wykorzystania uwarunkowań środowiskowych dla rozwoju OZE.</p>
A5. Dostępność udogodnień podnoszących atrakcyjność biznesową obszarów wiejskich.	<p>K.22. Podnoszenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych mieszkańców (szkolenia, kursy).</p> <p>K.23. Realizacja polityki proinwestycyjnej zachęcającej inwestorów do lokowania kapitału na terenach wiejskich.</p> <p>K.24. Kształtowanie ładu przestrzennego z wyznaczeniem terenów pod inwestycje uwzględnieniem lokalnych tradycji i uwarunkowań.</p>	<p>Informacja</p> <p>P43. Wdrażanie lokalnych i ponadlokalnych systemów promocji walorów inwestycyjnych oraz obsługi inwestora na obszarach wiejskich.</p> <p>Edukacja</p> <p>P44. Programy wspierające rozwój kompetencji zawodowych i przedsiębiorczych dzieci i młodzieży na obszarach wiejskich.</p> <p>P45. Szkolenia i kursy wspierające przekwalifikowanie zawodowe mieszkańców obszarów wiejskich.</p> <p>Przestrzeń i infrastruktura</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
		<p>P46. Infrastrukturalne wzbogacanie obszarów o potencjalnie wysokiej atrakcyjności inwestycyjnej.</p> <p>P47. Wykorzystywanie narzędzi planowania przestrzennego dla godzenia rozwoju biznesu na obszarach wiejskich z zasadami rozwoju zrównoważonego.</p> <p>P48. Stworzenie regionalnej bazy dobrych praktyk planowania przestrzennego na obszarach wiejskich.</p>
<p>B.1. Dostępność usług publicznych oraz infrastruktury technicznej umożliwiającej rozwój mieszkańców na obszarach wiejskich.</p>	<p>K.25. Zapewnienie dostępności do sprawnego systemu podstawowej opieki medycznej.</p> <p>K.26. Zapewnienie wysokiego poziomu nauczania w szkołach różnych szczebli.</p> <p>K.27. Zapewnienie dobrej dostępności (w tym finansowej, informacyjnej, komunikacyjnej) do usług publicznych na obszarach wiejskich oraz w ich otoczeniu.</p> <p>K.28. Zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańców w przestrzeni publicznej.</p> <p>K.29. Poprawa dostępności sieci wodociągowej i kanalizacyjnej.</p>	<p>Edukacja</p> <p>P49. Programy edukacyjne w szkołach promujące atrakcyjność obszarów wiejskich i wzmacniające tożsamość lokalną dzieci i młodzieży.</p> <p>P50. Stworzenie konkurencyjnej oferty nauczania, w tym tzw. szkół plenerowych wykorzystujących możliwości kształcenia w kontakcie z przyrodą.</p> <p>P51. Programy i projekty kulturalne realizowane w szkołach.</p> <p>Usługi publiczne</p> <p>P52. Stworzenie systemu informacji o dostępności usług publicznych.</p> <p>P53. Programy profilaktyki zdrowotnej oraz dostępność do podstawowej opieki medycznej w szkołach.</p> <p>P54. Programy i projekty profilaktyki zdrowotnej adresowane do różnych grup wiekowych.</p> <p>Przestrzeń i infrastruktura</p> <p>P55. Budowa i modernizacja dróg, ciągów pieszych i rowerowych poprawiająca bezpieczeństwo mieszkańców na drodze.</p> <p>P56. Energooszczędne oświetlenie ulic.</p> <p>P57. Realizacja brakujących</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
		<p>odcinków infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej oraz kontrolowanego systemu zbierania ścieków do zbiorników bezodpływowych.</p> <p>P58. Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków.</p> <p>P59. Budowa punktowej i liniowej infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej, w tym infrastruktura rowerowa, boiska, siłownie plenerowe, place zabaw.</p> <p>P60. Wdrażanie zasad planowania przestrzennego ograniczających rozpraszanie zabudowy.</p>
<p>B.2. Oferta lokalnych firm zapewniająca dostęp do dóbr i usług rynkowych warunkujących codzienne funkcjonowanie mieszkańców.</p>	<p>K.30. Koncentracja przestrzenna usług rynkowych — kształtujące się centra usługowo-handlowe gmin i miejscowości.</p> <p>K.31. Rozwój przedsiębiorczości w powiązaniu z popytem na lokalnych rynkach.</p> <p>K.32. Przełamywanie peryferyjnego położenia obszarów wiejskich dzięki rozbudowie infrastruktury dla biznesu, w tym informatycznej.</p>	<p>Informacja</p> <p>P61. Promowanie wśród firm możliwości wykorzystywania dla swojego rozwoju popytu na obszarach wiejskich.</p> <p>Usługi rynkowe</p> <p>P62. Tworzenie udogodnień dla firm działających w branży usług z zakresu opieki nad dziećmi i ludźmi starszymi.</p> <p>Przestrzeń i infrastruktura</p> <p>P63. Planowanie i kreowanie centrów usługowo-handlowych gmin i miejscowości.</p> <p>P64. Rozbudowa szlaków turystyczno-rekreacyjnych jako stref rozwoju usług czasu wolnego – gastronomia, wypożyczalnie rowerów itp.</p> <p>P65. Rozwój dostępu do szerokopasmowego Internetu oraz sieci LTE.</p>
<p>B.3. Ograniczona presja funkcji mieszkaniowych na zasoby środowiskowe i kulturowe obszarów wiejskich.</p>	<p>K.33. Ochrona zasobów przyrodniczych i kulturowych obszarów wiejskich przed degradacją ze strony budownictwa mieszkaniowego.</p>	<p>Informacja i partycypacja</p> <p>P66. Akcje edukujące mieszkańców na temat wartości lokalnej kultury, przyrody i krajobrazu oraz możliwości udziału każdego mieszkańca</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
	K.34. Ochrona krajobrazu — właściwa lokalizacja nowych obiektów mieszkaniowych.	<p>w działaniach ochronnych.</p> <p>P67. Informacja w przestrzeni o wyjątkowych walorach obiektów i miejsc.</p> <p>Przestrzeń i infrastruktura</p> <p>P68. Promowanie zasad rozwoju zrównoważonego w planowaniu przestrzennym.</p>
<p>B.4. Zintegrowane społeczności lokalne i wysoka aktywność mieszkańców w podejmowaniu działań na rzecz społeczności lokalnej.</p>	<p>K.35. Wspieranie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz miejsca zamieszkania oraz w inicjatywy organizacji lokalnych.</p> <p>K.36. Wspieranie liderów integrujących społeczności lokalne.</p> <p>K.37. Podnoszenie świadomości mieszkańców obszarów wiejskich na temat atrakcyjności zamieszkiwanych przez nich obszarów.</p>	<p>Informacja i partycypacja</p> <p>P69. Promowanie działań integrujących społeczność lokalną (hobby, wydarzenia kulturalne i historyczne oraz lokalne).</p> <p>P70. Akcje typu „Sprzątamy naszą wieś”.</p> <p>P71. Stworzenie strony internetowej „Śląska Wieś” – promocja obszarów wiejskich, wydarzenia kulturalne, informacje stowarzyszeń, instytucji kultury, informacje o możliwościach angażowania się mieszkańców w różne akcje.</p> <p>P72. Inwentaryzacja „marek lokalnych” — kultura, historia, osobistości itp.</p> <p>P73. Promocja w samorządach lokalnych modelu zarządzania partycypacyjnego.</p> <p>Przestrzeń i infrastruktura</p> <p>P74. Regionalny szlak „Aktywna wieś” związany z zachowaniem tradycji i dziedzictwa kulturowego – miejsca i wydarzenia realizowane z udziałem mieszkańców.</p> <p>P75. Tworzenie i udostępnianie dla mieszkańców większej ilości miejsc spotkań oraz miejsc na działania organizacji pozarządowych.</p>
<p>C1. Ochrona zasobów środowiskowych i kulturowych obszarów</p>	K.38. Ochrona wód powierzchniowych i podziemnych poprzez	<p>Informacja i partycypacja</p> <p>P76. Stworzenie bazy danych</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
<p>wiejskich.</p>	<p>redukcję zanieczyszczeń wód pochodzących z działalności rolniczej i pozarolniczej.</p> <p>K.39. Ochrona wód powierzchniowych i podziemnych poprzez redukcję zanieczyszczeń wód ze źródeł komunalnych.</p> <p>K.40. Wspieranie działań zorientowanych na zachowywanie i odtwarzanie bioróżnorodności i georóżnorodności obszarów wiejskich.</p> <p>K.41. Kształtowanie postaw proekologicznych oraz pielęgnowanie tradycji i dziedzictwa kulturowego.</p> <p>K.42. Redukcja zanieczyszczenia powietrza (niska emisja).</p> <p>K.43. Ochrona gleb przed degradacją.</p>	<p>związanych z duchowym i materialnym dziedzictwem kulturowym wsi.</p> <p>P77. Promocja dobrych praktyk w dziedzinie ekologii i rolnictwa.</p> <p>P78. Edukacja ekologiczna dzieci i młodzieży. (ochrona środowiska, poznawanie przyrody).</p> <p>P79. Kampanie społeczne zmieniające postawy mieszkańców wobec środowiska (niska emisja, zanieczyszczenia wód).</p> <p>P80. Atrakcyjne cykliczne programy telewizyjne przedstawiający obszary wiejskie – obszary wiejskie jako miejsca przeplatania się tradycji z innowacjami.</p> <p>P81. Lokowanie obszarów wiejskich w mediach społecznościowych.</p> <p>Produkcja i marketing</p> <p>P82. Regionalny program promujący przywracanie tradycyjnych zawodów rzemieślniczych.</p> <p>P83. Regionalny program „szlakiem śląskich pasiek” promujący rozwój pszczelarstwa oraz produkty pszczelarskie.</p> <p>Przestrzeń i infrastruktura</p> <p>P84. Programy wspierające tradycyjne formy użytkowania rolnego sprzyjające zachowaniu walorów przyrodniczych i krajobrazowych wsi: rolnictwo, pasterstwo, rybactwo, pszczelarstwo.</p> <p>P85. Programy wspierające zachowawcze uprawy ginących odmian roślin i hodowle ginących ras zwierząt.</p> <p>P86. Program wsparcia wymiany źródeł ogrzewania na ekologiczne.</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
		<p>P87. Usuwanie z przestrzeni wsi groźnych odpadów — likwidacja dzikich wysypisk, usuwanie odpadów azbestowych, porządkowanie przestrzeni itp.</p> <p>P88. Kontrola i usuwanie nielegalnych zrzutów ścieków do wód lub do ziemi.</p> <p>P89. Rozwijanie i ujednolicanie systemu oznakowania walorów obszarów wiejskich — miejsca, produkty lokalne, informacje o organizacjach, tradycjach itp.</p>
<p>C2. Kształtowanie przestrzeni wiejskich z zachowaniem walorów przyrodniczych i kulturowych.</p>	<p>K.44. Kształtowanie centrów wsi (rynku).</p> <p>K.45. Kształtowanie ładu przestrzennego z uwzględnieniem lokalnych tradycji i uwarunkowań, zachowywanie tradycyjnej zabudowy wiejskiej, tradycyjnych gospodarstw i urządzeń związanych z gospodarką rolną.</p> <p>K.46. Odnowa lokalnego krajobrazu w nawiązaniu do tradycji.</p> <p>K.47. Wspieranie racjonalnej gospodarki gruntami (zalesienia, użytki zielone, uprawy, odrolnienia, OZE).</p> <p>K.48. Wspieranie działań na rzecz retencji.</p>	<p>Informacja, promocja,</p> <p>P90. Konkursy promujące tradycyjne wartości kulturowe.</p> <p>Przestrzeń i infrastruktura</p> <p>P91. Plany ochrony parków krajobrazowych.</p> <p>P92. Program małej retencji (zbiorniki wodne, odtwarzanie mokradel, metody nietechniczne).</p> <p>P93. Rewitalizacja historycznych obiektów, budowli.</p> <p>P94. Rekultywacja obszarów zdegradowanych działalnością człowieka.</p> <p>P95. Promowanie działań na rzecz racjonalnej gospodarki gruntami.</p> <p>P96. „Świadkowie historii” — odbudowa historycznej, najcenniejszej zabudowy charakterystycznej dla regionu.</p> <p>P97. Konkursy wojewódzkie na zagospodarowanie centrów wsi.</p> <p>P98. Konkursy na najlepsze zagospodarowanie tradycyjnych przestrzeni i obiektów wiejskich (zachowywanie i wzbogacanie walorów przyrodniczych i kulturowych).</p> <p>P99. Wydawnictwa o tradycyjnej zabudowie, lokalnym wzornictwie.</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
<p>C3. Rozwój aktywności kulturalnych o ponadlokalnej atrakcyjności opierających się na wykorzystaniu tradycji obszarów wiejskich.</p>	<p>K.49. Rozwijanie aktywności pojedynczych osób czy instytucji w ofertę kulturalną o znaczeniu ponadlokalnym.</p> <p>K.50. Wspieranie współpracy kulturalnej i realizacji przedsięwzięć o wyższej randze w obszarach historyczno-kulturowo-przyrodniczych regionu (integracja gmin i podmiotów z gmin).</p> <p>K.51. Podnoszenie atrakcyjności kultury obszarów wiejskich.</p>	<p>Informacja i sieci współpracy</p> <p>P100. Promowanie wyróżniających się wydarzeń kulturalnych.</p> <p>P101. Stworzenie narzędzi internetowych umożliwiających łączenie lokalnych aktywności kulturalnych w ofertę regionalną.</p> <p>P102. Kalendarz wydarzeń kulturalnych na obszarach wiejskich adresowany do odbiorców w regionie i jego otoczeniu (wydarzenia o ponadlokalnej atrakcyjności).</p> <p>Edukacja</p> <p>P103. Projekty edukacyjne pokazujące mieszkańcom sposoby wykorzystania swoich pasji na rzecz tworzenia produktów kulturalnych o znaczeniu ponadlokalnym.</p> <p>P104. Promowanie wśród samorządów lokalnych dobrych praktyk w zakresie wykorzystywania dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego dla poprawy pozycji gminy w otoczeniu.</p> <p>Produkty i marketing</p> <p>P105. Wsparcie edukacyjne na rzecz wykorzystywania oferty instytucji kultury do rozwijania turystyki.</p> <p>P106. Nowe formy prezentacji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego, np. poprzez design, modę.</p> <p>P107. Warsztaty popularyzujące dziedzictwo kulturowe obszarów wiejskich regionu.</p> <p>P108. System imprez typu questy wiejskie.</p>
<p>C4. Budowanie wizerunku województwa z wykorzystaniem wartości</p>	<p>K.52. Zmiana stereotypowego wizerunku województwa śląskiego przy wykorzystaniu wartości obszarów wiejskich.</p>	<p>Informacja i promocja</p> <p>P109. Kreowanie marki województwa śląskiego z wykorzystaniem walorów obszarów wiejskich.</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
<p>przyrodniczych i kulturowych obszarów wiejskich.</p>	<p>K.53. Współpraca miast i wsi w podejmowaniu wizerunkowych działań budujących atrakcyjność regionu i jego różnych obszarów.</p>	<p>P110. Tworzenie miejsko-wiejskiej oferty spędzania czasu wolnego w regionie.</p> <p>P111. Promocja walorów obszarów wiejskich regionu na targach i festiwalach o różnej randze.</p> <p>P112. Udział w projektach ponadregionalnych promujących obszary wiejskie, w tym w ramach euroregionów.</p> <p>P113. Promocja produktów lokalnych i regionalnych z obszarów wiejskich pod marką województwa śląskiego.</p> <p>P114. Kampania medialna – realizowana w województwie i poza nim –eksponująca walory obszarów wiejskich województwa śląskiego.</p> <p>P115. Obecność obszarów wiejskich w mediach wykorzystywanych stale dla promocji województwa (np. silesiakultura.pl).</p> <p>Przestrzeń i infrastruktura</p> <p>P116. Tworzenie i promocja szlaków regionalnych i ponadregionalnych wykorzystujących dziedzictwo obszarów wiejskich np. szlak kulinarny, wołoski, architektury drewnianej.</p>
<p>D1. Wykorzystanie rynków regionalnych aglomeracji i lokalnych ośrodków rozwoju do sprzedaży produktów i usług wytworzonych na obszarach wiejskich.</p>	<p>K.54. Kreowanie lokalnych rynków produktów rolnych.</p> <p>K.55. Tworzenie pakietowych ofert „produktów lokalnych” opartych o produkty rolne, lokalną gastronomię, atrakcje miejsc.</p> <p>K.56. Promowanie oferty edukacyjnej dla dzieci i młodzieży z miast w zakresie edukacji ekologicznej „zagrody edukacyjne” (eko-</p>	<p>Edukacja</p> <p>P117. Doradztwo i edukacja w zakresie sprzedaży bezpośredniej.</p> <p>Produkty i marketing</p> <p>P118. Opracowanie i wdrożenie wojewódzkiego programu wsparcia lokalnych rynków specjalności i produktów rolnych.</p> <p>P119. Opracowanie i wdrożenie systemu certyfikacji produktów rolnych „Dobre bo Śląskie”.</p> <p>P120. Stworzenie szlaku pakietowych produktów wiejskich opartych</p>

CELE OPERACYJNE	KIERUNKI	PRZEDSIĘWZIĘCIA
	szkoła).	o walory miejsca i produkty lokalne.
D2. Infrastrukturalne powiązanie obszarów wiejskich i obszarów miejskich.	K.57. Poprawa połączeń transportowych ułatwiających dostęp do obszarów miejskich. K.58. Rozwój infrastruktury i usług ICT na terenach wiejskich.	Przestrzeń i infrastruktura P121. Inwestycje drogowe usprawniające połączenie obszarów wiejskich z ośrodkami świadczenia usług publicznych. P122. Działania organizacyjne oraz wsparcie finansowe dla rozwoju transportu publicznego i jego integracji z transportem rowerowym P123. Wspieranie budowy infrastruktury ICT.
D3. Tworzenie relacji i partnerstwa w ramach lokalnych obszarów funkcjonalnych.	K.59. Wsparcie planowania rozwoju w układach ponadlokalnych. K.60. Integracja obszarów funkcjonalnych – mechanizmy dyfuzji między obszarami miejskimi i wiejskimi.	Informacja i sieci współpracy P124. Wspieranie i tworzenie partnerstwa w zakresie ponadlokalnych systemów gospodarki odpadami, ochrony przeciwpowodziowej. P125. Organizacja systemów transportu publicznego oraz rowerowego w ramach obszaru funkcjonalnego (dojazdy do szkół, pracy). P126. Tworzenie podstaw organizacyjnych dla międzysektorowego i międzygminnego partnerstwa w zakresie kreowania lokalnych specjalności. Planowanie P127. Wdrożenie regionalnego instrumentu wsparcia na opracowanie planów rozwoju lokalnych obszarów funkcjonalnych.

Źródło: opracowanie własne.

WDRAŻANIE STRATEGII

Wdrażanie Strategii powinno mieć przede wszystkim na celu rozwój obszarów wiejskich województwa śląskiego m.in. poprzez zapewnienie realizacji zapisów strategicznych, koordynacji podmiotów uczestniczących w jej realizacji, monitoringu podejmowanych działań oraz analizy stopnia ich osiągnięcia. Okres realizacji strategii został podzielony na dwa horyzonty czasowe: do roku 2020 i w okresie 2020–2030 roku. Zakłada się, że w perspektywie roku 2020 rozpocznie się realizacja wskazanych w niniejszym dokumencie przedsięwzięć lub prace przygotowawcze pozwalające na ich wdrożenie po roku 2020.

Rysunek 9. Wdrażanie strategii

Źródło: opracowanie RCAS.

Informacje gromadzone w procesie monitorowania Strategii, zarówno w postaci wskaźników ilościowych i jakościowych zostaną poddane dogłębnej analizie oraz posłużą do oceny stanu i procesu wdrożenia Strategii. Tak zgromadzone i przeanalizowane dane pozwolą na określenie ewentualnych odchyłeń od stanu pożądanego, by – w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości – mogły zostać podjęte działania zmierzające do wprowadzenia korekt w systemie wdrażania Strategii, a jeśli zajdzie taka potrzeba – także do aktualizacji zapisów samego dokumentu Strategii.

Proces opracowania Strategii a następnie wdrażania jej opiera się na pewnych zasadach. Zasady te mają zapewnić efektywny przebieg inwestycji oraz optymalne wykorzystanie środków i możliwości tak, aby najpełniej zrealizować cele dokumentu, z jednoczesnym poszanowaniem interesów wszystkich stron, na które realizacja tych celów może wywierać wpływ oraz z uwzględnieniem potrzeb ochrony środowiska i jego zasobów.

Zasady opracowania i realizacji Strategii:

- **Koncentracji środków:** większa część środków jest skoncentrowana na tych obszarach wiejskich województwa, gdzie istnieje dobre rokowanie ich adekwatnego wykorzystania.

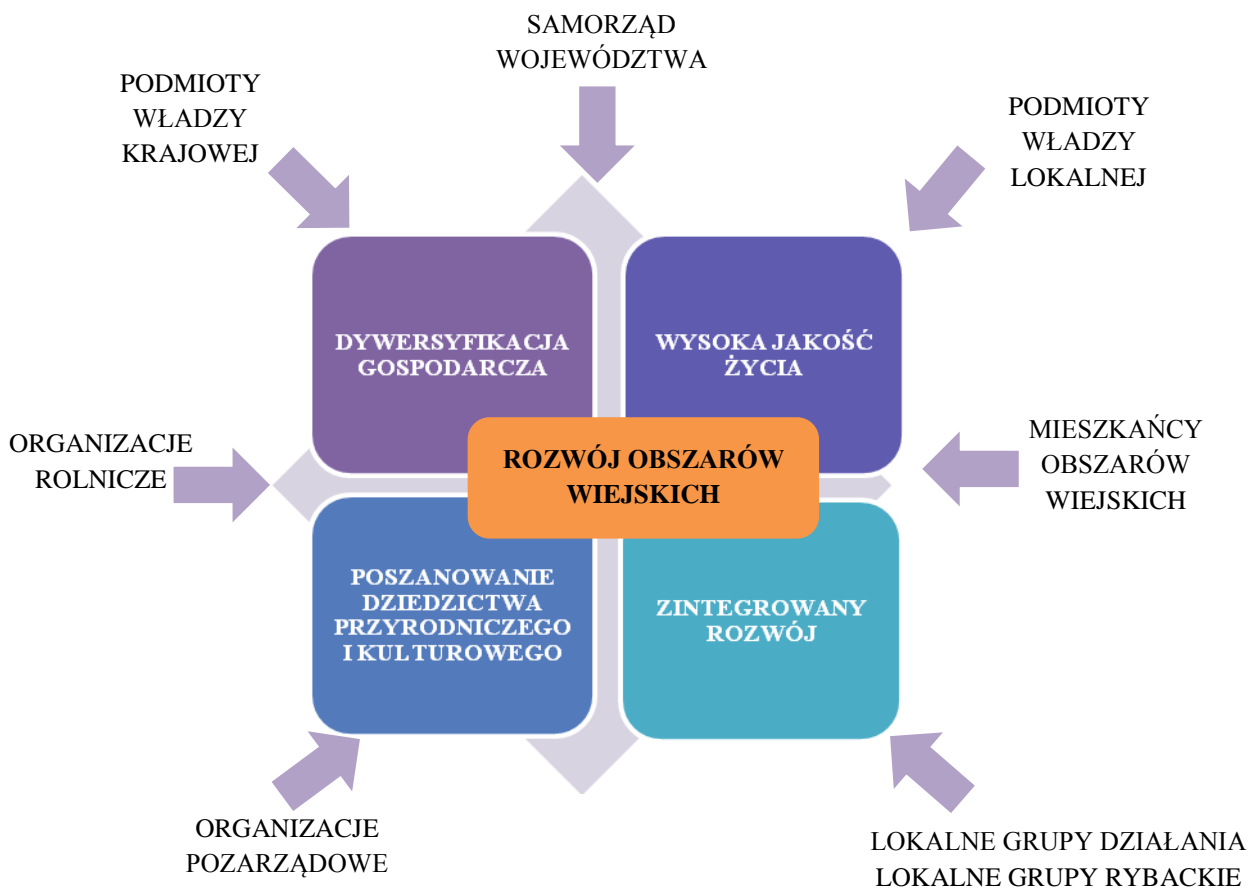
- **Trwałego i zrównoważonego rozwoju:** zakłada rozwój z poszanowaniem wszystkich trzech sfer: gospodarczej, społecznej i środowiskowej dzięki zrozumieniu wagi każdej z nich i umiejętności znajdowania rozwiązań kompromisowych.
- **Partnerstwa:** ścisła współpraca pomiędzy instytucjami na poziomie regionalnym i lokalnym, a także aktywne uczestnictwo na każdym etapie realizacji dokumentu partnerów społecznych i organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Partnerstwo dotyczy wszystkich etapów procesu, od projektu, poprzez zarządzanie i realizację, po monitorowanie i ocenę. Takie podejście pomaga zagwarantować, aby działania były dostosowane do lokalnych potrzeb oraz priorytetów.
- **Transgraniczności:** otwartość dokumentu, formułowanie celów i zadań strategicznych w taki sposób, aby znacząca część efektów ich realizacji przekraczała skalę lokalną.
- **Tożsamości lokalnej:** uwzględnienie produktu lokalnego, marki lokalnej oraz potencjału danego obszaru.
- **Transparentności:** przejrzystość, jawność, klarowność dokumentu.
- **Realności:** budowa strategii w oparciu o aktualne możliwości, potrzeby i problemy.
- **Instrumentalizmu:** dokument dający możliwość tworzenia instrumentów do wdrożenia zapisów strategii.
- **Legalizmu:** konstruowanie dokumentu w oparciu o obowiązujące przepisy prawa krajowego i unijnego.
- **Komplementarności:** uzupełnianie lub dopełnianie innych dokumentów strategicznych na poziomie regionalnym i lokalnym.
- **Spójności:** zakładająca zgodność dokumentów strategicznych i planistycznych z obowiązującymi krajowymi oraz europejskimi dokumentami programowymi.
- **Mierzalności:** cele strategiczne sformułowane tak, by można było liczbowo wyrazić stopień ich realizacji lub przynajmniej umożliwić jednoznaczną „sprawdzalność” ich realizacji.
- **Antycypacji:** dokument jako instrument wdrożenia regionalnych podprogramów tematycznych, których tworzenie być może będzie możliwe po okresie realizacji PROW 2014 – 2020.
- **Przezorności (ostrożności):** podkreśla, że na wszystkich podmiotach ciąży obowiązek dołożenia należytej staranności w ocenie skutków, jakie dla środowiska może przynieść nowo podejmowana decyzja lub uruchamiana działalność, a rozwiązywanie problemów powinno następować już wtedy, gdy pojawia się uzasadnione prawdopodobieństwo zagrożenia.
- **Prewencji (zapobiegania):** przeciwdziałanie negatywnym skutkom dla środowiska powinno być podejmowane na etapie planowania (cele środowiskowe osiąga się przez działania wyprzedzające).
- **Zasada „zanieczyszczający płaci”:** zasada odnosząca się do środowiska naturalnego, przejawiająca się tym, że koszty naprawy wszelkich szkód ekologicznych są ponoszone przez tych, którzy je spowodowali.
- **Stosowania najlepszych dostępnych technik (BAT):** najbardziej efektywny oraz zaawansowany poziom rozwoju technologii i metod prowadzenia danej działalności,

wykorzystywany jako podstawa ustalania granicznych wielkości emisyjnych, mających na celu eliminowanie emisji lub, jeżeli nie jest to praktycznie możliwe, ograniczanie emisji i wpływu na środowisko jako całość.

Wdrażanie Strategii obejmuje zadania własne Samorządu Województwa Śląskiego oraz szereg działań wykraczających poza zakres jego kompetencji. Samorząd Województwa będzie przede wszystkim realizował działania wynikające z bezpośrednich kompetencji wynikających z obowiązującego prawa. Ponadto pośrednio może wpływać na podejmowanie współpracy z innymi podmiotami na zasadach partnerstwa poprzez m.in.: wspólną realizację projektów (grantów), nawiązywanie porozumień o współpracy w ramach danych obszarów tematycznych, oraz działania informacyjne i promocyjne.

Poza Samorządem Województwa Śląskiego instytucjonalnymi uczestnikami realizującymi zapisy Strategii będą m.in.: Śląska Izba Rolnicza, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Śląski Związek Gmin i Powiatów, Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Śląski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Lokalne Grupy Działania czy Lokalne Grupy Rybackie. Wskazana lista ma charakter otwarty.

Rysunek 10. Układ podmiotowy realizacji Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

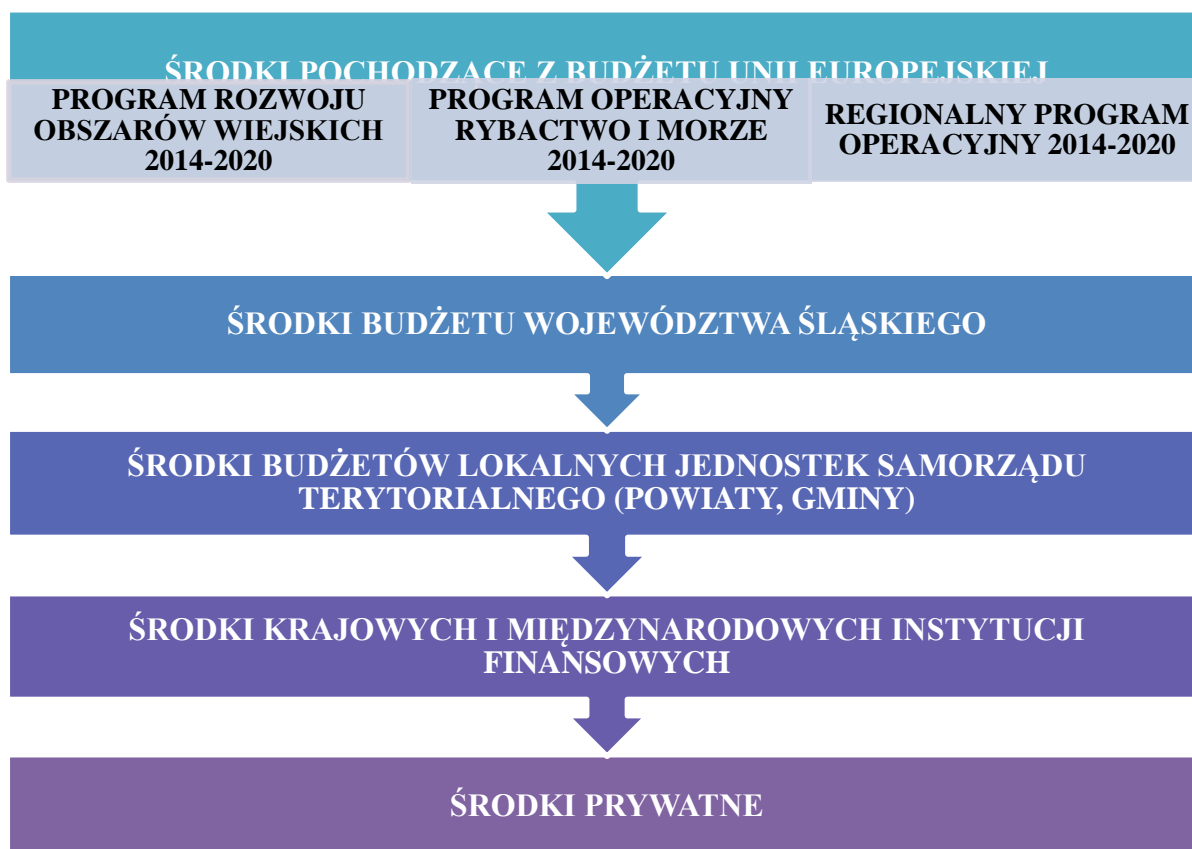
Źródło: opracowanie RCAS.

Ważnym elementem sprawnego wdrażania Strategii powinny być przede wszystkim działania zmierzające do podejmowania możliwie szerokiej współpracy pomiędzy samorządami lokalnymi. Istotnym elementem współpracy będzie prowadzenie procesu konsultacji na etapie wdrażania dokumentu, który będzie realizowany poprzez przygotowanie informacji o postępie prac oraz o możliwości udziału w realizacji projektów wskazanych w dokumencie. Zadania partnerów i jednostek wdrażających dokument będą określone na etapie realizacji przedsięwzięć i projektów.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA STRATEGII

Sukces wdrażania Strategii będzie zależny od zapewnienia odpowiednich źródeł finansowania jej zapisów. Na chwilę obecną znana jest pula środków przewidzianych z UE na okres programowania 2014-2020, lecz środki te są jednym z wielu możliwych źródeł finansowania rozwoju obszarów wiejskich. Istotnym elementem składającym się na wdrażanie Strategii jest umiejętność szukania potencjalnych źródeł finansowania i łączenia ich dla realizacji zapisanych celów rozwojowych.

Rysunek 11. Główne źródła finansowania działań Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

Źródło: opracowanie RCAS.

Środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 (PROW 2014–2020)

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 został opracowywany na podstawie przepisów Unii Europejskiej, w szczególności *rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005* oraz aktów delegowanych i wykonawczych Komisji Europejskiej. Zgodnie z przepisami Unii Europejskiej, Program jest wkomponowany w całościowy system polityki rozwoju kraju, w szczególności poprzez mechanizm Umowy Partnerstwa. Umowa ta określa strategię

wykorzystania środków unijnych na rzecz realizacji wspólnych dla Unii Europejskiej celów określonych w unijnej strategii wzrostu „Europa 2020 — Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” z uwzględnieniem potrzeb rozwojowych danego państwa członkowskiego. Celem głównym PROW 2014–2020 jest poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich. Planuje się, że łączne środki publiczne przeznaczone na realizację PROW 2014–2020 wyniosą 13 513 295 000 euro, w tym: 8 598 280 814 z budżetu UE (EFRROW) i 4 915 014 186 euro wkładu krajowego (poziom krajowy).³⁴

Program Operacyjny Rybactwo i Morze na lata 2014–2020 (PO RYBY 2014–2020)

Rada Ministrów podjęła 21 października 2014 roku uchwałę w sprawie przyjęcia projektu Programu Operacyjnego „Rybactwo i Morze” na lata 2014–2020. Program ten zakłada wsparcie finansowe z Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego (EFMR), zaprojektowanego na lata 2014–2020, który zastąpi Europejski Fundusz Rybacki, wdrażany w latach 2007–2013. Polsce przyznano ponad 531 mln euro, co wraz z wkładem z budżetu krajowego (ok. 179 mln euro) daje ok. 710 mln euro. PO RYBY 2014–2020 objęty jest Umową Partnerstwa, która jest dokumentem określającym strategię interwencji funduszy europejskich w ramach trzech polityk unijnych: polityki spójności, wspólnej polityki rolnej (WPR) i wspólnej polityki rybołówstwa (WPRyb). Instrumentami realizacji Umowy Partnerstwa są krajowe programy operacyjne i regionalne programy operacyjne. Dokumenty te wraz z tą umową tworzą spójny system dokumentów strategicznych i programowych na nową perspektywę finansową. Wsparciem zostanie objęte, podobnie jak w PO RYBY 2007–2013, oprócz rybołówstwa morskiego, rybołówstwo śródlądowe oraz akwakultura, i w niewielkim zakresie także przetwórstwo.³⁵

Środki budżetu województwa śląskiego

Zgodnie z ustawą o samorządzie województwa z budżetu województwa finansowane są zadania o charakterze wojewódzkim w zakresie modernizacji terenów wiejskich (art. 14 ust.1 pkt 6 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1392), w tym w szczególności ochrona, rekultywacja i poprawa jakości gruntów rolnych.

Środki budżetów lokalnych jednostek samorządu terytorialnego (powiaty, gminy)

W budżecie jednostek samorządu terytorialnego gmin i powiatów wskazuje się środki finansowe przeznaczone na realizację zadań przypisanych ustawą o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 roku (t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 594, z późn. zm) i ustawą o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r. (t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 595, z późn. zm.). Istotnym jest by podstawą konstruowania zapisów budżetów lokalnych jednostek samorządu terytorialnego stały się przede wszystkim zapisy strategii rozwoju obszarów wiejskich województwa śląskiego.

³⁴ Źródło: strona internetowa www.minrol.gov.pl. Stan na dzień 24.03.2015.

³⁵ Źródło: strona internetowa www.minrol.gov.pl. Stan na dzień 24.03.2015.

Środki krajowych i międzynarodowych instytucji finansowych

Do finansowania zadań wynikających ze Strategii mogą być zaangażowane środki pozyskiwane m.in. z kredytów lub innych finansowych instrumentów zwrotnych i bezzwrotnych, uzyskanych za pośrednictwem instytucji finansowych takich jak m.in. Europejski Bank Inwestycyjny, czy też Bank Światowy.

Środki prywatne

Pewne działania mogą być finansowane także ze środków prywatnych, np. z wykorzystaniem formuły partnerstwa publiczno-prywatnego. Jest to rozwiązanie coraz silniej wspierane przez Unię Europejską i może posłużyć do realizacji inwestycji, leżących w interesie publicznym.

MONITOROWANIE I EWALUACJA STRATEGII

Długookresowy charakter planowania strategicznego wymaga stałej obserwacji zmian prawnych, gospodarczych, politycznych i społecznych, a także bieżącego ich uwzględniania w dokumencie. Odpowiednio prowadzony monitoring w postaci analizy wskaźników ilościowych i jakościowych w odniesieniu do kierunków i celów strategicznych spowoduje, iż wdrażanie Strategii będzie procesem ciągłym i dynamicznym co umożliwi sprawne zarządzanie rozwojem obszarów wiejskich.

Z uwagi na fakt, że wdrażanie strategii uwzględnia dwa horyzonty czasowe, system wskaźników i tworzony w oparciu o niego system monitoringu, pozwalał będzie na dokonanie oceny procesów wdrażania strategii w roku 2020 i 2030.

Monitoring, tam gdzie jest to możliwe i celowe, prowadzony będzie dwu-poziomowo, tzn. na poziomie całego regionu oraz z wyszczególnieniem gmin o charakterze wiejskim. System monitoringu zasilany będzie przede wszystkim poprzez informacje dostępne w statystyce publicznej. Ponadto w miarę możliwości organizacyjnych i finansowych informacje mogą być uzupełniane poprzez badania ankietowe lub inne badania dotyczące zagadnień obszarów wiejskich. Wskazana poniżej lista wskaźników stanowi podstawę badań i może być rozszerzana w procesie rozwoju systemu monitoringu. W ramach prowadzonych prac nad badaniem postępów realizacji Strategii będą sporządzane sprawozdania, czyli raporty monitoringowe. Raport monitoringowy opracowywany będzie nie częściej niż co 2 lata.

Odpowiedzialność za monitoring wdrażania Strategii spoczywa na Zarządzie Województwa Śląskiego. Ocenę realizacji dokumentu przeprowadzi wydział właściwy ds. obszarów wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego. Uzupełnieniem wskazanego systemu monitoringu będą informacje uzyskane z monitorowania programów PROW 2014–2020 oraz PO RYBY 2014–2020.

Proces monitorowania Strategii będzie uzupełniany działaniami ewaluacyjnymi. Podstawą ewaluacji dokumentu będzie przygotowany Raport Monitoringowy opracowywany przez ewaluatora zewnętrznego przynajmniej raz w kadencji Sejmiku Województwa Śląskiego. Wynikiem ewaluacji będzie ocena spodziewanych efektów wdrażania Strategii na tle zapisanych w niej wizji i celów, a także wskazanie ewentualnych narzędzi i działań korygujących.

System monitorowania i ewaluacji dokumentu jest elementem systemu monitorowania Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” (SRW). W związku z powyższym korzysta z prac Zespołu ds. Wdrażania SRW oraz wszelkich badań i analiz przygotowywanych przez wydział właściwy ds. strategii rozwoju.

Uzupełnieniem powyższych informacji będą sprawozdania z realizacji programów wspierających rozwój obszarów wiejskich, w tym przede wszystkim Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

Tabela 25. Wskaźniki monitoringu

Cel operacyjny	Kierunek	Wskaźnik	Pożądany trend — 2020 r. i 2030 r.	Źródło
<p>A1. Wysoka konkurencyjność produktów rolnych regionu oraz rozwój rolnictwa wykorzystujący lokalne uwarunkowania środowiskowe.</p>	K.1.Podwyższenie opłacalności produkcji rolnej.	Liczba podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych w rejestrze REGON w sekcji A i C dział 10 PKD	wzrost	BDL
	K.2.Poprawa struktury gospodarstw rolnych.	Liczba ekologicznych gospodarstw rolnych	wzrost	BDL
	K.3.Synergiczny rozwój rolnictwa i przetwórstwa.	Udział powierzchni użytków rolnych ekologicznych gospodarstw rolnych w użytkach rolnych ogółem	wzrost	BDL
	K.4.Rozwój specjalizacji rolnych — rozwój gospodarstw w niszowych kierunkach produkcji.	Średnia cena gruntów rolnych	wzrost	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
	K.5.Rozwój rolnictwa ekologicznego i podnoszenie konkurencyjności produktów ekologicznych.	K.7.Rozwój rybactwa oraz działalności w otoczeniu rybactwa.		
	K.6.Podwyższenie kultury upraw i hodowli.	K.8.Pozyskiwanie nowych rynków zbytu na produkty rolne.		
	K.7.Rozwój rybactwa oraz działalności w otoczeniu rybactwa.	K.9.Podnoszenie stopnia wykorzystania działalności badawczych i innowacji na rzecz rozwoju rolnictwa.		
	K.8.Pozyskiwanie nowych rynków zbytu na produkty rolne.	K.10.Dostosowywanie produkcji rolnej do zmian klimatycznych.		
	K.9.Podnoszenie stopnia wykorzystania działalności badawczych i innowacji na rzecz rozwoju rolnictwa.			
	K.10.Dostosowywanie produkcji rolnej do zmian klimatycznych.			

Cel operacyjny	Kierunek	Wskaźnik	Pożądany trend — 2020 r. i 2030 r.	Źródło
A2. Rozwój działalności gospodarczych wykorzystujących rolnictwo oraz uwarunkowania środowiskowe i kulturowe obszarów wiejskich.	K.11.Rozwój przedsiębiorczości wspierającej wykorzystywanie atutów obszarów wiejskich.	Liczba produktów zarejestrowanych na liście produktów tradycyjnych	wzrost	Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego
	K.12.Rozwój usług rynkowych podnoszących jakość życia i wspierających rozwój rolnictwa (np. odśnieżanie dróg, usługowe uprawianie pól itp.).	Liczba pokoi gościnnych i kwater agroturystycznych	wzrost	BDL
	K.13.Podtrzymywanie tradycyjnej działalności rolniczej i powiązanego z nią przetwórstwa (pasterstwo, pszczelarstwo, wytwarzanie produktów lokalnych i tradycyjnych).	Liczba turystycznych obiektów noclegowych	wzrost	BDL
	K.14.Rozwój agroturystyki, turystyki wiejskiej, sieci zagród edukacyjnych oraz gospodarstw opiekuńczych. K.15.Pokonywanie barier przestrzennych dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich dzięki rozwojowi infrastruktury drogowej i teleinformatycznej.	Liczba udzielonych noclegów	wzrost	BDL
A3. Rosnący potencjał	K.16.Wdrażanie innowacyjnych	Wartość nakładów	wzrost	BDL

Cel operacyjny	Kierunek	Wskaźnik	Pożądany trend — 2020 r. i 2030 r.	Źródło
generowania i absorbowania innowacji przez gospodarkę obszarów wiejskich.	rozwiązań w rolnictwie, leśnictwie, ekologii w oparciu o wyniki doświadczeń instytucji naukowych i badawczo-rozwojowych. K.17.Podnoszenie atrakcyjności obszarów wiejskich dla firm o dużym potencjale innowacyjnym. K.18.Wykorzystanie potencjału ludności napływowej do rozwoju aktywności innowacyjnej obszarów wiejskich.	wewnętrznych na B+R w sekcji A i C dział 10 PKD 2007		
	Wartość nakładów inwestycyjnych w gospodarce narodowej wg sekcji A i C dział 10 PKD 2007	wzrost	BDL	
A4. Rozwój odnawialnych źródeł energii w oparciu o uwarunkowania środowiskowe oraz rolnictwo.	K.19.Wzrost pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych. K.20.Rozwój energetyki prosumenckiej — mikrogeneracji rozproszonej.	Udział energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych w ogólnej produkcji energii (% energii produkowanej w województwie)	wzrost	BDL
	K.21.Wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii dostępnych w gospodarstwach rolnych.	Liczba instalacji OZE	wzrost	Urząd Regulacji Energetyki

Cel operacyjny	Kierunek	Wskaźnik	Pożądany trend — 2020 r. i 2030 r.	Źródło
A5. Dostępność udogodnień podnoszących atrakcyjność biznesową obszarów wiejskich.	<p>K.22.Podnoszenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych mieszkańców (szkolenia, kursy).</p> <p>K.23.Realizacja polityki proinwestycyjnej zachęcającej inwestorów do lokowania kapitału na terenach wiejskich.</p> <p>K.24.Kształtowanie ładu przestrzennego z wyznaczeniem terenów pod inwestycje z uwzględnieniem lokalnych tradycji i uwarunkowań.</p>	Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych	wzrost	BDL
B.1. Dostępność usług publicznych oraz infrastruktury technicznej umożliwiającej rozwój mieszkańców na obszarach wiejskich.	<p>K.25.Zapewnienie dostępności do sprawnego systemu podstawowej opieki medycznej.</p> <p>K.26.Zapewnienie wysokiego poziomu nauczania w szkołach różnych szczebli.</p> <p>K.27.Zapewnienie dobrej dostępności (w tym finansowej, informacyjnej, komunikacyjnej) do usług publicznych na obszarach wiejskich oraz w ich otoczeniu.</p> <p>K.28.Zapewnienie bezpieczeństwa</p>	Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w placówkach na wsi	wzrost	BDL
		Średni wynik z j. polskiego i matematyki na egzaminie gimnazjalnym	wzrost	Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Jaworznie
		Liczba uczniów szkół podstawowych i gimnazjów przypadająca na 1 komputer z szerokopasmowy m dostępem do	spadek	BDL

Cel operacyjny	Kierunek	Wskaźnik	Pożądany trend — 2020 r. i 2030 r.	Źródło
	mieszkańców w przestrzeni publicznej. K.29.Poprawa dostępności sieci wodociągowej i kanalizacyjnej.	Internetu przeznaczony do użytku uczniów		
Udział szkół podstawowych i gimnazjów wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu		wzrost	BDL	
Udział ludności korzystającej z oczyszczalni w ludności ogółem		wzrost	BDL	
Udział korzystających z instalacji wodociągowej w ludności ogółem		wzrost	BDL	
Udział korzystających z instalacji kanalizacyjnej w ludności ogółem		wzrost	BDL	
Udział korzystających z instalacji gazowej w ludności ogółem		wzrost	BDL	
Liczba mieszkańców przypadająca na 1 przychodnię		spadek	BDL	
Liczba porad ambulatoryjnych udzielonych w		wzrost	BDL	

Cel operacyjny	Kierunek	Wskaźnik	Pożądany trend — 2020 r. i 2030 r.	Źródło
		ciągu roku na 1 mieszkańca		
B.2. Oferta lokalnych firm zapewniająca dostęp do dóbr i usług rynkowych warunkujących codzienne funkcjonowanie mieszkańców.	K.30.Koncentracja przestrzenna usług rynkowych — kształtujące się centra usługowo-handlowe gmin i miejscowości. K.31.Rozwój przedsiębiorczości w powiązaniu z popytem na lokalnych rynkach. K.32.Przełamywanie peryferyjnego położenia obszarów wiejskich dzięki rozbudowie infrastruktury dla biznesu, w tym informatycznej.	Poziom dostępu do dóbr i usług rynkowych w miejscu zamieszkania	wzrost	badanie ankietowe
B.3. Ograniczona presja funkcji mieszkaniowych na zasoby środowiskowe i kulturowe obszarów wiejskich.	K.33.Ochrona zasobów przyrodniczych i kulturowych obszarów wiejskich przed degradacją ze strony budownictwa mieszkaniowego. K.34.Ochrona krajobrazu — właściwa lokalizacja nowych obiektów mieszkaniowych.	Wskaźnik pokrycia miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, w tym procentowy udział terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową	wzrost	BDL
B.4.Zintegrowane społeczności lokalne i wysoka	K.35.Wspieranie zaangażowania mieszkańców w	Liczba NGO	wzrost	Baza REGON

Cel operacyjny	Kierunek	Wskaźnik	Pożądany trend — 2020 r. i 2030 r.	Źródło
aktywność mieszkańców w podejmowaniu działań na rzecz społeczności lokalnej.	<p>działania na rzecz miejsca zamieszkania oraz w inicjatywy organizacji lokalnych.</p> <p>K.36.Wspieranie liderów integrujących społeczności lokalne.</p> <p>K.37.Podnoszenie świadomości mieszkańców obszarów wiejskich na temat atrakcyjności zamieszkiwanych przez nich obszarów.</p>	Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych	wzrost	Państwowa Komisja Wyborcza
C1. Ochrona zasobów środowiskowych i kulturowych obszarów wiejskich.	<p>K.38.Ochrona wód powierzchniowych i podziemnych poprzez redukcję zanieczyszczeń wód pochodzących z działalności rolniczej i pozarolniczej.</p> <p>K.39. Ochrona wód powierzchniowych i podziemnych poprzez redukcję zanieczyszczeń wód ze źródeł komunalnych.</p> <p>K.40.Wspieranie działań zorientowanych na zachowywanie i odtwarzanie bioróżnorodności i georóżnorodności obszarów wiejskich.</p> <p>K.41.Kształtowanie postaw proekologicznych oraz pielęgnowanie tradycji i dziedzictwa</p>	Powierzchnia form ochrony przyrody	wzrost	BDL
		Udział ścieków przemysłowych i komunalnych oczyszczanych w ściekach wymagających oczyszczania	wzrost	BDL
		Liczba urządzeń i obiektów ochrony środowiska i gospodarki wodnej na wsi	wzrost	BDL
		Udział punktów pomiarowych jakości wód podziemnych w poszczególnych klasach jakości w stosunku do ogólnej liczby punktów pomiarowych	wzrost	Wojewódzka Inspekcja Ochrony Środowiska w Katowicach
		Udział JCWP o	wzrost	Wojewódzka

Cel operacyjny	Kierunek	Wskaźnik	Pożądany trend — 2020 r. i 2030 r.	Źródło
	kulturowego. K.42.Redukcja zanieczyszczenia powietrza (niska emisja). K.43. Ochrona gleb przed degradacją.	dobrym stanie w ogólnej liczbie JCWP		Inspekcja Ochrony Środowiska w Katowicach
C2. Kształtowanie przestrzeni wiejskich z zachowaniem walorów przyrodniczych i kulturowych.	K.44.Kształtowanie centrów wsi (rynku). K.45.Kształtowanie ładu przestrzennego z uwzględnieniem lokalnych tradycji i uwarunkowań, zachowywanie tradycyjnej zabudowy wiejskiej, tradycyjnych gospodarstw i urządzeń związanych z gospodarką rolną. K.46.Odnowa lokalnego krajobrazu w nawiązaniu do tradycji. K.47.Wspieranie racjonalnej gospodarki gruntami (zalesienia, użytki zielone, uprawy) odrolnienia, OZE). K.48.Wspieranie działań na rzecz retencji.	Powierzchnia gruntów zdewastowanych i zdegradowanych i zrehabilitowanych i zagospodarowanych	wzrost	BDL
C3. Rozwój aktywności	K.49.Rozwijanie aktywności	Liczba imprez masowych	wzrost	BDL

Cel operacyjny	Kierunek	Wskaźnik	Pożądany trend — 2020 r. i 2030 r.	Źródło
kulturalnych o ponadlokalnej atrakcyjności opierających się na wykorzystaniu tradycji obszarów wiejskich.	<p>pojedynczych osób czy instytucji w ofertę kulturalną o znaczeniu ponadlokalnym.</p> <p>K.50.Wspieranie współpracy kulturalnej i realizacji przedsięwzięć o wyższej randze w obszarach historyczno-kulturowo-przyrodniczych regionu (integracja gmin i podmiotów z gmin).</p> <p>K.51.Podnoszenie atrakcyjności kultury obszarów wiejskich.</p>	Liczba uczestników imprez masowych	wzrost	BDL
C4. Budowanie wizerunku województwa z wykorzystaniem wartości przyrodniczych i kulturowych obszarów wiejskich.	<p>K.52.Zmiana stereotypowego wizerunku województwa śląskiego przy wykorzystaniu wartości obszarów wiejskich.</p> <p>K.53.Współpraca miast i wsi w podejmowaniu wizerunkowych działań budujących atrakcyjność regionu i jego różnych obszarów.</p>	Liczba inicjatyw promocyjnych podejmowanych przez samorząd województwa śląskiego, realizowanych w oparciu o walory obszarów wiejskich	wzrost	Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego
		Liczba inicjatyw promocyjnych o charakterze ponadlokalnym (udział min. 2 gmin i więcej)	wzrost	badanie ankietowe

Cel operacyjny	Kierunek	Wskaźnik	Pożądany trend — 2020 r. i 2030 r.	Źródło
D1. Wykorzystanie rynków regionalnych aglomeracji i lokalnych ośrodków rozwoju do sprzedaży produktów i usług wytworzonych na obszarach wiejskich.	K.54. Kreowanie lokalnych rynków produktów rolnych.	Liczba punktów zbytu produktów lokalnych	wzrost	badanie ankietowe
	K.55. Tworzenie pakietowych ofert „produktów lokalnych” opartych o produkty rolne, lokalną gastronomię, atrakcje miejsc.			
	K.56. Promowanie oferty edukacyjnej dla dzieci i młodzieży z miast w zakresie edukacji ekologicznej „zagrody edukacyjne” (eko-szkoła).			
D2. Infrastrukturalne powiązanie obszarów wiejskich i obszarów miejskich.	K.57. Poprawa połączeń transportowych ułatwiających dostęp do obszarów miejskich.	Długość dróg powiatowych o twardej nawierzchni na 100 km ²	wzrost	BDL
	K.58. Rozwój infrastruktury i usług ICT na terenach wiejskich.	Długość linii komunikacji miejskiej na wsi	wzrost	BDL
D3. Tworzenie relacji i partnerstwa w ramach lokalnych obszarów funkcjonalnych.	K.59. Wsparcie planowania rozwoju w układach ponadlokalnych. K.60. Integracja obszarów funkcjonalnych – mechanizmy dyfuzji między obszarami miejskimi i wiejskimi.	Ilość ponadlokalnych inicjatyw rozwojowych	wzrost	badanie ankietowe

Źródło: opracowanie RCAS.

UWARUNKOWANIA POLITYKI ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Rysunek 12. Uwarunkowania polityki rozwoju obszarów wiejskich

Źródło: opracowanie RCAS.

Europejskie i krajowe uwarunkowania polityki rozwoju obszarów wiejskich

Strategie i dokumenty europejskie:

- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów WPR do 2020 r.: sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi;
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW);
- Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Regionów i Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Zielona księga w sprawie spójności terytorialnej. Przekształcenie różnorodności terytorialnej w siłę.

Strategie i dokumenty krajowe:

- Polska 2030 Trzecia Fala Nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju;
- Strategia Rozwoju Kraju 2020;

- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie;
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030;
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020;
- Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030;
- Strategia Rozwoju Polski Południowej do roku 2020;
- Krajowa Polityka Miejska (projekt, wersja I).

Strategie i dokumenty regionalne:

- Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”;
- Strategia Ochrony Przyrody Województwa Śląskiego do roku 2030.

Strategie i dokumenty europejskie

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów WPR do 2020 roku: sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi

Komisja Europejska, Bruksela, dnia [...] r. COM(2010) 672/5

Dokument wskazuje priorytety dla rozwoju Europy z ukierunkowaniem na politykę rolną i wobec terenów wiejskich. Wychodząc od celów strategicznych jakimi są:

- Utrzymanie potencjału w zakresie produkcji żywności na obszarze całej UE;
- Wsparcie wspólnot rolniczych, dostarczających mieszkańcom Europy zróżnicowanej żywności wysokiej jakości;
- Zachowanie żywotności wiejskich społeczności,

oraz podkreślając wagę realizacji tych celów dla przeciwdziałania zwiększonej presji na środowisko naturalne, oraz zniszczenia wartościowych siedlisk naturalnych, co skutkowałoby poważnymi konsekwencjami zarówno ekonomicznymi jak i społecznymi, w tym nieodwracalnym spadkiem europejskiej zdolności produkcyjnej w zakresie rolnictwa, nakreśla wyzwania stojące przed reformą polityki rolnej.

Podstawowe wyzwania to: bezpieczeństwo żywnościowe, środowisko naturalne i zmiana klimatu, równowaga terytorialna. Oczekuje się, że poprzez zmierzenie się z tymi wyzwaniami, Wspólna Polityka Rolna (WPR) przyczyni się do realizacji *Strategii „Europa 2020”* w zakresie:

- inteligentnego rozwoju;
- zrównoważonego rozwoju;
- rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu;
- rozwoju ekologicznego.

Trzy główne cele zreformowanej WPR to:

Cel 1: Oplacalna produkcja żywności.

Cel 2: Zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi oraz działania na rzecz klimatu.

Cel 3: Zrównoważony rozwój terytorialny.

W dokumencie zaznaczono, że skuteczne mechanizmy realizacji omawianej polityki mają zasadnicze znaczenie dla osiągnięcia jej celów w praktyce. W tym celu należy uprościć i usprawnić zestaw wskaźników we wspólnych ramach monitorowania i oceny. W celu zapewnienia skuteczności istotne będzie wzmocnienie spójności pomiędzy polityką rozwoju obszarów wiejskich i polityką UE obejmującą inne dziedziny, jak również uproszczenie i zmniejszenie procedur biurokratycznych, tam gdzie to tylko możliwe. W tym celu zaleca się ustalenie wspólnych ram strategicznych dla funduszy unijnych. W dokumencie przedstawiono także trzy warianty WPR.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)

*Komisja Europejska, Bruksela, dnia 12.10.2011, KOM(2011) 627 wersja ostateczna
2011/0282 (COD) {SEC(2011) 1153}, {SEC(2011) 1154}*

Rozporządzenie stanowi rozwinięcie *Strategii „Europa 2020”* na rzecz inteligentnego, trwałego wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu, przez uszczegółowienie celów w obszarze rolnictwa. Jako zasadnicze można uznać określenie celów wsparcia rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014 – 2020 wyrażonych w następujących sześciu priorytetach ogólnounijnych:

- ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie i leśnictwie i na obszarach wiejskich,
- poprawa konkurencyjności wszystkich rodzajów gospodarki rolnej i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych,
- poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie,
- odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa,
- wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym,
- zwiększanie włączenia społecznego, ograniczenie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

Wszystkie priorytety wpływają na osiągnięcie celów przekrojowych w zakresie innowacyjności, środowiska oraz przeciwdziałania zmianie klimatu i do przystosowania się do niej.

*Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela, dnia 6.10.2008
COM(2008) 616 wersja ostateczna {SEC(2008) 2550}*

„Zielona księga w sprawie spójności terytorialnej. Przekształcenie różnorodności terytorialnej w siłę” stanowi kluczowy dokument dla zrozumienia podejścia zintegrowanego dla rozwoju terenów wiejskich oraz rozumienia synergii obszarów funkcjonalnych. Na obszarach wiejskich bardziej oddalonych od dużych miast, miasta małe i średniej wielkości często odgrywają większą rolę, niż sugerowałaby ich wielkość. Rola tych miast w oferowaniu dostępu do usług, włącznie z infrastrukturą niezbędną do inwestowania w zdolności adaptacyjne ludzi i przedsiębiorstw, ma kluczowe znaczenie dla uniknięcia wyludnienia wsi oraz dla zapewnienia, że obszary te pozostaną atrakcyjne do zamieszkiwania.

Chociaż większość działalności gospodarczej skupia się w miastach, obszary wiejskie nadal pozostają kluczowym elementem UE. Znajduje się tam bowiem większość surowców naturalnych oraz obszarów przyrodniczych (jeziora, lasy, obszary Natura 2000 itd.), które charakteryzują się dobrą jakością powietrza i często można je uznać za atrakcyjne i bezpieczne obszary do życia i na potrzeby turystyki. Głównym wyzwaniem jest zapewnienie zrównoważonego i trwałego rozwoju terytorialnego UE jako całości, wzmocnienie jej konkurencyjności gospodarczej oraz wzrostu przy jednoczesnym respektowaniu potrzeby zachowania zasobów naturalnych oraz zapewnienia spójności społecznej. Oznacza to potrzebę unikania zbyt dużego skoncentrowania obszarów wzrostu oraz ułatwiania dostępu wszystkim obszarom do rosnących zysków aglomeracji.

Główne obszary działań to:

„*Tworzenie połączeń między terytoriami: przewyższanie odległości*”. Dostęp do usług świadczonych w ogólnym interesie gospodarczym, takich jak ochrona zdrowia lub edukacja, która często jest problemem na obszarach wiejskich. Dostęp do szybkiego Internetu, który stał się narzędziem niezbędnym dla wielu przedsiębiorstw i jednostek, nadal nie jest powszechny; „*Regiony o specyficznych uwarunkowaniach geograficznych*”. Trzy specyficzne typy regionów w pewnych wypadkach napotykają szczególne wyzwania dotyczące rozwoju:

- regiony górskie, które często są regionami granicznymi, i w których ponad jedna trzecia mieszkańców mieszka na obszarach wiejskich;
- regiony wyspiarskie, które często są regionami górkimi, i w których ponad połowa mieszkańców również mieszka na obszarach granicznych; sześć spośród siedmiu najbardziej oddalonych regionów stanowią wyspy;
- 18 słabo zaludnionych regionów, spośród których wszystkie mają charakter wiejski i prawie wszystkie są regionami granicznymi.

Strategie i dokumenty krajowe

Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju

Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa, 11 stycznia 2013 r.

Polska 2030 Trzecia fala nowoczesności Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju jest dokumentem określającym strategiczne kierunki rozwoju w perspektywie długookresowej, a także stanowi łącznik pomiędzy strategią europejską „Europa 2020”, a dokumentami krajowymi, punkt odniesienia dla systematyki strategii krajowych oraz określa strategiczne cele kierunkowe.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju — Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności jest dokumentem określającym główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmującym okres co najmniej 15 lat.

Proponowane w Strategii obszary strategiczne związane są z obszarami opisanymi w Strategii Rozwoju Kraju 2020, czyli:

- I. Sprawne i efektywne państwo;
- II. Konkurencyjna gospodarka;
- III. Spójność społeczna i terytorialna.

W każdym z obszarów strategicznych zostały określone strategiczne cele rozwojowe (od dwóch do czterech w zależności od obszaru). Cele strategiczne uzupełnione są sprecyzowanymi kierunkami interwencji. Kierunki interwencji podporządkowane są schematowi trzech obszarów strategicznych, które zostały podzielone na osiem części (zgodnych ze strategicznymi celami rozwojowymi). Są to:

1. W obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki:
 - *Innowacyjność gospodarki i kreatywność indywidualna;*
 - *Polska Cyfrowa;*
 - *Kapitał ludzki;*
 - *Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko.*
2. W obszarze równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski:
 - *Rozwój regionalny;*
 - *Transport.*
3. W obszarze efektywności i sprawności państwa:
 - *Kapitał społeczny;*
 - *Sprawne państwo.*

Zasadniczą kwestią poruszaną w dokumencie jest zagadnienie włączenia w obieg społeczeństwa cyfrowego, co oprócz rozwiązań infrastruktury technicznej jest warunkiem prawidłowego i konkurencyjnego pozycjonowania kraju na rynku konkurujących gospodarek. Jako istotny czynnik uznaje się również jakość środowiska w tym, dbałość o zachowanie różnorodności biologicznej i unikalnego krajobrazu oraz odporność na klęski żywiołowe. Celami wyraźnie odnoszącymi się do rozwoju terenów wiejskich są:

- Cel 7: Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego oraz ochrona i poprawa stanu środowiska, kierunek interwencji: Zwiększenie poziomu ochrony środowiska.

- Cel 8: Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, w którym jako podstawowe uznaje się stworzenie warunków dla dyfuzji rozwoju i wyrównywania szans.

W tym kontekście wskazuje się na równoważną rolę zarówno biegunów wzrostu (obszarów metropolitalnych) jak i ośrodków subregionalnych oraz małych miast i wsi.

Strategia Rozwoju Kraju 2020

*Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, wrzesień 2012 r.
(przyjęta uchwałą Rady Ministrów w dniu 25 września 2012 r.)*

Cele strategiczne, dotyczące obszarów wiejskich, można zawrzeć w następujących celach szczegółowych:

- Zwiększenie konkurencyjności i modernizacja sektora rolno-spożywczego;
- Adaptacja do zmian klimatu;
- Spójność społeczna i terytorialna;
- Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych.

W opracowaniu podkreślono, że obszary wiejskie powinny być postrzegane w sensie funkcjonalnym, nie tylko przez pryzmat działalności rolniczej. Istotne jest „zapewnienie zintegrowanego, wielosektorowego podejścia do planowania i podejmowania działań w ramach różnych polityk publicznych, w tym w szczególności w ramach polityki regionalnej, rolnej, społecznej, edukacyjnej, kulturalnej, ekologicznej i transportowej.”

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie

*Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 13 lipca 2010 r.
(przyjęta uchwałą Rady Ministrów w dniu 13 lipca 2010 r.)*

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie (KSRR) wyznacza cele polityki regionalnej wobec poszczególnych terytoriów w kraju, w tym w szczególności obszarów miejskich i wiejskich, oraz definiuje ich relacje w odniesieniu do innych polityk publicznych o wyraźnym terytorialnym ukierunkowaniu.

Celem strategicznym polityki regionalnej określonym w KSRR, jest efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju — wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym.

KSRR ustala trzy cele szczegółowe do 2020 roku:

- Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów;
- Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie procesom marginalizacji na obszarach problemowych;
- Tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie.

Obszary wiejskie w KSRR postrzegane są w sensie funkcjonalnym, nie tylko jako obszary o funkcji rolniczej. Planowana interwencja polityki regionalnej odnosi się do różnych typów obszarów wiejskich i będzie zróżnicowana nie tylko w zależności od funkcji i stopnia ich rozwoju, ale również w zależności od położenia wobec ośrodków miejskich. W związku z tym działania polityki regionalnej dla rozwoju obszarów wiejskich nakierowane będą na różne typy obszarów wiejskich. Należą do nich:

- a) zurbanizowane obszary wiejskie, znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie największych miast, gdzie konieczna jest zwłaszcza poprawa sytuacji przestrzennej oraz działania integrujące z obszarami miast;
- b) obszary wiejskie w zasięgu oddziaływania największych ośrodków, w których czynniki i zjawiska rozprzestrzeniania procesów rozwojowych są silne, co wpływa na zróżnicowaną strukturę gospodarczą i względnie dobrą strukturę społeczną tych obszarów lecz konieczne jest wspomaganie rozprzestrzeniania się procesów rozwojowych;
- c) obszary wiejskie położone peryferyjnie, na których oddziaływanie największych ośrodków miejskich jest nikłe, co powoduje konieczność interwencji przełamującej utrzymywanie się szeregu niekorzystnych zjawisk społecznych, niekorzystną strukturę gospodarczą i utrudniony dostęp do usług publicznych.

Przekrojowe podejście do rozwoju obszarów wiejskich w KSRR wynika z uwzględnienia ich różnorodności i jest ukierunkowane z jednej strony na jak najlepsze wykorzystanie potencjałów rozwojowych najbardziej rozwiniętych obszarów wiejskich i zwiększanie potencjału do absorpcji procesów rozwojowych (służyć temu będzie rozwijanie powiązań funkcjonalnych z miastami), z drugiej strony odnosi się do specjalnego traktowania tych terenów wiejskich, które odznaczają się najgorszym dostępem do usług publicznych, które warunkują możliwości rozwojowe. Polityka regionalna w odniesieniu do obszarów wiejskich będzie zbieżna i ściśle zintegrowana z pozostałymi politykami rozwojowymi, w tym w szczególności z polityką rolną, gospodarczą, społeczną, edukacyjną, środowiskową i transportową.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

*Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2012 r.
(przyjęta uchwałą Rady Ministrów w dniu 13 grudnia 2011 r.)*

W Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (KPZK) przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określono cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju służące jej urzeczywistnieniu oraz wskazano zasady oraz mechanizmy koordynacji i wdrażania publicznych polityk rozwojowych mających istotny wpływ terytorialny.

Dla *Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030*, istotne jest iż: „Obszary miejskie i obszary wiejskie są więc postrzegane jako elementy dynamicznego układu dopełniające się nawzajem i stanowiące integralną całość społeczno-gospodarczą i przestrzenną. Dzięki w miarę równomiernemu rozmieszczeniu w przestrzeni głównych miast – węzłów sieci – oraz dowiązaniu do sieci ośrodków o niższej randze osadniczej, zwiększanie

się integracji funkcjonalnej w ramach sieci będzie korzystnie wpływać na możliwości rozwojowe mniejszych miast i otaczających je obszarów wiejskich.”

Sześć celów KPZK 2030 odpowiada najważniejszym wyzwaniom rozwojowym polskiej przestrzeni:

- niskiej konkurencyjności głównych ośrodków miejskich i regionów Polski na tle europejskim;
- słabej spójności terytorialnej kraju i niskiemu poziomowi rozwoju infrastruktury (zwłaszcza transportowej i społecznej) obszarów wiejskich;
- brakowi spójnego systemu ochrony środowiska przyrodniczego;
- niewystarczającej odporności struktury przestrzennej na wewnętrzne i zewnętrzne zagrożenia;
- bezładowi przestrzennemu.

Cele formułowane w KPZK są ze sobą powiązane, a ich dopełnieniem jest typologia obszarów funkcjonalnych. Elementem diagnozy są dynamiczny zestaw dwudziestu trzech szczegółowych map diagnostycznych przedstawiających stan przestrzennego zagospodarowania kraju przygotowanych na potrzeby Koncepcji.

Analizując uwarunkowania polityki przestrzennej zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych 20 lat w rozdziale „Osadnictwo wiejskie i procesy suburbanizacji”, zauważono iż w strefach wokół dużych i średniej wielkości miast wzrasta intensywność osadnictwa, a struktura gospodarki ulega zróżnicowaniu w efekcie rozwoju funkcji pozarolniczych — produkcyjnych i usługowych oraz mieszkaniowych, w związku ze zwiększaniem się skali dojazdów do pracy. Na tych obszarach najszybszym przemianom modernizacyjnym ulegają także budownictwo mieszkalne i infrastruktura techniczna. Do 2030 roku będzie zapewne postępował proces koncentracji ludności i działalności gospodarczej na obszarach funkcjonalnych dużych miast, a także w średniej wielkości miastach i na otaczających je obszarach wiejskich. Obszary wiejskie, poza strefami otaczającymi miasta duże i średniej wielkości, mogą stracić w sumie około jednej piątej ludności wskutek odpływu migracyjnego i ujemnego salda ruchu naturalnego. Pod względem rozmieszczenia ludności pogłębią się zaznaczające się od dawna zróżnicowania międzyregionalne i wewnątrzregionalne. W dobie globalizacji zachodzi proces osłabiania powiązań funkcjonalnych między miastami wojewódzkimi a ich zapleczem na rzecz wzmocnienia związków z innymi głównymi miastami. Równocześnie obserwuje się zwiększanie bezpośredniego oddziaływania miasta na tereny przyległe, definiowane jako miejski obszar funkcjonalny. Zasięg tego obszaru wyznaczany jest przez rozprzestrzenianie się miasta (*urban sprawl*), zarówno form zabudowy, jak i miejskiego stylu życia, oraz rosnący zakres dojazdów do pracy do centrów miast. Oznacza to, że także w Polsce, jak i w Europie następuje odejście od tradycyjnego podziału struktur osadniczych z wyraźną granicą między miastem i wsią. Obszary wiejskie, zwłaszcza w sąsiedztwie dużych ośrodków miejskich, w coraz większym stopniu zaczynają pełnić funkcje pozarolnicze – usługowe i produkcyjne. W KPZK obszary wiejskie pełnią różne funkcje, które w sposób skuteczny i efektywny przyczyniają się do zrównoważonego rozwoju kraju. W szczególności pełnią istotne znaczenie zarówno w sferze produkcji (rolniczej i pozarolniczej), oddziaływania na środowisko oraz konsumpcji. Na obszarach tych

prowadzone są różne rodzaje aktywności gospodarczej, z których najbardziej powszechne jest rolnictwo, są one miejscem życia i pracy blisko 40% ludności kraju oraz miejscem wypoczynku. Funkcje te są zbieżne z oceną i oczekiwaniami społecznymi wobec roli jaką pełnią obszary wiejskie. Obserwuje się wciąż duże dysproporcje w jakości życia (dostęp do infrastruktury i usług publicznych oraz jej jakość, dostępność transportowa i energetyczna) na wsi i w mieście oraz wewnętrzne zróżnicowanie w tym zakresie na wsi. Ocena rozwoju obszarów wiejskich wskazuje na konieczność podniesienia ich innowacyjności oraz poziomu cywilizacyjnego. W szczególności należy wzmocnić rozwój kapitału ludzkiego, infrastruktury technicznej i społecznej oraz wszelkich form działalności gospodarczej prowadzonej na tych obszarach. Rozwój gospodarczy obszarów wiejskich zależy również od stanu zasobów naturalnych (odnawialnych i nieodnawialnych) i zrównoważonego ich wykorzystania, co pozwoli na zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego. Proces ten wymaga zmian w sektorze rolno-spożywczym (w tym m.in. inwestycji i zmian strukturalnych) oraz rozwoju pozarolniczych miejsc pracy. Dla rozwoju przestrzennego kraju podstawowe znaczenie mają zasoby wodne, różnorodność biologiczna i krajobrazowa, zasoby gleb, lokalizacja złóż kopalin, gleb oraz odnawialnych źródeł energii.

Z rozdziału III „Wizja przestrzennego zagospodarowania Polski 2030” wskazuje się elementy mogące mieć wpływ na budowę *Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030: (3.2.1.) „Polska przestrzeń jest konkurencyjna i innowacyjna dzięki wykorzystaniu potencjału policentrycznej sieci metropolii.”* W obrębie sieci procesy integracji i współzależności funkcji miast i ich obszarów funkcjonalnych powodują wytwarzanie silnych układów. Podkreślono wzrost powiązania kierunku Kraków — Bielsko — Ostrava, co może wpłynąć na klasyfikację wiejskich obszarów problemowych.

(3.2.2.) „Polska przestrzeń jest zintegrowana i spójna zarówno zewnątrz, jak i wewnątrz, dzięki czemu wszyscy mieszkańcy uczestniczą w procesach rozwojowych.”

Istotne przemiany w ramach osadnictwa wiejskiego i małych miast obsługujących obszary wiejskie dotyczą funkcji pełnionych przez te jednostki w systemie osadniczym, co wiąże się także ze zmianami ich struktur. Jedną z przyczyn jest zerwanie bezpośrednich związków między miejscem zamieszkania a miejscem zatrudnienia, kształtujące procesy urbanizacji obszarów wiejskich. W okresie 2010–2030 postępuje koncentracja osadnictwa w strefach otaczających główne ośrodki miejskie oraz w dynamicznie rozwijających się ośrodkach regionalnych, subregionalnych i wybranych lokalnych. Na pozostałych obszarach odczuwalnie zmniejsza się liczba ludności wskutek odpływu migracyjnego i ujemnego salda ruchu naturalnego, ułatwiając wspierane przez państwo skupianie osadnictwa.

Urbanizacja wsi podlega regulacjom prawno-ekonomicznym wspomagającym osiągnięcie ładu przestrzennego, zachowanie dziedzictwa kulturowego i walorów krajobrazowych, co sprzyja zróżnicowaniu przestrzennych układów i form osadnictwa wiejskiego. Mobilność zasobów ludzkich wspiera i przyspiesza zmiany struktur przestrzennych. Wyrównanie poziomu życia następuje w procesie powiększania się możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich poza rolnictwem lub w pobliżu tych obszarów w wyniku zwiększenia mobilności przestrzennej (także wahadłowej) i zawodowej, powstawanie pozarolniczych miejsc pracy na lokalnych rynkach pracy oraz zwiększenia jakości zasobów ludzkich. Wiąże się to

z ułatwieniem dostępu do usług świadczonych przez ośrodki lokalne i wyższego rzędu według określonych na poziomie krajowym standardów dostępu do usług mających podstawowe znaczenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego.

Obszary wiejskie w procesie odnowy wsi wykorzystują własny potencjał rozwojowy, zachowując różnicowania funkcjonalne wynikające z położenia w stosunku do centrów rozwoju, dziedzictwo kulturowe i walory środowiska przyrodniczego. Wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej sprzyja rozwojowi lokalnych rynków pracy. Wzrasta konkurencyjność rolnictwa oparta na innowacyjności, modernizacji i zmianach strukturalnych. Rozwojowi obszarów wiejskich sprzyja wzrastający rozwój dostępności komunikacyjnej między miastem a wsią oraz wewnątrz obszarów wiejskich. Obszary przygraniczne wykorzystują szanse rozwoju związane z kooperacją klastrow powstających po obu stronach granicy.

(3.2.3.), „Polska przestrzeń, zachowując bogactwo walorów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, jest rozpoznawalna.”

Proces odnowy wsi, wsparty przez planowanie na poziomie krajowym, przyczynia się do utrzymania trwałych, wielofunkcyjnych struktur ekologicznych na modernizujących się obszarach, mimo znacznego zaawansowania procesów scalania gruntów w obszarach produkcji rolnej i zmian technologicznych w rolnictwie. Funkcjonujący model rozwoju społeczno-gospodarczego sprzyja przywracaniu tradycyjnych krajobrazów rolniczych, zachowaniu ekosystemów dolin rzek i renaturyzacji cieków lokalnych oraz wykorzystywaniu w ochronie przeciwpowodziowej zdolności buforowych mokradeł i retencji polderowej.

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020

*Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, dnia 9 listopada 2012 r.
(przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r.)*

Głównym celem opracowania *Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020 (SZRWiR)* było określenie kluczowych kierunków rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w perspektywie do 2020 r. a tym samym właściwe adresowanie zakresu interwencji publicznych finansowanych ze środków krajowych i wspólnotowych. Analiza zmian społecznych, jakie zachodzą w jakości życia na polskiej wsi, zawarta w diagnozie *Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa* jest zbieżna z wnioskami zawartymi w *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju — Polska 2030 Trzecia fala nowoczesności*.

Cel ogólny:

Obszary wiejskie w Polsce powinny być postrzegane poprzez pryzmat znajdujących się tam zasobów, które stanowią cenne, niepowtarzalne uzupełnienie zasobów zgromadzonych na obszarach miejskich. Potencjał obszarów wiejskich to nie tylko zasoby materialne służące funkcjom społecznym i ekonomicznym obszarów wiejskich, ale także wartości środowiskowe (w tym przyrodnicze i krajobrazowe) oraz niematerialne, w tym m.in. tradycja i kultura. W Europie coraz powszechniejsze staje się traktowanie obszarów wiejskich jako dostarczyciela dóbr publicznych.

Wizja obszarów wiejskich została określona jako: *atrakcyjne miejsce pracy, zamieszkania, wypoczynku i prowadzenia działalności rolniczej lub pozarolniczej, które w sposób komplementarny przyczyniają się do wzrostu gospodarczego. Tereny te będą dostarczały dóbr publicznych i rynkowych z zachowaniem unikalnych walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych dla przyszłych pokoleń. Mieszkańcy obszarów wiejskich będą posiadać szeroki dostęp do wysokiej jakości edukacji, zatrudnienia, ochrony zdrowia, dóbr kultury i nauki, narzędzi społeczeństwa informacyjnego i niezbędnej infrastruktury technicznej. Obszary wiejskie zachowają swój unikalny charakter dzięki zrównoważonemu rozwojowi konkurencyjnego rolnictwa i rybactwa.*

Obszary wiejskie pełnią wiele funkcji o zasadniczym znaczeniu dla zrównoważonego rozwoju kraju zarówno w sferze produkcji (rolniczej i pozarolniczej), konsumpcji, jak i dostarczania dóbr publicznych. Obszary wiejskie są miejscem życia, pracy i wypoczynku polskiego społeczeństwa. Jednocześnie na obszarach tych znajduje się zdecydowana większość form ochrony przyrody oraz prowadzone są różne rodzaje aktywności gospodarczej, z których najbardziej powszechne i charakterystyczne jest rolnictwo. Dlatego diagnoza zawarta w strategii nawiązuje do koncepcji wielofunkcyjności obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa. Transformacje zachodzące na wsi mają często bardziej dynamiczny charakter oraz nasilenie niż w mieście, dotyczy to np. zmian w strukturze wykształcenia. Jednocześnie obserwuje się wciąż duże dysproporcje w jakości życia (dostęp do infrastruktury i usług publicznych oraz jej jakość, dostępność transportowa i energetyczna) na wsi i w mieście oraz wewnętrzne zróżnicowanie w tym zakresie na wsi.

Ocena rozwoju obszarów wiejskich wskazuje na konieczność podniesienia ich poziomu cywilizacyjnego, wzmocnienia potencjału rozwojowego ośrodków lokalnych, rozwoju usług publicznych, pełnego wykorzystania sieci teleinformatycznych, poprawy jakości placówek edukacji, rewitalizacji miast i miasteczek oraz rozwoju wszystkich form innowacyjności (w tym m.in. poprawy jakości kapitału ludzkiego i społecznego – poczynając od wczesnej edukacji przedszkolnej, przez rozwój działalności badawczo-wdrożeniowej, transferu wiedzy i na wdrożeniu rozwiązań innowacyjnych kończąc). Wszystkie te aspekty będą odgrywały kluczową rolę w poprawie mobilności (zarówno zawodowej, jak i przestrzennej) oraz dywersyfikacji źródeł zatrudnienia. Rozwój gospodarczy obszarów wiejskich zależy od zasobów i efektywności wykorzystania: kapitału ludzkiego, społecznego, ziemi i surowców (odnawialnych i nieodnawialnych), a także postępu technologicznego oraz inwestycji. Proces ten obejmuje głębokie zmiany w sektorze rolno-spożywczym oraz rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej.

Diagnoza wskazuje, iż wkład sektora rolno-spożywczego i obszarów wiejskich w zrównoważony rozwój kraju wymaga zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego kraju, zwiększenia konkurencyjności sektora rolno-spożywczego oraz tworzenia i rozwijania nowych czynników rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich – w szczególności pozarolniczych miejsc pracy (również z wykorzystaniem elastycznych form pracy oraz mobilności zawodowej i przestrzennej), działalności usługowej i działalności towarzyszącej produkcji rolnej. Kierunek rozwoju obszarów wiejskich ma również kluczowe znaczenie dla zachowania i ochrony środowiska naturalnego kraju. Leśnictwo, rolnictwo i rybactwo są głównymi rodzajami działalności, które realizują cele związane z ochroną zasobów

naturalnych. Jednocześnie są działalnością, w przypadku której bardzo istotne jest uwzględnianie zasad ochrony środowiska. Działaniom chroniącym zasoby naturalne powinny towarzyszyć zmiany w mentalności społeczeństwa, sposobie funkcjonowania gospodarstw domowych oraz podniesienie środowiskowej odpowiedzialności producentów rolnych i przedsiębiorstw.

Cele SZRWRiR są spójne z obecnymi kierunkami rozwoju Unii Europejskiej określonymi w *Ogólnych wytycznych dla polityki gospodarczej państw członkowskich i Unii. Zintegrowane wytyczne dotyczące Strategii „Europa 2020”*, w szczególności:

- Wytyczna 4.: Optymalizacja pomocy na rzecz badań i rozwoju oraz innowacji, wzmocnienie trójkąta wiedzy i uwolnienie potencjału gospodarki cyfrowej;
- Wytyczna 5.: Bardziej efektywne korzystanie z zasobów i ograniczenie emisji gazów cieplarnianych;
- Wytyczna 6.: Poprawa otoczenia biznesu i środowiska konsumenckiego oraz modernizacja bazy przemysłowej;
- Wytyczna 7.: Zwiększenie współczynnika aktywności zawodowej i ograniczenie bezrobocia strukturalnego;
- Wytyczna 8.: Stworzenie zasobów wykwalifikowanej siły roboczej odpowiadającej potrzebom rynku pracy, promowanie jakości zatrudnienia i uczenia się przez całe życie;
- Wytyczna 9.: Poprawa wydajności systemów kształcenia i szkolenia na wszystkich poziomach i zwiększenie liczby osób podejmujących studia wyższe;
- Wytyczna 10.: Promowanie włączenia społecznego i zwalczanie ubóstwa.

Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030

Ministerstwo Środowiska

(przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r.)

Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030 (SPA 2020) określa warunki stabilnego rozwoju społeczno-gospodarczego w obliczu ryzyka, jakie niosą ze sobą zmiany klimatyczne.

W dokumencie wskazano cele i kierunki działań adaptacyjnych, które należy podjąć do roku 2020 w najbardziej wrażliwych sektorach i obszarach, tj.: gospodarce wodnej, rolnictwie, leśnictwie, różnorodności biologicznej i obszarach prawnie chronionych, zdrowiu, energetyce, budownictwie, transporcie, obszarach górskich, strefie wybrzeża, gospodarce przestrzennej i obszarach zurbanizowanych. W dokumencie uwzględniono i przeanalizowano obecne i oczekiwane zmiany klimatu, w tym scenariusze zmian klimatu dla Polski do roku 2030. Wykazały one, że największe zagrożenie dla gospodarki i społeczeństwa będą stanowiły ekstremalne zjawiska pogodowe, takie jak deszcze nawalne, powodzie, podtopienia, osunięcia ziemi, fale upałów, susze, huragany, osuwiska itp. Zjawiska te będą

występowały prawdopodobnie z coraz większą częstotliwością i natężeniem, obejmując coraz większe obszary kraju.

Wyniki prognoz pokazują, że do roku 2030 zmiany klimatu będą miały dwojaki — pozytywny i negatywny — wpływ na gospodarkę i społeczeństwo. Wzrost średniej temperatury powietrza będzie miał pozytywne skutki m.in. w postaci wydłużenia okresu wegetacyjnego, skrócenia okresu grzewczego oraz wydłużeniu sezonu turystycznego. Dominujące są jednak przewidywane negatywne konsekwencje zmian klimatu, w tym niekorzystne zmiany warunków hydrologicznych. Wprawdzie roczne sumy opadów nie ulegają zasadniczym zmianom, jednak ich charakter staje się mało przewidywalny, czego skutkiem są dłuższe okresy bezopadowe, przerywane gwałtownymi i nawałnymi opadami. Poziom wód gruntowych będzie się obniżał, co negatywnie wpłynie na różnorodność biologiczną i formy ochrony przyrody (w szczególności na zbiorniki wodne i tereny podmokłe, powodując osuszanie jezior, bagien, torfowisk). Zmiany będzie można zaobserwować również w porze zimowej, gdzie skróceniu ulegnie okres zalegania pokrywy śnieżnej i jej grubość.

Jednocześnie efektem zmian klimatu będzie zwiększanie częstotliwości występowania ekstremalnych zjawisk pogodowych i katastrof, które będą miały istotny wpływ na obszary wrażliwe i gospodarkę kraju. Podstawowe znaczenie będą miały ulewne deszcze niosące ryzyko powodzi, podtopień lub osuwisk – głównie na obszarach górskich i wyżynnych, ale także na zboczach dolin rzecznych i na klifach wzdłuż brzegu morskiego. Coraz częściej będą występować silne wiatry, incydentalne trąby powietrzne i wyładowania atmosferyczne, które mogą negatywnie oddziaływać na m.in. budownictwo oraz infrastrukturę energetyczną i transportową. Bezpośrednie negatywne skutki zmian klimatu to również nasilenie się eutrofizacji wód śródlądowych i wód przybrzeża, zwiększenie zagrożenia dla życia i zdrowia w wyniku stresu termicznego i wzrostu zanieczyszczeń powietrza, większe zapotrzebowanie na energię elektryczną w porze letniej, zmniejszenie potencjału chłodniczego elektrowni i spadek ich mocy produkcyjnej.

Celem głównym SPA jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju oraz efektywnego funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa w warunkach zmian klimatu. Celami szczegółowymi są:

- *Cel 1. Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego i dobrego stanu środowiska.*

Przyjętym kierunkiem działań w tym obszarze jest „Dostosowanie sektora gospodarki wodnej do zmian klimatu” poprzez zapewnienie funkcjonowania w warunkach zarówno nadmiaru, jak i niedoboru wody. Planowane działania poprawią system gospodarki wodnej w Polsce, ułatwią dostęp do wody dobrej jakości, ograniczą negatywne skutki susz i powodzi.

W ramach kierunku działań 1.4 „Ochrona różnorodności biologicznej i gospodarka leśna w kontekście zmian klimatu” z punktu widzenia ochrony siedlisk najistotniejsze jest: utrzymanie obszarów wodno-błotnych oraz ich odtwarzanie wszędzie tam, gdzie jest to możliwe, prowadzenie zrównoważonej gospodarki leśnej w zmiennych warunkach oraz przygotowanie ekosystemów leśnych na m.in.: okresy suszy, fale upałów, gwałtowne opady deszczu, porywiste wiatry.

Kierunek działań 1.5 „Adaptacja do zmian klimatu w gospodarce przestrzennej i budownictwie” wskazuje na objęcie całego terytorium kraju skutecznym systemem planowania przestrzennego, zapewniającego właściwe i zrównoważone wykorzystanie terenów.

- *Cel 2. Skuteczna adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich, szczególnie wrażliwych na zmiany klimatu.*

Konieczne są zatem działania dotyczące ochrony ludności w sytuacjach kryzysowych, jak i odnoszące się do produkcji rolniczej i rybackiej. Ważne jest stworzenie lokalnych systemów monitorowania i ostrzegania przed zagrożeniami. Ma to szczególnie znaczenie w produkcji rolniczej. Wyniki monitoringu powinny być elementem działalności informacyjnej wspierającej rozwój produkcji rolniczej i stosowania nowoczesnych metod agrotechnicznych. Natomiast monitorowanie nadzwyczajnych zagrożeń na terenach wiejskich ma kluczowe znaczenie dla ludności, infrastruktury i gospodarstw rolniczych i powinno być bezpośrednio związane z lokalnym systemem ostrzegania.

- *Cel 3. Rozwój transportu w warunkach zmian klimatu.*
- *Cel 4. Zapewnienie zrównoważonego rozwoju regionalnego i lokalnego z uwzględnieniem zmian klimatu.*
- *Cel 5. Stymulowanie innowacji sprzyjających adaptacji do zmian klimatu.*
- *Cel 6. Kształtowanie postaw społecznych sprzyjających adaptacji do zmian klimatu.*

Strategia Rozwoju Polski Południowej do roku 2020

*Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju
(przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2014 r.)*

Strategia Rozwoju Polski Południowej do roku 2020 identyfikuje możliwości współpracy pomiędzy województwami śląskim i małopolskim oraz wskazuje kierunki interwencji umożliwiające rozwijanie i zacieśnianie tej współpracy. Konsekwencją wspólnych inicjatyw podejmowanych przez oba województwa oraz rząd będzie kreowanie Polski Południowej jako silnego i konkurencyjnego obszaru w Europie. Dokument formułuje cele strategiczne podkreślając rolę obszarów wiejskich w kilku płaszczyznach:

- tereny wiejskie jako element struktury i potencjału miejskich obszarów funkcjonalnych;
- tereny wiejskie jako przestrzeń realizacji celów środowiskowych;
- tereny wiejskie jako atrakcyjna przestrzeń gospodarcza, w tym również dla rozwoju turystyki;
- tereny wiejskie jako przestrzeń kulturowa;
- tereny wiejskie jako przestrzeń zagrożenia i przeciwdziałania katastrofom naturalnym.

Dodatkowo strategia wskazuje charakterystyczne dla makroregionu, a szczególnie województwa śląskiego, silne powiązania przestrzenno-funkcjonalne, społeczne

i ekonomiczne szeroko rozumianych terenów wiejskich z miastami oraz wagę powiązań transgranicznych.

Krajowa Polityka Miejska

Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa, marzec 2014

(projekt, wersja I)

Rozwój terenów wiejskich analizować w tym dokumencie należy w kontekście spójności obszarów funkcjonalnych oraz wykorzystania wszelkich potencjałów terenów wiejskich, w tym ich funkcji dla jakości środowiska przyrodniczego. Polityka miejska ma na celu budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów miejskich o niższych zdolnościach rozwoju oraz wykorzystywać potencjał każdego z terytoriów.

Szczególnego potraktowania wymagają obszary wiejskie w miejskich obszarach funkcjonalnych, nierzadko cechujące się słabym dostępem do usług publicznych warunkujących możliwości rozwojowe. Oddziaływanie ośrodków miejskich na obszary wiejskie powinno zostać wzmocnione poprzez zwiększenie dostępności komunikacyjnej, rozwój instytucji otoczenia biznesu, wspieranie regionalnych oraz lokalnych specjalizacji, podejmowanie działań horyzontalnych w zakresie kapitału ludzkiego, intelektualnego i społecznego, wykorzystywanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań powinny obejmować szerokie spektrum długofalowych działań środowiskowych i powinny być skuteczną odpowiedzią na uwarunkowania wynikające z presji człowieka na środowisko i konieczności dostosowania się do zmian klimatycznych. Działania na rzecz ochrony środowiska powinny być połączone z uwzględnianiem i włączaniem aspektów środowiskowych w struktury przestrzenne i funkcjonalne miast oraz obszarów zurbanizowanych. Aby możliwie dobrze przystosować miasta i obszary intensywnej urbanizacji do efektów zmieniającego się klimatu oraz wpłynąć na integrację tych obszarów ze środowiskiem naturalnym i jego ochronę na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym, potrzebne są skoordynowane działania.”

Strategie i dokumenty regionalne

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”

Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice, lipiec

(przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 17 lutego 2010 r.)

Strategia stanowi plan samorządu województwa określający wizję rozwoju, cele oraz główne sposoby ich osiągnięcia w kontekście występujących uwarunkowań w perspektywie 2020 roku. Na podstawie nakreślonej wizji rozwoju wykraczającej poza horyzont czasowy Strategii, wyznaczono obszary priorytetowe, cele strategiczne i cele operacyjne, a następnie określono kierunki działań do roku 2020.

Osiągnięcie zarysowanej wizji rozwoju wymagać będzie koncentracji działań na 4 obszarach priorytetowych, dla których sformułowano cele strategiczne polityki rozwoju województwa śląskiego w perspektywie do roku 2020. Wskazane cele operacyjne i zdefiniowane kierunki działań mają charakter horyzontalny w wymiarze przestrzennym tzn. ich osiągnięcie powinno

prowadzić do zrównoważonego rozwoju całego regionu. Kierunki działań mogą być realizowane przez pojedyncze podmioty lub w oparciu o budowanie partnerstwa.

Osiągnięcie wizji wymaga skoncentrowania działań prowadzonych w regionie w czterech obszarach priorytetowych:

- nowoczesnej gospodarce (obszar A);
- szansach rozwojowych mieszkańców (obszar B);
- przestrzeni (obszar C);
- relacjach z otoczeniem (obszar D).

Realizacja zapisów strategii ma charakter horyzontalny i w efekcie ma prowadzić do zrównoważonego rozwoju całego województwa, niemniej w kontekście rozwoju obszarów wiejskich w ramach obszarów priorytetowych A i C oraz przypisanych im celów wskazać można szczegółowe zapisy dedykowane obszarom wiejskim.

W *Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”* przyszłość obszarów wiejskich widziana jest przez pryzmat głównie:

- celu operacyjnego: A.4. „Przedsiębiorczość lokalna i społeczna wykorzystująca lokalne rynki i potencjały” gdzie wykazano m.in.: potrzebę wsparcia podmiotów działających w sektorze rolno-spożywczym oraz konieczność podjęcia działań na rzecz łączenia oferty małych gospodarstw (w celu zwiększenia sprzedaży na rynkach zewnętrznych). Widzi się także konieczność wspierania obszarów wiejskich przez lokalne ośrodki rozwoju mające być zainteresowanymi tworzeniem sieci doradztwa i instytucji otoczenia biznesu w wymiarze lokalnym.
- celu operacyjnego: C.2. „Zintegrowany rozwój ośrodków różnej rangi” odnoszącego się do poprawy jakości usług publicznych świadczonych przez podmioty na szczeblu lokalnym (obszary wiejskie i lokalne ośrodki rozwoju).

Strategia Ochrony Przyrody Województwa Śląskiego do roku 2030

*Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice, listopad 2012
(uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 12 listopada 2012 r.)*

Głównym walorem strategii jest odzwierciedlenie związków, jakie zachodzą między człowiekiem i przyrodą. Proponowane cele i działania zostały sformułowane w oparciu o wiedzę o przyrodzie, człowieku, społeczeństwie, kulturze i gospodarce. Obejmują całą sferę rozwoju społeczno-gospodarczego województwa w dłuższym okresie planistycznym, w aspektach: społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym. Dokument ten jest pierwszą w Polsce strategią regionalną, opracowaną zgodnie z zapisami Krajowej Strategii Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej.

- I. Cel strategiczny: Zachowanie różnorodności biologicznej i georóżnorodności w dobrym stanie oraz umożliwiającym korzystanie z ich zasobów obecnym i przyszłym pokoleniom.

- I.1. Kierunek działań: Racjonalizacja i wzmocnienie systemu obszarów chronionych.

II. Cel strategiczny: Zachowanie i ochrona obszarów o wysokich walorach krajobrazowych oraz powstrzymanie degradacji krajobrazu i przywracanie ładu przestrzennego.

II.2. Kierunek działań: Zrównoważone użytkowanie przestrzeni, powstrzymanie nieoszczędnego i degradującego krajobraz zagospodarowania przestrzeni oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

Do głównych działań zaliczyć należy:

- Zahamowanie dalszego rozwoju rozproszonej, chaotycznej zabudowy na skutek nadpodaży terenów przeznaczonych do zabudowy, szczególnie na terenach wiejskich oraz w dolinach rzecznych.

SŁOWNIK POJĘĆ I SKRÓTÓW

- **ARiMR** – Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.
- **Agroekosystem** – zespół organizmów roślinnych i zwierzęcych ukształtowany w wyniku działalności człowieka w określonych czynnikach abiotycznych, tj. gleby, wody, powietrza itp. System ten jest podtrzymywany przez człowieka poprzez stosowanie agrochemikalii. Różni się on od ekosystemów naturalnych tym, że wśród producentów główną rolę pełnią rośliny uprawne, a głównymi konsumentami są człowiek i zwierzęta gospodarskie.
- **Agrofagi** – niepożądane organizmy (patogeny, szkodniki i chwasty), szkodliwe dla roślin uprawnych, płodów rolnych oraz zwierząt.
- **CATI** (ang. *Computer Assisted Telephone Interview*) – wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny to metoda zbierania informacji w ilościowych badaniach rynku i opinii publicznej.
- **CDPGŚ** – Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląsku.
- **Dzikię wysypiska** – wszystkie znajdujące się na terenie gminy dzikię wysypiska, tj. miejsca nie przeznaczone do składowania odpadów, na których porzucane są odpady komunalne.
- **EFMR** – Europejski Fundusz Morski i Rybacki.
- **EFROW** – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.
- **Eurostat** – Europejski Urząd Statystyczny.
- **FADN** (ang. *Farm Accountancy Data Network*) – System Zbierania i Wykorzystywania Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych to europejski system zbierania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych. Dane gromadzone w ramach tej struktury wykorzystywane są przede wszystkim do: corocznego określania dochodów gospodarstw rolnych funkcjonujących na terenie Wspólnoty, analizy działalności gospodarstw rolnych, oceny skutków projektowanych zmian dotyczących rolnictwa Wspólnoty.
- **FAPA** – Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa.
- **Georóżnorodność** – naturalne zróżnicowanie powierzchni Ziemi, obejmujące budowę geologiczną, rzeźbę terenu, gleby i wody powierzchniowe, będące efektem działania naturalnych procesów endo- i egzogenicznych, modyfikowanych czasem przez działalność człowieka.
- **GUS** – Główny Urząd Statystyczny.
- **GZWP** – Główny Zbiornik Wód Podziemnych — naturalny zbiornik wodny znajdujący się pod powierzchnią ziemi, gromadzący wody podziemne i spełniający szczególne kryteria ilościowe i jakościowe.
- **HNVF** (*High Nature Value Farmland*) – obszary o ekstensywnej gospodarce rolnej charakterystycznej dla obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych.
- **Jednolita część wód powierzchniowych (JCWP)** – oddzielny i znaczący element wód powierzchniowych, taki jak: a) jezioro lub inny naturalny zbiornik wodny, b) sztuczny zbiornik wodny, c) struga, strumień, potok, rzeka, kanał lub ich części, d) morskie wody wewnętrzne, wody przejściowe lub wody przybrzeżne.
- **Jednolita część wód podziemnych (JCWPd)** – określona objętość wód podziemnych występująca w obrębie warstwy wodonośnej lub zespołu warstw wodonośnych.
- **KSOW** – Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich.
- **LGR** – Lokalna Grupa Rybacka.

- **LOR** – Lokalny Obszar Rozwoju.
- **NGO** – Organizacja pozarządowa (skrót od ang. *non-governmental organization*).
- **OSN** - Obszar narażony na zanieczyszczenia związkami azotu pochodzenia rolniczego.
- **OSO** – obszar specjalnej ochrony ptaków – obszar wyznaczony, zgodnie z przepisami prawa Unii Europejskiej, do ochrony populacji dziko występujących ptaków jednego lub wielu gatunków, w którego granicach ptaki mają korzystne warunki bytowania w ciągu całego życia, w dowolnym jego okresie albo stadium rozwoju.
- **OECD** (ang. Organization for Economic Co-operation and Development) – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju.
- **OZW** – obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – projektowany specjalny obszar ochronny siedlisk, zatwierdzony przez Komisję Europejską w drodze decyzji, który w regionie biogeograficznym, do którego należy, w znaczący sposób przyczynia się do zachowania lub odtworzenia stanu właściwej ochrony siedliska przyrodniczego lub gatunku będącego przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także może znacząco przyczynić się do spójności sieci obszarów Natura 2000 i zachowania różnorodności biologicznej w obrębie danego regionu biogeograficznego; w przypadku gatunku zwierząt występujących na dużych obszarach, obszarem mającym znaczenie dla Wspólnoty jest obszar w obrębie naturalnego zasięgu takich gatunków, charakteryzujący się fizycznymi lub biologicznymi czynnikami istotnymi dla ich życia lub rozmnażania.
- **POIG** – Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka.
- **POIiŚ** – Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko.
- **PO KL** – Program Operacyjny Kapitał Ludzki.
- **Polityka rozwoju** – zespół wzajemnie powiązanych działań, podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju, oraz spójności społeczno gospodarczej i terytorialnej, w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej (art. 2 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju).
- **PO RPW** – Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej.
- **PO RYBY 2007-2013** – Program Operacyjny „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013”.
- **PROW** – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich.
- **RCAS** – Regionalne Centrum Analiz i Planowania Strategicznego, Wydział Rozwoju Regionalnego, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.
- **RDOŚ** – Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach.
- **Region wodny** – część obszaru dorzecza wyodrębniona na podstawie kryterium hydrograficznego na potrzeby zarządzania zasobami wodnymi lub całość obszaru dorzecza.
- **Różnorodność biologiczna** – jest pojęciem złożonym i dotyczy wielu aspektów środowiska naturalnego. Oznacza ona zróżnicowanie roślin i zwierząt występujących na Ziemi zarówno w ekosystemach lądowych, jak i wodnych. Obejmuje różnorodność w obrębie jednego gatunku, pomiędzy gatunkami oraz różnorodność ekosystemów. Pojęcie to stosuje się zamiennie z terminem „bioróżnorodność”, który pochodzi od dwóch wyrazów „bio” i „różnorodność”.
- **RPO** – Regionalny Program Operacyjny.
- **Sektor tradycyjny** – w diagnozie strategicznej rozumiany jako działalność gospodarcza w zakresie: górnictwa, hutnictwa i energetyki.
- **SO** (ang. standard output) – standardowa produkcja to średnia wartość produkcji z 5 lat określonej działalności produkcyjnej (roślinnej lub zwierzęcej) uzyskiwana w ciągu 1 roku z 1 ha lub od 1

zwierzęcia (z wyjątkami: grzyby jadalne – 100 m², drób – 100 szt., pszczoły – 1 pień pszczeli, czyli 1 rodzina pszczoła), w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcyjnych. SO wyliczana jest w Euro.

- **Suburbanizacja** – to jedna z faz rozwoju miasta. Polega ona na wyludnianiu się centrum i rozwoju strefy podmiejskiej. Wynikiem suburbanizacji jest rozwój infrastruktury (zabudowa mieszkaniowa, punkty handlowo-usługowe, połączenia komunikacyjne) na obszarach podmiejskich oraz tworzenie się tzw. miast-sypialni, których mieszkańcy dojeżdżają do pracy do centrum.
- **ŚODR** – Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie.
- **TEN-T** (Trans-European Transport Network) – Transeuropejska Sieć Transportowa.
- **TERYT** (Krajowy Rejestr Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju) – rejestr urzędowy podziału terytorialnego kraju prowadzony przez GUS.
- **UR** (Użytki rolne) – tereny w obrębie gospodarstwa rolnego lub danego regionu wykorzystywane do produkcji roślinnej, ogrodniczej lub zwierzęcej. Do użytków rolnych zalicza się: grunty orne, trwałe użytki zielone (pastwiska, łąki), ogródki przydomowe, sady i szkółki drzew owocowych, trwałe plantacje (np. chmielu, wikliny, herbaty, kawy, trzciny cukrowej, winnice itp.). Do użytków rolnych nie wlicza się terenów leśnych, szkółek leśnych ani wód śródlądowych.
- **Uspolecznianie strategii** – proces angażowania członków społeczności w tworzenie strategii poprzez różne formy: od zbierania informacji potrzebnych do zdiagnozowania sytuacji danej jednostki terytorialnej lub sektora, przez wspólne wyznaczanie celów, po wdrażanie strategii.
- **WIOŚ** – Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Katowicach.
- **WPR** – Wspólna Polityka Rolna.
- **WPRyb** – Wspólna Polityka Rybołówstwa.
- **WTO** (ang. World Trade Organization) – Światowa Organizacja Handlu.
- **WWA** – wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne.
- **Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych** – stanowią ilość wód podziemnych możliwą do pobrania z ujęcia w danych warunkach hydrogeologicznych i techniczno-ekonomicznych, z uwzględnieniem zapotrzebowania na wodę i przy zachowaniu wymogów ochrony środowiska.
- **Zmieszane odpady komunalne** – odpady zebrane w ciągu roku, bez odpadów zebranych selektywnie i wyselekcjonowanych z frakcji suchej.

BIBLIOGRAFIA

1. Analizy Regionalnego Centrum Analiz Strategicznych 1/2012, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.
2. Atlas klimatu województwa Śląskiego. Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej (Kruczała 2000).
3. Badanie ankietowe CATI (17.04.2014 r. – 15.05.2014).
4. Bilans wodny i wodno-gospodarczy województwa śląskiego dla potrzeb opracowania aktualizacji programu małej retencji". Etap I-IV, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej w Warszawie, oddział w Krakowie.
5. Bilans zasobów eksploatacyjnych i dyspozycyjnych wód podziemnych Polski. (Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy).
6. Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce wg stanu na 31 XII 2013 r., Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa, 2014.
7. Bazy danych Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnej Śląska.
8. Bazy danych Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Katowicach.
9. Bazy danych Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej.
10. Bazy danych Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Katowicach.
11. Baza danych Polski FADN (System Zbierania i Wykorzystywania Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych), 2010.
12. Baza danych Ogólnodostępna Platforma Informacji – Tereny Przemysłowe i Zdegradowane, Chybiorz R., Tyc A. 2012.
13. Opracowanie problemowe dotyczące potencjału energii odnawialnej województwa śląskiego w zakresie hydroenergetyki i energetyki geotermalnej na potrzeby „Opracowania ekofizjograficznego do zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego”. Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią Polskiej Akademii Nauk, Pracownia Odnawialnych Źródeł Energii, Kraków, Bujakowski W. i in. 2013.
14. Czerwone listy oraz czerwone księgi gatunków/ zbiorowisk zagrożonych w skali regionu/kraju.
15. Dane Głównego Urzędu Statystycznego.
16. Dane Urzędu Regulacji Energetyki (URE).
17. Ekspertyza „Delimitacja przestrzenna obszarów wiejskich w województwie śląskim”, Stowarzyszenie Instytut Śląski, Opole, 2014.
18. Ekspertyza „Kierunki zmian presji inwestycyjnej na tereny rolnicze Województwa Śląskiego wraz z analizą dokumentów strategicznych” – T. Kmieć, Katowice, 2014.
19. Geomorfologia Polski, tom 1. Polska Południowa. Góry i Wyżyny, PWN, Warszawa, mapy: geologiczna Polski, geośrodowiskowa Polski, przeglądowa geomorfologiczna Polski, osuwisk i terenów zagrożonych ruchami masowymi ziemi, rejestry osuwisk (Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy, starostwa).
20. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Wspólna Polityka Rolna do 2020 r.: sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi.
21. Komunikat Komisji Do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Regionów i Komitetu Ekonomiczno-Społecznego. Zielona księga w sprawie spójności terytorialnej Przekształcenie różnorodności terytorialnej w siłę.
22. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Warszawa, 2011.

23. Korytarze ekologiczne w województwie śląskim – koncepcja do planu zagospodarowania przestrzennego województwa. Etap I. Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice, Myga-Piątek U., Nita J. 2014.
24. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie. Warszawa, 2010.
25. Mapy pokrycia terenu Corine Land Cover za lata 2000 i 2006.
26. Monitoring chemizmu gleb ornych w Polsce w latach 2010-2012, Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach – Państwowy Instytut Badawczy, Puławy, Pasieczna A. (red.). 2012.
27. Numeryczna mapa długości okresu wegetacyjnego, Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa, Puławy (Demidowicz, 1998).
28. Opracowanie ekofizjograficzne do planu zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, C. Rataj (kierownik tematu) i in. Katowice, 2008-2009.
29. Opracowanie krajobrazowe województwa śląskiego dla potrzeb „Opracowania ekofizjograficznego do zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego”. Część I, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, K. Kurek, Katowice, 2013.
30. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Warszawa, 2013.
31. Produkcja i wykorzystanie biogazu w oczyszczalniach ścieków w województwie śląskim. Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych. J. Krzemień 2012.
32. Program ochrony środowiska przed hałasem dla województwa śląskiego do roku 2013 dla terenów poza aglomeracjami, położonych wzdłuż dróg krajowych, ekspresowych, autostrad i linii kolejowych (2010), mapy akustyczne dla miast powyżej 100 000 mieszkańców.
33. Program wykorzystania odnawialnych źródeł energii na terenach nieprzemysłowych województwa śląskiego. Katowice, 2006.
34. Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego „Odnowa wsi – zachowanie różnorodności regionu dla przyszłych pokoleń”. Katowice, 2006.
35. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.
36. Projekt korytarzy ekologicznych łączących Europejską Sieć Natura 2000 w Polsce (Jędrzejewski wersja zaktualizowana).
37. Publikacja „Jak PROW zmienia śląską wieś. Dobre praktyki w ramach działań samorządowych PROW 2007-2013 w woj. śląskim”, Katowice, 2013.
38. Raport o przyrodzie nieożywionej województwa śląskiego. Raporty Opinie 6.1 Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Sikorska-Maykowska M. (red.), Katowice, 2001.
39. Raport o stanie chemicznym oraz ilościowym jednolitych części wód podziemnych w dorzeczach w podziale na 161 i 172 JCWPd, Państwowy Instytut Geologiczny - Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa, 2013.
40. Raporty o stanie zdrowia mieszkańców województwa śląskiego (Śląski Urząd Wojewódzki).
41. Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Warszawa, 2012.
42. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012-2020. Warszawa, 2012.
43. Strategia Rozwoju Polski Południowej do Roku 2020.
44. Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”. Katowice, 2013.

45. Strategia Rozwoju Systemu Transportu Województwa Śląskiego. Katowice, 2014.
46. Strategia Ochrony Przyrody Województwa Śląskiego do roku 2030. Katowice, 2012.
47. Określenie potencjału energetycznego regionów Polski w zakresie odnawialnych źródeł energii – wnioski do Regionalnych Programów Operacyjnych na okres programowania 2014-2020. Instytut Energetyki Odnawialnej, G. Wiśniewski (red.), Warszawa. 2011.
48. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.
49. Waloryzacja środowiska przyrodniczego i identyfikacja jego zagrożeń na terenie województwa śląskiego, Państwowy Instytut Geologiczny, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Klimaszewski M. (red.), Warszawa 1972.
50. Wyznaczenie na terenach wiejskich województwa śląskiego obszarów o ekstensywnej gospodarce rolnej charakterystycznej dla obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych (High Nature Value Farmland), Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy (w trakcie opracowania).

SPIS MAP

Mapa 1. Podział administracyjny województwa śląskiego z uwzględnieniem granic subregionów.....	6
Mapa 2. Województwo śląskie w podziale na podregiony i subregiony.....	7
Mapa 3. Główne elementy infrastruktury drogowej województwa śląskiego.....	16
Mapa 4. Powiązania w zakresie dojazdów do pracy (powyżej 250 osób w jednym kierunku) w województwie śląskim.....	18
Mapa 5. Wyjazdy do pracy do gmin zewnętrznych w województwie śląskim.....	19
Mapa 6. Powiązania w zakresie dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych w województwie śląskim (powyżej 50 uczniów w jednym kierunku)	21
Mapa 7. Indeks niedostosowania społecznego w powiatach województwa śląskiego w 2012 r.....	28
Mapa 8. Indeks aktywności społecznej w powiatach województwa śląskiego w 2012 r.....	31
Mapa 9. Zabytki w powiatach województwa śląskiego (rejestr zabytków województwa śląskiego – stan na 31 grudnia 2014 r.).....	33
Mapa 10. Obszary objęte działaniem LGD w województwie śląskim (2007-2013).....	35
Mapa 11. Obszary objęte działaniem LGR w województwie śląskim (2007-2013)	36
Mapa 12. Ocena stanu JCWP monitorowanych i niemonitorowanych w województwie śląskim w latach 2010 — 2012	66
Mapa 13. Klasy modułu zasobów wód podziemnych dostępnych do zagospodarowania w województwie śląskim w odniesieniu do rejonów wodno-gospodarczych (stan na 31.12.2013 r.)..	68
Mapa 14. Ogólna ocena stanu JCWPd w obszarze województwa śląskiego zgodnie z podziałem na 161 i 172 JCWPd w 2012 roku	70
Mapa 15. Kompleksy przydatności rolniczej gleb na terenach wiejskich województwa śląskiego.....	75
Mapa 16. Rozmieszczenie obszarów chronionych na obszarach wiejskich województwa śląskiego...	78
Mapa 17. Położenie gmin o ekstensywnej gospodarce rolnej charakterystycznej dla obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych (HNVF).....	79
Mapa 18. Kierunki wykorzystania terenów województwa śląskiego w 2006 roku	102
Mapa 19. Główne typy funkcjonalne obszarów wiejskich.....	115
Mapa 20. Wyniki delimitacji obszarów wiejskich w województwie śląskim	119
Mapa 21. Wyniki delimitacji obszarów funkcjonalnych LOR.....	121
Mapa 22. Położenie obszarów wiejskich województwa śląskiego.....	124
Mapa 23. Potencjał demograficzny obszarów wiejskich województwa śląskiego.....	126

Mapa 24. Potencjał glebowy obszarów wiejskich województwa śląskiego.....	128
Mapa 25. Potencjał przyrodniczy obszarów wiejskich województwa śląskiego	130

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Główne założenia do prac nad Strategią	3
Rysunek 2. Elementy diagnozy strategicznej.....	5
Rysunek 3. Osie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013	94
Rysunek 4. Działania PROW 2007–2013 wdrażane przez Samorząd Województwa Śląskiego.....	94
Rysunek 5. Działania PROW 2007–2013 wdrażane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (OR 12 Częstochowa).....	95
Rysunek 6. Skutki presji inwestycji na tereny rolnicze.....	100
Rysunek 7. Cele strategiczne rozwoju obszarów wiejskich województwa śląskiego	133
Rysunek 8. Cele strategiczne i cele operacyjne.....	139
Rysunek 9. Wdrażanie strategii.....	164
Rysunek 10. Układ podmiotowy realizacji Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030.....	166
Rysunek 11. Główne źródła finansowania działań Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030	168
Rysunek 12. Uwarunkowania polityki rozwoju obszarów wiejskich.....	182

SPIS TABEL

Tabela 1. Podział administracyjny województwa śląskiego według gmin i miast na tle kraju w 2012 roku.....	8
Tabela 2. Liczba bezrobotnych, w tym zamieszkałych na wsi w latach 2011 i 2012	13
Tabela 3. Bezrobotni zamieszkali na terenach wiejskich wg poziomu wykształcenia.....	14
Tabela 4. Średnia arytmetyczna (%) wyników poszczególnych przedmiotów na egzaminie gimnazjalnym według lokalizacji w województwie śląskim w roku szkolnym 2012/2013.....	24
Tabela 5. Korzystający z instalacji wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej w % ogółu ludności w Polsce i w województwie śląskim w 2012 roku	38
Tabela 6. Struktura gospodarstw w województwie śląskim w 2010 roku.....	45
Tabela 7. Gospodarstwa ekologiczne w województwie śląskim w latach 2005 — 2012	54
Tabela 8. Prognozowana struktura zasiewów w województwie śląskim na lata 2020 i 2030.....	56
Tabela 9. Prognozowane pogłowie i obsada zwierząt gospodarskich w województwie śląskim na lata 2020 i 2030.....	58
Tabela 10. Wykaz podmiotów prowadzących działalność marginalną lokalną i ograniczoną (MOL) w województwie śląskim w 2015 roku	62
Tabela 11. Żywność złożona (ŻZ), działalność zarejestrowana do 2015 roku w województwie śląskim	63
Tabela 12. Pobór wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności, według źródeł poboru, w województwie śląskim i w kraju w 2012 roku (w hm ³)	71
Tabela 13. Ocena stopnia zagrożenia wybranych grup roślin, grzybów i zwierząt w województwie śląskim (stan na 2012 r.).....	76
Tabela 14. Zasięg współpracy według ankietowanych przedsiębiorstw	85

Tabela 15. Główne cechy obszarów wiejskich w subregionach województwa śląskiego w oparciu o wyniki warsztatów.....	88
Tabela 16. Obszary wiejskie w podziale na: przekształcone przez człowieka, rolne, leśne w 2000, 2006 i 2030 roku w ha.....	103
Tabela 17. Obszary wiejskie województwa śląskiego — presja na tereny rolnicze	109
Tabela 18. Gminy województwa śląskiego należące do obszarów funkcjonalnych LOR	122
Tabela 19. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — siły.....	133
Tabela 20. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — słabości.....	135
Tabela 21. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — szanse	136
Tabela 22. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — zagrożenia	137
Tabela 23. Kierunki strategiczne w uwzględnieniu preferowanego obszaru wsparcia	140
Tabela 24. Kierunki i przedsięwzięcia	151
Tabela 25. Wskaźniki monitoringu	172

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Wskaźniki demograficzne w województwie śląskim w latach 2008–2012 (w ‰)	9
Wykres 2. Struktura wiekowa ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich w subregionach województwa śląskiego w 2012 roku (w ‰).....	11
Wykres 3. Piramida wieku i płci dla miast województwa śląskiego w 2012 roku.....	11
Wykres 4. Piramida wieku i płci dla wsi województwa śląskiego w 2012 roku.....	12
Wykres 5. Prognoza ludności dla województwa śląskiego do roku 2035	12
Wykres 6. Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w poszczególnych subregionach województwa śląskiego w układzie miasto/wieś w roku szkolnym 2012/2013.....	23
Wykres 7. Liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców poszczególnych subregionów województwa śląskiego z uwzględnieniem obszarów wiejskich w 2012 roku	26
Wykres 8. Uczestnictwo w zespołach artystycznych na obszarach wiejskich województwa śląskiego według rodzajów w 2012 roku	30
Wykres 9. Długość sieci rozdzielczej na 100 km ² w województwie śląskim w podziale na miasto i wieś w 2012 roku	37
Wykres 10. Telefoniczne łącza główne na 1 000 ludności w województwie śląskim w roku 2012	38
Wykres 11. Odpady wytworzone (z wyłączeniem odpadów komunalnych) w tonach na 1 km ² według subregionów województwa śląskiego w 2012 roku	40
Wykres 12. Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON na 10 tys. mieszkańców w województwie śląskim w latach 2009 — 2012	41
Wykres 13. Liczba miejsc noclegowych w subregionach województwa śląskiego w podziale na miasto i wieś na 1 000 mieszkańców w 2012 roku.....	43
Wykres 14. Średnia powierzchnia użytków rolnych w województwie śląskim według podregionów w 2010 roku.....	45
Wykres 15. Liczba gospodarstw rolnych według wielkości w województwie śląskim w latach 2002 i 2010.....	46
Wykres 16. Pracujący w swoim/rodzinnym gospodarstwie rolnym w czerwcu 2010 roku w województwie śląskim (w tys. osób).....	47
Wykres 17. Nakłady pracy w gospodarstwach rolnych w ciągu roku według grup obszarowych użytków rolnych w latach 2002 i 2010.....	47
Wykres 18. Użytkownicy gospodarstw indywidualnych w województwie śląskim pracujący w tych gospodarstwach w ciągu roku według płci i grup obszarowych użytków rolnych w 2010 r.	48

Wykres 19. Wartość dodana brutto według rodzajów działalności w województwie śląskim w 2010 r.	49
Wykres 20. Procentowy udział gleb w poszczególnych klasach bonitacyjnych w województwie śląskim w 2000 r.	50
Wykres 21. Udział zbóż w strukturze zasiewów w podregionach województwa śląskiego w 2010 roku	52
Wykres 22. Obsada trzody chlewnej w 2010 roku w stosunku do 2002 roku (w %) w województwie śląskim.....	53
Wykres 23. Spadek obsady drobiu kurzego ogółem na 100 ha użytków rolnych w 2010 roku w stosunku do 2002 roku w województwie śląskim	54
Wykres 24. Prognozowany udział zbóż w ogólnej strukturze zasiewów do 2030 roku.....	57
Wykres 25. Pozostała procentowa struktura zasiewów prognozowana do 2030 roku w województwie śląskim.....	57
Wykres 26. Obsada bydła i trzody chlewnej w szt. na 100 ha, prognozowana na lata 2020 i 2030	59
Wykres 27. Obsada koni i owiec w szt. na 100 ha prognozowana na lata 2020 i 2030 w województwie śląskim.....	59
Wykres 28. Liczba gospodarstw prowadzących hodowlę ryb konsumpcyjnych w 2014 roku w województwie śląskim.....	60
Wykres 29. Roczna produkcja karpia i pstrąga w tonach w 2014 roku w województwie śląskim	61
Wykres 30. Procentowy udział podmiotów prowadzących MOL w 2015 roku w województwie śląskim.....	63
Wykres 31. Liczba zakładów (MOL i ZZ) zarejestrowanych w województwie śląskim w skali kraju w 2015 roku.....	64
Wykres 32. Poziom deklarowanego realnego wpływu mieszkańców obszarów wiejskich województwa śląskiego na to, co się dzieje w ich miejscowości	86
Wykres 33. Beneficjenci projektów według wartości dofinansowania (mln zł)	93
Wykres 34. Prognoza zmian pokrycia terenu obszarów wiejskich województwa śląskiego do 2030 roku (ha).....	103